

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI**

AVRASYA ETNOLOJİSİNDE ALAN-AS MESELESİ

DOKTORA TEZİ

UMUT ÜREN

Danışman

Prof. Dr. A. OSMAN KARATAY

İZMİR-2017

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI**

AVRASYA ETNOLOJİSİNDE ALAN-AS MESELESİ

DOKTORA TEZİ

UMUT ÜREN

JURİ ÜYELERİ

Prof. Dr. A. Osman KARATAY (Danışman)

Prof. Dr. Cüneyt KANAT

Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOKSOY

Doç. Dr. Serkan ACAR (Yedek Üye)

Doç. Dr. Zafer ATAR (Yedek Üye)

İZMİR-2017

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M lüğüne sunduğum “Avrasya Etnolojisinde Alan-As Meselesi” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Mustafa Epe

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Umut ÜREN
Numarası : 92-11-0005549
Anabilim Dalı : Türk Tarihi Anabilim Dalı
Tez Başlığı (Türkçe) : Avrasya Etnolojisinde Alan-As Meselesi
Tez Başlığı (İngilizce) : The Alan-As Question Within the Eurasian Ethnology
Tez Savunma Tarihi : 20.11.2017

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. A. Osman KARATAY
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Cüneyt KANAT
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. İlhami DURMUŞ
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOKSOY
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;
Oybirliğiyle
Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11
G. 1.Konu	11
G. 2. Amaç.....	15
G. 3. Yöntem	16
1. Kaynaklar ve Tasnifi	17
1.1. Erken Latin Kaynakları	17
1.2. Ortaçağ Latin Kaynakları	23
1.3. Grek Kaynakları	25
1.4. Bizans Kaynakları	27
1.5. Ermeni Kaynakları.....	30
1.6. Çin Kaynakları	32
1.7. Rus Kaynakları	33
1.8. Katalan Kaynakları	34
1.9. Gürcü Kaynakları	35
1.10. İran Kaynakları.....	36
1.11. Yahudi Kaynakları.....	38
1.12. Moğol Kaynakları	38
1.13. Arap Kaynakları	39
1.14. Süryanî Kaynakları	42
2. Yazıtlar	43
3. Arkeolojik Malzeme	44
I. BÖLÜM: AVRASYA'NIN ERKEN DÖNEM HALKLARI VE GÖÇLER	46
1. Bozkırlıların Serüveni	46
1.1. Avrasyada Etnik Süreçler ve Etnonimler	46
1.2. Avrasyada Göç Olgusu.....	51
1.3. Göçler Sonrası Yeni Düzen	53
1.4. Devletleşme Süreçleri	54
2. Erken Avrasya Göçebeleri	56
2. 1. İskitler	56
2.1.1 İskit Kimliğine Dair Farklı Yaklaşımlar	60

2.2. Massagetler	692
2.3. Sarmatlar.....	629
2.4. Aorslar.....	73
2.4.1 Aors/ Yent-sai	76
2.5. Siraklar	78
2.6.Roksalanlar.....	80
2.7. Yazıgılar	84
3. Alanlar ve Aslarda İskit-Sarmat Kökleri	86
II. BÖLÜM: ALANLARIN VE ASLARIN ERKEN TARİHİ	90
1. Alan–As İsimleri	90
1.1. Etnonim Olarak: Alan ve As	90
1.1.2. Alan İsmi.....	90
1.1.3. As İsmi.....	92
2. Alan Adına Dair Coğrafi Kayıtlar.....	94
3. As Adına Dair Coğrafi Kayıtlar	98
3.1. Azak Adı.....	99
3.2. Asya–Assiag Adları.....	102
4. Alanların Erken Tarihi	105
4.1. Hun İstilasına Kadar Alanlar.....	105
4.1.1.Alan Ülkesini Fetheden Hunlar Kimlerdir	110
4.2 Alanların Doğu Avrupa'ya Gelişleri.....	112
4.3. Alan–Ostrogot Münasebetleri	116
4.4. Alan–Doğu Roma İmparatorluğu Münasebetleri.....	120
4.5. Alan–Vizigot Münasebetleri.....	124
4.6. Kuzey Afrika'da Vandal - Alan Devleti	128
4.7. Batıdaki Alan İzleri	133
5. Kafkasya'da Alanlar.....	134
5.1. Part İmparatorluğu ve Alanlar	135
5.2. Bizans–Sâsânî Savaşları ve Alanlar	136
5.3. Kafkasya'da Türk Hâkimiyeti ve Alanların Durumu	140
5.3.1. Köktürk Çağındaki Gelişmeler	140
5.3.2. Doğu Avrupa'nın Yeni Gücü: Hazarlar	144

5.3.2.1. Hazar–Arap Savaşlarının Başlaması ve Alanların Durumu	146
5.3.3. Hazar–Alan İlişkileri	149
5.4. Hazar Devleti’nin Yıkılışı ve Moğol İstilasına Kadar Kafkasya	153
6. Asların Erken Tarihi.....	156
6.1. Aslarla İlgili İlk Kayıtlar	156
6.2. Köktürk Çağında As/Azlar	159
6.3. Hazarlar ve Aslar	163
6.4. Kafkasya’da Moğol İstilas ve Asların Durumu	165
6.5. Kıpçak Göçü ve Yaslar	170
6.6. Çin ve Moğolistan’da Asudlar	173
7. Moğollardan Sonra Alan ve Aslar	175
III. BÖLÜM: KAFKASYA’NIN YENİ HALKLARI VE ALAN–AS ETNİK MİRASI	179
1.Karaçay–Malkarlılar	179
1.1. Karaçay–Bulgar (Kara Bulgar) Bağlantısı.....	187
2. Osetlerin Köken Tartışmalarında Alan ve Asların Yeri	190
3. İç Asya’da Az, Kangar, Kengeres Boyları.....	194
3.1. Keneges Boyu	197
4. Kırgız ve Kazak Cüzlerinde “As” Adı.....	198
IV. BÖLÜM: ALAN–AS ETNOLOJİSİNDE SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	200
1. Alan ve As Dini	200
2. Alan ve As Dilleri	206
3. Antropolojik ve Kültürel Farklılıklar	210
3.1. İran mı? Turan mı?	211
4. Alan ve Aslarda Sosyo-Ekonomik Farklılıklara Dair Diğer Unsurlar	214
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA.....	224
EKLER.....	241
ÖZGEÇMİŞ.....	245
ÖZET.....	248
ABSTRACT.....	249

ÖNSÖZ

1939 yılında, Türk Tarihçiliğinin tartışmasız en büyük isimlerinden biri olan merhum Zeki Velidî Togan tarafından kurulan Umumi Türk Tarihi kürsüsüne mensup olmanın ve bu alanda bir doktora tezi hazırlamanın hazzı ile başlamak istiyorum. 2007 yılında intisab ettiğim Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü bünyesindeki Türk Tarihi Anabilim Dalı, hayallerimizi gerçekleştirebilmemiz için büyük bir fırsat sundu. 2010 yılında “Kuzey Kafkasya’daki Eski Türk Kavimlerinden: Burcanlar” başlıklı yüksek lisans tezi ile lisansüstü eğitimimin ilk aşamasını tamamladım. 2011 yılında başladığım doktora programı bünyesinde hazırlayacağım tez konusunda danışmanım Prof. Dr. Osman Karatay’a sunduğum “Alanlar” konulu tez önerisi, hocamın teşvik ve katkıları neticesinde genişletilerek mevcut halini aldı.

Erken dönem Avrasya halkları hakkındaki hemen tüm okumalarda karşılaştığımız Alanların, kimliği ve tarihî serüvenlerine dair Türkçe’de müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması bu konuya ilgimizi ve şevkimizi bir kat daha arttırmıştır. Alanlar konusunda özellikle Rus dilinde yapılmış çalışmaların geniş bir külliyat teşkil etmesi ise Türk akademisinin ahvali açısından düşündürücüdür. Diğer taraftan Rus lisanındaki mevcut çalışmaların çoğunluğu birtakım önyargı ve genellemelerle doludur ve bunun temelini İranîlik tezleri ve Sovyet tarih yazımı oluşturmaktadır. Mevcut literatürde, Sarmat halkları silsilesinde değerlendirdiğimiz Alanlar ve bu konfederatif yapıya dâhil olan diğer bozkırlı göçebeler için İranî köken arayışları esas itibarıyla mesnetsiz iddiaların ürünüdür. Bu bakımdan biz de bu çalışmamızda bazı genellemelere birtakım itirazlarda bulunduk ve yeni öneriler getirmeye gayret gösterdik.

Avrasya’nın en büyük fatih halklarından biri olan İskit egemenliğinin zayıfladığı günlerde, uçsuz bucaksız bozkırlar, kaynaklara göre İskitlerden çok da farklı olmayan, akraba bir halklar topluluğu ile dolup taşmaya başlamıştır. Sarmat üst kimliği ile bilinen bu yeni göçerler, doğuda Hazar Denizi’nden, batıda Tuna Nehri’ne kadar hemen her yere uzanmışlardır. Zikredilen bu halklardan bazılarının

isimleri uzun süre mevcudiyetini sürdürerek bölge tarihinde silinmez izler bırakmıştır. Batılı kaynaklarda MS I. yüzyıldan itibaren anılmaya başlayıp, XIII. yüzyıla kadar kesintisiz bir şekilde isimlerine rastladığımız Alan budun adı bunlar arasında ön plana çıkmaktadır.

Massaget, Roxalan ve Yazıg gibi Sarmat halkları, faaliyetlerini nispeten daha Batı Avrasya'da sürdürür iken Alanlar, Hazar Denizi'nin hemen batısında; Don Nehri'nin aşağı mecralarında ve Kafkasya'nın kuzeyindeki düzlüklerde devletleşme sürecine girmişlerdir. Yaklaşık üç asır boyunca bölgedeki yerli halklar üzerinde de egemenlik tesis eden Alanlar için bu bölge esas yurtlukları olmuştur. Hunlar, tarihcilikte "Kavimler Göçü" olarak bildiğimiz büyük hareketleri başlattıklarında ilk muhatapları Alanlar olmuş ve ciddi bir Alan nüfusu Hun hâkimiyetini kabul ederek, batı istikametinde bitmek bilmeyen yürüyüşe katılmışlardır. Hun boyunduruğundan kaçan Alanların sığındığı Kafkas Dağları'nın muhkem yapısı, uzun süre bölgede tutunmalarına ve zamanla yeniden egemenlik kurmalarına vesile olmuştur. Böylelikle birbirinden oldukça uzak coğrafyalarda Alan tarihleri şekillenmeye başlamıştır. Hunlara katılanlar, neredeyse bütün Avrupa'ya ayak basmış, oradan bir kısmı Vandallar ile birlikte Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmışlardır. Bu karmaşa esnasında Orta Avrupa ve Balkan topraklarına ciddi bir Alan nüfusu yerleşmiştir. Batılı kaynaklarda bölgedeki Alan adına IV. yüzyıl sonlarından XIV. yüzyıla kadar rastlanmaktadır.

Kafkasya'da sükûnetin tekrar sağlanmasının ardından bölgede faaliyetlerini devam ettiren Alanlar ise, X. yüzyılda güçlerini katlayarak, özellikle de Hazar Devleti'nin ortadan kalkmasının ardından en parlak günlerini yaşamışlardır. Kafkasya'daki Alan Krallığı'nın ikinci dönemi, bölgenin Moğollar tarafından istila edilmesi ile son bulmuştur. Moğol akınları sonrasında Kafkasya'da kalan Alan bakiyeleri yeni etnik oluşumlara katkıda bulunarak tarihî ödevlerini noktalamışlardır.

Alanlar konusunda bugün en büyük referanslardan birisi olan V. A. Kuznetsov; "Mevcut dokümanlar çerçevesinde bu geniş konuyu inceleyip aydınlığa kavuşturmak mümkün değildir" demişse de, Alanlar hakkında sayısız çalışmaya

imza atmaktan kendisini alamamıştır. Biz de Batı Hunlarından başlayarak, Avar, Köktürk, Hazar, Kıpçak gibi Türk boylarının hemen hepsi ile irtibatı olan ve Türk Tarihi içerisinde ciddi bir yer işgal eden bu geniş Alan konusunu çok yönlü olarak incelemeye çalıştık.

Alanlarla aynı halk olarak gösterilip, müstakilliği konusunda pek az görüş ifade edilen As budununun durumu tezimizin ana meselesi haline geldi. Daha önce başka bilim adamlarının da dile getirdiği, ancak derinlemesine bir çalışma yapmadıkları Asların, Alanlarla olan ilişkisini gözler önüne sermeye çalıştık. Özellikle birinci el kaynaklarda ulaştığımız ifadeleri değerlendirerek bu ayrım üzerinde durduk. Tıpkı Alan adında olduğu gibi birbirinden farklı coğrafyalarda rastladığımız en eski Türk etnonimlerinden biri olan As adı ve varyantlarını Alan-As tarihi bağlamında değerlendirmeye özen gösterdik.

As konusunun Alan meselesindeki yeri oldukça önemlidir. Açık şekilde Turanî bir halk olduğunu ifade edebileceğimiz Asların, İranî nazariye ile hiçbir alâkası bulunmamaktadır. Burada kullandığımız birinci el kaynaklarda Alan ve As isimleri ayrı ayrı kaydedilmiş olmalarına rağmen, Alan tarihi üzerine çalışanlar bunların yeknesak bir yapıda olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu konuda bizim önerimiz ise, kaynaklara sadık kalarak, Alan ve As tarihlerinin ayrı olarak değerlendirilmesi ve yeniden gözden geçirmesidir. Aradaki birtakım farklılıkları daha net görebilmek için “Alan–As Etnolojisinde Sosyo-Kültürel Unsurların Değerlendirilmesi” başlıklı bölümü kaleme alarak, etnik vaziyetin kültürel unsurlardaki yansımalarını incelemeye çalıştık. Ayrıca günümüz Kafkas topluluklarının birçoğunun, bölgedeki eskiliklerini kanıtlamak iddiasıyla başvurdukları Alanların ve Asların, yeni etnik oluşum süreçlerine katkıları noktasında düşüncelerimizi ifade ettik.

Öğrencilikten mesleğe geçişin ilk adımı olan doktora tezinin yazımı esnasında karşılaştığım tüm sorunları bertaraf etmemde her zaman yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Osman Karatay’a, üstümdeki emeklerini ödeyemeyeceğim Doç. Dr. Abdullah Temizkan’a, lisans eğitimimden bu yana desteğini esirgemeyen Prof.

Dr. Cüneyt Kanat nezdinde Ege Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerine müteşekkirim.

Bu uzun süreç boyunca yaşadığım her türlü mutluluğa ve kedere ortak olan ağabeyim Yrd. Doç. Dr. Muhammet Şen'e, lisans yıllarımdan beri her konuda yanımda olan Doç. Dr. Serkan Acar'a, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'ndeki bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma, bilhassa mesai ve yol arkadaşlarım Araş. Gör. Dr. Mertcan Akan ve Araş. Gör. Ali Balcı'ya, enstitümüzde sağlamış olduğu çalışma ortamı ve her türlü yardımları dolayısıyla Prof. Dr. Metin Ekici'ye, İzmir'deki ikinci evim olan Zekerya Doğan Eğitim Gençlik Kültür ve Spor Derneği'nin kıymetli yönetici ve mensuplarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak, her şeyimi borçlu olduğum, en büyük dayanağım 'Babaannem'e, beni buralara kadar taşıdığı için en kalbî şükranlarımı sunuyorum.

Umut Üren
Ağustos 2017/ İzmir

GİRİŞ

G. 1. Konu

Avrupa ve Asya kıtalarının birleşimi olan ana sahayı ifade etmek için kullanılan “Avrasya” terimi Alman Von Humbolt tarafından literatüre kazandırılmıştır¹. Tarihî coğrafya bağlamında konu edindiğimiz halkları ve hareket sahalarını en geniş hali ile bu adla ifade edebiliriz. Avrasya tanımı ve sınırları üzerine kafa yoran araştırmacıların farklı tariflemelerde bulunmaları tamamıyla konu edinilen tarihi dönemlerle ilgilidir ve her biri kendi içerisinde tutarlılığa sahiptir². Biz burada Avrasya tabirini yalnızca incelediğimiz dönem ve halkların faaliyet sahası olarak, genel bir adlandırma noktasında tercih ettik. Oldukça geniş bir coğrafya ve burada cereyan eden tarihî süreç, ilk bakışta karışık bir görünüm arz etmektedir. Özellikle sınırların esnek, kavim hareketlerinin de son derece hızlı ve değişken bir karakterde olduğu dönemlerde bölgedeki tarihî gelişmeleri tespit etmek daha da güçleşmektedir. Ancak bu güçlüklerin ötesinde, Avrasya tarihine yönelik yapılacak çalışmalar Türk tarihi açısından ayrı bir kıymet taşımaktadır. Mekânsal anlamda Türklerin en fazla faaliyette buldukları bu coğrafya, zaman mefhumu açısından da hiçbir zaman Türksüz kalmamıştır. Bu bağlamda Avrasya tarihinin hangi kesiti söz konusu edilirse edilsin, Türk tarihi ile organik bir bağ kurulması kaçınılmazdır.

Bizim de böyle bir tezde bu kadar geniş bir sahayı niteleyen bir başlık kullanmamız konu açısından adeta bir zaruret idi. Esas itibari ile etnos temelli bir çalışma olduğu için tıpkı coğrafyada olduğu gibi, zaman diliminde de herhangi bir daraltma yapmamız uygun değildir. Bunun yanında konu edindiğimiz etnik süreçler ve tarihî gelişmeler ağırlıklı olarak Kafkas coğrafyasında zuhur etmiş olduğun-

---

¹ Özder Adem, “Avrasya Kavramı ve Önemi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/2 (2013), s. 66.

² Örneğin Sovyet merkezli yapılan çalışmalarda “Avrasya” tarihî Rusya ve komşuları, sınırları olarak çerçevelenir. Bkz. Laruelle M., “Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union”, *Terminological Gaps and Overlaps*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 366, July, 2015, s. 1. Ayrıca Avrasya’nın tanımını yapanların sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri bakış açısına göre, kıtanın değişik ve farklı tanımlarını yaptıklarına şahit olmaktayız.

dan, bu bölge ön plana çıkmış gözükmetedir. Kafkasya dediğimiz coğrafya yüzölçümü itibari ile çok geniş bir sahayı ihtiva etmemesine rağmen, Türk tarihinin önemli konularının düğümlendiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman bazı coğrafyaların stratejik önemleri dönemin mevcut şartları ekseninde birtakım değişimler gösterebilirken, Kafkasya bu özelliğini tarih boyunca muhafaza edebilen bir bölge oluşuyla diğerlerinden ayrılır. Tabii ki bunun en önemli sebeplerinden birisi jeopolitik konumdur. Sadece doğu ile batı değil, kuzey ile güney arasındaki ilişkiler bakımından da tarihî hareketliliğin daim olduğu Kafkaslar, bütün Avrasya halkları için tam anlamıyla bir “Kavimler Kapısı’dır”.

Kimmer ve İskitlerden başlayacak olursak, yolu buradan geçmemiş bir bozkır topluluğunu neredeyse zor buluruz. Ana kitlesi ve merkezi İç Asya’da olan Türk topluluklarının hiç değilse uzantılarının Hazar Denizi’nin batısına, Kuzey Kafkasya’dan Doğu Avrupa’ya ulaştıklarını görürüz. Oğuzlar henüz Anadolu’ya gelmeden, önce Doğu Avrupa’ya göç etmişlerdir. İç Asya’da Hiung-nu bahisleri sürer iken batıda Kafkasya’da Khun’lardan, Chunni’lerden söz edilmektedir, Asya’da Köktürkler Türk tarihinin en ihtişamlı günlerini inşa ederken batıda Oğur ve Hazar kavimleri faaliyetlerini sürdürmekte İtiler. Bu bağlamda Kafkasya’nın önemi bizim için bir kat daha artmaktadır. Türk tarihi için son derece önemli bir geçiş noktası ve Türk kavimlerinin adeta resmi bir geçit alanı hafızalarda canlanmaktadır.

Coğrafi özellikleri bakımından hem yerli hem de dışarıdan gelen halklar için son derece korunaklı ve uzun süreli yerleşime müsait olan bu topraklar hâlâ bu özelliğini muhafaza etmektedir. Zikredilen yapısı sayesinde bölgede bulunan az nüfuslu halklar bile varlıklarını, dillerini ve kültürlerini koruyup, sürdürmeyi başarmışlardır. Asya kökenli Türk topluluklarının batıya gerçekleştirdikleri sayısız göçler esnasında bir kısmı için yalnızca bir kapı görevi gören Kafkaslar, önemli bir kısmı için de aynı zamanda yurtluk olmuştur.

Esas itibarıyla Türklerin Kafkasya topraklarıyla olan münasebeti yalnızca göçler ile sınırlı değildir. Birtakım kadim Türk topluluklarının ezberlenenden çok daha eski devirlerde bölgede var olduklarına dair yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Hunların, Suvarların ve hatta Oğur boylarının bilinenden daha erken tarihlerde Kafkasya'daki varlıklarına yönelik araştırmalar bu durumu açık şekilde gözler önüne sermektedir. Eskiçağ kaynaklarındaki bazı kayıtlara dayanarak kaleme alınan bu türden çalışmalarını destekleyen arkeolojik veriler Türk akademisi ile buluştuğunda söz konusu iddialar daha da güçlü bir şekilde dile getirilebilecektir.

Türk tarihinin bu kadar yoğun cereyan ettiğı bir coğrafya için bölgedeki eski halkların İran kökenli olduklarının söylenmesi, tarafımızca bilim disiplininden uzak ve politik kaygılarla ortaya atılmış iddialar olarak değerlendirilmektedir. Bu tezleri çürütecek bir yığın tarihî ve arkeolojik malzeme ise Türk araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Batıda, İranîlik tartışmalarının merkezine İskit ve Sarmat topluluklarının yerleştirildiğini görürüz. Türk tarihinin erken devirlerine yönelik çalışmalar arasında bu topluluklara yönelik araştırmalar ne yazık ki son derece azdır ve bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu halkların Türklük ile olan münasebetlerinin kuvvetli olduğu yönündeki iddiaların sahibi batılı bilim adamlarının sayısı ise entere-san bir şekilde bizden fazladır. Ancak özellikle arkeolojik çalışmalarını yürüten ve bu halklarla ilgili ilk araştırmalara imza atanlar Rus bilim adamlarıdır ve ellerindeki malzemeyi keyfi bir şekilde kullanarak İranî nazariyeyi üretmişler ve zayıf delillerle de olsa bunu sürdürmeye çalışmışlardır.

İskitlerden çok da farklı bir topluluk olmayan Sarmatlar tıpkı selefleri gibi yeknesak bir yapının ürünü değildirler. Sarmat denildiğı zaman akla gelmesi gereken konfederatif bir oluşum ve bunun içinde yer alan irili ufaklı birçok halkın mevcudiyetidir. Bu halklar arasından Alanlar ve Aslar, birlikteliğın içerisinde mevcudiyetini en uzun süre korumalarıyla diğerlerinden ayrılırlar. Aynı konfederasyon içerisindeki Massaget ve Roksalan gibi birtakım etnonimler bir süre sonra kaybolurken, Alan ismi Moğol çağına kadar kesintisiz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kavmin esas nüfuz sahası Kafkasya olmuştur ve bugün dahi Kafkasya'nın otokton halkları oldukları iddiasını taşıyan pek çok modern etnos kendilerinin Alan soylu oldukları belirtmektedirler.

Alanlar yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, MS I. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasya ve Don bölgelerinde isimlerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Elimizdeki mevcut veriler bu halkın isminin aralıksız bir biçimde, bölgeye düzenlenen Moğol askeri seferlerine kadar, varlığını muhafaza ettiğini kanıtlamaktadır. Kafkasya'daki Alan nüfusu, bölgeye aralarında bir hayli zaman farkı olan iki büyük seferle ciddi bir şekilde sarsılmış ve farklı coğrafyalara dağılmak zorunda kalmıştır. Bu göçlerin müsebbiplerinden ilki Hunlar, ikincisi ise Moğollardır. Moğol çağında gerçekleştirilen seferler aslen birkaç aşamadan mürekkeptir. Zikredilen istila hareketlerinden ciddi bir biçimde etkilenen Alanları, Hunların tazyikiyle Doğu Avrupa'da (ayrıca Orta Avrupa'da ve nihayetinde İspanya üzerinden Kuzey Afrika'da), Moğolların baskısıyla da Orta Asya'da görüyoruz. Bu kadar geniş bir coğrafyadaki süreci izlenebilir kılan en büyük unsur etnos adının devamlılığıdır.

Alan varlığının yanında tartışmaya açtığımız bir diğer etnonim ise As'tır. Bizatihi As adı ve birçok eski varyantının mevcudiyeti Asların kimliğini belirleme noktasında karşılaşılan en büyük güçlüklerden sadece bir tanesidir. Esas mesele ise bu isimde ayrı bir halkın var olduğuna ilişkin çok az tetkikin bulunmasıdır. Her ne kadar mevcut kaynaklar mukayese edebildiğimiz kadarı ile Asların müstakil yapısını açık bir şekilde gösteriyor ise de, bu konu ayrı bir değerlendirmeye tabii tutulmamıştır. Asların da Sarmat göçleri ardından ağırlık merkezinin Kafkasya olması ve Alanlarla devamlı komşuluğu iki halkın bir tutulmasına ve sıklıkla karıştırılmalarına sebebiyet vermiştir. Mevcut çalışmaların çoğunluğuna göre bölgede tek bir Alan-As varlığı söz konusudur.

Günümüzde Kafkasya'da birbiri ile yan yana getirilemeyecek dil, lehçe ve antropolojik (fizikî, kültürel) özelliklere sahip halkların kendilerini Alan ve Aslara bağlaması dahi bu birliktelik üzerine tekrar düşünmeyi gerektirir. Yalnızca bölgedeki eskilik ve yerlilik iddiaları ile öne sürülen tezler yeniden değerlendirilmelidir. Bu düğümün çözülmesinde önemli bir ipucu olarak bölgedeki halkların gayri ihtiyari bir şekilde, birbirleri için kullandıkları adlandırmalara bakmak yerinde olacaktır.

Alanlar ve Asların, MS I. yüzyıldan itibaren meskûn hale geldikleri ve uzun süredir ellerinde tuttıkları topraklar, zamanla dönemin büyük güçlerinin hâkimiyet mücadelelerinde bir nevi arena halini almıştır. Siyasî mücadelenin yanında Ortaçağda bölgenin, üç semavi dinin mücadele ve müzakere sahası haline gelmesi hem doğu hem de batının dikkatini bu topraklara celbetmiştir. Bunun neticesinde elçilik heyetleri, seyyahlar, askeri raporlar veya yerli tarih yazım geleneğinin ürünlerinde bu hadiseler ve bölge halkları sıklıkla zikredilmeye başlamıştır.

G. 2. Amaç

Avrasya'da cereyan eden Türk tarihinin erken dönemlerine dair yapılmış çalışmaların kıtlığı ve Türkçedeki mevcut kaynakların çoğunun tercüme eserlerden ibaret olması bizi bu sahaya iten en temel etkenlerden bir tanesi olmuştur. Bu hususta özellikle bozkırlı göçebeler konusunda hakkını teslim etmemiz gereken bazı Türk bilim adamlarını anmadan geçemeyiz. İskit ve Sarmatlar konusunda öncü çalışmalara imza atan İlhami Durmuş ve Ekrem Memişoğlu gibi bilim adamlarımızın gayretleri, bu açığı kapatmaya yönelik verebileceğimiz örnekler arasındadır.

Türk tarihinin başlangıç noktasını hâlâ ortaöğretim bilgileri ile Hunlara atfetmek büyük bir yanılğı ve haksızlıktır. İskit ve Sarmat toplulukları hakkında yapılacak çalışmalar Türk tarihinin temellerinin yeniden inşası ve tarihî sürecin daha iyi anlaşılması hususunda son derece önemlidir.

Bu topluluklar hakkında yapılacak çalışmalarda genellemelerden mümkün olduğunca kaçarak sözü edilen yapıyı oluşturan halklar hakkında hususî çalışmaların yürütülmesinin bütünün daha net anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Böylelikle incelediğimiz Sarmat birlikteliğindeki bu iki halkın ayrı ayrı değerlendirilmesine özen göstererek, aradaki farklılığı yazılı kaynaklar, kitabeler ve arkeolojik malzeme ile desteklemeye çalıştık. Sosyal bilimlerdeki birçok konuda olduğu gibi kesin bir yargı taşıma, mutlak doğruluğun iddia edilmesi ve keskin iddiaların akademik çalışmalara zarar vereceği açıktır. Bu kaygı ile çalışmamız ön yargılardan tamamen uzak bir biçimde, kaynakların ifadelerine göre şekillenmiştir.

Alanların ve Asların kim oldukları sorusu ve tarihî sürecin tespitinin Türk tarihinin belli dönemlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağına inanıyoruz. Hunlar, Köktürkler, Hazarlar, Kıpçaklar gibi Türk halklarının hemen hepsi ile münasebeti bulunan Alanların kimliği, Kafkasya'daki rolleri ve Aslarla ilgileri birçok meselenin netleşmesine vesile olacaktır.

Gelişigüzel ve güdümlü bir şekilde öne sürülen İranî tezlerin mesnetsiz oluşunu da kaynak bilgilere dayanarak sunmak gayretindeyiz. Modern bir toplum olan Osetlerin kullandıkları dilin İranî oluşunu vurgulayarak, Alanlar vasıtası ile tüm Sarmat gruplarının bir İran dili konuştukları yönündeki önerilere itirazlarımızı Kafkasya'da bulunan yazıtlar üzerinden sunmaya ve delillendirmeye çalışacağız.

Bu türden bir çalışmanın, İskit, Sarmat ve Hun dönemlerine dair yeni araştırmalara bir şekilde vesile olması, yeni bir pencere açması ve bu alana dair yeni soruların sorulması öncelikli hedeflerimiz arasındadır. Farklı disiplinleri ilgilendiren bu tarz konuların tarihçilerle birlikte Türk arkeolog, filolog ve antropologları tarafından birlikte incelenmesi ise en büyük temennilerimiz arasındadır.

G. 3. Yöntem

Bibliyografya eserleri son zamanlarda popülerliğini arttıran ve belli konular için araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayan bir kaynak kümesidir. 2000 yılının hemen başında Alanlar hakkında bu türden bir çalışmanın hazırlanması, konuyu inceleme noktasında heyecanımızı bir kat daha arttırmıştır. Agustí Alemany tarafından "Sources on the Alans" ismiyle neşredilen bu çalışma Latin, Grek, Bizans, Arap, Ermeni, Katalan, Gürcü, İran, Moğol, Rus ve Çin kaynaklarına varıncaya kadar geniş bir kaynak yelpazesindeki Alan kayıtlarının toplandığı bir eser özelliğini arz etmektedir. Ancak söz konusu eser kendi içerisinde birtakım sıkıntılar barındırmaktadır. Katalan araştırmacı söz konusu eserde Alan ve As kayıtlarını ayırmamış, zaman zaman diğer Sarmat gruplarını da bunlara dâhil ederek, sunduğu kaynaklardaki hemen her haberi Alanlara ithaf etmiştir. Hâlbuki derlenen kaynaklarda açık bir biçimde Asların, Yazığların yahut Massagetlerin de isimleri geçmektedir ve

yazar bunları Alan bahisleri olarak değerlendirmiştir. Eser içerisinde yapılan izahatların önemli bir kısmı ise zorlamalardan ibaret olup, Sarmat halklarına İranî nazariye ile yaklaşılması yüzünden hatalar barındırmaktadır. Özellikle kişi, halk ve yurt isimlerinin kökenlerine ayrılan bölümlerdeki açıklamalarda bu durum kendisini net bir şekilde hissettirmektedir. Buna rağmen eserin çalışmamız için kıymetini ve hakkını teslim etmemiz elzemdir.

Çalışmamızda kullandığımız en büyük kaynak kümesini birinci el kaynaklar olarak sınıflandırdığımız eserler teşkil etmektedir. Bunlardan İngilizce tercümesi olanlarının hepsine ulaşarak burada kullandık. Rusça yazılan eserlerin ise ilgili kısımlarını Türkçeye tercüme ettik. Diğer birinci el kaynaklarda yer alan ifadelerin de orjinallerine ulaşarak dipnotlarda sunmaya çalıştık. Birinci el kaynak kümesi dâhilinde yıllıklar, vakayinameler, seyahatnameler gibi eserler mevcuttur. İkinci kaynak kümesini teşkil eden eserler yazıtlardır. Kırım bölgesindeki İskit haberlerini ihtiva eden yazıtlardan bazıları ve Kafkasya'daki Humara ve Zelençuk yazıtlarından ilgili bölümlerin transkripsiyonlarına yer verdik. Üçüncü kaynak kümesi olan arkeolojik malzeme ise esasen oldukça geniş bir envanter oluşturmaktadır. Özellikle Rus arkeologlar tarafından yürütülen Alan ve İskit arkeolojisine dair bu verileri mümkün mertebe değerlendirmeye çalıştık. Rusya'da *Alanica* ismi altında iki cilt halinde çıkan ve arkeolojik raporları ihtiva eden eserlerin Türkçe tercümelerini yaparak çalışmamızda kullandık. Son kaynak kümesi ise araştırma eserleridir. Doğrudan Alanlara yönelik Türkçe eser ancak birkaç makaleden ibarettir. Bunun dışında son yıllarda birtakım Kafkasya vakıf ve derneklerinin gayretleri ile hazırlanan Türkçe çeviriler mevcuttur. Bunların dışında konuyla ilgili mevcut araştırma eserlerinin büyük çoğunluğu Rusça ve Batı dillerinde kaleme alınmıştır.

1. Kaynaklar ve Tasnifi

1.1. Erken Latin Kaynakları

Alanlara ve Aslara dair en erken bilgileri ihtiva eden kaynak kümesi Latin kaynaklarıdır. Bu kaynaklardaki haberler MÖ II. yüzyıldan başlayarak MS V. yüzyıla

kadar uzanan tarih dilimine aittir. Latin dünyasının doğudan gelen bozkırlı halklarla tanışmaları, tarifler ve onların kim olduklarına dair ilk soru ve cevapları bu kaynaklarda bulabiliyoruz.

Buradaki kaynaklar İskit, Sarmat, Yazıg, Roksalan, Massaget, Alan, Aorsi, As ve son olarak Hunlar gibi bozkırlı göçebelerin faaliyetlerine dair önemli kayıtlar içermektedir. Latin kaynaklarını Hunların Alan ülkesini işgali öncesi ve sonrası olarak iki grupta inceleyebiliriz.

İlk grupta yer alan onbir birinci el kaynaktan M. Annaeus Lucanus, M. Valerius Martial ve Valerius Flaccus'un kayıtları bir nevi kahramanlık destanları ve efsaneler barındıran, şairane bir dille yazılmış edebi eserlerdir. Bu kaynaklardan öncelikle yalnızca Alan adının kayıtlı olduğu eserleri kronolojik bir şekilde sıralayabiliriz; Seneca'nın *Thyestes*'i³ (MÖ IV. yy.-MS 65), Lucanus'un *Bellum Civile*'i⁴ (MS 39-65), Martial'in *Epigrammata*'sı⁵ (MS 40-104), Valerius Flaccus'un *Argonautica*'sı⁶ (MS 70-80), otuz kitaplık bir koleksiyon olan *Scriptores Historiae*

---

³ Romalı yazar genç Seneca'nın, Atreus ve Thyestes adlı ikiz kardeşlerin mücadelisini anlattığı trajedi. Eserin 1917 yılında Frank Justus Miller tarafından yapılan İngilizce tercümesini ve 1966 yılındaki E. F. Watling tercümesini kullandık.

⁴ Diğer adıyla *Pharsalia* olarak da bilinen eser on kitaptan oluşmaktadır. İlk tercümesi 1928 yılında yapılan eserin 1962 yılında J. D. Duff tarafından yapılan tıpkıbasımı ve İngilizce çevirisini kullandık.

⁵ Marcus Valerius Martial'in eserinin 1919 yılında Walter C. A. tarafından *Epigrams* başlığıyla yayınlanan tercümesini kullandık.

⁶ Romalı şair Flaccus'un altıncı kitabında Kolkhia ve İskit savaşlarını anlattığı kısımlarda Alanlara rastlıyoruz. *Argonautica*'nın 1928 yılında J. H. Mozley tarafından yapılan İngilizce tercümesinden faydalandık.

*Augustae*⁷ (MS 117-285), Suetonius Tranquillus'un *De Vita Caesarum*'u (MS I-II. yüzyıl) ve Hegesippus'un *Bellum Judaicum*'u⁸ (MS 367-375).

Burada sözünü ettiğimiz eserlerde yer alan bilgilerden bir kısmının müşterek haberler olduğunu görürüz. Örnek verecek olursak Hegesippus'da yer alan MS 72/73 yılındaki Ermeni arazisine yapılan Alan saldırılarını aynı şekilde Suetonius'da da buluyoruz. Bu eserlerin ortak bir yönü hemen hepsinde Alanların o ana kadar bilinmeyen, barbar bir halk olarak kaydedilmiş olmalarıdır. Daha sonraki tarihlerde yazılacak pek çok birinci el kaynağın da (Jordanes gibi) birtakım bilgileri bu eserlerden aldıkları anlaşılmaktadır.

Sözünü ettiğimiz ilk Latin grubunda yalnızca Aslara ait haber barındıran tek kayıt Pompeius Trogus'un *Historiae Philippicae*⁹ adındaki 44 ciltlik genel tarih kitabıdır.

Bizim için asıl önemli olan kısım ise en erken kaynaklarda hem As hem de Alan adına rastladığımız eserlerdir. Bunlar da yine kronolojik sıra ile Plinius Secundus'un *Naturalis Historia*'sı¹⁰, Cornelius Tacitus'un *Historiae*'i¹¹ ve Geç Roma

---

⁷ *Historia Augusta* olarak da bilinen eser Hadrian'dan Numerianus dönemine kadar Roma imparatorlarının, varislerinin ve taht iddialılarının biyografilerinden oluşmaktadır. İlk olarak 1921 yılında David Magie tarafından İngilizceye tercüme edilen eser üç cilt halinde yayınlanmıştır. Bizde bu tercümeyi kullandık.

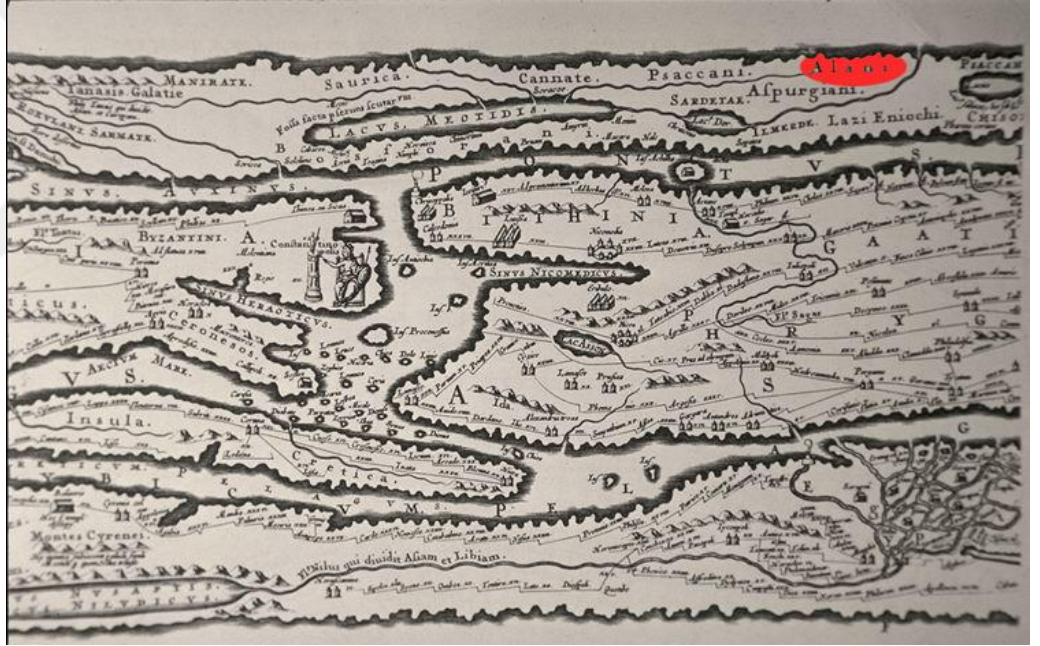
⁸ *De excidio urbis Hierosolymitanae* ya da *Historiae* adları ile bilinen tartışmalı eser. Flavius Josephus'un *Yahudi Savaşları*'nın Latince versiyonudur. Yazarının Hegesippus olduğu konusu da net değildir. Eser hakkındaki ilk çalışmayı 1932 yılında Vincenzo Ussani yapmıştır. *Hegesippi qui dicitur historiae libri V*, CSEL, Vol. 66, Vienna.

⁹ Asıl Latince nüshası kaybolan bu eserin bir nevi özeti niteliğindeki kısmı *Prologi* adıyla MS 200 civarında Marcus Junianus Justin tarafından sunulmuştur. Söz konusu bölüm *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus* ismiyle 1853 yılında J. S. Watson tarafından birtakım açıklamalarla birlikte İngilizceye tercüme edilmiştir.

¹⁰ Erken dönem Avrasya halkları hakkında önemli bir başvuru eseri olan Plinius'un Latince eseri ve İngilizce çevirisi 1967 yılında H. Rackham tarafından yapılmıştır. Biz de çalışmamızda bu tercümeyi ve J. Bostock ile H. T. Riley tarafından 1855 yılında *The Natural History of Pliny* adıyla hazırlanan eseri kullandık.

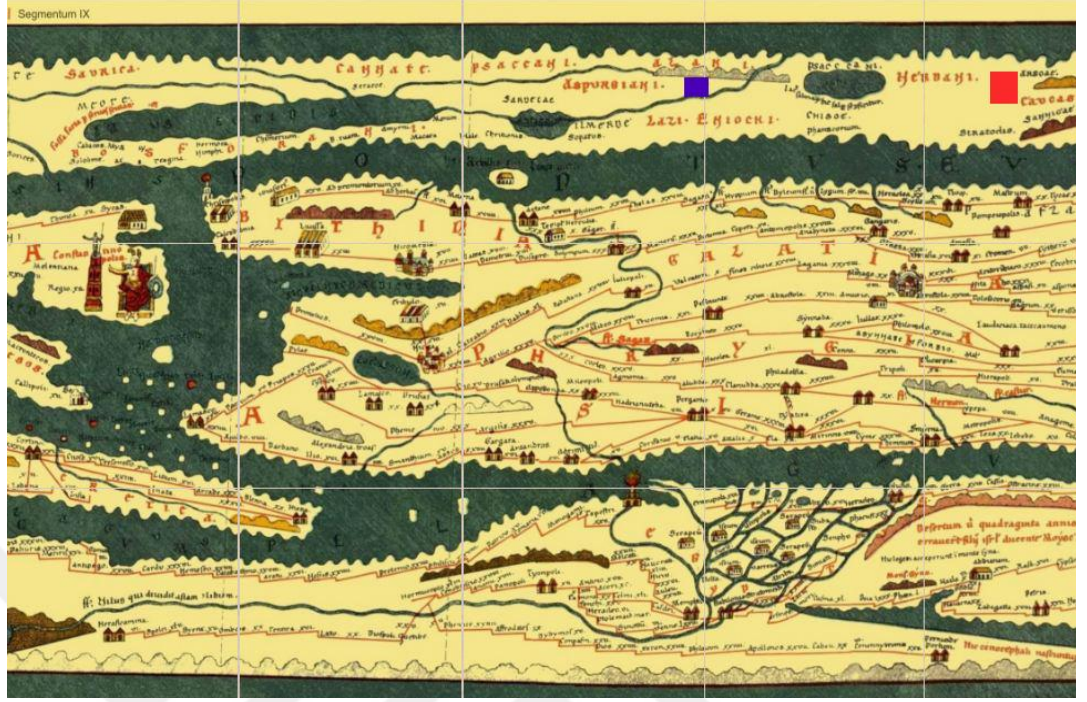
dönemine ait, müellifi bilinmeyen ancak XII-XIII. yüzyıl civarında bir kopyası bulunan ve şu an Viyanada'ki Österreichische Nationalbibliothek'te yer alan eski bir dünya haritasıdır.

Bu harita Alanları Azak Denizi'nin doğusuna yerleştirirken, Asları henüz Hazar'ın batısına geçmemiş olarak göstermektedir. Her iki halktan aynı anda bahseden Plinius ise Asları Kafkasya'da Kura Irmağı'na kadar olan sahada meskûn halklardan biri olarak kaydetmiştir. Muhtemelen *Tabula Peutingeriana*'da yer alan bilgiler oldukça erken haberlere dayanıyordu ve Asların henüz Kafkaslara ulaşmadığı dönemin ürünü idi. Daha sonraki kaynaklarda açık bir biçimde Asları Kafkasya'da görmekteyiz.

Harita 1: Tabula Peutingeriana'ya göre Alan toprakları.

¹¹ Tacitus'un eseri MS 109 yılında kaleme alınmıştır ve *Annals* adıyla da bilinmektedir. On altı kitap-
tan oluşan bu eserin Alfred J. Church ve William J. Brodribb tarafından yapılan İngilizce tercümesini
kullandık.

Harita 2:Tabula Peutingeriana'ya göre Alan ve As toprakları.

Hunların Alan ülkesini istilası ile birlikte Batılı kaynaklarında Alanlara dair haberlerin hızla artmaya başlaması şaşırtıcı değildir. Nitekim Kuzey Afrika'ya kadar ucu bucağı olmayan bir arazi Hunlara katılan veya önlerinden kaçan Alan atlıları ile dolup taşmıştır. Latin kaynaklarının ikinci kümesi olarak sınıflandırdığımız bu grupta yer alan kaynaklarda Alanlar hakkında verilen bilgilerin daha da ayrıntılı hale gelmeye başladığını görürüz. Karmaşayı azaltmak için bu kısımda yer alan Latin kaynaklarını da alt gruplarda değerlendirebiliriz.

Hunlarla birlikte hareketi ve Roma'ya karşı savaşları kaydeden eserler sırası ile şunlardır: Ammianus Marcellinus'un otuz bir kitaplık *Res Gestae*'si¹² (MS 330-

¹² *Rerum gestarum Libri XXXI* yahut kısa haliyle *Res Gestae* adıyla Latince kaleme alınan eserin ilk on üç kitabı kayıptır. Bizim için en önemli kısmı Hun ve Alanlarla ilgili olarak en ayrıntılı anlatımların bulunduğu son kitaptır. Söz konusu kitaptaki pasajlar için J. C. Rolfe tarafından yapılan İngilizce tercümelemleri kullandık.

395), St. Ambrose'nin kayıtları¹³ (MS 339-397), Aurelius Victor'un *Caesares, Liber de Caesaribus*'u¹⁴ (MS IV. yüzyıl) ve pagan şair Claudius Claudian'ın İmparator Honorius (MS 393-423) dönemine dair kaleme aldığı notları¹⁵.

Alanların İtalya'daki faaliyetlerine yönelik haberleri aktaran eserler, bir tür idare kitabı olan *Notitia Dignitatum*¹⁶ (MS V. yüzyıl) ve Pontius Paulinus'un¹⁷ (MS 353-431) kayıtlarıdır. İspanya'daki Alan akınları hakkında piskopos Hydatius'un (MS 427-470) *Continuatio Chronicorum Hieronymianorum* adlı eserini zikredebiliriz¹⁸. Vandallarla birleşerek Kuzey Afrika'ya geçen Alanlarla ilgili olarak Piskopos Possidius'un *Vita S. Augustini*'si ve Vandal istilasından 60 yıl sonra bölge tarihini anlatmaya başlayan Vita piskoposu Victor'un *Historia Persecutionis Africanae Provinciae* adlı eserini sayabiliriz¹⁹.

---

¹³ Milan piskoposu Abrose'nin (Ambrosius) eseri *Exposito Evangelii secundum Lucam*'ın 1902 yılında Karl Schenkel tarafından yapılan tıpkıbasımını kullandık.

¹⁴ *Epitome De Caesaribus* adlı eserin bazı kısımları 2009 yılında Thomas M. Banchich tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Hun ve Alan bilgilerinin bulunduğu 47. kısım için bu tercümeyi kullandık.

¹⁵ Claudian'ın eseri 1922 yılında Maurice Platnauer tarafından İngilizceye çevrilmiş ve tıpkıbasımı ile birlikte yayınlanmıştır. Alan bahisleri için biz de bu tercümeyi kullandık.

¹⁶ Geç Roma İmparatorluğu döneminde sivil ve askeri mesajların listesinin bulunduğu, Roma devlet hiyerarşisi ve yönetimine dair oldukça kıymetli bilgilerin bulunduğu eserin ilk İngilizce tercümesini *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries, in Translations and Reprints from Original Sources of European History* adıyla William Fairley (1899) yapmıştır. Kuzey İtalya'daki Alan kayıtlarında bu tercümeden faydalanılmıştır.

¹⁷ Meropius Pontius Paulinus, bir ara Campania (Güney İtalya'da bir idari bölge) valiliğini üstlenmiş ve Roma'da konsüllük görevinde de bulunmuştur. Bütün idari görevlerini terk ettikten sonra bir keşiş hayatı sürmüştür. *Natalicium* adıyla bilinen eseri bu dönemde (Nola'da) yazmış olduğu şiirlerden mürekkeptir ve Kuzey İtalya'daki Alanlardan bahisler içerir.

¹⁸ Bugünkü Portekiz'de bulunan Chavez kentinin piskoposu Hyadtius'un kroniği için 1993 yılında R. W. Burgess'in *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire* adlı İngilizce tercümesi kullanılmıştır.

¹⁹ Victor'un eseri *History of the Vandal Persecution* adıyla 1992 yılında John Moorhead tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Eserin bu tercümesinden faydalandık.

Bunların dışında Roma ile irtibata geçerek paralı askerlik vazifesiyle Roma lehinde savaşlara katılan Alan grupları da olmuştur. Bunlarla ilgili bilgiler hem Aurelius Victor'da hem de Claudian'ın eserinde bulunmaktadır. Barbar bir halk olarak g6rd6kleri Alanları zamanla tanımaya başlayan ve onların sosyal hayatlarına ve dinî inanışlarına dair notlar içeren Latin kaynakları ise *Alethia* adlı eserin yazarı Claudius Marius Victor (MS V. y6zyıl) ve sekiz kitaptan oluşan *De gubernatione Dei*'nin sahibi Salvianus'tur²⁰. Bu kaynak k6mesinin belki de en 6nemli eseri Alanların batıdaki ilk siyasi faaliyetlerini toplu bir şekilde 6ğrendiğimiz Orosius'un yedi kitaptan oluşan anlatılarıdır²¹.

1.2. Ortaçağ Latin Kaynakları

İçerik itibarıyla yukarıda erken d6nem Latin kaynakları olarak ayırdığımız ilk eserlerin bir nevî devamı niteliğinde olan ve 6nemli bir kısmında eski bilgilerin aynen aktarıldığını g6rd6đ6m6z Ortaçağ Latin kaynaklarını kendi içerisinde iki grup olarak tasnif edebiliriz. Bu d6nem Latin kaynaklarını ayırırken belirleyici hadise olarak Doğu Avrupa'daki Moğol istilasını aldık.

Moğolların gelişine kadar ayırdığımız, yani VI.-XIII. y6zyıl arasını ihtiva eden ilk gruptaki kaynaklar eski Latin eserlerinde sunulan bilgilerin bir nevi tekrarı ve kendi d6nemi içindeki gelişmelerin de dâhil edilmesiyle gerçekleştirilen g6ncellemelerden ibarettir. Bu grupta değerlendirdiğimiz kaynaklarda karşılaştığımız 6nemli bir ayrıntı, artık birçok Alan kralının isminden de s6z edilmeye başlanmasıdır. Beorgor, Respendial, Addak ve Kandak gibi Alan y6neticilerinin adlarını ilk defa bu eserlerden 6ğreniyoruz. İlk grupta değerlendirdiğimiz kaynakların çoğunluğu Galya evresindeki Alan faaliyetlerinden, Hunlar, Vandallar ve Franklarla olan m6nasebetlerden bahsetmektedir. Bu kaynaklar Bede'nin (MS 672-735) *On Chronology*'si, Aurelius Cassiodorus'un (MS 485-580) *De Origine Actibusque*

---

²⁰ Salvianus'un eseri için *On the Government of God* adıyla Eva M. Sanford tarafından 1930 yılında yapılan İngilizceye terc6meyi kullandık.

²¹ *Historiarum Adversus Paganos Libri VII. (Seven Books of History Against the Pagans)*

Getarum'u²², anonim *Chronica Gallica*²³, *Continuatio Prosperi Havniensis*, *Fredegarius*²⁴, Georgius Florentius'un (MS 538-594) *Historia Francorum*'u²⁵, Isidore'un *Historia Gothorum, Wandalorum et Suevorum*'u²⁶, Paulus Diaconus'un *Historia Langobardorum*'u²⁷ ve son olarak Jordanes'in *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*²⁸ adlı Latince eserlerdir.

Moğolların ardından hem Alan hem de Asların oldukça uzak coğrafyalarda anılmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde gerek elçilik heyetleri vasıtasıyla gerekse birtakım misyonerlik faaliyetlerinin bir ürünü olarak yeni eserler kaleme alınmıştır. Moğolların, vaktiyle Batı dünyasında büyük bir infial yaratan Hunlardan farkı, fethettikleri topraklara yerleşmeyerek, her yeri alt üst ettikten sonra geri dönmeleridir. Böylece Moğolların bu yurtlardan ayrılmalarının ardından başta Papalık eliyle olmak üzere Orta Asya'ya sayısız elçilik heyetleri gönderilmiştir. Bu heyetlerin ayrıntılı seyahat notları oldukça önemli bilgilerle doludur. Fransisken

---

²² Cassiodorus'un eseri yaratılıştan başlayarak, MS 519 yılına kadar gelen tarihi süreci kapsar. *Chronica* olarak da bilinen eserin asıl nüshası kayıptır. Jordanes'in sıklıkla başvurduğumuz kitabı esas itibarıyla bu kitabın genel bir özeti mahiyetindedir.

²³ Theodor Mommsen 1892 yılında üç anonim çalışmayı *Chronica Gallica: In Narratione de Imperatoribus Domus Valentinianae et Theodosianae* adıyla yayınlamıştır.

²⁴ Dört kitaptan oluşan Fredegarius Kroniği VII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Eserin yalnızca Fredegarius tarafından yazıldığı konusunda şüpheler vardır ve birden fazla kalemden çıktığı anlaşılmaktadır. 1981 yılında J. M. Wallace-Hadrill tarafından *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar: With Its Continuations* ismiyle İngilizce tercümesi yayınlanmıştır.

²⁵ On kitaptan oluşan eserin İngilizce çevirisi *History of the Franks: Books I-X* adıyla Earnest Brehaut tarafından 1916 yılında yapılmıştır. Biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

²⁶ Isidore'un eseri için G. Donini ve Gordon B. Ford'un 1966 yılında yayımladıkları *History of the Kings of the Goths, Vandals and Suevi* tercümesini kullandık.

²⁷ Paul eserini VIII. yüzyılın sonlarında kaleme almıştır. 1907 yılında W. Dudley Foulke tarafından *History of the Langobards* başlığıyla İngilizce tercümesi yayımlanmıştır. Çalışmamız esnasında biz de bu tercümeyle kullandık.

²⁸ Jordanes'in 551 yılında tamamlanan ve *Romana* olarak bilinen eseridir. Kaynağın ilk neşrini 1882 yılında T. Mommsen yapmıştır.

Benedict Pole'un²⁹, C. de Bridia'nın³⁰, Plano Carpine'in (*Historia Mongalorum quos nas Tartaros appellamus*)³¹, William Rubruck'un (*Itinerarium ad partes orientales*)³², Fransiskan Peregrine Castello'nun³³ ve Marco Polo'nun³⁴ kayıtları burada sayabileceğimiz başlıca eserlerdir. Bu eserlerde Alan ve Asların siyasi faaliyetlerinin yanı sıra, sosyo-ekonomik hayatlarına dair de ilginç bilgiler bulmak mümkündür.

1.3. Grek Kaynakları

Alanlar ve Aslarla ilgili bahisleri bulabileceğimiz Grek kaynakları; ağırlıklı olarak Roma İmparatorluğu'nun doğuda kalan eyaletleri ile ilgili haberleri aktaran kaynaklar ve eskiçağ ülkelerinin yerlerini, sınırlarını ve komşularını emsalsiz bir biçimde tarif eden coğrafyacıların eserlerinden oluşmaktadır. Burada tasnif ettiği-

---

²⁹ Carpini ile birlikte Moğol egemenliğindeki Kara Kurum'a gerçekleştirdiği seyahatine dair kısa bir anlatımı mevcuttur. Bu notlar *Relatio* (rapor) adıyla 1929 yılında Wyngaert tarafından Latince yayınlanmıştır.

³⁰ *Historia Tartarorum* adıyla bilinen eser 1967 yılında Walter de Grayter tarafından Berlin'de yayımlanmıştır.

³¹ Papa IV. Innocent tarafından 1245 yılında Tatarlara elçi olarak gönderilen İtalyan keşiş Carpini'nin bu seyahati esnasında tuttuğu notlar Moğol ve Asya tarihi bakımından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars* adıyla Erik Hildinger tarafından İngilizceye tercüme edilen eser, *Plano Carpini'nin Moğalistan Seyahatnamesi (1245-1247)* başlığıyla Ergin Ayan tarafından Türkçemize kazandırılmıştır.

³² Fransisken keşiş Rubruck da tıpkı Carpini gibi elçilik vasıtasıyla St. Louis (IX. Louis) tarafından Moğol yurduna gönderilmiştir. 1253-1255 yılları arasında gerçekleştirdiği seyahati esnasında tutmuş olduğu notların Türkçe tercümesi Ergin Ayan tarafından *Moğolların Büyük Hanına Seyahat* adıyla yapılmıştır.

³³ 1309'da Hanbalık'a (şimdiki Pekin) gelen Castello, daha sonra Quanzhou şehrinin piskoposu olmuş ve 1323 yılında burada ölmüştür. Misyonerlik faaliyetleri esnasında başpiskopos Monte Corvino ile mektuplaşmaları günümüze ulaşmıştır. 1929 yılında Wyngaert tarafından yayımlanmıştır.

³⁴ Marco Polo seyahatnamesi için Ömer Güngören'in 1985 yılındaki Türkçe tercümesi; Marco Polo'nun *Geziler Kitabı*'nı kullandık.

miz kaynaklar MS VI. yüzyıl ortalarına kadar süren haberleri içermektedir. Söz konusu kaynaklarda Alan kayıtlarının yanında As adı ve pek çok varyantına rastlıyoruz. Grek eserlerinde karşılaştığımız Aorsi, Asiani, Asii, Assaei gibi etnonimleri tezimiz içinde yeri geldikçe değerlendirmeye çalıştık.

Alanların ve Asların yaşadıkları bölgeleri anlatan Grek coğrafya kaynaklarını kronolojik sırayla verecek olursak, Strabon'un *Geographia'sı*³⁵, Dionysius Periegetes'in eseri³⁶, Aelius Herodian'ın yirmi kitaptan oluşan külliyesi³⁷ ve Marcianus'un³⁸ çalışmalarını burada sayabiliriz.

Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde yaşanan birtakım savaşlar üzerine de Grek kaynaklarında Alan adından söz edilmeye başlanmıştır. Bunlar; Yahudi tarihine dair iki önemli eser bırakan Flavius Josephus'un (MS 38-100) kayıtları³⁹ ile Roma'nın Kapadokya valisi olan Flavius Arrianus'un (MS 95-175) eseridir⁴⁰. Latin kaynakları ile paralel bir şekilde Alanların İtalya ve İspanya'daki faaliyetlerinden bahseden Grek eserleri V-VI. yüzyıllara ait yazımlardır. Bu eserler

---

³⁵ Amasyalı Strabon (MÖ 64-MS 24) on yedi kitaptan oluşan kapsamlı bir tarih ve coğrafya eseri bırakmıştır. Roksalan ve Aorsilere dair ilk kayıtları öğrendiğimiz bu kaynak çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz eserlerden birisi olmuştur.

³⁶ *Περιήγησις τῆς οἰκουμένης*. Periegetes'in eseri için J. L. Lightfoot'un *Dionysius Periegetes, Description of the Known World* tercümesi mevcuttur.

³⁷ Grekçesi καθολική προσῳδία olan eserin İngilizce tercüme ve açıklamaları için *Herodian, General Prosody* başlığıyla farklı çalışmalar yapılmıştır.

³⁸ *Περίπλους τῆς ἑξω θαλάσσης*. Grekçe metin, İngilizce tercümesi ile birlikte 1927 yılında Wilfred H. Schoff tarafından *Periplus of the Outer Sea, east and west, and of the great islands therein, by Marcian of Heraclea* adıyla yayımlanmıştır.

³⁹ *Ἰουδαϊκὴ κῆραρχατολογία*; *Jewish Antiquities* ile *Περί τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου*; *History of The Jewish War* olarak İngilizce tercümelerini bildiklerimiz eserleri.

⁴⁰ *Τέχνη τακτική*; *Essay in Tactics* olarak İngilizceye tercüme edilen eserinin bir bölümü "Ἐκταξις κατ' Ἀλανῶν" adını taşır ve burada Kapadokya valiliğinde bulunduğu sırada karşılaştığı Alan saldırılarını ve savaşlarda nasıl bir yol izlediğini anlatmaktadır. Eserin bu kısmını *Arrianou ektaxis kata Alanoon (Formation against the Alans)* olarak Sander van Dorst 2000 yılında İngilizceye tercüme etmiştir.

Hermeas Sozomenus'un (MS V. yüzyıl) dokuz kitaplık külliyatı⁴¹ ve Zosimus'un eseridir⁴². I.Leo'dan (457), Zeno döneminin sonuna (MS 491) kadarki hadiseleri aktaran Candidus⁴³ (MS V. yüzyıl), Bizans ile karşılıklı ilişkilerin gelişmesi ve zamanla ciddi bir şekilde sarayda nüfuzunu arttıran bazı Alan komutanlarına dair bilgiler aktaran Grekçe eserlerden birtanesidir.

Buradaki eserlerde As yurdu, adı ve bağlantısına dair ciddi kayıtların bulunması bizim için son derece kıymetlidir. Bunun için Strabon, Ptolemeus, Stephanus ve Herodian'ın bilgileri tezimiz içerisinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.4. Bizans Kaynakları

Alan ve As kayıtlarına ulaştığımız ve burada değerlendirdiğimiz Bizans kaynakları VI-XV. yüzyıllar arasındaki zaman dilimine ait birinci el eserlerdir. Tarih yazıcılığında eski Çin gibi gelenekselleşen bir hava yakalayan bu dönem Bizans eserlerinin önemli bir kısmı resmi (saray/hanedan) tarih yazımlarıdır. Bunun yanında ideal devlet yönetimi ve felsefesine dair birtakım eserlerle de karşılaşmaktadır.

Alan ve Aslar Bizans kaynaklarına birbirlerinden oldukça uzak coğrafyalardaki gelişmeler dolayısıyla girmişlerdir. Bizans tarih yazımının öncüleri, eserlerinde o güne gelinceye kadarki tarihi süreci de aktarmışlardır. Böylece eski Latin ve Grek eserlerindeki haberlerin bir şekilde tekrarlarını burada bulmak mümkün hale gelmiştir. Hâlihazırda Bizans'ın hareket sahası dâhilindeki Kuzey Afrika, İspanya ve İtalya'daki kavim hareketleri sebebiyle de bu kaynaklara Alanların adının sıklıkla girdiğini görüyoruz.

---

⁴¹ Ἐκκλησιαστική ἱστορία; *Ecclesiastical History* olarak İngilizceye tercüme edilen eserin dokuzuncu kitabında on iki ve on üç bölümleri için 1855 yılında Edward Walford tarafından yapılan İngilizce tercümeden faydalandık.

⁴² Νεάϊστορία. Pagan Zosimus'un altı bkitaptan oluşan eserinin esas kaynağı Olympiodorus'tur. Bu kaynağın Ridley Ronald tarafından 1982 yılındaki İngilizce tercümesini kullandık.

⁴³ Candidus'un eseri üç kitaptan oluşan Ἱστορία adını taşımaktadır.

Bizans için devam eden kadim savaşların (Pers/Sâsâni) yanında, Hazar gibi yeni cephelerin açılmasıyla yaşanan güncel gelişmeler zamanla Bizans'ın neredeyse bütün dikkatini doğuya çekmiş ve bu vesileyle Alanlara ve Aslara dair pek çok yeni haber Bizans kaynaklarında yer bulmaya başlamıştır.

Özellikle Hazar çağında Alanların bölgenin en ciddi güçlerinden biri haline gelmesi üzerine Bizans, Alan ve As gruplarını doğrudan muhatap almaya başlamış ve bu durum da eserlere yansımıştır. Sıklaşan karşılıklı ilişkiler neticesinde Bizans hanedan üyelerinden bir kısmının Alan prensesleri ile evlendiğini ve İstanbul'da Alan nüfuzunun ciddi bir şekilde arttığını biliyoruz. Böylelikle sarayda yükselen Alan gücü ve faaliyetlerine dair de bilgiler kaynaklardaki yerini almıştır.

Bizans kaynaklarındaki tasnifi şu şekilde yapmak uygun görülmüştür; eski kaynaklardaki eserlerin bir tür derlemesini içeren ancak VII. yüzyılda kaleme alınmış bir tarih kaynağı olan Ioannes Antiokhus⁴⁴. Lazika ve Ermeni arazisinde yaşanan gelişmeleri aktaran kaynaklar olarak Justinian dönemine dair tamamlanmamış beş kitaplık bir tarih eseri kaleme alan Agathias⁴⁵ ile *Chronographia*'nın yazarı Theophanes⁴⁶. Bir yönetim kitabı olan ancak aynı zamanda Hazarlarla ilişkiler bağlamında Alan bilgilerine ulaştığımız yazar imparator Konstantinos Porphyrogenetus'un eseri *De Administrando Imperio*⁴⁷. Sayıca en çok olan, İran ile savaşları ve doğu sınırlarındaki yeni gelişmeleri aktaran kaynaklar; 571-592 yılları arasındaki mücadelelerin bulunduğu Ioannes Epiphania, 566-581 yılları arasındaki

---

⁴⁴ Yaratılıştan, 610 yılına kadar gelen tarihi süreci anlatan genel bir tarih kitabı yazan Antiokhus'un eserini (Ιωάννης Αντιοχεύς) Porphyrogenetus'un kitabı sayesinde biliyoruz.

⁴⁵ Prokopius'un eserinin devamı niteliğindeki Agathias'ın eseri 1975 yılında *The Histories* adıyla Joseph D. Frendo İngilizceye tercüme etmiştir. Bu eser için biz de bu tercümeyi kullandık.

⁴⁶ Χρονογραφία. 810-815 yılları arasında kaleme alındığı düşünülen eserde Theophanes, arkadaşı Syncellus'un bitmemiş çalışmasını sürdürmüştür. Döneminde oldukça büyük ün kazanan çalışma 870'lerde Latinceye tercüme edilmiştir. Biz de C. Mango ve R. Scott tarafından *The Chronicle of Theophanes Confessor* adıyla gerçekleştirilen İngilizce tercümesini kullandık.

⁴⁷ Porphyrogenetus'un hem konumuz hem de pek çok Türk kavmi açısından büyük kıymete sahip eserini R. J. H. Jenkins, İngilizceye tercüme etmiştir. Çalışmamız boyunca biz de bu tercümeyi kullandık.

mücadeleleri aktaran Theophanes Byzantines, sekiz kitaplık bir tarihi bulunan, Justinian döneminin yazarı Prokopius⁴⁸ ve imparator Maurikios (582-602) dönemi olaylarını anlatan Th. Simokattes⁴⁹. İran ve Bizans ile birlikte dönemin diğer süper gücü olarak yükselen Köktürk haberleri bağlamında Alanlardan da söz eden; Menandros'un tarihi⁵⁰. Nihayetinde XIII. yüzyılda Moğol hareketlerinin ardında yaşanan gelişmeleri aktaran Pachymeres'in eseri⁵¹.

Bizans devleti dâhilinde yahut haricindeki Alanların ekseriyetle sosyal ve kültürel yapılarına dair bilgileri edindiğimiz kaynakları ayrı bir grupta inceledik. Bunlar İstanbul'daki nüfuzlu Alan aile ve komutanlarından da bahseden on beş ciltlik *Alexiada*⁵² adlı eseriyle Anna Comnena (1083-1148), on sekiz ciltlik genel bir

---

⁴⁸ Pers, Vandal ve Gotlarla yapılan savaşların son derece ayrıntılı tarihini sunan Prokopius'un eseri H. B. Dewing tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Biz de çalışmamızda sıklıkla bu tercümeden faydalandık.

⁴⁹ Theophylact Simokattes'in sekiz kitaptan oluşan *ἱστορία* (Historiae) adlı eserinin Bizans-Pers savaşlarını anlattığı bölümler bizim için önemlidir. 1887 yılında C. De Boor tarafından eserin tıpkıbasımı yapılmıştır. Bu nüsha da elimizde olmakla birlikte, çalışmamızda Michael ve Mary Whitby'in *The History of Theophylact Simocatta* adlı İngilizce tercümesini kullandık.

⁵⁰ Menander'in eseri VI. yüzyıl sonlarına doğru kaleme alınmıştır ve Agathias'ın eserinin bir nevi devamı niteliğindedir. Askeri bir unvan (Protector/Muhafız) taşımasının yanında bu görevde olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Eserinin altıncı bölümü Sâsânî savaşları hakkındadır, buradaki bilgiler için R. C. Blockley'in İngilizce çevirine başvurduk. Ayrıca hem Simokattes'in eseri hem de Menander'in eseri için, bu kitaplarda Türklerle ilgili kısımların Türkçe çevirilerini yapan İsmail Mangaltepe'nin eserinden faydalandık.

⁵¹ George Pachymeres'in (1242-1310) orijinal adı *Συγγραφικαί ἱστορίαι* olan on üç ciltlik bir tarih kitabı mevcuttur. VIII. Michael Paleologos ve II. Andronikos dönemlerinin ana kaynağı durumunda ki bu eserin İngilizce tercüme ve notlandırmaları (1 ve 2. kitaplar) 2004 yılında Nathan John Cassidy tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

⁵² İmparator Alexios Komnenos'un (1081-1118) kızının kaleme aldığı eser 1069 yılındaki hadiselerden babasının ölüm tarihine kadar (1118) olan gelişmeleri aktarmaktadır. Bilge Umar tarafından Türkçeye tercüme edilen eserin hem bu tercümesini hem de Elizabeth A. Z. Dawes'in İngilizce tercümesini kullandık.

tarih kitabının yazarı Ioannes Zonaras⁵³ ve 976-1078 yılları arasındaki Bizans tarihini aktaran Michael Psellos'tur⁵⁴ (1018-1097). Ordu içerisindeki Alan birlikleri ve savaşlarına dair Maurikios'a atfedilen (582-602) yirmi bölümlük taktikler içeren eser⁵⁵, İmparator VI. Leo'nun henüz gençliğinde Maurikios'un eserine binaen kaleme aldığı kitap⁵⁶ ve Nicetas Choniates'in XIII. yüzyılda kaleme aldığı yirmi bir ciltlik eseri⁵⁷ buraya dâhil edebiliriz. Son olarak Kafkasya'daki Alanları kendi safında kullanmak isteyen Bizans'ın misyonerlik faaliyetlerini içeren patrik Nicholas Mysticos'un Bulgar çarı Simeon ile mektuplaşmalarını buradaki kaynak kümesi dâhilinde değerlendirebiliriz.

1.5. Ermeni Kaynakları

Güney Kafkasya'nın kadim halklarından birisi olan Ermenilerin kaleme almış oldukları birtakım eserler bölge tarihi açısından son derece önemlidir. Burada ismini anacağımız kaynaklar oldukça erken devirlerdeki olaylarla alâkalıdır. Eserlerin çoğunluğu Hıristiyanlaşma ve azizlerle ilgili menkıbeleri içermektedir. Bunun yanında bölge tarihinde rol alan birçok Türk topluluğuna dair ilk haberleri de bu yerli kaynaklardan ediniyoruz.

Ermeni kaynaklarında Alanların anılmaya başlanması V. yüzyılı buluyor. İlk olarak Roma-İran savaşları dolayısıyla bu kaynaklarda Alan ismine rastlanmaktadır. Bu tarihten önceki bilgiler Alan adının Kafkasya'daki geçitlerden biri ile özdeş-

---

⁵³ Rahip Zonaras'ın orijinal adı 'Επιτομή Ιστοριών olan eseri dünyanın yaratılışından 1118 yılına kadarki hadiseleri aktarmaktadır.

⁵⁴ Orijinal adı Χρονογραφία olan eser E. R. A. Sewter tarafından *The Chronographia of Michael Psellus* adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir. Bizde çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

⁵⁵ Orijinal adı Στρατηγικον, Τακτικά στρατηγικά olan eserin George T. Dennis tarafından *Maurice's Strategikon* adıyla İngilizce tercümesi yapılmıştır.

⁵⁶ Προβλήματα (Questions).

⁵⁷ Χρονική δὴγησις adıyla bilinen Nicetas Tarihi, 1118 yılından 1206 yılındaki Latin istilasına kadarki zaman dilimini anlatır. Eserin İngilizce çevirisi *City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* başlığı ile H. J. Magoulias tarafından yapılmıştır. Biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

leştirilmesi ile alâkalıdır ve etnonim anlamında haklarında herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Yalnızca Alan kapıları şeklinde coğrafi nitelikte haberlerin bulunduğu Ermeni eserlerinin ilki V. yüzyıla ait bir kaynak olan Agat'angelos'un *Ermeni Tarihi*'dir⁵⁸. Bu anlamda bir diğer kaynak uzunca bir süre Horenli'ye ait olduğu düşünülen, bir tür dünya haritası içeren *Aşxarhac'oyc'*tur⁵⁹ (Ermeni Coğrafyası). As ve Alan adlarını ayrı ayrı ele alan bu eserdeki bilgiler son derece ilginçtir ve bir kısmının Ptolemeus'dan alıntılandığı düşünülmektedir.

V. yüzyılda yazılmış *Vardan Tarihi ve Ermeni Savaşı*⁶⁰ olarak bilinen eserin yazarı Elise, notlarında kuzeyli halkların birçoğunu Hun olarak tesmiye etmiştir. Bununla birlikte Sâsânî kralına karşı isyanı (MS 450-51) anlattığı bir bölümde, yalnızca bir pasajda Alanların adlarını zikreder. *History of Armenia* yahut *Epic Histories*⁶¹ olarak bilinen P'awstos Buzand'ın eserinde II. Hüsrev zamanındaki hadiseler sebebiyle Alanlardan söz edilmiştir. Önemli bir kısmı kayıp olan bu eserdeki Alanlara dair bilgiler yine birkaç satırdan ibarettir.

---

⁵⁸ Ermenice yazının MS V. yüzyılda Maštoc (Mesrop) ile birlikte başlamasıyla beraber ilk Ermeni eserleri Hıristiyanlaşma hikâyeleri üzerine bina edilmiştir. Burada Agat'angelos olarak bildiğimiz kişi aslında anonim bir hikâyecidir. "Müjdecî" olarak çevirebileceğimiz bu mahlası kullanan yazarın eserinin merkezinde Ermenilerin havarisi Gregorius ciddi bir yer tuttuğundan eseri *Gregorius'un Kitabı* olarak da bilinmektedir. Robert W. Thomson tarafından *Agathangelos: History of the Armenians* adıyla İngilizce tercümesi yapılan eserin biz de bu çevirisinden faydalandık.

⁵⁹ Eser, Şiraklı Ananias olarak bildiğimiz (MS 610-685) kişiye aittir. 1992 yılında Hewsens tarafından *The Geography of Ananias of Şirak (Aşxarhac'oyc')* *The Long and the Short Recensions*, adıyla İngilizce tercümesi yapılmıştır. Biz de çalışmamızda bu tercümeyi kullandık.

⁶⁰ *The History of Vardan and the Armenian War* adıyla Robert W. Thomson tarafından 1982 yılında İngilizce tercümesi yapılan eserin bu çevirisinden faydalandık.

⁶¹ Bölge tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan eserin birkaç İngilizce tercümesi yapılmıştır. Bunlardan biri *The Epic Histories* adıyla Nina G. Garsoian'ın çevirisidir. Biz ise bu çalışmada üçüncü ve altıncı kitapları kapsayan, *P'awstos Buzand's, History of the Armenians* adıyla Robert Bedrosian tarafından yapılan tercümeyi kullandık.

Ermeni kaynakları içerisinde Alanlarla ilgili en tafsilatlı haberleri sunan eser efsanevi bilgilerle bezeli bir tarih anlatımı olan Horenli Musa'nın (V. yüzyıl) kitabıdır.

1.6. Çin Kaynakları

Kuşkusuz yalnızca Çin'in değil, Asya'daki yerleşik yahut göçerliğe devam eden pek çok bozkırlı halkın erken tarihlerini öğrendiğimiz en eski kaynak kümesini Çin yıllıkları oluşturmaktadır. Kendi çevresinde cereyan eden siyasî ve sosyal gelişmeleri büyük bir titizlikle toplayan Çin yıllıkları, İslam öncesi Türk tarihinin değerlendirilmesi, eski Türk toplumunun siyasî ve sosyal vaziyetinin anlaşılması hususunda son derece büyük bir kıymete sahiptir.

Asya'da kurulmuş olan Hun İmparatorluğu'na dair tarihi bilgilerin ilk ve en büyük kaynağı olan Çin yıllıkları sayesinde bir Hun siyasî tarihi yazmak mümkündür ve yapılmıştır. Bizzat bu sahanın uzmanı olan bilim adamlarımızın da ifade ettiği üzere, Batı dillerine tercüme işleri büyük ölçüde bitirilen yıllıklarda kadim Çin'in kuzeyinde ve batısında var olan halklar neredeyse eksiksiz bir şekilde kaydedilmiştir. Bu noktada hem erken dönem Türk tarihinin daha iyi anlaşılması, hem de yeni değerlendirmelerin yapılması noktasında yıllıklardaki pek çok etnos adı diltiller ve tarihçiler tarafından yeniden değerlendirilmeyi beklemektedir.

Alan ve Aslarla ilgili kayıtların da bulunduğu Çin yıllıklarında bu isimlerin başka varyantlarıyla da karşılaşırız. Yıllıklardaki Yen-tsai ve Alan-liao gibi tartışma yaratan isimleri tezimiz içerisinde incelemeye çalıştık. Bunlarla beraber yıllıklardaki başka halkların da Alan ve Asları ifade edebileceği yönünde önerilerle karşılaşırız. Özellikle Haloun, Pulleyblank, W. Tomaschek, Hirth, Chavennes, Marquart ve de Groot gibi âlimler bu konunun üzerine giderek Yen-tsai ve Wu-sun hipotezlerini değerlendirmişlerdir. Tezimiz içerisinde yeri geldikçe bu değerlendirmelere yer verdik.

İçerisinde binlerce etnonim barındıran Çin kaynaklarından, doğrudan doğruya Alan ve As biçimleriyle kayıtlar barındıranları burada dikkate sunacağız. Bun-

lardan ilki, en erken devirleri anlatan Ssu-ma Ch'ien tarafından kaleme alınmış *Shih-Chih*'tir⁶². *T'ai-shih kung kitabı* olarak da bilinen bu eser 130 kısımdan ibarettir ve içerisinde sülale tarihlerini (*Shih-chia*), biyografileri (*Lieh-chuan*) ve yıllık tabloları (*Nien-pao*) barındırmaktadır. Buradaki diğer kaynak "Han Tarihi" olarak da bilinen *Han-shu*'dur. İlk Han tarihi olarak bildiğimiz bu kaynak Pan-chu tarafından kaleme alınmış ve daha sonrasında esere birtakım ekler yapılmıştır. 120 bölümden mürekkep bu eser Hun monografisinin de yer aldığı, Batı Han dönemine dair en ayrıntılı tarih dokümanıdır⁶³.

Değerlendirdiğimiz son Çin kaynağı Yüan Tarihi olarak bilinen *Yuan-shih* adlı eserdir. 210 bölümden oluşan kitap Ming Hanedanı döneminde Song Lian ve Wang Yi tarafından kaleme alınmıştır. Moğol kaynakları ile bilgileri karşılaştırma imkânı sunan bu eserde Çin ve Moğolistan'daki Asut haberleri sıkça geçmektedir. Askerî teşkilatlarına dair ayrıntılı haberlerin yanı sıra Asut asıllı komutanların isimleri ve görevlerine kadar hemen her bilgiye bu kaynakta yer verilmiştir.

1.7. Rus Kaynakları

Povest Vremennih Let yani "Geçmiş Yılların Hikâyesi" olarak tercüme edileceğimiz eser, tarihçilikte "Ana Rus Vakayinamesi" olarak da bilinmektedir. Muhteviyat bakımından IX-XII. yüzyıl arasındaki hadiseleri, ilk Rusları ve temasta buldukları topluluklara dair haberleri içermektedir. Rusların Hıristiyanlığı kabülünden sonra derlenen kronikte İncil'den alıntılar da mevcuttur ve eserde Bizans tarih yazımı etkisi kendisini göstermektedir. Eserin Nestor, Slvester ve 1118 tarihli olmak üzere üç farkı nüshası bulunmaktadır.

---

⁶² Erken dönem Türk tarihi için son derece kıymetli kayıtların bulunduğu bu eser için James Legge'nin İngilizce tercümesinden faydalandık.

⁶³ Hsiung-nu (Hun) Monografisi olarak bildiğimiz Han Hanedanlığı Tarihi kısmı Ayşe Onat, Sema Orsoy ve Konuralp Ercilasun tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

Kronolojik bir şekilde kaleme alınmış olan ilk Rus yıllıkları, antlaşmalar, hikâyeler, efsaneler, savaşlar ve vaazlar içermektedir. Kendisinden önceki metinlerden de bilgilerin toplandığı yıllıklara bölgesel hadiseler de eklenerek bir nevi yerel tarih yazımı geleneği gelişmiştir denilebilir. Zamanla kaleme alınan Lavrenti, İpatyev, Radzivilov, Hlebnik, Pogodin, Troits ve Novgorod gibi Rus yıllıklarının hepsinde *Povest'e* de yer verilmiştir. Bu yıllıklar içerisinde en eski olan *Lavrenti Yılığ*, keşiş Lavrenti tarafından XIV. yüzyılda hazırlanmıştır.⁶⁴

Asların Rus yıllıklarında ilk anılması Knez Svyatoslav'ın (965) seferi dolayısıyladır. Daha sonra Kıpçak hadiseleri sebebiyle Lavrentev yıllığında isimlerine yeniden rastlanılmaktadır.

Povest'in, Slvester nüshasının yer aldığı yıllık XV. yüzyılda yazılmıştır. Bu yılda Moğol seferleri sonrasında Doğu Avrupa'nın durumuna dair bilgileri bulmak mümkündür. 1277'de ve ertesi yıl Ruslarla-Alanlar arasında gerçekleşen mücadelelere dair haberleri bu yılda buluyoruz.

Bunların dışında Novgorod ve Ermolin yıllıklarında (XV. yüzyıl) Kiev'in batısında yer alan bugünkü Bulgaristan, Moldovya ve Polonya topraklarındaki 385 şehir ismine yer verilmiştir. Prut ırmağı üzerinde Moldovya'da yer alan As şehirlerinin adları bu kroniklerde kayıtlıdır.

1.8. Katalan Kaynakları

Katalan kaynakları arasında tezimizle ilgili olarak değerlendirebileceğimiz tek kaynak eser *Roman Muntaner Kronoğ*'dir⁶⁵. Aslen bir asker olan Muntaner Sicilya'da Roger de Flor'un generali olarak görev yapmıştır. Hazırlamış olduğu kronikte imparatorluğun Balkanlar ve Anadolu'daki faaliyetleri kapsamında Bizans ordusunda yer alan Alan kıtalarından bahislere yer vermiştir. Bunun yanında

---

⁶⁴ Lavrenti Yılığ için 2012 yılında D. S. Lihaçev ve O. V. Tvorogov tarafından hazırlanan eserden faydalandık.

⁶⁵ Muntaner'in Kronoğ 2000 yılında L. Goodenough tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

Girgon gibi birtakım Alan reislerinin isimlerini ve faaliyetlerini bu kroniktentakip edebilmek mümkündür.

1.9. Gürcü Kaynakları

*K'art'lis C'xovreba*⁶⁶ olarak bilinen ve "Gürcistan Tarihi" adıyla Türkçeye çevrilen Gürcü ana kaynağı XVIII. yüzyıl başında Kral VI. Vaxtang'ın emri ile tamamlanmıştır.

Eser, esasen yedi farklı çalışmanın bir araya getirilmesinden ibarettir. XI. yüzyılda Leonti Mroveli'nin "İberya Krallarının Tarihi" şeklinde tercüme edebileceğimiz ilk kısım MÖ IV-V. yüzyıllar arasına ayrılmıştır. Bu bölümde pek çok mit ve efsaneye, dünyanın yaratılması ve dillerin doğuşu gibi farklı konulara yer verilmiştir.

"Kral Gorgasali Tarihi" olarak adlandırılan ikinci kısım V-VIII. yüzyıllar arasındaki dönemi anlatır. Bu bölümü VIII. yüzyılda Juansar Juanseriani'nin kaleme aldığı düşünülmektedir. Bu kısımda Sâsânî-Hazar-Gürcü ilişkileri bağlamında Alanlardan bahseden pasajlar bulunmaktadır.

"İberya Kroniği" olarak adlandırılan bölüm XI. yüzyıldaki anonim kayıtlardır. 786-1072 yılları arasındaki dönem konu edinilmiştir. Hazarlarla ilgili anlatıların bulunduğu satırlarda kısa bir şekilde Alanlardan da söz edilir.

"Kralların Kralı Tarihi" olarak bilinen ve yine anonim olan bölüm 1072-1125 yılları arasındaki olayları anlatır. Gürcü kralı David'in, 45.000 Kuman ailesinin topraklarına yerleşmesine izin vermesi ve bölgede Alan-Kuman münasebetlerinin başlaması bu bölümde anlatılmaktadır.

---

⁶⁶ Orijinal ismi ქართლისცხოვრება (Kartli'nin Hayatı) olan eser 2014 yılında (Gürcüce ve Rusça editörü) Roin Met'reveli ve (İngilizce editörü) Stephen Jones'un öncülüğünde bir heyet tarafından İngilizce yayımlanmıştır. Ayrıca M. Brosse'nin Fransızca tercümesi mevcuttur. Hrand D. Andreasyan çevirisinden faydalanan Erdoğan Merçil, eseri Türkçeye de aktarmıştır. Çalışmamızda iki tercümeden de faydalandık.

“Hükümdarlara Methiyeler ve Tarihleri“ başlıklı bölüm XIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. 1156-1212 yıllarındaki olayları anlatan bu bölümde Gürcülerle ilişkiler bağlamında sıklıkla Alanlardan söz edildiğini görürüz. Bu dönemde Alan ve Gürcü hanedan aileleri arasında gerçekleştirilen siyasî evliliklerin tafsilatını bu bölümde bulabiliriz.

Son bölüm “Moğol İstilasası Tarihi” başlığıyla XIV. yüzyılda kaleme alınmıştır. Yine anonim olan bu kısım esas itibariyle 1212-1318 yılları arasındaki hadiseleri aktarır.

Gürcü kaynaklarının önemli bir yönü pek çok kral ve şahıs isminin kaydedilmiş olmasıdır. Özellikle ortaçağdan itibaren gelişen hadiseleri aktaran bölümlerde Alanlarla ilgili bilgiler artmış ve aralarındaki işbirliği sebebiyle Gürcüler tarafından Alanlar iyi tanınır bir halk haline gelmişlerdir. Bu yakın tanışmışlık ve bir dönemki işbirliğinin sonucu olarak da özellikle ortaçağdan itibaren Gürcü kaynaklarındaki Alan haberleri artış göstermektedir.

1.10. İran Kaynakları

Alan ve As isimlerine ve çeşitli varyantlarına rastladığımız kaynak kümelelerinden bir diğeri İran kaynaklarıdır. Bu kısımda Farsça kaleme alınmış tarihi ve coğrafi eserleri değerlendirmeye alarak, köken itibarı ile Fars asıllı olmalarına rağmen eserlerini Arapça yazan İbn Rusteh, Taberi ve İbn Hurdadbih’in kayıtlarını Arap kaynakları silsilesine dâhil ettik.

Başvurduğumuz Fars eserlerinin ilki 60.000 beyitten oluşan, manzum bir biçimde kaleme alınmış *Şâhnâme*’dir. Asıl adı Ebu’l Kasım Mansur olan Horasan’ın Tus kentinde doğmuş Firdevsi, eserini 30 yıllık bir zaman zarfında kaleme almış ve sarayında büyük bir kütüphane ile şair ve ediplere itibar ettiği rivayet edilen Gazneli Sultanı Mahmud’a sunmuştur. Kaynağını Avesta, Tevrat ve eski Hudaynamelerden alan *Şâhnâme*’de İran ile Turan’ın mücadelesi anlatılmaktadır. Eser içerisinde coğrafya olarak Alan yurduna dair pek çok kayda (Alan Denizi, Alan

Kapısı, Alan Yurdu ve Alan Yolları gibi) rastlanılmaktadır. Bununla beraber Şâhnâme’de, Alan halkına dair de bilgi veren kısa pasajları bulmak mümkündür.

Başvurduğumuz İran kaynaklarından ikincisi müellifi belli olmayan bir coğrafya kitabıdır. Tam adı *Hudûdü'l- Âlem mine'l-meşrik ile'l-magrib*⁶⁷ olan bu eser Ferîgûnîler Hânedanı’ndan Emîr Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed’e sunulmuştur. Kendisinden önceki coğrafya kitaplarından da (Ptolemeus gibi) faydalandığı anlaşılan eserde dönemin bilinen denizleri, dağları, nehirleri, ülkeleri ve şehirleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Özellikle İslam coğrafyası dışında kalan yerlerle ilgili tafsilatlı anlatımlar vardır. Eser Alan ülkesi, şehirleri, halkı ve komşularına dairde kıymetli bilgiler içermektedir.

Farsça kaleme alınan bir diğer eser bir tür siyasetname ya da nasihat kitabı olarak değerlendirebileceğimiz *Kabûsnâme*’dir. XI. yüzyılda (1082/83) Keykâvus bin İskender tarafından oğlu Gilan Şah için kaleme alınmıştır. 44 bölümden meydana gelen eser *Kâbûsnâme*, *Enderznâme*, *Pendnâme*, *Kitâbü'n-Nasîhat*, *Nasîhatnâme* gibi isimlerle de bilinmektedir. Kölelerle ilgili bir bölümde Alanlarla ilgili ilginç notlarla karşılaşılmaktadır.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî’nin 1252 yılından itibaren sekiz yıl içerisinde kaleme aldığı Farsça eseri *Târih-i Cihân-güşâ*⁶⁸ Moğollar, Harezmsahlar ve İsmailiye tarihi için oldukça önemli ve şöhrete sahip bir kaynaktır. Üç ciltlik bu tarihi kaynağın birinci cildinde Cengiz Han’ın ortaya çıkışı, Cengiz yasası, Uygur ülkesinin, Orta Asya ve Mâverâünnehr’in fethi, Ögedey Kağan ve Güyük (Göyük) Han devirleri anlatılmaktadır. Eserde Kafkasya’daki Moğol hareketleri kapsamında Alan ve Aslardan da söz edilmektedir.

Burada bahsedeceğimiz son eser XIV. yüzyılda Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedanî’nin İlhanlı Hükümdarı Gazan Han’ın talebiyle kaleme aldığı *Camiü't-Tevarih* adlı Farsça kaynaktır. Eserin 1306-1307 yıllarında tamamlanan versiyonu

---

⁶⁷ Çalışmamızda V. Minorsky’nin 1937 yılındaki İngilizce tercümesi ile bu tercümeden faydalanılarak 2008 yılında yayımlanan Türkçe çevirisini (Murat Ağarı, Abdullah Duman) kullandık.

⁶⁸ Eser için Mürsel Öztürk’ün Türkçe tercümesini kullandık.

üç cilt, 1310'da tamamlanan versiyonu ise dört cilt olarak düzenlenmiştir. Gazan Han'a ithaf edilen ilk cilt Târîh-i Gazânî, Târîh-i Mübârek-i Gazânî veya Dâstân-ı Gazân Hân olarak da bilinir. Bu kısım özellikle Türk-Moğol halklarının tarihi ve kültürleri açısından eşsiz bilgileri barındırmaktadır.

1.11. Yahudi Kaynakları

Bu grupta incelediğimiz kaynaklar esas itibari ile Hazar Muhaberesi olarak da bilinen belgelerdir. *Kenize Mektubu* yahut *Cambridge Belgesi*⁶⁹ olarak bilinen mektuplardan ilki Hazarların Museviliği kabul ediş hikâyesine dair kaleme alınmıştır. X. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu mektubun Hazar Kağanı Yusuf döneminde yazılmış olması muhtemeldir.

Diğer mektuplaşma ise Endülüs Emevi halifesi III. Abdurrahman'ın tabibi ve danışmanı olan Hasday bin Şaprut'un Hazar ülkesi hakkında duyduklarını teyit etmek için Hazar'a yazdığı mektup ve Kağan Yusuf'un ona cevabıdır.

Kenize Mektubu olarak bildiğimiz mektup bizim için son derece önemlidir. Alan ve Aslardan ayrı halklar olarak bahseden mektuptaki son satırlar hayli ilginçtir ve konumuz itibariyle ayrıntısıyla değerlendirilmiştir.

Bu grupta zikredebileceğimiz üçüncü ve son eser Tudelalı Benjamin'in XII. yüzyılda kaleme aldığı ve seyahat notlarından ibaret olan gezi kitabıdır. Bu notlarda kısa bir şekilde Alan yurdundan da söz edilmiştir.

1.12. Moğol Kaynakları

1220'lerden sonra Moğolların öncelikle Kafkaslar, ardından bütün Karadeniz'in kuzeyini hedef alan geniş kapsamlı fetih hareketlerinin ardından yeni

---

⁶⁹ Bu mektubu 1912 yılında yayınlayan S. Schechter'in "An Unknown Khazar Document" adlı makalesi ve mektubun Türkçe tercümesini yapan O. Karatay'ın "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu" adlı çalışmasından faydalandık.

fetholunan bölgelerdeki pek çok halk ve yurt adları Moğolca eserlere hızlı bir şekilde girmeye başlamıştır.

Aşağı yukarı bu tarihlerde 1228-1240 yılları arasında yazılan *Moğolların Gizli Tarihi*⁷⁰ olarak bilinen eser Moğol tarihinin temel kaynaklarından birtanesidir.

Alan ve As kayıtlarına dair kullandığımız diğer Moğol kaynağı XVII. yüzyıla ait olan Moğol kronikleridir⁷¹. Bu kroniklerden 1662 yılında Ordos prensi tarafından tamamlanan bölümde Asutlara dair ayrıntılı bilgi verilmektedir.

1.13. Arap Kaynakları

Alan ve Asların Arapça kaynaklarda anılmaya başlaması iki şekilde gerçekleşmiştir. İlki, bu kaynaklarda dünyanın yaratılışı, milletlerin türeyişine dair anlatıların yer almasıyla ilgilidir. Diğer ve bizim için asıl değerlendirilmesi gerekeni, İslam ordularının fetih hareketleri ile birlikte Emevilerin Kafkaslara kadar dayanması neticesinde buradaki birtakım halkların ve siyasî gelişmelerin bu eserlerde zikredilmeye başlamasıdır.

Ortaçağ, Arap tarihçiliğinde zirveyi temsil etmektedir ve dönemin Arapça tarihi kaynakları yalnızca İslam coğrafyasıyla ilgili olarak kaleme alınmış değildir. Bu dönem eserleri arasında bir nevi genel tarih (dünya tarihi) kitaplarının da hazırlandığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra coğrafya anlamında da Araplar bu dönemde muazzam eserler bırakmaya başlamışlardır. Arap coğrafyacılığında Yunan, Hint ve İran kültürüne ait eski kitapların vaktiyle yapılmış tercümelerine, astronomi ve yeni seyahat bilgilerinin de eklenmesiyle ciddi bir gelişim yaşanmış ve bu alanda eşsiz eserler kaleme alınmıştır.

---

⁷⁰ Çin işaretleri ile neşredilen eserin Çince adı *Yüan- ch'ao pi-shi*'dir. Yüan Sülalesinin Gizli Tarihi anlamına gelir. Moğolca adı *Manghol-un niçua tobça'an*'dir. Almanca ve Rusça tercüme yapılmış eser 1948 yılında Ahmet Temir tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

⁷¹ Bunlar *Altan Topçi* yani Altın Kronik olarak da bilinen ve XVII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen bazı eserlerdir. Moğol şeceresini de içeren bu eserin Türkçe tercümesi Tuncer Gülensoy tarafından yapılmıştır.

Burada Alan ve As kayıtlarını coğrafya kitapları ve tarih eserlerindeki haberlere göre iki grupta tasnif etmeye çalıştık. Öncelikle Alan ve Aslara ait ülke, şehir, deniz ve bölgeleri anlatan Arapça coğrafya eserlerinden bahsedeceğiz. İlk olarak Fars asıllı olan ancak eserini Arapça kaleme alan İbn Rusteh'in *Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise*'sinde⁷² (903-913) Kafkas coğrafyasını anlattığı bölümde Alan ve Aslara dair bilgilere rastlıyoruz.

Birçok alanda önemli eserler bırakmış İslam âlimi Birûni'nin *Tahdîd'ü Nihâyeti'l-Emâkin li Tashîh-i Mesâfet'il-Mesâkin*⁷³ ismiyle 1025 yılında tamamladığı coğrafya kitabındaki Alan ve As kayıtlarını da bu cümleden zikredebiliriz. Esas itibari ile tarihî hadiseleri aktaran bir kaynak olan Belazûri'nin *Fütûh'ul Buldân*⁷⁴ adlı eserinde yine Kafkas coğrafyasındaki fetihler paralelinde Alan topraklarından bahsedilmiştir. Kuzey Afrika, Yakındoğu ve Avrasya steplerine geniş bir seyahatte bulunan Ebu Hamid el-Gırnatî'nin *el-Mu'rib 'an ba'd Acâib'il-Magrib*⁷⁵ adlı kitabı da burada değerlendirdiğimiz eserlerden bir tanesidir. Kazvinî'nin XIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı, bir tür coğrafya sözlüğü niteliğindeki *Âsâr'ül-Bilâd ve Âhbâr'ül-'İbâd*⁷⁶ adlı eseri de bu kaynaklardan bir tanesidir. Eserini 1321 yılında tamamlayan Ebu'l-Fida, *Takvimü'l-Buldan*'da⁷⁷ Abhazya'nın doğusunda bulunan Alan ve As yurtlarından söz etmektedir. Dımaşkî'nin *Nuhbet'üd-dehr fi acaib'il-berr ve'l bahr*⁷⁸ adlı eserinde dünyanın iklimlere ayrılması hususunda Alanlara yer verilmiştir. XIV. yüzyılın meşhur seyyahı İbn Battuta'nın *Tuhfet'ün-Nüzzar fi Garaib'il-*

---

⁷² كتاب الأعلام النفيسة İbn Rusteh'in eseri için M. J. De Goeje'nin editörlüğünde 1892 yılında tamamlanan tıpkıbasımdan faydalandık.

⁷³ تحديد نهايات الاماكن لتصحيح مسافات المسالك

⁷⁴ (فتوح البلدان) *Ülkelerin Fetihleri* adıyla Mustafa Fayda tarafından gerçekleştirilen Türkçe tercümesini kullandık.

⁷⁵ المغرب عن بعض عجائب المغرب

⁷⁶ آثار البلاد وأخبار العباد

⁷⁷ (تقويم البلدان) *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası* adıyla Ramazan Şeşen tarafından gerçekleştirilen Türkçe tercümesini kullandık.

⁷⁸ نخبة الدهر في عجائب البر و البحر

*Emsar ve Acaib'il-Esfar*⁷⁹ adlı eserinin Altın Orda bölgelerini anlattığı kısımlarında Alan ve Aslar ile karşılaşılıyor. İbn Haldun'un *el-İber* adıyla kaleme aldığı bir nevi dünya tarihi kitabının giriş kısmı olan *Mukaddime*'si birçok eserinin önüne geçmiş ve şöhrete kavuşmuştur. Mukaddime'de coğrafya ile ilgili verdiği bilgilerde Alan yurduna dair izahat mevcuttur.

Alan ve As isimlerinin Arap tarih kaynaklarında geçişlerine bakacak olursak, ilk olarak X. yüzyılın en önemli kaynaklarından biri olan Taberî'nin *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*⁸⁰ adlı eserini zikredebiliriz. Bundan başka *Tarihü'l-İslam*'ın yazarı Dahhâbi'nin Hazar seferleri bağlamında Alanlardan söz ettiğini biliyoruz. Başlangıçtan 1231 yılına kadar bir tarih kitabı yazan İbn'ül Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*⁸¹ adlı eserde Moğol seferleri sırasında Kafkasya'daki Alanlardan söz etmiştir. Mervezî, esasen bir zooloji ve biyoloji kitabı niteliğindeki *Taba'ül-Hayevân*⁸² adlı eserinin girişinde eski kaynaklardan da derleme yaparak ırklar ve etnografya bilgileri sunmaktadır ve bu kısımda (Bâbü'r-Rûm) Alanlardan kısa bir biçimde söz edilir. Memluk Sultanı I. Baybars'ın biyografisini hazırlayan Kahireli Zahir, *Siratü's-Sultan el-Malik ez-Zahir Baybars* adlı eserinde Altın Orda bahislerinde Alanların da adından söz eder. Aşağı yukarı aynı hadiseleri Baybars el-Mansurî'nin *Zübdetü'l-Fikrah fi Tarihi'l-Hicrah* adlı eserinde de bulmak mümkündür. *Kitabü'l-Fihrist* adlı eseri ile ansiklopedik bilgiler sunan el-Nedim de Alanlardan bahseden bir diğer Arap tarih kaynağıdır.

---

⁷⁹ (تحفة النظر في غرائب الأمصار وعجائب الأسفار) Rihle adıyla da bildiğimiz eser, A. Sait Aykut tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve *İbn Battuta Seyahatnamesi* adıyla yayınlanmıştır, biz de çalışmamızda bu tercümeden faydalandık.

⁸⁰ (تاريخ الرسل والملوك) *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk* veya *Ca'feri Tarihi* gibi adlarla da anılan eser, Zâkir Kadirî Ugan ve Ahmet Temir tarafından 5 cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz de çalışmamızda bu tercümeyle kullandık.

⁸¹ (الكامل في التاريخ) *İslam Tarihi* adıyla 10 cilt halinde, A. Özyayın, A. Ağırakça, M. B. Eryarsoy, Y. Apaydın, A. Köşe, Z. Tüccar tarafından gerçekleştirilen Türkçe tercümesinden faydalandık.

⁸² طبائع الحيوان

Burada kullandığımız son eser hem coğrafya hem de tarih açısından son derece zengin bilgilerin bulunduğu *Murûcü'z-Zeheb*'tir⁸³. Mesudî tarafından X. yüzyılda kaleme alınmış eserde sosyo-kültürel hayata dair de pek çok kayıtla karşılaşırız.

1.14. Süryanî Kaynakları

Greک kaynaklarından Eusebius ve Caesarea'nın eserlerinde kısmen kullandıkları Bardesanes "Ülkelerin Kanunları"⁸⁴ olarak tercüme edebileceğimiz bir eser kaleme almıştır. MS 154-222 yılları arasında yaşadığı düşünülen yazar Karadeniz'in kuzeyindeki İskitya ve Alan ülkelerini anlatmaktadır.

V-VI. yüzyıllarda yaşadığı düşünülen hatip Zakharia'nın genel tarihi de burada değerlendirdiğimiz kaynaklardan bir tanesidir⁸⁵. Orjinali kayıp olmakla birlikte bazı kısımları günümüze kadar gelen eserde Kafkasya coğrafyası ve burada gelişen hadiseler yer verilmiştir. Hunlar çerçevesinde bahsedilen olaylarda Alanların da anıldığını görüyoruz.

Burada sayacağımız son eser, XIII. yüzyıla ait olup Süryanî kaynaklarından konumuzla ilgili en ayrıntılı bilgileri içeren *Ebu'l Farac Tarihi*'dir.⁸⁶ Batı'da Barhebraus olarak bilinen Ebu'l Farac, Süryanî kökenli olduğundan İbnü'l-İbri olarak da anılmaktadır. *Makhtebhanüth Zabhne* olarak bilinen eseri 1286 yılına kadar yaşanan hadiseleri anlatmaktadır. İki bölümden meydana gelen eserin "Chronicon

---

⁸³ (مروج الذهب) *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)* adıyla Ahsen Batur tarafından gerçekleştirilen Türkçe tercümeyi kullandık.

⁸⁴ İbn Daisan adıyla da bilinen yazarın Süryanîce eseri, Han J. W. Drijvers tarafından *The Book of the Laws of Countries: Dialogue on Fate of Bardaisan of Edessa* adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir.

⁸⁵ Zakharia'nın eseri *The Syriac Chronicle* adıyla, F. J. Hamilton ve E. W. Brooks tarafından tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Çalışmamızda biz de bu tercümeyi kullandık.

⁸⁶ *Makhtebhanüth zabhne* olarak bilinen Süryanîce metin, E. A. W. Budge tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Ömer Rıza Doğrul da eseri Türkçeye kazandırmıştır. Çalışmamızda biz de bu Türkçe tercümeden faydalandık.

Syriacum" adıyla anılan birinci bölümü bir dünya tarihidir. "Chronicon ecclesiasticum" adlı ikinci bölüm ise bir nevi kilise tarihidir.

2. Yazıtlar

Öncelikle, esas itibariyle Avrasya'nın eski halklarını konu edinen bir çalışmada kullanılabilecek yazıt kümesinin geniş bir envanter oluşturduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Yalnızca Kırım'daki yazıtlar bile bu konuda başlı başına yeterlidir. Ancak İskit ve Sarmat topluluklarına dair birtakım kayıtlara ulaşabileceğimiz bu yazıtlar ne yazık ki Türkçe neşriyatta yer almamaktadır. Türk arkeolojisinin ilgi alanına girmeyen yazıtların keşfi ve okuma önerileri Rus ve Batılı bilim adamlarına bırakılmış durumdadır.

Burada mümkün merteye Alan ve Aslara dair yazılı kaynaklardan aktardığımız bilgileri destekleyen bazı yazıtları kullanabildik. Zaman ve mekân itibariyle aralarında hayli farklar bulunan yazıtların metinlerini, transkripsiyon ve okuma önerilerini yeri geldikçe değerlendirmeye çalıştık.

İlk Sarmat halkları ve İskitlerle ilgili hadiselerin yer aldığı ciddi bir epigrafya çalışması Basilius Latışçev'in editörlüğünde St. Petersburg'da yayınlanmıştır. Karadeniz'in kuzeyindeki eski Grek ve Latin yazıtlarına dair bu büyük külliyyat *Inscriptiones antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae* (IOSPE) adıyla bilinmektedir. Bununla birlikte yine Rusların girişimleri sonucu *İzvestiya İmperatorskoy Arheologičeskoj Komissii* adıyla 1901 yılından 1918 yılına kadar toplam altmış altı cilt halinde komisyon raporları yayınlanmıştır. Burada sözünü ettiğimiz eserlerde karşılaştığımız iki yazıttan IOSPE'deki Roksalan ve IAK'taki Alan kayıtlarını tezimiz içerisinde kullandık.

As bahisleri için, Türk dilinin ve tarihinin eşsiz kaynağı olan Köktürk abilerinde geçen Az budun kayıtlarını incelemeye aldık.

Kafkasya'daki yazıtlar çerçevesinde ise Alanlara atfedilen Humara Yazıtları ve Zelençuk Yazıtı'nı inceledik.

3. Arkeolojik Malzeme

Konumuzla ilgili olarak bakılması gereken birinci el kaynak kümesinin son halkasını arkeolojik malzeme oluşturmaktadır. Kısmen yazıtlar da arkeolojik araştırmaların bir sonucu olsa da, farklı bir kaynak kümesi halinde değerlendirilmesinin daha sağlıklı olacağı düşüncesindeyiz.

Burada hayli gelişmiş olan Alan arkeolojisine dair hatırı sayılır miktardaki malzemeyi değerlendirme işi ayrı bir ehliyet gerektireceğinden, yorum kısmına pek girmemenin daha uygun olacağını belirtmemiz gerekir. Ancak mevcut arkeoloji raporları üzerinden yapmış olduğumuz genel değerlendirmeler Türk akademisinin bu sahaya girmesinin elzem olduğu fikrini tetiklemektedir.

Alanlarla ilgili kazı çalışmalarını yürütenler ağırlıklı olarak Rus arkeologlardır. V. A. Kuznetsov ve V. B. Kovalevskaya gibi isimlerin başını çektiği Alan arkeolojisine dair yazılmış pekçok Rusça makale bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların büyük kısmının genellemelerden ibaret olduğu görülmektedir. Alanları duruma göre müstakil bir halk olarak gören Rus akademisi, bazen onları Sarmat çatısı altında değerlendirerek tüm Sarmat halklarının İranî bir karaktere sahip olduğu sonucuna varmakta tereddüt etmemektedir. Kaldı ki, Alanlara ait olduğu düşünölen kazı sahalarından elde edilen materyaller arasında İranî kimliği vurgulayacak kuvvetli deliller yoktur. Konuyla ilgili olarak daha sonra yapılan çalışmalar ise Alan sahasında açılan kurganlardaki Orta Asya bağlantısına açık bir biçimde vurgu yapmaktadır. MS I. yüzyıla tarihlenen Aşağı Don ve Kuban boylarındaki kurganlardaki ölü gömme gelenekleri ve mezar bulguları Alanlarla özdeşleştirilmiştir. Oldukça renkli bir hayvan üslubuna rastlanılan bu kurganların kökleri Merkezi Asya olmalıdır. Kuzey Kafkasya'daki prens mezarları da Orta Asya ve Sibirya gelenekleri ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır⁸⁷.

Alanlara atfedilen kazıların yapıldığı bölgeler, yazılı kaynaklardaki ifadeler tarafından desteklendiği müddetçe teori daha sağlam temellere oturtulabilmekte-

---

⁸⁷ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, Çeviren: Orhan Uravelli, Ankara: Kafdav Yayınları, 2017, s. 193.

dir. Bazı araştırmacılara göre Alanların Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkışlarına dair en erken arkeolojik kanıtlar Kuban sahasıyla ilgilidir. M II. Yüzyıl sonundan-MS I. yüzyıl ortalarına kadar süren bu döneme ait bulgular *Zubov-Vozdvijensk* grubuna ait anıtlar olarak gösterilmektedir. MS I. yüzyıl civarında Orta Kuban bölgesinde *Altın Mezarlık* denilen zengin kurganların ortaya çıkarıldığını ve bunların da Alanlarla zdeşleştirildiğini görüyoruz. Zubov-Vozdvijensk ve Altın Mezarlık'tan elde edilen materyaller iki kurgan sahası arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.⁸⁸

---

⁸⁸ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 193.

I. BÖLÜM: AVRASYA'NIN ERKEN DÖNEM HALKLARI VE GÖÇLER

1. Bozkırlıların Serüveni

1.1. Avrasyada Etnik Süreçler ve Etonimler

Kullandığımız terminolojinin izahı ve bunların Alan ve As bahisleri bağlamında değerlendirmesini yaparak konuya başlamak istiyoruz.

Öncelikle başlıkta kullandığımız 'etnoloji' kavramıyla başlamak yerinde olacaktır. *Ethnos* ve *logia* (teori yahut bilim) kelimelerinin birleşmesinden oluşan etnolojinin Türkçe karşılığı "ırkiyat" ya da "budun bilim" olarak sunulmaktadır. Ancak bu terimler kesinlikle tek başına etnolojiyi karşılamaya yetmez. Karşılaştırılmalı bir disiplin olan etnolojinin amacı, eski ve günümüz toplumları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri betimlemek, insanlar arasındaki etkileşim, göç, gelişme tarihlerini yeniden inşa ederek açıklamaktır⁸⁹.

Ünlü Rus Türkolog L. N. Gumilëv, *Eski Türkler* (1963) başlıklı doktora tezinin ardından farklı milletlerin genetik karakterleri ve yaşadıkları coğrafya ile ilgili geliştirdiği 'Etnogenez' teorisi ile ilim dünyasında büyük bir ses getirmiştir. Gumilëv, ilk olarak etnolojinin, akraba olduğu diğer bilim dallarından farklı bir yere konulması gerektiğini belirtir. Etnolojinin, etnografyadan, sosyolojiden, olayları sebep sonuç çerçevesi dâhilinde gözden geçiren tarihten ve antropolojiden ayrı değerlendirilmesinin elzem olduğunu savunmuştur⁹⁰. Esas itibarıyla bu disiplinlerin hepsi ile birlikte çalışan ve bütünü anlaşılması için olmazsa olmaz olan etnoloji özellikle modern öncesi toplumlar olarak sınıflandırılan halkların etnogenezinde birincil derecede önemlidir. Bu türden bir konu çalışılırken etnolojinin temel kuralı olarak öncelikle okuyucunun gerçek etnos adıyla, etnosa mensup insanların be-

---

⁸⁹ Emiroğlu Kudret, *Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları*, 2009, s. 286.

⁹⁰ Gumilëv L. N., *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002, s. 356.

nimsedikleri etnik adın aynı olmayabileceğini göz önünde bulundurması gerekmektedir⁹¹.

Etnogenez dediğimiz unsur, en sade biçimiyle halkların şekillenme ve tarih sahnesinden silinme süreçlerini ifade etmektedir. Yunanca *ethnos* (halk) ve *genesis* (yaratılış) kelimelerinin birleşmesinden bu isim oluşmuştur. Yunanadaki *ethnos* teriminin kullanım alanlarına bakıldığında aynı klan veya kabileye bağlı olmaları gerekmeyen, birlikte hareket eden veya yaşayan bir grup hayvan ya da insanı niteliği görülür (Med halkı için *Medikon ethnos*, kuş sürüsü için *ethnea ornithon*, erkek ve kadın ırkları için *ethnos aneron* ve *gunaikon*). Görüldüğü üzere Yunan dilindeki *ethnos* tabiri kesin bir siyasallıktan çok bir tür “birlik” biçimini ifade etmektedir. Bununla kıyaslanabilecek Latincedeki *natio* kavramı da vaktiyle siyasî bir içerik taşımaz iken, modern kullanımda, klasik devirde kastettiği grup, tür, kabile, halk ve soy gibi anlamların genişlemesiyle, bunları aşan ve kapsayan bir siyasî üniyeti anlatan tanıma dönüşmüştür⁹². Bunun yanında Heredotos’ta da rastladığımız *genos* terimi bizzat tarihin babası tarafından bir *ethnos*un alt grupları olarak ifade edilmiştir. *Genos*, *ethnos*tan daha farklı olarak aynı soya dayalı gruplar için kullanılırken, *ethnos* kültürel farklılıkların ifade edilmesine uygundur. Bize göre *ethnos* kelimesinin Türkçe karşılığı için en uygun kelime halktır.

Konuyla ilgili eşsiz bir çalışmaya imza atan A. Smith, Yunan dilindeki bu terimin modern Batı dillerindeki en yakın karşılığının Fransızcadaki *ethnie* kavramı olduğunu söyler ve bu kavramın tarihsel topluluk bağlamında kültürel farklılıklara yapılan vurguyu birleştirdiğini belirtir⁹³. Bu tarihsel bağlam ve kültürel özgüllüğün algılanması, bir halkı diğerlerinden ayırır ve belli bir halka hem kendilerinin hem de dışarıdakilerin gözünde tanımlanmış bir kimlik kazandırır⁹⁴. Etnik kimliğin te-

---

⁹¹ Gumilëv L. N., *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003, s. 107.

⁹² Emiroğlu Kudret, *Antropoloji Sözlüğü*, s. 278.

⁹³ Smith Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Çeviren: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Dost Kitabevi, 2003, s. 46.

⁹⁴ Smith Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 46.

melinde duygu veya his vardır. Birey çocukluğundan itibaren kendi etnosuna mensubiyet hisseder. Etnos, dinamik bir yapıdır ve ortak kültüre, kendine özgü davranış kalıplarına sahip bireylerin bir araya gelmesidir. Bu yönü ile herhangi bir popülasyondan da ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Popülasyon belirli bir bölgeye yerleşerek kendilerini komşularından belli bir ölçüde tecrit eden ve bu şekilde varlığını sürdüren bireyler topluluğudur. Gumilëv bu noktada etnosun, sosyolojik, biyolojik ve coğrafi fenomenlerden herhangi birine indirgenemeyeceğinin altını çizer⁹⁵.

Bir etnosun varlığının ilk işareti kolektif isimdir. İsimsiz bir topluluğun varlığını hayal etmek güçtür; çoğu zaman modern öncesi toplumlarda, topluluğun kendisi için bir iç adlandırma kullanıp kullanmadığına dair herhangi bir işaret bulamasak da, diğerlerinin onları tarif etmek için birtakım adlar geliştirmesi kaçınılmazdır. Nitekim tarihî kaynaklar kültürleri, toplumsal yapıları ya da dilleri gibi belirleyici özelliklerinden hiçbir şekilde bahsedilmeyen milyonlarca kolektif isimle doludur. Bu alt ya da üst isimleri etnonim olarak inceliyoruz. Etonimlerin doğuşu ve gelişimi birçok unsura bağlı olarak değişir ve en eski toplumlarda dahi coğrafya, kültür yahut inanç bağlamında farklı bir sürecin sonucudur. Etonim çıkış anından itibaren topluluğun kendisine verdiği ad olabilir ki buna *endoetnonim*, ya da dış bir adlandırmaya tabii ise *ektoetnonim* denilmektedir⁹⁶. Etonim genel ve kapsayıcıdır; kurucu bir etnos tarafından belirlenen kolektif isim zamanla pek çok etnosu da kapsayıcı hale gelebilir. Etnosların özel ve genel etnonimlerinin birbirinden ayrılması gerekliliği çok önemli bir husustur. Aynı etnos tarihi kaynaklarda bazen özel bazen de genel adları ile kaydedilmiş olabilir. Bunu ayırt edebilmek bazı durumlarda son derece güçtür. Hemen burada konumuzla ilgili düşünersek Alan ve As yalnızca birer etnonim midir? Yoksa kendilerine özgü formlara sahip farklı etnoslar mıdır? Gumilëv'un dediği gibi, kader birliği etnosun oluşumu ve korunmasında önemli bir faktördür. Fakat iki-üç halkın tek bir tarihî kaderi ve bir halkın

---

⁹⁵ Gumilëv L.N., *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, s. 88.

⁹⁶ Zekiye Mirfatih Z., *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Çeviren: Ahsen Batur, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2007, s. 59.

farklı tarihî kaderleri olabilir⁹⁷. Sözüünü ettiğimiz halkların tarihî kaynaklarda ilk zikredilişlerinin aralarındaki kader birlikteliğine vurgu yaptığını görüyoruz (Sarmat üst kimliğinin benimsendiği ve göçlerin yaşandığı dönem). Tarihî kader birlikteliğinin yanında bütün toplumlar bazen dilleri, bazen gelenekleri, bazen de ideolojik sistemleri cihetinden birbirlerine belli ölçülerde benzerlikler gösterebilir. Bunlar arasından bir etnik grup bilahare bu ilişki şeklini değiştirebilir; bu durumda tanınmayacak derecede değişikliğe uğrar ve artık onun selefiyle olan bağlantısı ancak tarihî yöntemler ve kaynakların ciddi şekilde tenkit süzgecinden geçirilmesiyle öğrenilebilir⁹⁸. Biz de bu ilişki şemasını çizebilmek için kaynaklardaki tüm Alan ve As etnonimleri ve varyantlarını aralarındaki tarihî ortaklığı ya da ayrışmaları tespit ederek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Herhangi bir halkta etnik bağların temelini oluşturan anahtar unsurlar yaratılışa ve soya ilişkin mitlerdir. Smith, burada gerçek soyun değil, ortak atalara ve kökenlere yüklenmiş anlamın altını çizer⁹⁹. Göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, sürgün ve yeniden doğuşa ait soy mitlerinin kendi döneminde tespiti oldukça güçtür. İncelemekte olduğunuz etnosun öz kaynakları var ise bunlar hakkında fikir edinebilirsiniz. Modern öncesi toplumlarda bu kaynağı sunan, yazım geleneğine sahip çok az topluluk vardır. Kaldı ki, kökenlere ve soya ilişkin işlenmiş bir mitoloji oluşturmak daha çok modern çağda milliyetçi entelektüeller tarafından yapılan bir iştir. Kendi zamanı içerisinde bu türden soy mitlerinin izleri sayılabilecek kayıtlar, hâkimiyetin güçlendirilmesi veya meşrulaştırılması gayesiyle geliştirilmiş söylemlerdir. Etnosa ait ortak soy miti ve tarihe dair şiirsel, bütünlleştirici, eğitici ve epik gayelerle, ortaya destanlar gibi birtakım edebi ürünler çıkarılabilir. Konumuz çerçevesinde tek bir etnosa ait olmayan ortak bir kültürel ürünün temsilcisi olarak görebileceğimiz Kafkasya'daki Nart Destanları da bu bağlamda değerlendirilebilir.

---

⁹⁷ Gumilëv L. N., *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, s. 112.

⁹⁸ Gumilëv L. N., *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, s. 79.

⁹⁹ Smith Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 49.

Bir topluluğun 'mevkii' ve komşularıyla ilişkileri topluluk üyeleri arasındaki etnisite duygusunun canlanmasına yardım ettiği gibi, o etnosun sürekliliği için de en belirleyici unsur olabilir. Jeopolitik konum etnik süreklilik için kilit bir faktördür. Etnos, kuşaktan kuşağa kendi üyelerini yeterli sayıda yeniden ürettiği sürece, demografik süreklilik zaman içinde etnik bekayı sağlar. Farklı coğrafyalarda yaşamak zorunda kalan Alanlar bu konuda iyi bir örnek teşkil edebilir. Hiç kuşku yoktur ki, Hunlarla birlikte batıya giden Alanlar yeni göçlerle beslenemedikleri için bir süre sonra bölgedeki büyük etnoslar tarafından emilirken, Kafkas Dağları'na çekilen ve Hunlardan sonra Moğollar gelinceye kadar büyük bir kıyıma uğramayan Alanlar etnik bekalarını sürdürmüşlerdir. Kafkas jeopolitiği bu sürdürebilirliği sağlayan en temel etmendir.

Peki, tarihte önemli rol oynamış ve asırlarca adından söz ettirmiş bazı etnosların bugün anılmıyor olması onların topyekûn yok olduğu anlamına mı gelir? Bir etnosun varlığını ortadan kaldıracak en güçlü iki unsur asimilasyon ve daha katı bir yöntem olan soykırımdır. Ancak bunlar dahi köklü bir etnosun silinmesi için yetersizdir. Burada gerçekte sona eren şey, halkların maddi varlıkları değil, farklı kültürlerin ve hayat tarzlarının benimsenmesiyle özün kaybedilmesidir. Ayrıca bağımsız topluluk olma duygusunun kaybı da etnostan bir daha söz edilmemesi sonucunu getirebilir. Gumilëv, farklı etnosların karışımı bazen sağlam ve yeni bir yapıyı ortaya çıkarır bazen de soysuzlaşmaya yol açar demektedir. Ortaya çıkan yeni yapılar yeni adlandırmaları da beraberinde getirebilir ve eskisinden sadece ortak soy mitleri vasıtasıyla söz edilmeye başlanır. Soysuzlaşmaya uğrayan etnos ise bütün kültürel normlarını yitirdiğinden başkalaşır.

Hem Alan hem de As etnonimlerinin Kafkas topluluklarının bazıları tarafından hâlâ daha benimseniyor ve kullanılıyor olması bir soy miti yaratma gayesi ile mi yoksa etnik gelişim sürecinin doğal bir sonucu mu olduğu sorusuna tez içerisinde kısmen değinilmiştir. Modern toplumlar için de geçerli bir duygu, etnosun her zaman, mülkiyetinde gördüğü belli topraklar ile olan vazgeçilmez bağlarıdır. Burada asıl mesele sembolik olarak bir coğrafî merkeze, bir kutsal yerleşime ya da bir anavatana sahip olma duygusudur. Bunun neticesinde pek çok modern topluluk

eski halklara sarılarak mevcudiyetlerini güçlendirmeyi ve yerelliği kanıtlamayı amaçlamaktadır. Kafkasya özelinde bu durum pek çok halkın Alan kökenli olduklarını iddia etmeleriyle vücut bulmaktadır.

1.2. Avrasyada Göç Olgusu

“Ekonomik, toplumsal ve siyasî sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi” olarak tarif edilen göç olgusu, eskiçağ Avrasya tarihini şekillendiren en temel gerçeklerden biri olmuştur. Söz konusu dönemde göçü tetikleyen unsurlara keşif duygusunu da ekleyebiliriz. Avrasya'nın ilk göçleriyle ilgili fikir yürütmeler esnasında ağırlıklı olarak savaşlar gibi siyasî hadiseler ve hayvancılık gibi ekonomik faktörlerin göçlere sebebiyet verdiği yönünde bir kanaat gelişmiştir. Ancak bunun çok boyutlu bir biçimde değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Az önce sözünü ettiğimiz keşif duygusunun yanında, bozkırlı kavimlerin fethetme arzusu da bu çerçevede düşünülmelidir.

Zorunlu veya gönüllü bir biçimde gerçekleşen göçlerin, yalnızca demografik yapıyı değiştirmekle kalmadığı görülmektedir. Siyasî teşekküllerin daha homojen, coğrafi sınırların daha esnek olduğu bir dönemde gerçekleşen bu göçlerin tesirleri umulduğundan çok daha tesirli olmuştur. Genellikle doğu-batı yönünde gerçekleştiği görülen göç hareketlerine, Avrasya'nın coğrafi yapısı da son derece elverişli bir zemin teşkil etmiştir. Bu müsait ortamda bozkırlı kavimlerin birbiri ardına Asya içlerinden Adriyatik sahillerine kadar uzanan hareketleri, büyük kavim dalgaları oluşturmuştur. Sürekli bir hareketlenmenin olduğu bir zamanda, etnik oluşum süreçleri ve kıstasları da göçler çerçevesinde bir gelişim göstermiştir. Kader birlikteliği yapan kavimlerin vücuda getirdikleri konfederatif yapılar zaman zaman en küçük parçasına kadar dağılırken, bazen de kemikleşerek tek bir üst isimle mevcudiyetlerini sürdürebilmişlerdir.

Avrasya göçlerinin sosyolojik boyutunu bu kısacık girizgâhta incelememiz tabii ki mümkün değildir. Konuyu çok fazla dağıtmamak gayesiyle göç hareketle-

rinden, asıl bizi ilgilendiren ve esasen de en hacimli olan İskit ve Sarmat göçlerine değinmemiz yerinde olacaktır. Yaklaşık olarak dört yüzyıl yıl arayla gerçekleşen iki büyük göç hareketi de hem yapı itibariyle hem de coğrafya olarak aynılık arz etmektedir.

Doğuda Kadirgan Dağları'ndan, batıda Ural dağları ile Hazar Denizi, kuzeyde Sibirya'dan güneyde Çin, Tibet ve İran ülkelerine kadar uzanan coğrafyayı içerisine alan Orta Asya, büyük göçlerde çıkış noktasıdır. En erken dönemlerden itibaren yerleşik devlet geleneğine sahip büyük güçlerle çevrili olan bu toprakların coğrafi özellikler itibariyle de fazla nüfusu barındırabilmesi mümkün gözükmemektedir. Kuzeydeki Sibirya taygaları ve güneydeki çöllerin gerek hayvancılık gerekse tarımsal faaliyete müsait olmayan doğal yapısı, buradaki kavimleri batı yönünde bir yürüyüşe mecbur kılmıştır.

Batıya gerçekleştirilen bu göçler için iki genel güzergâhın izlendiği görülmektedir. Bu yollardan ilki, kuzey yolu yani Urallar ile Hazar'ın arasından geçen yoldur. Diğerisi ise Hazar'ın güneyinden Ön Asya'ya bağlanan yoldur. Bu güzergâhı takip eden kavimlerin bazıları yine Kafkasları geçmek suretiyle Doğu Avrupa sahasına gelmişlerdir.

İlk büyük göç hareketlerinin müsebbipleri olan İskitlerin MÖ 800 yılı civarında Kimmer yurdunu istilas ve onları batıya kovalamaları Karadeniz'in kuzeyi, Anadolu ve Ortadoğu'da bütün dengeleri alt üst etmiştir. MÖ VIII. yüzyıldaki bu hareketlerin temelinde, Orta Asya'da oldukça uzun süren kuraklık ve proto Hun boylarının hareketliliği gösterilmektedir¹⁰⁰. Çin kaynaklarından da takip edilebildiği kadarıyla, otlakları oldukça daralan Hunların, Çin'e baskıları arttıkça İmparator Suan (MÖ 827-782) büyük bir sefer hazırlığına girişmiştir. Bu savaşlar sonrasında Çin'in batı sınırlarına kadar çekilen Hunların burada meskûn kavimleri yerinden etmeleri büyük bir hareketlenmeye yol açmıştır. Bu kargaşa esnasında İskitlerin

---

¹⁰⁰ Durmuş İlhami, "İskitler", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s. 10.

önünden kaçan Kimmerler, Karadeniz'in kuzeyindeki geniş araziye boydan boya denetimleri altına alarak, bölgede hâkimiyet tesis eden ilk bozkır halkı olmuşlardır.

1.3. Göçler Sonrası Yeni Düzen

MÖ VIII. yüzyılda meydana gelen göçler Anadolu, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki mevcut durumu baştan sona değiştirmiştir. Bu göçlerin ardından bütün siyasi dengeler alt üst olmuş, pekçok topluluk yerlerini değiştirerek yeni oluşumlara katkıda bulunmuşlardır. Kimmerlerin Anadolu topraklarına girişlerine dair elimizdeki en eski kayıt Asur yıllıklarındadır. MÖ 715 yılına ait olan bir Asur kaynağında Gimirrai olarak kaydedilen kimselerin Kimmerler olduğu hususunda görüş birliği mevcuttur.

Kimmerlerin Kafkasları aşarak Anadolu'ya girmeleri, ilk olarak bugünkü Gürcistan topraklarına denk düşen Kolkhis Krallığını ciddi ölçüde etkilemiştir. Ardı arkası kesilmeyen İskit ve Kimmer akınları karşısında tutunamayan Kafkas halkları dağlık bölgelere çekilmek zorunda kalmışlardır¹⁰¹. Bu hareketler sonucunda oldukça zayıf bir duruma düşen Kolkhis'e son darbeyi vurmak ise Roma'ya kalmıştır.

Göçler esnasında Urartu ve Asurların Ön Asya'da egemen oldukları bilinmektedir. Zaman zaman hâkimiyet mücadelesi veren bu güçler arasındaki çekişme Kimmer ve ardından İskitlerin gelmesiyle son bulmuştur. Kimmer akınları ile baş edemeyen Asur kralı Asarhaddon, İskit kralı Bartatua'ya kızını vererek anlaşma yoluna gitmiştir. Bu antlaşmanın ardından Anadolu'nun batısına doğru çekilmek zorunda kalan Kimmerler MÖ 676 yılında Frig egemenliğindeki toprakları istila ederek, başkent Gordion'u zapt etmişlerdir¹⁰². Frig devletini yıkarak, Anadolu içlerinde yayılmayı sürdüren Kimmerlerin sonraki hedefi Lidya toprakları olmuştur. Anadolu'nun hemen her köşesine ulaşan Kimmer akınları aynı zamanda bütün Karadeniz sahilinde de etkisini göstermiştir.

---

¹⁰¹ Allen W.E. D., *A History of the Georgian People*, London, 1971, s. 17.

¹⁰² Durmuş İlhami, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, Cilt: LXI, Sayı:231, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 277.

Kimmerlerin aradan çekilmesiyle birlikte Asur-Urartu çekişmesinin yeniden alevleneceği sıralarda, bu sefer İskit akınları dengeleri bozmuştur. İskitler karşısında oldukça güç bir duruma düşen Urartular, daha fazla dayanamayarak MÖ 585 yılında tarih sahnesinden silinmişlerdir. Asur ve Urartu gibi o dönemin en büyük iki gücünün bozkırlı göçerler karşısında tutunamayarak yıkılmaları yeni bir başlangıç olmuştur. Bu yeni dönemde Medler ve Babilliler yükselerek bölgede söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Göçler esnasında ortaya çıkan hâkimiyet boşluğu Doğu Anadolu topraklarında Ermenilerin, Güney Kafkasya'da ise Gürcülerin yavaş yavaş ön plana çıkmasına vesile olmuştur¹⁰³.

1.4. Devletleşme Süreçleri

Avrasya göçebeleri yahut bozkırlı göçebeler olarak adlandırdığımız halkların devletleşme süreçleri ve gelişimine dair kısa bir izahatta bulunmak yerinde olacaktır.

Burada ortaya çıkan “göçebe devlet” adlandırması kulak tırmalayıcı bir ifade gibi gelebilir ancak böyle bir oluşumun ortaya çıkması göçebelerin kendi içerisindeki birtakım süreçlerin sonucudur. Devletleşmesinden bahsedebileceğimiz bir göçebe topluluk öncelikle kendi içerisindeki birliği ve otoriteyi tesis etmelidir.

İktisadî açıdan değerlendirildiğinde zamanla kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmesi halinde göçebe unsurlar şehirli toplulukların ve tarımcı yerleşiklerin birtakım üretimlerine ihtiyaç duymaya başlarlar. Ticaret yoluyla giderilemeyen ihtiyaçların karşılanmasının tek yolu bu yerleşik unsurlar üzerinde hâkimiyet tesis etmektir.

Yerleşik toplumlar üzerinde egemenlik tesis edilmesi ile fethedilen bölgelerde vassal-haraçgüzar ilişkisi ya da benzeri bir ilkel sömürü yöntemi kurularak

---

¹⁰³ Telliöğlü İbrahim, “Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri”, *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, Yıl:2005, s. 243.

göçebe devletin temelleri atılır¹⁰⁴. Yerleşik toplulukların şehirli ve köylü nüfusları artık tabaka ve sınıflara ayrılmış haldedir. Göçebeler için yeni bir yapı inşa etmek yerine eski kurumdan devralınan bazı gelenekleri sürdürmek daha kolay olacaktır. Bir fetih hareketinin ardından göçebe aristokrasisi, fethedilen bölge halkı karşısında yönetici sınıf, kendi halkı karşısında da ayrıcalıklı zümre konumuna yükselir¹⁰⁵. Burada her fethin yeni bir göçebe devleti ortaya çıkarmadığını belirtmek gerekir.

Göçebe devletlerin ortaya çıkışı yalnızca fetihlerle de ilgili değildir. Tarımsal ihtiyacın karşılanması gibi birtakım zaruretler göçebe toplulukları yerleşikliğe sevk edebilir. Bununla birlikte korunma ihtiyaçları ve istihkâmların ortaya çıkması da zamanla göçebe devletlerin doğuşuna sebep olmuştur.

Avrasyada göçebe devletlerin doğuşu bölgenin kendine has özelliklerine göre şekillenmiştir. Avrasya göçerlerinin karşısında yer alan yerleşikler genellikle kemikleşmiş yapılar hatta imparatorluklardır. Bu kemikleşmiş güçler karşısında zaman zaman birleştirilen boylar, geçici yönetimler ve süreli önderleri doğurmuştur.

Çıkış noktası Orta Asya olan bozkırlı göçebelerin devletleşme süreçlerini daha iyi anlamak için bu gelişimi hızlandıran ya da hazırlayan faktörlere de göz atmak gerekmektedir. Kuzey Kafkasya'daki Çernogorsk ve Novoçerkassk'tan elde edilen arkeolojik veriler İskit öncesinde bölgede göçebe nüfusun fazla olmadığını göstermektedir¹⁰⁶. Bu durum kuşkusuz Kafkas jeopolitiği ile alakalıdır; bölge coğrafi açıdan göçebelğe müsait değildir. Erken tarihlerden itibaren özellikle Güneybatı Kafkasya'da, Kuban boylarında ilk yerleşim yerlerinin izlerine rastlanır.

Sarmat göçlerine gelindiğinde Kuzey Kafkasya etnik, kültürel ve siyasi açıdan oldukça renkli ve karışık bir bölge vaziyetini almıştır¹⁰⁷. Sarmat göçbelerinin

---

¹⁰⁴ Khazanov Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya*, Çeviren: Ömer Suveren, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015, s. 353.

¹⁰⁵ Khazanov Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya*, s. 352.

¹⁰⁶ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 49.

¹⁰⁷ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 270.

bölgedeki yerli halklarla doğrudan ilişki kurdukları, bunun sonucunda yerli kültür unsurları ile göçebe yenilikleri arasında bir kaynaşma döneminin yaşandığı gözlemlenmektedir. Yeni kültürün etkisi Kafkasya'daki kurganlarda ciddi biçimde kendisini hissettirmektedir.

Sarmat göçebelerinin bölgeye yerleşmesini sağlayan tek unsur önemli askeri güce sahip olmaları değildi. İskitlerden beri bozkırlı göçebelerle beslenen bölgenin demografik yapısında değişimler başlamış haldeydi. Sarmat topluluklarının etnik ve kültürel bakımdan kendilerine yakın olan yerli grupları bünyesine katması çok da zor olmamıştır.

2. Erken Avrasya Göçebeleri

2. 1. İskitler

MÖ 800 yılı civarında gerçekleşen hadiseler çerçevesinde Kimmer yurtlarını işgal ederek, oldukça hızlı bir biçimde batıda en uç noktaya kadar ilerleyen ve genel bir tarif ile Tuna'dan Çin seddine kadar yaklaşık 7000 km²lik bir alanın hâkimi durumuna gelen İskitler, bozkır tarihinin en büyük fatih topluluklarından birisidir.

Yalnızca savaşçılıklarıyla değil, kültürel gelişimleri bakımından da eşsiz bir medeniyet inşa eden bu atlı göçerler hemen her modern toplum tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır.

İskit döneminde özellikle Greklerin, Karadeniz'in kuzeyine olan yoğun ilgileri sayesinde haklarında bilgi aktaran kaynak sayısı azımsanmayacak miktardadır. Grek tacir ve seyyahların notlarının yanında Pers çivi yazılı metinleri, Asur kaynakları ve Çin yıllıkları da İskit faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bunlarla birlikte özellikle Ruslar tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, İskit tarihini aydınlatma konusunda ciddi bir katkı sağlamaktadır.

Batı literatüründe en eski izlerine İlyada ve Odysse'de rastlanan İskitler, destanlarda "kısırak sütü içen insanlar" olarak anılmaktadır¹⁰⁸. MÖ VIII. yüzyıl ya-

¹⁰⁸ Grakov, B. N., *İskitler*, Çeviren: Ahsen Batur, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2008, s. 16.

zarlarından Hesiodos'un şiirlerinde artık daha net bir biçimde görülen İskitler, burada "Skudai" olarak kaydedilmişlerdir¹⁰⁹. Bu yüzyıldan sonra özellikle de kolonizasyon hareketleri paralelinde, Grek kaynaklarında İskitler hakkındaki bilgiler artış göstermektedir. Eserini MÖ VII. yüzyılda kaleme alan Aristeas ve Hekataios'ta da İskitlerden bahsedilir. Her iki kaynak da Kimmer topraklarına düzenlenen akınlardan haberdardır. Bu eserler arasında kuşkusuz en ayrıntılı bilgileri edindiğimiz Heredotos'un, özellikle dördüncü kitabında İskitlerle ilgili hemen her konuya yer verilmiştir. Heredotos'un çağdaşı olan Thukydides'in eserinde de İskitlerden söz edilmiştir. Son olarak, aynı yüzyıl yazarı Hippokrates, özellikle İskit geleneklerine dair tafsilatlı bilgiler aktarmaktadır¹¹⁰.

Grek eserlerinde MÖ III. yüzyıla doğru İskitya'ya duyulan ilgide bir azalma gözlemlenmektedir¹¹¹. Nitekim III. yüzyılın ortalarına doğru İskitler hakkında gelen yoğun bilgiler sekteye uğramıştır. Bu tarihlerde Sarmatların da bölgeye gelmesiyle bu iki kavim hakkındaki bilgiler birbirine karışmaya başlamaktadır.

İskit adı Ön Asya'da ilk olarak Urartu kralı I. Arğişti'nin yıllıklarında bir coğrafya terimi (ülke/bölge) olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹². Asur kaynaklarına baktığımızda, İskit adının ilk zikredilişinin imparator Asarhaddon zamanına denk geldiği görülür (MÖ 680-668). Asur vesikalarında "Aşguzai" ve "Gimirrai" olarak kaydedilen iki kavmin İskitler ve Kimmerler olduğu düşünülmektedir. Kuzeydoğu sınırları Kimmer ve Manna saldırılarıyla risk altındaki Asur İmparatorluğu'nun başında bulunan Asarhaddon'un, bu tehlikeyi bertaraf edebilmek için İskit kralı

---

¹⁰⁹ Durmuş İlhami, Abdülhaluk M. Çay, "İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 576.

¹¹⁰ Hippocrates, *Airs, Waters and Places*, Bölüm: 17, 18, 19, 22, 23, Translation: W. H. S. Jones, Loeb Classical Library, London, s. 117-130.

¹¹¹ Grakov, B. N., *İskitler*, s. 19.

¹¹² Dönmez Şevket, "Ön Asya'da İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 34. Burada karşılaşılan İsgikulu ülkesi adı Asur ülkesinin kuzeydoğusunda bulunan Manna topraklarına işaret etmektedir.

Bartatua'ya başvurduğu ve bu İskit kralına kızını vererek evlilik ile de müttefikliğini pekiştirdiği bilinmektedir¹¹³.

Asur vesikalarında İskitlere ithaf edilen bilgiler, klasik Grek eserleriyle de desteklenmektedir. Asur kaynaklarının sunmuş olduğu haberler, Grek kaynakları gibi tafsilatlı değildir. Nitekim İskitlerin bölgeye ulaşmalarından yaklaşık bir asır kadar sonra Asur devleti daha fazla bölgede tutunamayarak yıkılış sürecine girmiştir.

İskitlerle yoğun ilişki içerisinde bulunan Persler ise, onlar için "Saka" tabirini kullanmışlardır. Bu genel Saka tanımlamasının haricinde, Pers kaynakları yaşadıkları coğrafyayı baz alarak onları üç grup halinde tasnif etmektedir. Kral Darius'a ait Behistun Kitabesi'nde bu sınıflandırma açık bir şekilde görülmektedir. Burada, "Saka Tigrakhauda" (sivri başlıklı), "Saka tiay para daray" (deniz ötesindeki) ve "Saka haumavarga" isimleriyle karşılaşılmaktadır¹¹⁴. Bunlardan deniz ötesindeki Sakalar, Karadeniz İskitleridir. "İskit soylu Sakaların başlarında koni biçimli başlıklar taktıklarını" söyleyen Heredotos, her iki etnonimi de (İskit-Saka) bir arada kullanmıştır¹¹⁵.

Çin yıllıklarındaki kullanım da Pers kaynaklarına yakındır. Çinliler, Asya İskitleri için "Sai" ismini tercih etmişlerdir¹¹⁶. Bunun yanında "Sai-wang" biçimiyle de batıya giden İskit boyları kastedilmiştir¹¹⁷.

---

¹¹³ Kuhrt Amélie, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Vol. I, Routledge, 2007, s. 33. İskitlerde Kral İşpakai'nin ölümünden sonra başa Bartatua geçmiştir. Asur Kralı Asarhaddon, Manna ve İskit saldırısını bertaraf etmesine rağmen kızı Sern'a-etert ile Bartatua'nın evlenmesine müsaade etmiştir. Asur, İskitlerle yaptığı ittifak neticesinde Urartu, Manna ve Medlere karşı ciddi bir müttefik kazanmıştı.

¹¹⁴ Durmuş İlhami-Abdülhaluk M. Çay, "İskitler", s. 577.

¹¹⁵ Heredotos, *Tarih*, Çeviren: M. Ökmen, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 540.

¹¹⁶ Zhang Guang-da, "The city-states of the Tarim Basin", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. III, Ed. B. A. Litvinsky, Multiple History Series, Unesco Publishing, 1996, s. 283.

Kaynaklardaki bu çeşitlilik, İskit hareketlerinin takibini mümkün kılmaktadır. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarına rağmen, ilişkide buldukları yerleşik unsurların hemen hepsi, yeni gelen bu atlı göçerlerle ilgili bir takım kayıtlar tutmuşlardır. Bu kayıtlar, müşterek bir biçimde İskit boylarının Asya içlerinden batı yönüne göç ettiğini tasdik etmektedir. Gündelik yaşam konularına kadar oldukça ayrıntılı tasvirler sunan Heredotos gibi kaynaklar, İskit boy oluşumları gibi konulara da cevap verir haldedir. Genel olarak İskit adıyla tesmiye edilen oluşumun altında esasen birçok farklı boy bulunmaktadır. Bu boylar yaşam standartları bakımından birbiri ile aynı özelliğe sahip olan, bozkırlı göçerlerden başkası değildir. Aralarında bir hayli coğrafi mesafe bulunan bölgelerde yapılan kazılar bu boylar arasındaki ortak kültüre şahitlik etmektedir.

Bozkır şartları doğrultusunda gelişen bu ortak hareket ve konfederatif yapı tarih araştırmalarında birtakım zorlukları da beraberinde getirir. İskit oluşumunda olduğu gibi büyük siyasî birlikteliklerin ayrışma sürecinden sonra, birdenbire ortaya çıkan pek çok kavmin serencamını takip etmek son derece güçleşir. Bu alt kavim isimlerinin kaynaklarda kendilerine hükmeden halkların adlarıyla zikredilmeleri bozkır tarihi araştırmalarının zorluklarından yalnızca bir tanesidir.¹¹⁸ Bu duruma özellikle İskit, Hun gibi batı literatüründe oldukça derin izler bırakan kavim adlarının, bütün göçer halkları nitelemek için kullanımı da eklendiğinde karışıklık artmaktadır. Böyle bir durumda siyasî faaliyetleri takip edilebilir bir halde olan birtakım bozkırlıların etnik aidiyetleri sorusu sürekli yeni cevapları beraberinde getirmektedir.

---

¹¹⁷ Han Shu yıllığında geçen Sai ve Sai-wang adlarından, Sai-wang'ın batıdakilerle birlikte, Sakaların yönetici kesimini de temsil ettiği düşünülmüştür. Bkz. Hulsewé, *China in Central Asia (The Early Stage: 125 BC.-AD. 23)*, Leiden, Brill, 1979, s. 104, dn. 210. Çince'deki "wang" sözcüğünün hükümdar anlamına geldiğini belirten Ögel de bu boyu hükümdar soyu olarak tanıtmıştır. Bkz. Ögel Bahaeddin, 1981, s. 184.

¹¹⁸ Czeglédy Károly, *Bozkır Halklarının Göçü*, Kesit Yayınları, Çeviren: Günay Karaağaç, 2009, s. 37.

2.1.1 İskit Kimliğine Dair Farklı Yaklaşımlar

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bir tür boylar konfederasyonu olan İskitler için köken tespit etmek son derece güç gözükmektedir. Nitekim E. H. Minns, “etnografya ile ilgili hiçbir mesele belki de İskitlerin soyu meselesi kadar tartışılmadı”¹¹⁹ diyerek konuyu özetlemiştir.

Hâkim oldukları bölgelerde gün yüzüne çıkarılan arkeolojik malzemenin yeknesak yapısı bütün İskit boylarının tek bir kökenden geldiği düşüncesini beslemektedir. Heredotos gibi konunun en önemli kaynaklarından bir tanesinin İskit boylarının çevredeki Pers ve Greklerden ayırt edilen özelliklerini öne çıkarması ve boylar arasındaki kültürel ortaklığa vurgu yapması bu savı kuvvetlendirmektedir¹²⁰. Böylelikle günümüze kadar İranî, Slav yahut Turan menşeli oldukları yönünde pek çok tez geliştirilmiştir.

İskitlerin İranî bir halk olduğunu düşünen bilim adamları dil verileri ve dinî benzerliklere dikkat çekmek istemişlerdir. XIX. asırda Müllenhoff, Tomaschek, Fressel ve Wilser gibi isimler tarafından savunulan bu görüş XX. asırda Hermann, Kretschmer, Junge ve Rostovtzeff’in çalışmalarıyla desteklenmiştir¹²¹.

Yapmış oldukları arkeolojik kazılar ile İskit tarihi araştırmalarına en büyük hizmeti sunan Rusların, etnik köken meselesinde siyasî davrandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. İskitlerin Slavlığı nazariyesini savunan bazı Rus bilim adamlarının yegâne kaynağı bu arkeolojik malzeme olmuştur. Kul Oba’da çıkarılan İskit vazolarındaki resimlerden hareketle Slavlık tezini savunan Zabelin gibi isimleri bu

---

¹¹⁹ Minns E. H., *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, s. 35.

¹²⁰ İskitler konusunda ülkemizde en fazla çalışmaya imza atan İlhami Durmuş, İskitlerin vaktiyle birbirlerinden farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, hükümdarlarının bazı durumlarda bir araya geldiklerini ve ortak karar aldıklarını belirtmektedir. Burada hareketle onlar arasında bir birlik şuurunun olduğuna dikkat çekmektedir. Durmuş İlhami, *İskitler*, s. 42.

¹²¹ Durmuş İlhami, Abdülhaluk M. Çay, “İskitler”, s. 580.

konuda doğrulayacak başka kaynak bulunmamaktadır. Bu görüşü savunanlar arasında Grigoryev ve Ilovayskiy gibi isimler de mevcuttur¹²².

Üçüncü ve en çok taraftar bulan görüş, İskitlerin Turanî bir halk oldukları yönündedir. Bu görüşün ilk ve en ateşli savunucularından biri olan B. G. Niebuhr'un dayanağı İskit gelenekleridir. Heredotos'un anlatılarından İskitlerin Tatar veya Moğol kökenli olabileceklerini belirten Niebuhr'a, Grote, Neumann ve Kiepert de katılmaktadır. Zamanla farklı alanlarda çalışmalar yapan pek çok bilim adamının Turanî görüşü desteklediğini görmekteyiz. Çivi yazılı metinleri inceleyen Mordtmann ve yine dil verilerine bakan Kuun gibi isimler burada sayılabilir. XX. asra gelindiğinde İskitlere duyulan ilgi ve alakada bir azalma olmadığı gözlemlenmektedir. Bu dönemin önemli isimlerinden biri olan Minns, yazılı kaynaklarla, arkeolojik eserleri mukayese ederek İskitlerin Turanî bir halk oldukları tezini savunmuştur¹²³. İskitlerin kullandıkları dilin İranîliğini savunan Ruben de, onların gelenek bakımından Türklükle ilişkisini daha kuvvetli görmektedir¹²⁴. Türkiye'den de önemli bilim adamları İskitlerin kökeni sorusunu cevaplamaya çalışmışlardır. Bunlar arasında Togan, Arsal, Günaltay gibi isimler Turanî nazariyenin savunucularındandır.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu görüşlerin haricinde İskit kökenine dair farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Ancak biz burada en fazla üzerinde durulanları hatırlatmaya çalıştık. Bu konunun kesinliğe kavuşturulması hala güç gözükmektedir. Ancak ciddi bir yol kat edildiği de açıktır. Öne sürülen fikirler arasında en güçlü gözüken Turanî nazariye, Batı Sibirya, Kafkaslar ve Doğu Anadolu coğrafyasında yapılacak kazılarla desteklenirse mesele kolaylaşacaktır. Bunu sağlamak için bu geniş yapıyı mümkün olduğunca boylara indirgeyerek incelemenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

---

¹²² Memiş Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, Altınpost Yayıncılık, 3. Baskı, 2012, s. 31.

¹²³ Minns E. H., "The Scythians and Northern Nomads", *CAH*, IX, 1970, s. 187.

¹²⁴ Durmuş İlhami, Abdülhaluk M. Çay, "İskitler", s. 581.

İskit araştırmaları son yıllarda yeniden popülerlik kazanmaya başlamış gö-zükmemektedir. Etnik köken tartışmalarını ciddi bir biçimde etkilemesi beklenen ve dünyada hızla artan gen bilimi çalışmalarının da bu konuda belirleyici olacağı beklenmektedir. Ancak bu konuda da tıpkı arkeoloji sahasında olduğu gibi öncülüğu Ruslar ve Amerikalılar üstlenmiş durumdadır.

2.2. Massagetler

MÖ VI. yüzyılda Orta Asya'da olduklarını bildiklerimiz bozkırlı Massagetler de yaygın kanaate göre İranî bir halktır. Massagetlerin İranîlikleri konusunda hem-fikir olan bilim adamları, onları birbirinden farklı pek çok kavim ile alâkalandırma-ya ve bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Yüeciler, Sakalar, Hunlar ve nihayetinde Alanlarla olan ilişkileri konusu tamamen aydınlatılabilmış değildir. Türk tarihçili-ğinin müstesna ismi Togan ise kavmin Türk menşeli olduğuna inanır ve Bizans kaynaklarında adı geçen Massagetlerin Türk olarak belirttiklerinin altını çizer¹²⁵.

Bizatıhi Massaget ismine yönelik yapılmış çalışmalar da konuyla ilgili farklı sonuçlar doğurmuştur. Mordtmann'ın teklifine göre, kelimenin kökünde Omargas Sakaları veya Omargas'a tâbi olan Sakalar düşünülebilir¹²⁶. Yine Sakalık çerçeve-sinde değerlendirmede bulunan Kuun'a göre -et çoğul eki ile birlikte "Mas/sag/et" gibi bir türeme mümkündür¹²⁷. Bunlardan başka adın "Balık yiyenler" ya da "Bü-yük Sakalar" anlamına geldiği yönünde öneriler de gelmiřtir¹²⁸. Togan, ismin Hazar ve Yahudi rivayetlerinde Yafes'in oğlu ve Oğuz'un babası olarak gösterilen Meşeç/Meseç'in¹²⁹ çoğul hali olduğunu düşünmüřtür¹³⁰.

---

¹²⁵ Togan Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 3. Baskı, 1981, s. 23.

¹²⁶ Durmuş İlhami, "Massagetler", *Bilig*, 3/Güz, 1996, s. 87.

¹²⁷ Kuun Geza, *Codex Cumanicus*, Budapeşt, 1981, LVII.

¹²⁸ Richard Nelson Frye, *The History of Ancient Iran*, München, 1984, s. 95.

¹²⁹ 1175-1185 yılları arasında seyahatini gerçekteşirdiği düşünölen Yahudi gezgin Petahya'nın, Türk ölkelerine dair anlatımlarında da Meşeç adına rastlanmaktadır. Burada yine Yafes'in oğullarından biri olarak karşımıza çıkan Meşeç ve hâkim olduğu topraklar Hazar arazisine tekaböl etmektedir. Söz konusu eserin Türklerle ilgili kısımları ve açıklamalar için bkz. Karatay Osman,

Yüeciler ile bağlantı kurmak isteyen âlimler isim üzerinden bir açıklama yolunu seçmişlerdir. Birazdan da değineceğimiz üzere Heredotos'un Sakaları itici güç olarak Massagetleri göstererek, Sakalarla kesin bir biçimde ayırması, kısmen bu fikre bir dayanak teşkil edebilir¹³¹. Ancak Tarihin Babası başka bir yerde bu iki kavmi bir görür. Kaldı ki Sakaların Ortadoğu'yu istilası, doğudaki Hun tazyikiyle başlayan göç dalgasından çok daha erken bir tarihe gitmektedir. Böylelikle Yüeci önerisinin bir ayağı eksik kalır. Çin kaynaklarında "Yüeh-chi" olarak karşımıza çıkan kavmin kaynaklarda ilk zikredilişi Shih-chih'dedir. Buradaki kayda göre T'ou-man'ın oğlu Mao-tun'un bir ara rehin olarak gönderildiği Yüeciler, Hunlar için önemli bir tehdit unsuruydu¹³². Nitekim Mao-tun başa geçer geçmez rakip gördüğü Tung-hular ve Yüecilerle savaşmıştır¹³³. Mao-tun'un halefi Lao-shang da Yüecilerle savaşı sürdürerek onları batıya sürmeyi başardı. Mao-tun'un darbesi için MÖ 203 yılı gösterilirken Lao-shang'la savaşın tarihini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak saltanat yılları MÖ 174-160 yılları arasında olduğundan, Yüeci göçünü bu tarihler arasına yerleştirebiliriz. Yerlerini terk etmek zorunda kalan Yüecilerin bir kısmı Tibet'in kuzeyine çekilmişlerdir; bunlar için Küçük Yüeciler adlandırması kullanılmıştır¹³⁴. Batıya yönelen diğer kol ise ilk olarak Issık Göl civarına yerleşmişlerdir ki, kaynaklarda Büyük Yüeciler olarak zikredilenler bunlardır. Yüeci is-

---

"Ratisbonlu Petahya'da Türkler ve Yurtları Hakkında Bilgiler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt IX, Sayı:1, ss. 75-86.

¹³⁰ Togan Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 410.

¹³¹ Heredotos, *Tarih*, s. 204.

¹³² Rehın meselesi aynı şekilde Han Hanedanlığı tarihinden de okunabilir. *Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, *Han Hanedanlığı Tarihi*, s. 5. "Ch'an-yü'nün Mo-tu adlı veliahdı vardı. Sonradan sevdiği Yen-chih'dan oğlu olmuş ve T'ou-man, Mo-tu'yu uzaklaştırıp küçük oğlunu başa geçirmek istemişti; bu sebeple Mo-tu'yu Yüeh-chih'lara rehin olarak göndemişti." [3749/1]

¹³³ *Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, s. 7 "Mo-tu geri döndükten sonra batıya saldırarak Yüeh-chih'ları sürmüş, güneyde, (Sarı) Nehrin güneyindeki, Lou-fan ve Pai-yang beylerinin (topraklarını kendisinininkine) katmıştı." [3750/10]

¹³⁴ Bu sahaya çekilen Yüeciler, Tibet'in oluşumunda katkı sağlamış olmalılar. Nitekim Eberhard, Ti'lerin MÖ III-II. yüzyıllarda Yüeh-chih bakiyeleriyle karışmış olan Tibetliler olduğunu söylemektedir. Eberhard Wolfram, *Çin Tarihi*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 137.

minin kökeni hakkında araştırmalar yapan Japon bilim adamı Egami Namiyo, Çin kaynaklarındaki “Guan zhi” olarak geçen “Yuishi” kelimesine dikkat çekmektedir¹³⁵. Çinli araştırmacılar Yui Taishan ve Imin Tursun da “Yuisi” ve “Yuizh” adlandırmalarına dikkat çekerek bu isimlerin Ordos civarında yaşayan kimseler için kullanıldığını bildirirler¹³⁶. Bununla birlikte Grek kaynaklarına dayanarak vaktiyle Ordos civarında yaşayanların Massaget olarak zikredilmesi üzerinden bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Lakin mevcut kaynakların hiçbirinde böyle bir ifadeye rastlanmadığı gibi, arada hatırı sayılır bir coğrafi mesafe de vardır. Kavim ismiyle ilgili araştırma yapanların bir kısmı Yüei kelimesindeki “Yü”nün “gwat”a karşılık geldiğini belirtirler. Ayrıca Yüei kelimesinin Hou Han devrindeki ilk telaffuzunun “gwat, got, gat” olması onların Massa-get’lerle irtibatlandırmasına vesile olmuřtur¹³⁷. Bu görüşü savunanlar Massagetleri, Da Yüe-i içerisinde kabul ederek Sakalardan ayırmaktadırlar. J. P. Mallory ve Victor H. Mair “Massa”nın İrani karşılığının büyük olduğunu ileri sürmüşlerdir¹³⁸. Ancak zayıf görülen bu teklifi destekleyecek mahiyette başka bir delil gösterilememektedir.

Massaget kavim adında “Getae”yi görmek isteyen bilim adamlarından bir kısmı Heredotos’un sözünü ettiği Thyssagetae’lere dikkat çekmişlerdir. John Jamieson, tıpkı Massaget isminde olduğu gibi burada da birincil adın Getae olduğunu söyler. H. Rawlinson sözü edilen Getae’yi Gotlarla ilgili görür¹³⁹. Yine Rawlinson ve Crooke, Küçük Getae’ler olduklarını düşündüğü Thyssagetae’lerin Çin kaynaklarındaki Xiao Yüezhi olabileceklerini belirtir¹⁴⁰ (Da Yüez-hi: *Massaget* büyük *Getae*, Xiao Yüezhi: *Thyssaget*- küçük *Getae*).

---

¹³⁵ Aytbayev Abdulhalık, “Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Çeviren: Kezban Acar, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.1, s. 633.

¹³⁶ Aytbayev Abdulhalık, “Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar”, s. 633.

¹³⁷ Ögel Bahaeddin, “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I: Yüe-i’ler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1957, 1. 3, cilt:15, s. 268.

¹³⁸ Jhutti S. Sundeep, *The Getes, Sino-Platonic Papers*, 2003, s. 9.

¹³⁹ Jhutti S. Sundeep, *The Getes*, s. 22.

¹⁴⁰ Jhutti S. Sundeep, *The Getes*, s. 23.

İkinci nazariye Massagetlerin büyük Saka grubuna dâhil oldukları yönündedir. Pers kaynaklarında Sakaların “tigrakhauda”, “tiay apara daray” ve “haumavarga” isimleriyle zikredildiğini söylemiştik. Junge’a göre Massagetler esasen Saka tigrakhauda ile aynı kimseler olmalıdır¹⁴¹. Saka-Massaget ilişkisini açıklamak isteyen bazı bilim adamları ismin Mas-Saka (Büyük Saka) olabileceği üzerinde durmuşlardır¹⁴². Marshall’a göre Çin kaynaklarında “Sai” ve “Sai-wang”lar olarak zikredilen kavimler üç grup halinde Massaget, Sacaraucae ve Dahae’ler idi¹⁴³. Eskiçağ tarihinin en mühim kaynaklarından birisi olan Strabon’un kayıtları da bu doğrultudadır. Strabon’a göre, Hazar Denizi civarında hüküm süren İskitler daha çok Dah’lar, biraz daha doğudakiler ise Sakalar ve Massagetlerdir. Hecataeus da (MÖ 550-476) bu sıralarda Karadeniz İskitleri, Hazar’ın doğusundaki düzlüklerde yaşayan Massagetleri ve onların daha doğusundaki Sakai Amyrgioi’lerden bahseder. Onun bahsetmiş olduğu düzlüklerde yaşayan Massagetler, Darius stelinde düzlük Sakaları olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁴. Massagetlerle Sakaların aynı kimseler olduğunu düşünenler sosyal hayattaki bir takım benzerliklere de dikkat çekmek istemişlerdir.

Pyankov’a göre Massaget ve Saka toplumsal yapısında kadın bağımsız bir konumdadır. Antik çağ yazarlarının verdiği bilgilere göre Saka kadınları savaşa katılıyor, hatta liderlik edebiliyordu. Kadının özgürlüğü evlenme adetlerine de yansımış idi; kadınlar kendilerine eş seçebiliyorlardı. Bundan başka inanç sistemlerinde de her iki topluluğun büyük tanrısı güneş idi¹⁴⁵. Pyankov bunları söylemekle birlikte MÖ VI. yüzyılda Sakalar vasıtasıyla bozkır halkları ile karşılaşan Perslerin, onlara benzeyen diğer halklara da bu ismi verdiğini, hatta Yunanlıların Sakalarla hiçbir ilgisi olmayan bazı halklara da bu ismi verdiğini belirtmekten geri

---

¹⁴¹ Junge Julius, *Saka-Studien*, s. 70.

¹⁴² Aytbayev Abdulhalık, “Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar”, s. 633.

¹⁴³ Jhutti S. Sundeep, *The Getes*, s. 3.

¹⁴⁴ Çay Abdülhaluk M.–Durmuş İlhami, “İskitler”, s. 577.

¹⁴⁵ P’yankov Igor, “Sakalar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Çeviren: Z. Veliyeva, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.1, s. 617.

durmaz¹⁴⁶. Gerçekten de Saka oluşumu oldukça geniş bir konfederasyondur ve birçok bozkırlı konar-göçer halkın bu isimle anılması muhtemeldir. Massagetler de büyük boylar birliğini oluşturan halklardan bir tanesi idi, ancak onlar için Saka isminin kullanılması diğerlerinininki gibi tesadüfi değildir. Zira daha sonraları Massaget ismi altında Sakalık temsil edilmiştir. Bu iç içe geçmişlik Pers kralı Kyros ile mücadele eden Kraliçe Tomris'in bazı kaynaklarda Massaget, bazılarında Sakaların başında gösterilmesiyle de açığa çıkmaktadır.

Saka haumavarga'ları kendisine tâbi kılan Pers Kralı Kyros (MÖ 555-528) dönemi Sakalarla çetin mücadeleleri içerir¹⁴⁷. Devletinin sınırlarını kuzey ve kuzeydoğuya doğru genişletmek isteyen Kyros, Büyük Saka birliğine dâhil olan Massagetler üzerine de bir sefer düzenlemiştir¹⁴⁸. Bu sırada Massaget cephesinde mevcut kralın ölmesi üzerine Tomris hüküm sürmeye başlamış idi. Kyros, Tomris'e bir elçi göndererek kendisi ile evlenmek istediğini belirtmişse de, asıl amacının Massaget yurdunu ele geçirmek olduğunu düşünen Tomris bunu reddetmiştir¹⁴⁹. Savaş kaçınılmaz olunca Kyros bu sefer, Tomris'in oğlu ve çok sayıda Massaget askerini hile ile esir almıştır¹⁵⁰. Bunun üzerine Massaget ordusu karşı hücum geçerek Pers ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış ve mücadelede Kral Kyros öldürülmüştür. Togan'a göre bu savaş MÖ 529 yılı civarında gerçekleşmiş olmalıdır¹⁵¹.

Kyros'un başarısızlıkla sonuçlanan bu girişiminden sonra MÖ 517-516 yılında, bu sefer Darius bölgeye yeni bir sefer düzenlemiştir. Behistun Kitabesine göre, sivri başlıklı Sakalar üzerine gerçekleştirdiği bu seferde, askerine Saka kıya-

---

¹⁴⁶ P'yankov Igor, "Sakalar", s. 611.

¹⁴⁷ Kyros dönemine kadar ulaşan bu mücadelelerde Pers Kralı öncelikle Saka haumavarga ile savaşmış ve onları mağlup etmiştir. Daha sonra imparatorluğunun sınırlarını kuzeydoğu yönünde genişletmek isteyen Kyros'un diğer Saka zümreleriyle savaşları gerçekleşmiştir. Bkz. Durmuş İlhami, "Saka-Pers Mücadelesi", *Bilig*, Sayı:4, Kış 1997, s. 50.

¹⁴⁸ Durmuş İlhami, "Massagetler", s. 30.

¹⁴⁹ Heredotos, *Heredotos Tarihi*, s.85.

¹⁵⁰ Heredotos, *Heredotos Tarihi*, s. 87.

¹⁵¹ Togan Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 38. Kyros'un ölümüyle sonuçlanan bu sefer için MÖ 530 yılını gösteren araştırmalar da mevcuttur.

feti giydirerek savaş hilesi yapan Darius, muvaffak olmuştur¹⁵². Sakunkha isimli Saka liderinin esir alındığı sefer esnasında Sirak adlı bir çobanın kasten Darius'un ordusunu yanlış güzergâha yönlendirmesiyle Saka topluluklarının topyekûn esareti önlenmiştir. Hazar Denizi'nin hemen doğusuna bugünkü Türkmenistan topraklarına yapılan seferde Persler, özellikle Massagetlerin atlı okçuluk ve zırhlı süvari konusunda gelişmiş askeri teknolojilerini de edinmişlerdir¹⁵³. Vaktiyle Saka birliğine dâhil olan Massagetler MÖ III. yüzyıldan itibaren daha güçlü bir topluluk haline gelmişlerdir. Nitekim Sulimirski'ye göre bu dönemde Asya'nın göçer kavimlerinden birçoğunu idareleri altına almışlardır.

Massaget yurduna yapılan son büyük sefer Makedonyalı İskender'in eliyle gerçekleşmiştir. İskender'in Asya seferi esnasında Pers asıllı Spitamenes'in isyanı (MÖ 329) Makedon ordularıyla Massagetleri karşı karşıya getirmiştir. Massagetlerin de desteklediği isyan Spitamenes öldürülünce (MÖ 328) son bulmuştur¹⁵⁴. Bölgedeki Massagetler, İskender'in düzenli birlikleri karşısında tutunamayarak hâkimiyetlerini kaybetmişler ve topraklarının büyük kısmı Makedon İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir¹⁵⁵.

İskenderin son seferinin ardından Massagetler önemli ölçüde güç kaybına uğramışlardır. Massaget adı yeni gelişmeler çerçevesinde Alan ve Hunlarla birlikte bu kez Hazar'ın batısında, Kafkas arazisinde karşımıza çıkmaya başlamıştır. Ammianus Marcellinus'un "*Alanlar, önceleri Massaget olarak bilinirlerdi...*" demesi ancak yukarıda bahsettiğimiz ilk göç dalgası esnasındaki birbirine yakınlıkları ile açıklanabilir. Bunun bir başka nedeni ise tıpkı İç Asya'da olduğu gibi Kafkaslarda da komşuluğun devam etmesi olabilir. Bu durum onların zaman zaman Hunlarla karıştırılmasına da sebep olmuş gözükmektedir. Klaproth, Marcellinus'un kaydına itibar ederek Alanların, Massagetlerin torunu olduklarını kabul etmekte diret-

---

¹⁵² Farrokh Kaveh, *Shadows in the Desert: "Ancient Persia at War"*, Osprey, 2007, s. 56

¹⁵³ Farrokh Kaveh, *Shadows in the Desert: "Ancient Persia at War"*, s. 56

¹⁵⁴ Ashley James R., *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great*, Mc Farland & Company, Inc. Publishers, Jefferson, N. Carolina, London, 2004, s. 292.

¹⁵⁵ Arrianos, *İskenderin Anabasisi I*, Çeviren: Hayrullah Örs, İstanbul: Maarif Matbaası, 1945, s. 16-17

mez¹⁵⁶. Ancak eskiçağ yazarlarımız Strabon ve Ptolemeus'da Massaget ve Alanlar ayrı ayrı zikredilmektedirler¹⁵⁷. Hunlar bahsi için ise Prokopios, Hieronymos, Euagrius, P'awstos ve Elise, Batı Hunları'yla Massagetleri aynı kimseler olarak değerlendirmişlerdir¹⁵⁸.

Kafkasya tarihinin erken dönemlerine dair en önemli eserlerden biri olan Kalankatlı Moses'in *Alban Tarihi* adıyla Türkçeye tercüme edilen kitabındaki birtakım kayıtlar Massaget-Hun ilişkisine ışık tutabilir. Kalankatlı, Aziz Grigori'nin bölgede Hıristiyanlığı yaymasını anlattığı satırlarda Meskut adlı bir ülkeye gittiğinden söz eder¹⁵⁹. Meskutlar başlangıçta tebliği kabul etmişlerse de daha sonra vazgeçip Aziz Grigori'yi öldürmüşlerdir. Bu tarihlerde Meskutların başında Sanesan (Sanatruk) isimli bir kimse vardır. Kaynaktaki ifadeye göre, bu kişi "*Hunların hadsiz hudutsuz ordularıyla Ermeniyeye baskınlar yapıyordu*".¹⁶⁰ Kalankatlı, eserin ilerleyen sayfalarında aynı kişiden (Sanesan'dan) bu kez Masagetlerin hükümdarı olarak söz etmektedir¹⁶¹. Kaynakta Hunlarla-Meskutların yakınlığı müşterek sefer yapmakla sınırlı değildir. Bir başka kayıtda bunların aynı yerde yaşadıklarının izlerini görmek mümkündür. Kalankatlı'ya göre Aziz Zahariya'nın cesedine saygısızlık etmeye kalkan İranlı bir ateşperestinin mucizevî ölümüne "*Maskutlar ülkesinden gelen Hunların piskoposu*" şahitlik etmiştir¹⁶². Böylelikle Meskutlar için bazı kaynaklarda "Masaha-Hunların Ülkesi" adlandırmasının hiç de tesadüfi olmadığı görülmektedir. Hunlar, bu oluşumun siyasî, askerî ve etno-kültürel hayatında

---

¹⁵⁶ Klaproth J., *Tableaux Historiques De L'Asie*, Paris-London, 1826, s. 180.

¹⁵⁷ *The Geography of Strabo*, Book XI, s. 241-249.

¹⁵⁸ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 9.

¹⁵⁹ Meskut/Maskut toprakları Müşkür düzlüğünde yani bugünkü Haçmaz topraklarına denk gelmektedir. MS I. yüzyıl içerisinde kurulan devletin kuzey sınırları ilk dönemde Derbent'e kadar giderken daha sonra Samur Nehri sınır olmuştur. Güney sınırlarının Kür nehri, Gilgilçay veya Beşparmak Dağı olduğu yönünde farklı görüşler mevcuttur. Ayrıntılı için bknz: Dostiyev Tarık, "Kafkasya'da Hunlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. I, s. 922.

¹⁶⁰ Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2006, s. 45.

¹⁶¹ Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, s. 116.

¹⁶² Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, s. 90.

mühim bir yere sahip hale gelmiş gibiler¹⁶³. Massagetler ve Hunlar için söz konusu olan iç içe geçmişlik daha geç tarihli kaynaklarda da rastlanılan bir durumdur. Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi en eski tarihli haberden en yenisine kadar hepsi, iki kavim adının da farkındadır. Müşterek hareketler ya da daha muhtemel olan Hun potasında birleşme onları aynı halk olarak göstermeye yetmiyor. Bölgeye, sunulanın aksine daha erken tarihlerde gelen Büyük Hun İmparatorluğu bakiyeleri mevcut Massaget varlığıyla birleşmiş olmalıdır. Kaldı ki, bir süre sonra artık Massaget adı pek anılmamaya başlamış, önce Hun, ardından da Hunları da kapsayacak olan Bulgar ismi yükselmiştir.

2.3. Sarmatlar

Çıkış noktası yine Orta Asya olan bir bozkırlı halkın, Karadeniz'in kuzeyindeki uzun süreli İskit egemenliğine son vermesiyle Avrasya'da yeni bir süreç başlamıştır. İskit topraklarını doğudan sıkıştırarak, onları yıkılma sürecine sokan bu halk Heredotos'un deyişi ile; *"İskitçeyi bozuk bir biçimde konuşan"*¹⁶⁴ Sarmatlardan başkası değildir.

Heredotos'un bu kısa kaydı dahi Sarmatların İskitler ile olan ilişkisini irdelemek için yeterlidir. Nitekim mevcut İskit arkeolojisi ve Sarmat bulguları, aradaki ilişki konusunda ciddi deliller sunmaktadır. Bu noktada aradaki bağlantıyı kaçırmayan bazı bilim adamları onların birbirlerinin devamı niteliğindeki bozkırlı halklar olduklarını söylemekten geri durmamışlardır. Ancak burada da İskit konusundaki bahsettiğimiz peşin hükümler söz konusu olmuş ve yoğun bir biçimde İranî vurgu yapılmıştır. Sarmat kökeni tartışmalarında en çok taraftar bulan diğer görüş ise halkın Turanî olduğu yönündedir.

---

¹⁶³ Dostiyev Tarık, "Kafkasya'da Hunlar", s. 922.

¹⁶⁴ Heredotos, *Tarih*, s. 342. Heredotos, Sauromatların İskit dilini düzgün konuşamayışlarını evlilik yaptıkları Amazonlara bağlamaktadır; ona göre Amazonlar hiçbir zaman bu dili iyice öğrenememişlerdir.

XIX. yüzyılla birlikte Sarmat konusuna duyulan ilginin artmasıyla beraber Mordtmann, Mommsen ve Kiepert gibi isimler ilk çalışmalara imza atmışlardır. Bunlardan Grote ve Mordtmann'a göre Sarmatların kökeni Heredotos'un tasvir ettiği gibi İskit ve Amazonlara dayanmaktadır¹⁶⁵. Meseleye daha temkinli yaklaşan Mommsen ve Kiepert gibi isimler ise kesin bir görüş belirtmekten kaçınarak, karışık bir soya sahip oldukları ihtimalini değerlendirmişlerdir. Sarmatların İranî bir halk olduklarında hemfikir olan isimler Meyer, Kretschmer, Ebert, Vernadsky, Smirnov, Harmatta ve Rostovtzeff'dir. Rostovtzeff, Aşağı İtil ve Güney Urallar'daki arkeolojik malzemeyi tarihî veriler ile karşılaştırarak onların İranî kökenli bir halk olduklarını ileri sürmüştür¹⁶⁶. Smirnov, Sarmat halklarının "Doğu Avrupa'nın İranî dilli göçebeleri" olduklarını belirtmiştir. Yine onların İranî olduklarını düşünenlerden biri olan Abayev, doğrudan Sarmat ismine dair fikir yürütmelerinde bulunmuş ve bu adın İranî kara saçlı, kara kalpaklı, kara elli gibi anlamlara geldiğini ileri sürmüştür. Sarmat ismine dair fikir belirten P. F. Sum ise adın sarı insanlar anlamına gelebileceğini düşünmüş ve onların sarı saçlı bir halk olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷

Bu önerilere rağmen İranî bir dile sahip oldukları öne sürülen Sarmatlarla ilgili olarak eskiçağ kaynaklarının bu hususta sessiz kaldıklarını görüyoruz. Persler arasında yaşama fırsatı bulan, Roma ordusunda görev yapmış olan Ammianus Marcellinus, Alanlar hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Ancak bu kaynakta, Sarmat halkları arasında gösterilen Alanların İranî bir dil kullandıkları yönünde hiçbir ifade bulunmamaktadır.

---

¹⁶⁵ Durmuş İlhami, *Sarmatlar*, s. 56.

¹⁶⁶ Moshkova Marina G., "History of the Studies of the Sauromatian and Sarmatian Tribes", *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*, Ed. by J. D. Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky, Berkeley: Zinat Press, 1995, s. 91.

¹⁶⁷ Laypanov K. T.- Miziyev İ., *Türk Halklarının Kökeni*, Çeviren: Hatice Bağcı, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010, s. 118.

Turanî nazariyenin taraftarlarından biri olan Zekiyev, bu adın sarı, boz ile ilgili olduğu kanaatindedir¹⁶⁸. Sarmat dönemi kurganlarını inceleyen Minns de buradaki bulguların İskit-Sibir kurganlarına benzerliğine dikkat çekerek, Sarmat hâkim unsurunun Ural-Altaylı olabileceğini belirtmiştir¹⁶⁹. Kurat, bu oluşumun içerisinde bulunan Yazığların¹⁷⁰, Seyidov da aynı birlik dâhilindeki Sirakların Türk kökenli olduklarını düşünmektedirler. İskit ve Sarmat çalışmalarında ülkemizde önemli çalışmalara imza atan İlhami Durmuş, bozkır coğrafyasında ortaya çıkan atlı-göçebe topluluklarla ve onların kökeni meselesiyle Türk bilim adamlarının yeteri kadar uğraşmadığını belirtmektedir.

Sarmat hareketleri karşısında tutunamayan İskit boyları, Tuna sahası ve Küçük İskitya olarak adlandırılan bölgelere inmişlerdir¹⁷¹. İskitlerin batı ve güney yönüne çekilmeleri neticesinde MÖ 339 yılında Makedonyalı Philip ile Tuna yakınlarında savaşa girdiklerini ve ağır bir mağlubiyete uğradıklarını görüyoruz¹⁷². Don Nehri gibi saldırıya daha açık bir bölgeden, güneyde Kırım, batıda Tuna boylarına çekilen İskitlerin buna rağmen Sarmat saldırılarından kurtulamadıkları anlaşılmaktadır. Bu bölgelerden Kırım'daki İskit boylarının daha dirençli durabildiğini söylememiz mümkündür. Batıya gidenlerin Keltler gibi bir takım başka halklarla da mücadele etmek zorunda kalması daha hızlı bir güç kaybına uğramalarına sebep olmuştur¹⁷³. MÖ II. yüzyıla gelindiğinde Kırım'daki İskitlerin de iyice güç kaybetmesiyle bölgedeki Sarmat egemenliği perçinlenmiştir.

---

¹⁶⁸ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 155.

¹⁶⁹ Durmuş İlhami, *Sarmatlar*, s. 57.

¹⁷⁰ Kurat Akdes Nimet, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1992, s. 7.

¹⁷¹ Memiş Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, s. 32.

¹⁷² Durmuş İlhami, "Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar", *Gazi Türkiyat*, Bahar 2009/4, s. 13.

¹⁷³ MÖ 248 yılından itibaren Keltler, Trakya'ya yağma akınlarında bulunuyorlar idi. Aynı zamanda günümüzün Batı Ukrayna'sına kadar ulaşan bu Kelt saldırıları İskitleri batıda ciddi bir biçimde meşgul ederken, doğudan gelen Sarmat akınları da İskit gücünü iyice zayıflatmıştır. Memiş Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, s. 50-51.

Grekl kaynaklarında ilk başlarda “Sauromatae”, sonraları ise “Sarmatae” gibi isimlerle kaydedilen halklarla ilişkilendirilmiş olan Sarmatlar, vaktiyle İskitlerin hâkim olduğu Hazar-Tuna sahasındaki kuzey bozkır kuşağına yayılmışlardır. Söz konusu isimlendirmelerden daha erken bir döneme denk düşen “Sauromatae” adı, Don Nehri’nin doğu kıyısında oturan topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁷⁴ Daha sonra ortaya çıkan “Sarmatae” adlandırması ise daha büyük bir konfederatif yapıya işaret etmektedir. Geniş bir tasvirle, MÖ VI. ve IV. yüzyıllarda İtil ile Don arasında bulunan Sauromataeler, MÖ IV. ve III. yüzyıllarda güney Urallardan hareketle bölgeye gelen Aorsi, Roksalan, Alan ve Yazıglardan oluşan Sarmatae konfederasyonu içinde eriyerek kaynaklarda tek bir üst isimle zikredilmeye başlamışlardır.

“Sauromatae” adına ilk kez rastlanan Grek eserleri Heredotos ve Hippokrates’tir. Heredotos bu halkın ortaya çıkışını İskit ve Amazonlara bağlamaktadır¹⁷⁵. Hippokrates de savaşçılıklarıyla ünlü Amazon kadınları ile Sauromatları birleştirerek, onların Azak civarında oturduklarını söylemiştir. Bu iki Grek yazarının ardından bölge kaynaklarında “Sarmatae” ismi yükselmeye başlar. Strabon gibi ayrıntılı coğrafya bilgilerini aktaran kaynaklarda rastladığımız Sarmatae ismi Miladın ilk yıllarıyla birlikte oldukça geniş bir yapıyı ifade eder hale gelmiştir.

Marquart gibi isimler Sauromatae-Sarmatae isimlerinin aynılığını kabul etse de, Rostovtzeff aradaki benzerliğin sadece isimlerdeki yüzeysel benzerlikten ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Buna dayanak olarak da Heredotos’un bahsettiği Sauromatae halkının anaerkil oluşunu, Sarmatlarda ise buna rastlanmadığını göstermiştir¹⁷⁶. Etnik bağların tespit ve ilişkisinde oldukça zayıf kalan bu delil birçok itirazla karşılanmıştır.

---

¹⁷⁴ Durmuş İlhami, “Sarmatlar”, s. 61.

¹⁷⁵ Heredotos, Thermodon savaşından sonra gemilere bindirilen Amazon kadınlarının burada erkekleri öldürdüklerini ancak içlerinden gemiyi kullanabilecek kimselerin olmayışı yüzünden Palus-Maiotis (Azak Bataklıkları) denen yere çıktıklarını bildirir. Bir süre İskit topraklarını yağmalayan Amazon kadınlarının zamanla İskit erkekleri ile evlilikleri neticesinde Sauromat’ların türediği anlatılır. Bkz. Heredotos, *Tarih*, s. 339-342.

¹⁷⁶ Rostovtzeff M., *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford: Clarendon Press, 1922, s. 33.

Bölgeye gelmeden önce “Sauromatae” ülkesinin Don (Tanais) Nehri’nin doğusunda olduğu bilgileri Heredotos tarafından aktarılmaktadır. Onun sunduğu bu haberleri destekleyen arkeolojik veriler ve birtakım yeni çalışmalar eski Sarmat yurdunun doğuda, Yayık Nehri ötesindeki bozkırlarda olduğunu göstermektedir¹⁷⁷. Heredotos’un tarif etmiş olduğu coğrafya ve Ural bölgesindeki arkeolojik envanter ile en batıda Yazıglara atfedilen bulgular büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu durum da Sauromatae halkının doğudan gelen yeni göç silsileleri ile beslenerek, daha geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve bu halkların aynı kültür çerçevesine ait halklar olduklarını göstermektedir.

İskit hâkimiyetine son verdikten sonra kuzey bozkır coğrafyasına tamamen egemen olan Sarmatlar, MS IV. yüzyıla kadar varlıklarını korumuşlar ve bir süre sonra müstakil halklar olarak isimlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Yukarıda özet bir biçimde vermeye çalıştığımız Sarmat etnik kökeni hususunda, bu topluluğu oluşturan halkların ayrı ayrı incelenmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceğine inanıyoruz. Ancak burada yine Sarmat birliği içerisinde olduğunu gördüğümüz Alanlar meselesinden uzaklaşmamak gayesi ile bütün Sarmat halklarını incelemek yerine Alanlarla ilişkilendirilen Aors, Massaget, Roksalan ve Yazıgları ayrı başlıklar halinde incelemek yerinde olacaktır. Bunun ötesinde Sarmat halkları burada saydıklarımızdan ibaret değildir, Sarmat hâkimiyet alanının genişlemesi ile pek çok farklı etnos (İranî veya Fin-Ugor) bu birliğe dâhil olmuştur.

2.4. Aorslar

Coğrafyacı Strabon’un Azak ve Hazar Denizi havalisindeki halkları anlattığı satırlarda karşımıza çıkan Aorsların (*Aορσοι*) kim oldukları sorusu farklı teklifleri beraberinde getirmiştir. Öneriler arasında en çok itibar edileni kavmin Alanlarla bağlantılı olduğu yönündeki açıklamalardır. Aorsların adına Strabon’un haricinde

---

¹⁷⁷ Durmuş İlhami, “Sarmatlar”, s.59. D. Sinor’da eski Sauramat yurdunun Don ırmağının ağzının kuzeydoğusunda 550-600 km uzunluğunda bir alanda olduğunu belirtmektedir. Sinor Denis, *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2014, s. 158.

Plinius Secundus, Tacitus ve Ptolemeus gibi erken dönem eserlerinde rastlanmaktadır. Hemen hepsinde müşterek bir biçimde Don boyları ile Hazar'ın kuzeyindeki sahada karşımıza çıkan Aors ismi MS III. yüzyıldan itibaren anılmamaya başlamıştır.

Zamanla, eskiçağ coğrafyacılarının kaydettiği Aorsların, Çin kaynaklarında "Yen-tsai" (奄蔡) olarak anılan boy ile aynı kimseler olduğu yönünde bir kanaat gelişmiştir. Klasik Çin kaynaklarındaki Yen-tsai adının, Strabon'da geçen Aorsileri karşıladığını düşünen ilk isimlerden biri F. Hirth'dir¹⁷⁸. Devamında Chavennes ve Marquart gibi âlimlerden Hirth'in önerisini destekler nitelikte çalışmalar gelmiştir.

Aorsların kim oldukları konusuna geçmeden önce, Batı kaynaklarındaki Aors yurdu haberlerini incelemek gerekir. Kavimle ilgili en ayrıntılı bilgileri edindiğimiz Strabon, onları Aşağı ve Yukarı Aorslar olarak iki grupta kaydeder. Kaynağımız, Aorsların Hazar Denizi'nin batı yakasında Sirakların komşuluğunda bir yerde yaşadıklarını söyler¹⁷⁹. Sirakların ağırlık merkezi bugünkü Kuban Nehri boylarında idi. Hâkimiyetleri Azak Denizi'ne kadar uzanan Aorslar ise Siraklara nispeten daha kuzeyde yaşıyorlardı¹⁸⁰. Strabon'un Aors yurdu için verdiği tarif birazdan inceleyeceğimiz Çin kaynağı *Shih Chih*'deki Yen-tsai kaydıyla birbirini onaylar niteliktedir.

Bir diğer batı kaynağımız Plinius Secundus'un otuz yedi kitaptan oluşan *Naturalis Historia*'sında Aors halkı iki farklı coğrafyada karşımıza çıkmaktadır¹⁸¹. Bunlardan ilki dördüncü kitapta, Sarmat yurtlarından bahseden satırlarda yer alır. Tuna boylarını anlattıktan sonra doğudaki halkları tanıtan yazarımız, bölgedekilerin genel olarak İskit adı altında anıldıklarını kaydeder. Devamında Sarmat halkları

---

¹⁷⁸ Hirth F., *China and the Roman Orient: Researches into Their Ancient and Medieval Relations as Represented in Old Chinese Records*, Kelly & Walsh, 1885, s. 139.

¹⁷⁹ *The Geography of Strabo*, Book XI, s. 219.

¹⁸⁰ *The Geography of Strabo*, s. 239.

¹⁸¹ Smith William, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Vol.1, London, 1854, s. 151.

arasında Hamaxobii ve Aorsların olduğunu belirtir, ayrıca burada Alan ve Roksalanları da zikreder¹⁸².

Plinius, altıncı kitabında ise Kafkasya'da yaşayan halklardan bahsederken Alban yurdunu tarif eder. Bu kayda göre Albanlar, Kafkas silsilesinde, Kura Irmağı civarında, Ermeni sınırına kadar olan sahada meskûndurlar. Albanların yanı sıra bölgede Sarmatlar, Utiler ve Aorslar da oturmaktadırlar¹⁸³. Plinius'un, Hazar Denizi'nin kuzeybatısında gösterdiği Aorslar, Strabon ve Shih-chih'deki kayıtlarla uyuşmaktadır.

Aors adına son olarak, sunduğu sekiz binin üzerinde toponim ile eskiçağın en geniş coğrafya eserlerinden birini telif eden Claudius Ptolemeus'un *Geographia*'sında rastlanmaktadır. Doğu Avrupa'da Sarmat halkları ve yurtlarını anlatan Ptolemeus, Aorsların Agatzhir ve Pagritae halklarının komşuluğunda yaşadıklarını söyler. Buradaki bilgiye göre Aorsların da ötesinde Savari ve Borusciler meskûndur¹⁸⁴. Tıpkı Plinius'un eserinde olduğu gibi, Ptolemeus da Alan, Roksalan ve Aors isimlerini ayrı ayrı kaydetmiştir.

Eskiçağ yazarlarının notlarından Aorsların Hazar sahasında ciddi bir güce sahip oldukları anlaşılmaktadır. En yoğun ilişki içinde buldukları topluluk olan Sirakların, MÖ 310-309 yılları civarında başlarında Abeacus adında bir kral vardır. Strabon aşağı yukarı aynı tarihlerde Aorsların başında Spanidus'un olduğunu söyler. Bölge ve halklar konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaya devam eden Strabon, Kral Spanidus'un iki yüz bin kişilik bir orduya sahip olduğunu belirtir¹⁸⁵. Burada verilen rakam bir hayli mübalağalı gelebilir ancak bu anlatılar Aorsların bölgede ciddi bir nüfuz sahibi olduğunun birer emaresidir. Nitekim Roma, VIII.

---

¹⁸² Pliny, *Natural History, Book IV.*, s. 179; *The Natural History of Pliny*, Ed. J. Bostock, H. T. Riley, London, 1855, s. 329.

¹⁸³ Pliny, *Natural History, Book VI.*, s. 367.

¹⁸⁴ Alemany, *Sources on The Alans: A Critical Compilation*, (Handbook of Oriental Studies, Section 8, Uralic & Central Asia Studies), Brill, 2000, s. 99.

¹⁸⁵ *The Geography of Strabo*, s. 239.

Mithridates'e (MS 40-44) karşı giriştiği mücadelede sözünü ettiğimiz Aorsların yardımına başvurmuştur.

Aorsların güney komşuları Siraklarla da sürekli mücadele halinde olduklarını az önce söylemiştik. Siraklarla yapılan savaşlar hakkında en ayrıntılı bilgileri aktaran kaynak Cornelius Tacitus'dur. Strabon'daki haberleri onaylayan Tacitus, Roma'ya karşı isyana girişen Mithridates'in, Sirak Kralı Zorsin ile ittifaka girmesi üzerine, Aors Kralı Evnon'un (Eunones) Roma'ya yardım ettiğini bildirmektedir. Aorsların desteği ile bu mücadelelerden galip ayrılan Romalılar, Mithridates'i esir alarak Roma'ya götürmüşlerdir¹⁸⁶.

Aorslar hakkındaki temel kaynağımız olan Strabon, yaşam şartlarına dair de önemli bilgiler aktarmaktadır. Onun aktardıklarına göre Aorslar geniş tarım arazilerini ellerinde tutuyorlardı. Strabon'un Yukarı Aorslar olarak kaydettiği topluluk aynı zamanda o dönemin ticarî faaliyetlerinde oldukça aktif bir rol üstlenmekteydi. Babil ve Hindistan'dan gelen tüccarların merkezi Aorsların hâkimiyeti altındaki Don Nehri boylarıydı ve bu zenginlik onların kıyafetlerine kadar yansımış idi. Strabon, onların altın gibi madenleri giysilerinde kullandıklarını dahi kaydetmiştir¹⁸⁷. J. A. Vinogradov, Aorsların tarıma yatkınlık ve zengin ekonomilerinin arkeolojik malzeme ile de desteklendiğini belirtmektedir¹⁸⁸.

2.4.1. Aors/Yen-tsai

Aorslarla aynı topluluk olduğu düşünülen ve Çin kaynaklarında Yen-tsai olarak anılan kavmin siyasi faaliyetleri hakkında Batı kaynaklarındaki kadar tafsilatlı bilgilere sahip değiliz. MÖ II. yüzyılda yaşamış olan Zhang Qian, Han hanedanlığında oldukça önemli bir diplomat idi. Hunlara karşı amansız savaşları sürdüren Çin İmparatoru Wu-ti müttefiklik arayışları çerçevesinde onu elçi olarak Yüeciler'e

---

¹⁸⁶ *The Annals by Publius Cornelius Tacitus, Book: XII, Paragraf: 12.15, 12.17, 12.19.*

¹⁸⁷ *The Geography of Strabo, Book XI, s. 239*

¹⁸⁸ J. A. Vinogradov, "Two Waves of Sarmatian Migrations in the Black Sea Steppes during the Pre-Roman Period", *The Cauldron of Ariantas*, 2003, s. 220.

göndermiştir¹⁸⁹. Bu görevi esnasında bir ara Hunlar tarafından yakalanarak esir edilen Zhang Qian, MÖ 120 yılında Çin'e dönmeyi başarmıştır. Batı ülkeleri hakkında topladığı bilgiler, Çin için yeni bir başlangıç olmuştur. Onun tutmuş olduğu kayıtlar Sima Qian tarafından tamamlanmıştır. Böylelikle Shih-chih olarak bilinen Han Hanedanı erken dönem kayıtlarında batıdaki yurtlar tanıtılırken Yen-tsailerin yayıldıkları coğrafyaya da değinilmiştir. Buradaki kayda göre, K'ang-chü (Soğd) ülkesinin 2.000 li (832 km) kuzeybatısında meskûn olan Yen-tsailer, 100.000 okçu çıkarabilecek bir güce sahip halktır. Çin kaynaklarında tarif edilen K'ang-chü ülkesi, Wu-sunların batısında, Yüeh-chihlerin kuzeyinde bir sahaya denk gelmektedir¹⁹⁰. Sirderya boylarındaki K'ang-chü hâkimiyet sahası, göçler esnasında genişlemiş ve kuzeybatısına düşen Sarmat grupları bu konfederasyonun ilgi sahasına girmeye başlamıştır.

Han Hanedanı'nın ikinci dönemini aktaran *Hou Han-shu* isimli kaynak da Yen-tsailer hakkında kısa bilgiler ihtiva eder. Buradaki haberlere göre; MS 25-55 yılları arasında Yen-tsailer, "Di" adında bir başkente sahiptirler¹⁹¹. Bu kayıttaki asıl dikkat çekici ayrıntı Yent-sailerin o dönemde artık "Alan-liao" ismiyle anılmaya başlandığının belirtilmesidir.

Kavim ismine rastlanılan üçüncü Çin kaynağı *Wei-liao*'dur. Yazar, Yu huan, yaklaşık olarak MS 225-239 yıllarından bahsederken batıda Roma İmparatorluğu, güneydoğuda Soğd topraklarına komşuluk eden Liu, Yan ve Yen-tsai halklarından söz eder ve aynı zamanda bunlara Alan dendiğini belirtir¹⁹². Buradaki habere göre Yan Ülkesi, Yen-tsai'nin kuzeyindedir. Satırların devamında bu halkların aynı yaşam şartlarına sahip oldukları bilgisi de verilir. Wei-liao'nun yazarı Yu-huan'ın Çin'den hiç ayrılmadığı ve özellikle Batı dünyasına dair bilgileri erken dönemli ka-

---

¹⁸⁹ Gumilëv L. N., *Hunlar*, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002, s. 129.

¹⁹⁰ Zadneprovsky Y. A., "The Nomads of Northern Central Asia After the Invasion of Alexander", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol.II, Unesco-1994, s. 463.

¹⁹¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 398.

¹⁹² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 398.

yıtlardan topladığı bilinmektedir¹⁹³. Yazarımız eski bir kayıt (Yen-tsai) ile çağdaşı olduğu kavmi (Alan) bir arada sunarak tabloyu netleştirir. Bu artık Çin kaynaklarında Yen-tsai adının son zikredilişidir ve yerini Alan/Alan-liao haberleri alır.

Esasen Çin kaynaklarındaki bu kısa ifadeler, Batı yazarlarının notlarıyla karşılaştırıldığında Aors/Yen-tsai/Alan meselesi çözülecek gibi durmaktadır. Üç Çin kaynağından en eski tarihli olanı Shih-chih'de karşılaştığımız Yen-tsailer ile Strabon'un Aorsilerinin denk düştüğü hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır¹⁹⁴. Daha geç tarihli *Hou han-shu* ve *Wei-liao*'da Yent-sai adının yanında Alan ismi kullanılmaya başlıyor. *Wei-liao*'da Yu huan'ın "*Soğd topraklarına komşuluk eden Liu, Yan ve Yen-tsai halkları vardır ve aynı zamanda bunlara Alan denmektedir*" şeklinde sunduğu haber artık Alanların bölgede iyice bilinir olduğu bir tarihe, MS III. yüzyıla aittir. Bu tarihlerde artık Batı kaynaklarında da Aors adından bahsedilmemeye ve yalnızca Alan adı kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu tarihe kadar eski çağ yazarlarının titizlikle müstakil bir halk olarak gösterdiği Aorsların, Alan nüfuzu içerisinde erimeleri ve bu üst isim ile anılmaya başlamış olmaları normaldir. Vaktiyle Aral-Hazar arasındaki sahada ve Don boylarında oldukça önemli bir güce sahip olan Aorslar ile ortaçağda aynı bölgede karşımıza çıkan *Arsiyye* gibi bitakım budun isimleri de birbirinden alâkasız durmamaktadır. Özellikle Hazar döneminde, İslam coğrafyacılarının eserlerinde karşımıza çıkan "*Arsiyye*" etnoniminin incelemesini başka bir başlık altında yapacağız.

2.5. Siraklar

Doğu Avrupa'daki erken Sarmat topluluklarından biri olan Sirakların adına, kaynaklarda Σίρακες şeklinde rastlanmaktadır. Sirakların ilk dönemlerde İtil Nehri'nden Kafkaslara kadar, gerçekten geniş bir coğrafyaya yayıldığı anlaşılmaktadır.

---

¹⁹³ John E. Hill, *The Peoples of the West, from the Weilue by Yu Huan: A Third Century Chinese Account Composed Between 239 and 265 CE*, 2004.

¹⁹⁴ *The Cambridge Ancient History*, "The Sarmatae and Parthians", Volume: 11, Cambridge Press, 1936, s. 94.

Sirakların esas bölgesinin ise Kuban olduğu düşünülmektedir. MÖ IV. yüzyılda Kuban Nehri'nin sol sahilinde artan Sirak nüfusunun, MÖ III. yüzyılda Ön Kafkasya'ya doğru yayıldığını görüyoruz. Sirakların yaşadıkları bölgelerde yapılan kazılar ve ortaya çıkarılan kurganlardan en eskisi MÖ II. yüzyıla tarihlenmiştir. Mevcut bilgilerimiz Sirakların nispeten daha kuzeydeki bir araziden, güneye doğru inerek, nihayetinde Kuban üst bölgelerine yerleştiklerini düşündürmektedir.

Sarmat halkları üzerine önemli çalışmalara imza atan İ. Durmuş, onların çok fazla dağlık kesimlerde oturmadıklarını düşünmektedir. Kaynaklarda, Kafkasya'da Sirak düzlüklerinden söz edilmesi bunun bir tezahürü olabilir. Yarı göçebe bir hayat tarzı sürdükleri anlaşılan Sirakların, Uspa/Uspe adında bir şehirlerinin de olduğu bilinmektedir¹⁹⁵. Aors kısmında anlattığımız hadisede Mithridates, Romalılara karşı Siraklardan (Zorsines'ten) yardım istemiş, bunun üzerine de Aorslar, Roma ordu komutanı C. Iulius Aquila'ya yardım etmişlerdi. Mücadelede Sirak şehri Uspa, Roma ve Aorslar tarafından kuşatılmıştır. Her ne kadar surlar ve hendeklerle güçlendirilmiş olsa da Uspa kenti kısa sürede Sirakların elinden çıkmıştır.

Savaşlarda farklı cephelerde yer alan Aors ve Siraklar, eskiçağ kaynaklarında komşu halklar olarak gösterilmişlerdir¹⁹⁶. Strabon, Sirak yurdunun, Aors arazisine göre daha güneyde olduğunu kaydetmiştir¹⁹⁷. Komşu halklar arasındaki mücadelenin izlerini Tacitus'ta bulduğumuzu söylemiştik¹⁹⁸. Bölgede yaşanan savaşlar, her iki topluluğun da zamanla zayıflamasına neden olmuştur. Sürekli göçlerle beslenen bölgede, Sirakların iyice güç kaybına uğramasından sonra, yeni göçebe halklar arasında erimesi kaçınılmaz olmuştur.

Artık, MS II. yüzyıldan itibaren adlarına rastlamadığımız bu Sarmat topluluğunun, bölgede hızlı bir şekilde diğer boyları hâkimiyetleri altında toplayan Alan birliğine dâhil olduğu düşünülmektedir. Gagloyti, Sirakların ve diğer bölge halkla-

---

¹⁹⁵ Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, s. 164.

¹⁹⁶ *The Geography of Strabo*, Book XI, s. 219.

¹⁹⁷ *The Geography of Strabo*, s. 239.

¹⁹⁸ *The Annals by Publius Cornelius Tacitus, Book: XII.*

rının “Alan” adı altında birleşmelerinden bir süre sonra, kendi isimlerinin kaybolduğunu öne sürer¹⁹⁹. Bu konuda Rostovtzeff de aynı kanaatdedir²⁰⁰.

Alanlar ile Aorsiler arasında kültürel bir takım benzerlikler kuran Kuznetsov, Alanların genişleme ve devletleşme aşamalarını Aorsi ve Sirak toprakları üzerinde gerçekleştiğinin altını çizer.²⁰¹ Alan tezinde, İranî nazariyenin temsilcisi olan Kuznetsov’un Aorsi bağının üzerinde durması dikkat çekicidir. Siraklar hakkında fikir beyan eden Seyidov gibi bazı bilim adamları da, Alan bahisleri dışında, bu topluluğun Türk kökenli olduğunu öne sürmüşlerdir.

2.6. Roksalanlar

İskit egemenliğine son veren büyük Sarmat birliği içerisinde anılan halklardan bir tanesi de Roksalanlardır. Bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar Roksalanların aynı birlik içerisinde gösterilen Alanlarla irtibatlandırılmasına sebep olmuştur.

V. İ. Abaev, kavim isminin kökeninin Roxs-Alan olduğunu ileri sürerek, İranî *rauxšna* (rûşen) kelimesinin “parlak” manasına geldiğini belirterek etnonimin böyle türediği kanaatindedir²⁰². Miller, Vasmer ve Vernadsky gibi âlimler de rÿxs/roxs’un parlak anlamı taşıdığını düşünmüşlerdir²⁰³. Smirnov da Alanlarla Roksalanlar arasındaki dil ve kültür yakınlığına atıfta bulunarak bu görüşü desteklemektedir²⁰⁴. Ibn Rûsteh’de bulunan “D.hsàs” veya “R.hsàs” kayıtlarına göre Alan kralları bunlar arasından seçiliyordu²⁰⁵. Ortaçağ kaynağının kralların arasından

---

¹⁹⁹ Nevruz Yılmaz, *Umumî Kafkas Tarihine Giriş Başlangıçtan Moğol İstilasına Kadar*, İstanbul: Yayıncılık Matbaacılık, 2013, s. 186.

²⁰⁰ Rostovtzeff, *Iranians ans Greeks in South Russia*, s. 116.

²⁰¹ Kuznetsov V. A., *Oçerki İstorii Alani*, s. 19.

²⁰² Abaev V. I., *İstoriko Etimologiçeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, Cilt II, 1973, s. 435-436.

²⁰³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 8.

²⁰⁴ Smirnov K. F., “O Pogrebeniyakh Roksolan”, *Vestnik Drevney İstorii*, 1948(1), c. 213-219.

²⁰⁵ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 8.

seçildiği, seçkin bir topluluğa işaret etmesi de mevcut görüşleri destekler gibi duruyor.

Sarmat birliği dâhilinde gösterilen Roksalanlar önceleri Dnyeper Nehri'nin doğusunda, daha sonraları ise Dnyeper ile Tuna arasında, nihayetinde de Roma arazisinde Dacia ve Moesia topraklarında görülmüşlerdir²⁰⁶. Doğrudan doğruya Roksalanların kökeni konusunda sessiz kalan kaynaklarda onların bu bölgeye İtil-Yayık sahasından geldiklerine yönelik izlere rastlanmaktadır²⁰⁷. Son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar da bu görüşe destek verir niteliktedir.

Roksalanlar hakkında ilk bilgileri edindiğimiz Strabon'a göre onların ülkesi uzak kuzeyde bir yere denk düşmektedir; bu bölge aşırı soğuktan dolayı yerleşim olmayan topraklardır²⁰⁸. Strabon, Roksalanların, yine Sarmat birliği içerisinde anılan Yazıglar gibi arabalarda yaşadıklarını kaydeder²⁰⁹. Aynı yazar, onların Tasius adlı reisleri önderliğinde Pontus Kralı Mithridates ile savaştan bahsediyor. İskit Kralı Scilurus'un oğlu Palacus'a yardım etme gayesiyle hareket eden Roksalanlar, savaşta ağır bir biçimde mağlup olmuşlardır. MÖ 107 senesi civarında cereyan eden bu savaşla ilgili yazıt mevcuttur. Yazıttaki bilgi Strabon'un haberlerini doğrulamaktadır. Burada İskit Kralı Palacus'un Pontus karşısında Roksalanları yanına çekmeye başardığı kaydedilmiştir²¹⁰. Savaşta mağlup ayrılan Roksalanları daha sonra Azak Denizi civarında görüyoruz. Nitekim eskiçağ yazarlarından Ptolemeus da onların Azak kıyılarında oturduklarından söz ediyor²¹¹. Ona göre Dacia'lıların ötesinde Moldova bölgesinde Peucini ve Bastarnae'ler, Yazıglar ve Roksalanlar meskûndur. Daha iç kısımlarda ise Hamoxobii ve İskit Alanları vardır²¹².

---

²⁰⁶ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 8.

²⁰⁷ Smirnov K. F., "O Pogrebeniyakh Roksolan", s. 214.

²⁰⁸ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 104.

²⁰⁹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 104.

²¹⁰ V. V. Latyshev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, Yazıt No: 352, s. 297-307.

²¹¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 105.

²¹² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 99.

Ammianus Marcellinus da Karadeniz'in kuzeyinde, Azak civarındaki sahada yaşayan ve dilleri, kıyafetleriyle birbirinden ayrılan boylardan bahsetmektedir. Bunlar Ixomatae, Maeotianlar, Yazıglar, Roksalanlar, Alanlar, Melanchlaeni, Gelonlar ve Agathysilerdir²¹³. Plinius Secundus'da Tuna boylarından itibaren diğer boyların genel olarak İskit olarak tesmiye olunduklarını görürüz. Plinius'un bölgede zikrettiği boylardan bir tanesi de Roksalanlardır²¹⁴.

Bir süre Azak civarında bulunan Roksalanların daha sonra batıya hareket ederek, Moesia'daki olaylara dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Sulimirski, Moesia'ya giden kitlenin Dnyeper ile Tuna arasında kalanlardan daha kalabalık olduğu kanaatinde²¹⁵. Bölgedeki en erken haber MS 69 yılına aittir. Bu tarihte Tacitus, Otho ve Vitellius'un aralarındaki çarpışma sırasında Moesia'da aniden Roksalan istilası görüldüğünü kaydeder²¹⁶. Yine ondan edindiğimiz bilgilere göre bu savaşta Roma üçüncü lejyonu ve yardımcı birlikler yaklaşık dokuz bin kişilik Roksalan ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır²¹⁷. Roma'nın kendi içerisindeki karışıklıktan faydalanan Roksalanlar ilk etapta rahat ilerleyerek bolca ganimet elde etmişlerdi, ancak fazla ganimet ve kötü hava şartları kendileri için mağlubiyeti hazırlamıştır.

85-86 yıllarında Roksalanların Moesia'ya akınları devam etmiştir. Dacia Savaşları olarak bilinen ve Roma'yı oldukça meşgul eden savaşların nihayetinde (105-106) İmparator Trojan, Dacialılar ve Roksalanlar karşısında galip gelmiş ve zaferini Roma sokaklarında kutlamıştır²¹⁸. Bu savaşları anlatan Roma'daki Trojan sütununda Roksalan süvarilerinin tasviri mevcuttur²¹⁹.

---

²¹³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 32.

²¹⁴ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 15.

²¹⁵ Sulimirskiy T., *Sarmati: Drevniy Narod Yuga Rossii*, 2002, s. 151.

²¹⁶ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 27.

²¹⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 27-28.

²¹⁸ Sulimirskiy T., *Sarmati: Drevniy Narod Yuga Rossii*, s. 151.

²¹⁹ Wheler L. Everett, "Rome's Dacian Wars: Domitian, Trajan, and Strategy on the Danube", Part I, *The Journal of Military History*, 74 (October 2010), s. 1192.

Scriptores Historiae Augustae'daki kayıtlar İmparator Hadrian (117-138) zamanında Roksalan ve Sarmat boylarının akınlarının Moesia'da devam ettiğini gösterir. Sulimirski bu saldırılarda Yazığların Erdel'i, Roksalanların ise Eflak'ı hedef aldıklarını söylemektedir²²⁰. Akınlardan bunalan Roma elli yıllık bir barış imzalamak zorunda kalmıştır. Gerçekten de sessiz geçen elli yılın ardından ilk haberler M. A. Antoninus zamanına (161-180) denk gelir. Jordanes'in bildirdiğine göre bu yıllarda Roma sınırlarına saldıran kavimlerden bir tanesi de Roksalanlardır²²¹. Ancak Antoninus bu saldırıları geri püskürtmeyi başarmıştır.

MS III. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Roksalan etkisi azalmaya başlamıştır. Rasparagan isimli Roksalan kralının Roma'nın vassalı haline geldiği biliniyor. Bu kişinin ismi Pula ve Istria'daki iki yazıtta karşımıza çıkmaktadır²²².

Bölgede Gotların faaliyetlerinin artması Roksalanlar için sonun başlangıcı olmuştur. 260'larda Dacia arazisine Got akınları başladığında, Roksalanlar Roma'ya karşı sessizliklerini sürdürüyorlardı. Akınlar karşısında Roma da etkisiz kaldı. Yaklaşık 70 yıl kadar sonra da Gotlar, Roksalanları bugünkü Güney Romanya topraklarından atarak, Yazığ arazisine sürdüler²²³.

Bölgeye gelişlerinden itibaren çığ gibi büyüyen Hun tehlikesi en doğudaki akrabaları gibi Roksalanları da vurdu. Gotların taarruzlarından sonra Romanya topraklarında kalmayı sürdüren az sayıdaki Roksalan, Hunlar tarafından topraklarını terk etmeye zorlanmıştır.

---

²²⁰ Sulimirskiy T., *Sarmatı: Drevniy Narod Yuga Rossii*, s. 157; Wheler L. Everett, *Rome's Dacian Wars: Domitian, Trajan, and Strategy on the Danube*, s. 1212, dn. 63.

²²¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 18.

²²² Sulimirskiy T., *Sarmatı: Drevniy Narod Yuga Rossii*, s. 151.

²²³ Sulimirskiy T., *Sarmatı: Drevniy Narod Yuga Rossii*, s. 151-152.

2.7. Yazışlar

Sarmat gçleri çerçevesinde burada değineceğimiz son halk Yazışlardır. Yazışlar da tıpkı Roksalanlar gibi oldukça batıda karşımıza çıkmaktadırlar. Macar Ovasına yerleştirilen Yazışları daha batıda Adriyatik kıyılarında da görüyoruz.

Yerleşim yerleri hakkında bilgileri yine Strabon aktarmaktadır. Roksalanlara göre daha batıda yaşadıklarını belirten kaynağımız onların Sarmat yayılma sahasının en güneybatı ucunda bulduklarını syler²²⁴. Bir diğer eskiçağ kaynağımız Marcellinus ise onların Maiotis civarında bulduklarını belirtir²²⁵. Ancak kesin olan şu ki, Roma ile anlaşarak yahut sınır tacizleri ile Yazışlar nce Macar Ovası, ardından Tuna sahillerine inmişlerdir.

Son yıllarda yapılan çalışmaları değlendiren Durmuş, onların Macaristan'a yerleşmelerini Roma siyasetine bağlar. Daklar ile mücadele halinde olan Roma, onları tampon bölge oluşturmak ve savunmada kullanmak amacıyla, yerleşmelerine müsaade etmiřtir²²⁶. Daha sonraki kavim hareketleri kapsamında Yazışlar daha da batıya sürüklenmişlerdir. MS I. yüzyılda onları Tisa Nehri ve Orta Tuna bölgesinde Panonnia olarak bilinen arazide görmekteyiz.

Yazışların hemen doğularında bulunan Roksalanlarla da birlikte hareket ettiklerini biliyoruz. Roma arazisine giren Roksalanların, Yazış desteğini kazanması bölgede tutunmalarını sađlamıřtır²²⁷. *Scriptores Historiae Augustae*'daki kayıtlar imparator Hadrian (117-138) zamanında Sarmat halklarının bu ortak hareketlerinden bahseder. Roma ile sürekli mücadele halinde olan Yazışlara karşı İmparatorluk zaman zaman zorunlu iskn politikasına başvurarak onları çeşitli bölgelere

---

²²⁴ Strabon, VII, III, s. 17.

²²⁵ Ammianus Marcellinus, *Res Getae*: XXII, 8,13.

²²⁶ Durmuş İlhami, "Sarmatlar", s. 76.

²²⁷ John Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, s. 56.

yerleştirmiştir. Bu kapsamda bazı Yazıg topluluklarının Roma tarafından İllirya içlerine kadar yerleştirildikleri bilinmektedir²²⁸.

Erken dönem bozkırlı göçebeler ve kimlikleri hakkında fikir beyan eden ilk bilim adamlarımızdan biri olan Kurat, kavim isminin Türklükle ilgili olabileceği üzerinde durmuştur²²⁹. İsmi yanında ortaçağlarda, bölgede hemen hemen aynı adlarla zuhur eden yeni Türk kavimlerinin olması iddianın üzerinde durulmasını gerektirmektedir. IX. yüzyılda, yazar İmparator VII. Konstantinos'da karşımıza çıkan bir Peçenek boyu olan Gazi (Yazi/Yazı) adı bunlardan bir tanesidir. Bir diğer isim ise yine Macaristan'a yerleşen Jazig isimli bir Kuman boyudur²³⁰. Tezimizin iki ana unsurundan birisi olan Aslar ise bu konuda son değerlendirmelerden biridir. Ancak Aslar, Alanlar ile ayrı tutulmadığından Yazıgların da Alanlık çerçevesinde değerlendirildiklerini görürüz. Burada 1300'lerden itibaren Macar kaynaklarında geçen Yas ismi söz konusudur ve ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere bu etnonim, Kafkasya'daki Moğol istilası esnasında Macar Ovası'na kaçan Kıpçak unsurlara dâhil olan Aslar ile alakalıdır. Nihayetinde Aslar Sarmat halklarından bir tanesi idi ve belki de Yazıg bağlantısı inşa edilebilecek en muhtemel kavimdir. Ancak gerek aradaki zaman farkını doldurabilecek tarihi veri yokluğu, gerekse Yazıglara dair arkeolojik malzemenin diğer Sarmat gruplarına göre kısıtlılığı bu eşleştirmelere izin vermez haldedir.

Nitekim konunun ülkemizdeki uzmanlarından birisi olan Durmuş da, MS I. ve II. yüzyıllara ait Macaristan'daki arkeolojik bulguların Güney Rusya'daki İskit ve Sarmat bulgularına kıyasla çok zayıf olduğundan söz eder²³¹. Bunun bir sebebi Romalılarla sürekli yaşanan savaşlar olabilir ancak sonuç şu ki Yazıglara ait olduğu

---

²²⁸ Karatay Osman, *İran ile Turan; Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu*, Ankara: Karam, 2003, s. 248.

²²⁹ Kurat Akdes Nimet, "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. I., 3. Baskı, Ankara, 1992. s. 176.

²³⁰ Karatay Osman, "Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları- Altın Orda Öncesi Dönem", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, Güz, 2004, s. 7.

²³¹ Durmuş İlhami, *Sarmatlar*, s. 68.

En fazla üzerinde durulan hipotez Sarmat bağlantısı üzerine bina edilmiştir. Bunun ateşli savunucuları Y. S. Gagloyti ve V. A. Kuznetsov, özellikle Aorsi halkını ön plana çıkarmaktadırlar. Gagloyti, Kafkasya'da "Alan" adı altında devletleşen bozkırlıların Aors, Sirak ve Alanorslar olduklarını ve bir süre sonra bunların kendi isimlerinin kaybolduğunu savunmuştur²³³. Eski Batı eserlerinde I. yüzyılda anılmaya başlayan Alan adının daha erken bir tarihte bölgede olması gerektiği iddiasını da taşıyan araştırmacı İskit çağına işaret etmektedir²³⁴. Alanların Proto-İskit halklarından birisi olabileceği düşüncesinde yalnız değildir ve bu konuda başka değerlendirmeler de yapılmıştır.

Kuznetsov da Alanlar ile Aorsiler arasında karakteristik bir arkeolojik yakınlığın olduğunu belirterek, vaktiyle Sirak ve Aorsi yurtları üzerinde Alan devletinin şekillendiğinin altını çizmektedir²³⁵. Bu etnik sürece Massagetlerin de dâhil edilmesi gerektiğini savunan Kuznetsov'un kıymeti, Alan ve As ayrımı üzerinde özenle durmasıdır²³⁶. Bu ikisinin akraba halklar oldukları fakat farklı etnik birimler teşkil ettiklerini belirten Kuznetsov, As/Asii halkını Massaget kabileler birliği içerisinde görür. Nihai olarak da Alan etnogenezinde Aorsi ve Sirak katkısının diğerlerine oranla daha fazla olduğu kanısı taşımaktadır.

Miziyev, Kuznetsov'un değerlendirmelerini de hesaba katarak Massaget vurgusu yapar ve Alan etnogenezine Asları da dâhil eder. Miziyev'in Alan kökeninde Massaget arayışına girmesinin temelinde eskiçağ yazarlarının bazı açıklamaları yatmaktadır. Bunların en önemlisi yine Marcellinus'un kayıtlarıdır. Marcellinus'un "Eskiden Massaget olarak bilinen Alanlar" ifadesi bu görüşü savunanlar için önemli bir dayanak noktası olmuştur. Ancak daha sonra da pek çok Batılı kaynakta, hatta daha geç tarihli eserlerde dahi çeşitli Türk boylarının da "Massaget" adıyla zikre-

---

²³³ Nevruz Yılmaz, *Umumî Kafkas Tarihine Giriş*, s. 186.

²³⁴ Gagloyti Y. S., "Nekotorie Problemy Etnogeneza i Etničeskoj İstorii Osetin", *Etnogenez i Etničeskay İstoriya Osetin*, Materiali Mejdunarodnoy Naučnoj Konferentsi, 15-16 May, 2014, s. 6.

²³⁵ Kuznetsov V. A., *Oçerki istorii Alani*, s. 19.

²³⁶ Kuznetsov V. A., *Oçerki istorii Alani*, s. 30.

dildiğini biliyoruz (Hun ve Köktürklerin). Bu durum Eski Batı eserlerinde karşılaşılabilen genel bir ifadedir ve tek örneği Massaget adlandırmasıyla sınırlı değildir.

Alan etnogenezinde eski İç Asyalı bozkırlı halkları arayan isimlerin başvurduğu kavimler ise Yüeci ve Wu-sun'lar olmuştur. Bu görüşün taraftarlarından biri T. A. Gabuev'dir.²³⁷ Bu konuda Yatsenko'nun önerisine göre Yüeci ve Wu-sun katkısının yanında İskit, Aorsi, Massaget gibi halklar da Alan etnogenezinde rol üstlenmişlerdir. Tuallagov da erken Alanların kökeni konusunda Wu-sun meselesinin değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapan isimler arasında yer almıştır.

Bunların yanında N. E. Berlizov, bu oluşumda aslan payını Geç İskitlere vermektedir. Berlizov'a katılan M. B. Tşukin de Kafkasya'da bulunan İskit boylarının Proto-Alanlar olabileceğini düşünür.

Birtakım eski kayıtlarda yine İskitlerle Alanların bir tutulduğunu görüyoruz. Bunlardan Josephus, Alanların İskitlerden olduklarını ve Azak Denizi'nde yaşadıklarını kaydetmiştir²³⁸. Bir diğer kaynak Flavius Arrianus'tur ve Alanları "İskitler" olarak anmaktadır²³⁹. Josephus'un Don ile Azak arasında kalan Alanları İskit adıyla tesmiye etmesinin yanında, yaşlı Plinius'un batıda Tuna çevresindeki halkların İskit kökenli olduklarını söylemesi de ilgi çekicidir²⁴⁰. Plinius'un burada zikrettiği halklar Alanlar ve Roksalanlardır²⁴¹. Don Nehri'ni Asya ve Avrupa arasındaki sınır olarak değerlendiren ve anlatımlarını buna göre yapan Ptolemeus, Alanları Don Nehri'nin her iki yakasına yerleştirmektedir. Nehrin batı yani Avrupa yakası kısmında kalanları İskit Alanları olarak adlandırmaktadır. Bu hususta enteresan bir bilgi de Lucian'dan gelmektedir. Eserinde Alanların, İskitler ile yakınlığına dikkat çeken yazar, kıyafet ve geleneklerinin benzerliğinden, aralarındaki tek ayırt edici özelliğin İskitlerin daha uzun saçlı olduğundan söz etmiştir. Kaynağı eskibati eser-

---

²³⁷ Nevruz Yılmaz, *Umumî Kafkas Tarihine Giriş*, s. 190-191.

²³⁸ Bachrah B. S., *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 5; Özcan Emine Sonnur, *İskit- Türk Aynılığı*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2016, s. 141.

²³⁹ *Antiquities of the Jews*, Book XVIII, Chapter: 4.

²⁴⁰ Pliny, *Natural History*, Book IV., pasaj: 80-81, s. 179.

²⁴¹ Bachrah B. S., *A History of the Alans in the West*, s. 5.

leri olan ortaçağ kaynaklarında da benzer ifadelere rastlanır. Örneğin, Bede'ye göre tıpkı Hunlar gibi Alanlar da İskit soylu bir halktır²⁴².

Yukarıdaki İskit yakıştırmalarını içeren kayıtlar, Eski Batı yazarları üzerinde İskitlerin ne denli derin bir iz bıraktığının bir nevi yansıması olarak görülebilir. İskit boyları hakkında ayrıntı sunan Heredotos gibi kaynaklarda herhangi bir şekilde Alan ya da Aorsilere dair bir işaret bulamıyoruz. Kültürel yakınlık vurgusu burada yanlış olmayabilir, zira İskit egemenliğini sınırlandıran ve kendi çağını başlatan Sarmatlar farklı bir etnik havuzdan değillerdi. Karadenizin kuzeyini boydan boya fetheden İskitlerin hükümlerlik günlerinde daha doğuda Sarmat oluşumu gerçekleşmiştir. MÖ IV- III. yüzyıllarda Sarmat birliğini oluşturan Aorsi, Roksalan ve Yazığların Güney Urallar civarından hareketle batıya gelişlerini anlatmıştık. Bu tabloda Alan etnogenezinde İskit katkısı daha sınırlı olmalı. MS I. yüzyılda Kuzey Kafkasya düzlüklerinde, Marcellinus'un da dediği gibi yerli halkların da dâhil edilmesiyle mevcut Alan adı daha geniş kitleleri kapsayan bir hal almıştır. Alanlığa dâhil edilen halkların bir kısmının İskit kökenli oldukları konusunda ise herhangi bir itirazımız bulunmamaktadır.

İskit adının bir dönem için bütün göçebeler için kullanılan genel bir isim olduğu konusundaki düşünce, bazı yerleşik ve tarımla uğraşan halkların da bu isimle anılması ile mesnetsiz kalmaktadır. Böyle bir durumda sınırları net bir biçimde çizilemeyen farazî bir coğrafyada (Karadeniz'in kuzeyindeki geniş bozkır kuşağının neredeyse tamamı) meskûn halkların tümünü ifade etmek için bir dönem İskit adına başvurulduğu düşünülebilir. Bu halkların bazıları arasında etnik ve hatta kültürel yakınlığın bulunmaması gözden kaçırılmamalıdır.

---

²⁴² Özcan Emine Sonnur, *İskit- Türk Aynılığı*, s. 150.

II. BÖLÜM: ALANLARIN VE ASLARIN ERKEN TARİHİ

1. Alan–As İsimleri

1.1. Etnonim Olarak: Alan ve As

1.1.2. Alan İsmi

MS I. yüzyılda eski Latin ve Grek kaynakları açık bir biçimde Roma İmparatorluğunun doğu sınırlarına komşu olan barbar bir halktan söz etmeye başlamışlardır. Bu halkın Latin kaynaklarında “Alānī, Halānī”; Grek kaynaklarında ise “Αλανοί, Αλαύνοι” (Ptolemeus’un eserinde), “Αλαναίοι” (Eusebius), “Αλαϊνοί” (Lydian) ve “Αλανες” (*Vita Alexandri*) şeklindeki kayıtlarıyla karşılaşılmaktadır. Batı kaynaklarında daha önce rastlanmayan bu isim Çin’in Han hanedanı kayıtlarında geçen “Alan-liao” 阿蘭 gibi isimlerle alakalı bulunmuştur. Han tarihinin bahsettiği bu halk da büyük göçler sırasında Asya’dan Avrupa’ya geçen topluluklardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizatihi Alan diline ait ayrıntılı kayıtların bulunmaması, söz konusu etnonimin gizemini korumasına sebep olmaktadır. İsme yönelik mevcut teklifler halkın kökeninde de İranî nazariye temel alındığından, ismin İranî dilde anlamlandırılmaya çalışılması yönünde bir gelişim göstermiştir.

Alanlardan bahseden Ammianus Marcellinus ve Isidore gibi eski çağ yazarlarının eserlerinde, doğrudan Alan isminin anlamına dair birtakım izler bulunmaktadır. Örneğin Ammianus’un kayıtlarında bu isim aynı şekliyle bir dağ adı olarak verilmiştir. Bu haliyle dağ anlamının Moğol dilinde hala korunduğu yönünde ifadeler mevcuttur²⁴³ (*Moğolca ayula/n >“dağ”*).

Rubruck seyahatnamesinde Batı Kafkasya’daki Tatar yerleşim yerlerinin anlatıldığı satırlarda Alan (Sarmat) Dağları’ndan bahsedilmektedir²⁴⁴. K. Müllenhoff,

---

²⁴³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 3.

²⁴⁴ Williams Brian G., *The Crimean Tatars*, Brill, 2001, s. 44.

böyle bir dağın Altaylarda olabileceğini belirterek Orta Asya bağlantısına dikkat çekmektedir²⁴⁵.

İsmin etimolojisine dair diğer bir öneri “*áraṇa*” (yabancı, dış) kelimesi üzerinden bir türeme olduğu yönündedir. Eski İran dilindeki “arya, aryan” kelimelerinin çoğul eki alarak “*aryānām*” şekline kavuştuğu ileri sürülmüştür²⁴⁶.

Bunun yanında “jelen”, Rusça’daki “*олень*” (geyik) kelimeleri üzerinde durulmuş ve Alan mitolojisinde önemli bir yeri olan geyiğin isminden türediğini düşünenler olmuştur²⁴⁷. Bu doğrultuda hareket eden Vernadsky de eski İranî *elen=geyik* kelimesini sunmaktadır²⁴⁸.

Alanların Turanîliği üzerinde duran Tatar âlim M. Zekiyev, ismin Kafkasya’nın kadim topluluklarından biri olan Alban adı ile yakınlığına dikkat çekmek istemiştir. Her iki halkın aşağı yukarı aynı bölgelerde egemenlik tesis ettiklerini ve bunun gözden kaçırılmaması gerektiğini belirten Zekiyev, *Aluank* kelimesinin Alan, Alban şeklinde varyantları olabileceğini öne sürmektedir²⁴⁹.

Günümüzde Osetlerin ataları oldukları iddia edilen Alanların ismi, bazı Kafkas dillerinde olduğu gibi Osetçede de mevcudiyetini sürdürmektedir. Dışarıdan yapılan çalışmalar her ne kadar Osetleri Alan soyuna bağlasa da, Osetlerin bizzat kendilerinin, komşuları olan Karaçay halkına Alan diye hitap etmeleri oldukça ilginçtir. Osetler kendilerine ise “İron” ve “Digor” demektedirler. Oset dilinde yaşatılan kelimelerden biri olan “*Allon*” ismi aynı zamanda bir destan kahramanının adıdır. Güney Kafkas dillerinden Megrelcede “*alani k’oç’i*” ifadesi ‘erkek kahraman’

---

²⁴⁵ Nevruz Yılmaz, *Kafkas Tarihine Giriş, Başlangıçtan Moğol İstilasına Kadar*, s. 203.

²⁴⁶ V. I. Abaev, H. W. Bailey, “Alans”, *Encyclopædia Iranica*, I/8, s. 801-803.

²⁴⁷ Oset destanlarında kahramanların sıklıkla avladığı geyiğin Alan mitolojisinde ayrı bir yeri vardır. R. H. Gagloyti, “O Nekotorih Predmetah Gliptiki iz Pozdneantiçnih Mogilnikov Fojnoii Osetii” (K Korpusu Gliptičeskogo Materiala Osetii), *Etnogenez i Etničeskay İstoriya Osetin*, Materiali Mejdunarodnoy Naučnoi Konferentsi, 15-16 May, 2014, s. 65-66. Alan mezarlıkları ve eski yerleşim yerlerinden çıkarılan pekçok geyik objesi de bu durumu gözler önüne sermektedir.

²⁴⁸ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 3.

²⁴⁹ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 201-202.

anlamını taşımaktadır. Modern Oset sözlüğünde “Алайнаг” kelimesi Oset, Alan ve Digor halklarının karşılığı olarak verilmiştir²⁵⁰.

Karaçay-Malkarlıların hala kullandıkları *Alan* adı, onlar için ise bir hitap kelimesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimiyle *Alan*, “hısım, akraba, dost” gibi anlamlara gelmektedir²⁵¹.

Kafkasya toprakları haricinde Orta Asya’da yaşayan Türkmen ve Kazak gibi birtakım Türk boylarının adlarında da rastlanılan *Alan* kelimesi, hemen tüm Türk lehçelerinde müşterek bir biçimde “vadi, ova, düzlük” gibi anlamları karşılamaktadır²⁵². Ancak Alan halkının ve onlarla alâkalandırılan Osetlerin yaşam sahası göz önüne alındığında bu ismin böyle bir anlam taşıma ihtimali zayıflamaktadır.

1.1.3. As İsmi

En eski Türk etnonimlerinden biri olan As sözcüğünün birçok biçimi ve açıklamasıyla karşılaşılmaktadır. Bir kavim adı olarak As kelimesine yönelik yapılan çalışmaların hemen hepsinde ismin Türkçe izahının mümkün olduğunu görüyoruz. Alan kavim adını açıklamada istekli görünen İranîyatçılar, As etimolojisi konusunda sessiz kalmaktadırlar. Öncelikle, doğrudan As adına, ardından varyantlarının izahına yönelik farklı görüşleri sunarak başlayabiliriz.

Miziyev, *As* kelimesinin Türkçede ‘yolu şaşırarak, kaybetmek’ anlamlarına geldiğini söyleyerek, bu adın göçebe hayatla ilgili bir türeme olduğunu düşünmüştür. Buradan hareketle eski Yunanlıların öncelikle Kuban bölgesini Asya olarak adlandırdıklarını belirtir. Nitekim Batılı yazarların kurgan kültürünün temsilcileri olan göçerlerle ilk tanışmaları da bu sahada gerçekleşmiştir²⁵³. Asya kelimesinin

²⁵⁰ Mamşırati Ö. T. Özkankızı, *Alanca (Osetçe- İronca)- Türkçe Sözlük*, Ankara, 2009, s. 144.

²⁵¹ Tavkul Ufuk, “Türkoloji, Tarih ve Arkeoloji Bilimlerinin Işığında: Karaçay-Malkar Halkının Kökeni”, *Türk Yurtları*, Sayı:3, 1990, s. 41.

²⁵² Miziyev İsmail, *İstoriya Karachaevo-Balkarskogo naroda s drevneyshih vremen do prisoedineniya k rossi*, Nalçik, 1994, s. 67.

²⁵³ Miziyev İsmail, *İstoriya Karachaevo-Balkarskogo*, s. 68.

Aslarla herhangi bir ilgisinin olup olmadığı sorusu coğrafya kısmında yeniden ele alınacaktır.

As kelimesinin de tıpkı Alan adında olduğu gibi 'üstün, asil, soylu' gibi anlamlara geldiğine dair bazı öneriler mevcuttur²⁵⁴. Karaçay-Malkar Türkçesinde 'değer, üstün, yarar' anlamına gelen *as-uv/lu* (değerli, soylu) kelimesinin bununla alakalı olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca *Türkçe'nin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nü hazırlayan Gülensoy'da da *ası* kelimesini 'fayda' anlamında görmekteyiz²⁵⁵.

Gürcü kaynaklarında *Ovs* olarak kaydedilen kimselerin Asları karşıladığını düşünenler Gürcücedeki *ethi*: 'ülke' sözcüğüyle birlikte *Osethi* halini alan ismin As ülkesi, As yurdu anlamına kavuştuğunu iddia etmişlerdir²⁵⁶.

İsmin eskiçağ kaynaklarındaki yazımına yakın bir şekli olan Asi sözcüğü bugünkü Oset dilinde 'halk' anlamında kullanılmaya devam etmektedir. Bu ad Grek ve Latin kaynaklarında da her seferinde bir halk ismi olarak geçmektedir. Batılı eserlerde "Asii" olarak kaydedilen kimseler için Çin kaynaklarında Kangkü ifadesi bulunmaktadır. Czeglédy, Kangkü-Asii arasındaki ilişkiyi bir coğrafya adı ve orada yaşayan halk olarak izah etmektedir. Kangkü adı kaynaklarda müşterek biçimde bir ülke toprakları olarak tarif edilmektedir. Çin kaynaklarında Batı Türkistan sahasında cereyan eden hadiselerle ilgili kayıtlar (MÖ II.- MS III. yüzyıllar) bu ülkenin sınırlarının Amu Derya nehrine kadar ulaştığını göstermektedir. Firdevsi'de de Kang olarak verilen coğrafya Sirderya'nın kuzeyinde bir yer olarak geçer. Asii ismi de bu topraklarda yaşamış ve yöneticiliği yapmış halk olarak düşünülebilir.²⁵⁷

Birtakım Türkçe etnonimlerin sonunda da karşımıza çıkan *as* kelimesi, Zekiyev'e göre *-er* sözcüğü görevinde yaygın bir biçimde kullanılmıştır²⁵⁸. *Taulas* ve *Suas* gibi isimler burada örnek olarak gösterilebilecek etnonimlerden bazıları-

²⁵⁴ Nevruz Yılmaz, *Kafkas Tarihine Giriş, Başlangıçtan Moğol İstilasına Kadar*, s. 181.

²⁵⁵ Gülensoy Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, s. 82.

²⁵⁶ Czeglédy Károly, *Bozkır Halklarının Göçü*, s. 49, dn.16.

²⁵⁷ Czeglédy Károly, *Bozkır Halklarının Göçü*, s. 51.

²⁵⁸ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 205.

dır. Ortaçağın önemli bir tarihi coğrafya kaynağı olan ancak tamamı bize ulaşmayan Ceyhanî'nin eserinde geçen "Duhs-As" ve "Tuval-As" ifadeleri de buna yakın gözükmetedir.²⁵⁹ Bu isimlendirmelerin bahsedilen Asların sosyo-politik durumlarına göre ayrılması ve şekillenmesi muhtemeldir.

As etnonimi ve varyantları üzerine yapılan önerilerden birisi de Oğuz ismi ile alâkalı olabileceği yönündedir²⁶⁰. Zekiyeve As isminin *Uz* ile ilişkilendirilmesi konusuna itiraz etmemektedir ancak biz, Oğuz adındaki *uz*'un farklı bir anlamı olduğunu ve Oğuz adı etimolojisinin; "ok + uz = oklar birliği" yani kabileler yönünde bir gelişme gösterdiğini daha mümkün görüyoruz.

2. Alan Adına Dair Coğrafi Kayıtlar

Bir yerleşim yeri, coğrafi isim olarak Alan kelimesine dair tarifler içeren kaynaklarda bu ismin çeşitli biçimlerde kullanıldığını görmekteyiz. Alan coğrafyasından haber aktaran eserlerin tamamına yakını bu ismi Kafkasya ile özdeşleştirmektedir. Hun istilasının ardından Alanların bir kısmının kaçarak yahut Hun ordasına dâhil olarak batıya taşınmaları neticesinde de Doğu Avrupa sahasında Alan isimli birçok yerleşim yeri ortaya çıkmıştır. Ancak burada Alan adının geçtiği ilk kaynaklar değerlendirilecektir. Batıdaki Alan coğrafya isimleri ise siyasi tarihin incelendiği kısımda yeri geldikçe incelenecektir.

Coğrafi adlandırmaya yönelik, Arap kaynaklarında *Bâbü'l-Lan*, Fars kaynaklarında *Dar-i Alānān*, Süryanî kaynaklarında *Alāneyē*, eski Ermeni kaynaklarında *Alank'*, Gürcü kaynaklarında *Alanet'i*, İbranî kaynaklarında *Alan* אַלן , *Alanim* אַלניִם varyantlarıyla karşılaşırız.

Bunlarla birlikte birtakım Arap kaynaklarında *Alāniyā* kaydına rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan Ebu'l-Fida'nın *Takvimü'l-Buldan* adlı coğrafya kitabında *Allāniyā* yazımını görürüz. Abhazy'a'nın doğusunda bulunan Allaniya şehrinden

²⁵⁹ Czeglédy Károly, *Bozkır Halklarının Göçü*, s. 93.

²⁶⁰ Osmanov Kılıç, "Bozkır Kavimlerinden Azlar", *TÜBAR*, XVII, 2005- Bahar, s. 127.

bahseden kaynak, onların hemen yanı başında Türklerden As denen kavmin bulunduğunu belirtmektedir²⁶¹. İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde de aynı şekilde kaydedilen bölgede Sawtali isimli bir Alan merkezinden bahsedilmektedir. Beyrut nüshasına göre سَوْتَلَى şeklinde kaydedilen bu Alan merkezinin bugünkü Sinop olabileceği üzerinde durulmuştur²⁶². Ancak bu öneri oldukça zayıf görülmektedir. Karadeniz kıyılarından bahseden İbn Haldun'un işaret ettiği bu merkezin yine Orta Kafkasya'da bir yer olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Son olarak XI. yüzyıla ait anonim bir eser olan *Tarih-i Bâbü'l-Ebvab*'da الإلانيه biçimiyle aynı kayda rastlamaktayız.

Alāniyā şeklindeki bu üç kayıt haricinde en çok karşılaşılan tabir yukarıda sözünü ettiğimiz üzere *Bâbü'l-Lan* ifadesidir. Belazurî, Dehhabî, İbn Rüsteh, Mesudî, Kazvinî ve Taberî'nin eserlerinde aynı şekilde geçen bu bölge Daryal Geçidi'ni ifade etmek için kullanılmıştır. Tarihte Alan Kapısı olarak bilinen bu yerin Derbend Geçidi olabileceği yönünde öneriler gelmiştir. Ancak Arap kaynaklarındaki *Bâbü'l-Ebvab* yani "Kapıların Kapısı" ifadesi Derbend'i karşılamaktadır. Daryal geçidi günümüzde de Kafkasya'yı iki idarî bölgeye ayırmaktadır. Orta ve güney kesimlerinde Osetlerin yaşamakta olduğu bu geçit Terek ırmağı boyunca devam eder. Derbend ise daha doğudadır. Hazar Denizi kıyısına denk düşen bu bölge günümüzdeki Dağıstan topraklarındadır. Daryal ve Derbend Geçitleri tarih boyunca önemli tampon bölge ve kontrol noktaları olmuştur. Aralarında çok fazla mesafe bulunmayan bu iki bölgenin kontrolünün yine Alan ve Aslar arasında paylaştırıldığını düşünebiliriz. Az önce sözünü ettiğimiz hadise de bununla ilgili olsa gerekir. Ortaçağdaki yeknesak yapıyı gören bazı Arap seyyahları, Derbend'i de *Bâbü'l-Lan* olarak isimlendirmiş olabilirler.

Erken dönem Süryanî kaynaklarından biri olan Bardesanes'ın (154-222), Kayserya Piskoposu Eusebius (260-340) tarafından Grekçeye tercüme edilen eserinde Yukarı Sarmatya arazisinde oturan halklar sıralanır. Bu bölgede *atrā ḡ-*

²⁶¹ *Géographie D'abolféda*, Texte Arabe, s. 203.

²⁶² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 259.

Alānāyē (ὄλη τῆ Ἀλανία) adıyla Alan topraklarından bahsedilmektedir²⁶³. Bu eserde bizim için önemli bir ayrıntı Alan topraklarına yakın bir bölgede bulunan *Aşşāyē* yurduudur. Bu ismi gözden kaçırmayan Altheim, ismin Grek kaynaklarındaki *Ἀσαίοι* kaydının bir formu olduğunu düşünmüştür²⁶⁴. Bu haliyle Alan komşuluğundaki bir As yurduna atıfta bulunan en erken kayıtlardan birisine ulaşmış oluyoruz.

Süryanî kaynaklarından devam edecek olursak, eserini XII. yüzyılda kaleme alan Patrik Mikhail, İskit topraklarından gelen üç erkek kardeş efsanesini anlatır. Bunlardan bir tanesi Bulgarios'tur. Onu, Doğu Roma İmparatoru ile yaptığı ittifak sonucunda Moesya ve Dakya topraklarına yerleştiren yazar, diğer iki kardeşin *atrā ḡ-Alān* topraklarında kaldıklarını belirtir. Bu bölgenin *Ṭūrāyē* kapısı olarak da bilindiği ve Barsilya arazisine yakın olduğu kaydedilmiştir²⁶⁵. *Ṭūrāyē* kapısı olarak bahsedilen söz konusu arazi Barsilya'nın hemen güneyinde tarif edilmektedir ve burası Derbend'e tekabül etmektedir. Derbend için kullanılan *Ṭūrāyē* adlandırmasına yalnızca Mikhail'in eserinde rastlıyoruz. Taberî'de geçen *Bāb Şūl* (Çor) ve Sebeos gibi Ermeni kaynaklarında rastladığımız *Hun Kapısı* gibi isimlendirmeler nispeten daha az görülen kullanımlardır.

Farsça kaleme alınmış *Hududü'l-Âlem*'de, *Der-i Alānān* olarak zikredilen yerin, bir dağın tepesinde bulunduğu ve gece gündüz bin muhafız tarafından korunduğu kaydedilmiştir²⁶⁶. Arap kaynaklarının bazılarında *Hudud*'daki bu kaydı destekleyici ifadeler mevcuttur. İbn Rusteh, Serir (Avar) ülkesinden devamla, "*Nehirler ve ağaçlar arasında yaklaşık on günlük bir yolculuğun ardından bu Bâbü'l-Lan Kalinesine ulaşıldığını*"²⁶⁷ belirtir. Satırlarının devamında bu kalenin bir dağın başında

²⁶³ Eusebius, *The Book of Eusebius- 4*, s. 190. Eusebius, burada Karadeniz'in kuzeyini anlatırken Alan ve Alban toprakları ve ötesini tamamen barbarlardan meskûn saha olarak anlatmaktadır.

²⁶⁴ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 388.

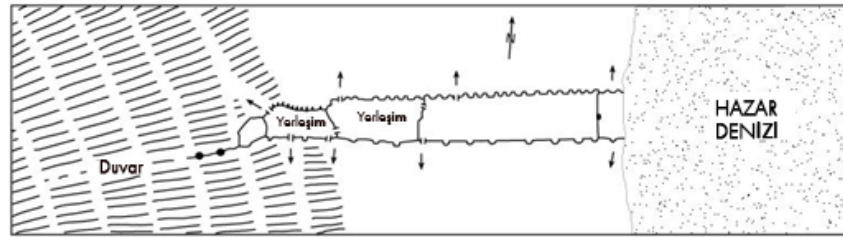
²⁶⁵ Greatrex Geoffrey, *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, s. 448, dn.204.

²⁶⁶ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, 2. Baskı, s. 70.

²⁶⁷ *Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise*, s. 148, ثم تسير مسيرة عشرة أيام بين انهار اشجار حتى تنتهي الى قلعة يقال لها باب اللان وهي ; على رأس جبال واسقل الجبل طريق وحواليه جبال شاهقة ويحرس سور هزه القلعة كل يوم الف رجل من اهلها مرتبون بالليل والنهار ; Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 41.

bulduğunu, şehir halkından görevli bin adam tarafından korunduğunu söyler.²⁶⁸ Mesudî de aynı isimli bir şehir ve kaleden bahseder, hatta buranın kuruluşuna dair bilgi verir. Alan ülkesiyle Kabh dağı arasında bulunduğunu söylediği kalenin sert kayalıklara inşa edilmiş olduğundan söz eder. Kalenin müstahkem yapısından ve buradan geçmenin mümkün olmayışından bahseden Mesudî, “Kale ile Tiflis arasında kâfirler arasından geçen beş günlük bir yol olduğunu”²⁶⁹ söyler. Tiflis’e yakın bir yer olarak tarif edilen *Bâbü’l-Lan*’ın girişte de belirttiğimiz üzere Daryal olduğu bu kayıtlarla daha netlik kazanmaktadır.

Son olarak Ermeni kaynaklarındaki coğrafya kayıtlarına bakabiliriz. V. yüzyıla ait bir kaynak olan Agatangelos’un eserindeki bilgiler bizi aynı coğrafyaya yönlendirmektedir. Ermeniye Kralı I. Hüsrev’in (222-238) Sâsânî Hanedanı’nın kurucusu olan Erdeşir’e karşı giriştiği intikam seferi esnasında Albanlardan ve Hunlardan destek alarak Asuristan arazisine saldırdığı anlatılır. Bu sefer esnasında Hüsrev’in “*drownk’ Alanac*” ve “*Çoray pahak*” kapılarını açarak müttefiklerine geçiş izni verdiği kaydedilmiştir²⁷⁰. Burada *drownk’ Alanac* olarak ifade edilen yer Daryal, *Çoray pahak* ise Derbend’dir. *Çor* veya *Çot* ifadeleri bölge hakkında bilgi aktaran erken dönem Ermeni kaynaklarında sıklıkla kullanılmıştır²⁷¹. XI. yüzyılda *Çotay/Çoray* gibi kayıtlarla karşımıza çıkan bu isim günümüzde Dağıstan lehçesinde *Churul/Chulli* olarak ifade edilmektedir ve Derbend’i karşılamaktadır.

Resim-1: Derbend Kapısı Çizimi

²⁶⁸ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 41.

²⁶⁹ Mesudî, *Murûc ez-Zeheb, Altın Bozkırlar*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2001, s. 156-157.

²⁷⁰ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 279.

²⁷¹ <http://www.İranİcaonline.org/articles/darband-i-ancient-city> (Erişim: 5.24.2016/10:04)

3. As Adına Dair Coğrafi Kayıtlar

Günümüzde Osetlerin, Karaçay-Malkar yurtlarına *Assiag* demeleri²⁷² kendi içinde tezat yaratan bir durumdur. Her ne kadar bilim dünyası onların As soylu oldukları konusunda ısrarcı olsa da, Osetler komşu bir halkın yaşadığı bölgeyi bu şekilde adlandırmaya devam etmektedirler. Esasen bu isimlendirme tesadüfi olmayıp, yukarıda da bahsettiğimiz üzere eskiçağ coğrafyacılarının eserlerinde de Kuban sahası için kullanılan bir isimdir.

Oldukça erken dönemden beri kullanılan isim ortaçağın farklı kaynaklarında yeniden karşımıza çıkıyor. Yazar İmparator Konstantinos Porphyrogenitus'un ikinci eseri ve bir nevi protokol kitabı olan *De Ceremoniis Aulae Byzantinae* adlı kitapta hem *Alania* hem de *Azia εις τοὺς ἄρχοντας Ἀζίας*, ülkeleri ve yöneticilerinden söz edilmektedir²⁷³.

Hemen bu noktada *De Ceremoniis* ile aynı günlerde yazılmış *Cambridge Hazar Belgesi* veya *Kenize Mektubu* olarak da bilinen belge işimize yaramaktadır. Alan ve Asları ayıran mektup, Hazar hakanının Alan kralıyla yaptığı ittifaktan bahsederken, Alanların bölgenin en güçlü krallığına sahip olduklarını kaydeder. Hazar Hakanı Bünyamin zamanında çevredeki tüm halkların Hazarlara karşı ayaklandığını belirten mektubumuz, **מלך אסיה וטורקיא** *MLK'SY* ve *TWRQ(Y)*; (*melek Asia ve Tūrquia*) halklarının düşmanlığından söz eder²⁷⁴. Buradaki As etnonimi açık iken, bahsi geçen Türklerin Oğuzlar yahut Macarlar olabileceği yönünde çeşitli öneriler mevcuttur. Mektupta Alanlardan bağımsız bir biçimde sözü edilen Asların, aşağı yukarı aynı tarihlerden bahseden Porphyrogenitus'daki Derbend Aslarıyla örtüşmesi mümkün gözükmemektedir. Yeni bir öneri olarak Aslarla birlikte sözü edilen *TWRQ(Y)* etnoniminin, yukarıda sözünü ettiğimiz Derbend coğrafyası için kullanı-

²⁷² Miziyev İsmail, *İstoriya Karachaevo- Balkarskogo*, s.70.

²⁷³ Constantini Porphyrogeniti, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, ed. Reiskii, Vol. 1, 2015, s. 688.

²⁷⁴ Karatay Osman, "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:18, Yaz, 2008, s. 10.

lan ve yalnızca Mikhail'in eserinde geçen *Tūrāyē* ile herhangi bir bağlantısının olup olmadığı sorgulanmalıdır.

As yurdunun neresi olduğuna dair kayıtlar sunan Arap kaynaklarındaki ifadeler ise şu şekildedir: *Kitabü'l-Coğrafya*'nın yazarı Mağribî, Alanları Gürcü arazisinin doğusuna yerleştirirken, onlardan sonra da Asların geldiğini kaydetmektedir²⁷⁵. Yine bir tariflemeye bulunan Ebu'l-Fida ise Babü'l-Ebvab'ın ötesinde As denen ve Alanlarla aynı yaşam şartlarına sahip bir Türk kavminden bahsetmektedir²⁷⁶.

3.1. Azak Adı

Eski Grek eserlerinde *Μαιῶτις*, Latince yazmalarda ise *Maeōtis* olarak kaydedilen Azak Denizi'nin şimdiki adının kökeni tartışmaları hala canlılığını korumaktadır ve bu konu üzerinde kesin bir görüş birliğine varılamamıştır. İsmi en eski formlarından birini sunan Plinius, burada yaşayan İskitlerin *Temerinda* adını kullandıklarını kaydetmiştir. Ona göre bu isim 'denizlerin anası' anlamını taşımaktadır²⁷⁷. İskit dilindeki bu ifadenin denizin sonu anlamına geldiği de savunulmuştur²⁷⁸.

Günümüzde dahi jeopolitik önemini koruyan bir iç deniz olan Azak, tarih boyunca gerek ticarî gerekse askerî olarak pek çok milletin ilgisini haiz olmuş ve farklı adlandırmalara tâbi tutulmuştur. Bugün ise genel olarak Slav dilindeki haline yakın bir biçimde Azov şeklinde anılmaktadır.

İsmi kökenine dair yapılan fikir yürütmelerinden bir kısmı Azov adının XI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı yönündedir. 1067'de Kıpçakların bölgeye gerçekleş-

---

²⁷⁵ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 208.

²⁷⁶ *Géographie D'abolféda*, Texte Arabe, Paris, 1840; *Ebu'l-Fidâ Coğrafyası* (Takvimü'l-Büldan), Çeviren: Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2017, s. 182.

²⁷⁷ Veltman Aleksandr, *Drevnosti i Sokrovishcha Rossiyskie*, Moskva, 2015, s. 466.

²⁷⁸ Murray Alexander D. D., *History of the European Languages*, Vol II, Edinburgh, 1823, s. 353.

tirdikleri akınlar esnasında hayatını kaybeden Azuf/Azum isimli bir Kıpçak başbuğunun adından geldiğini savunanlar olmuştur²⁷⁹.

Bir diğer görüş ise Azov adlandırmasının vaktiyle bölgeye hâkim olan Aslardan geldiği yönündedir²⁸⁰. Slav dillerinde sonda yer alan -ov ekinin çokluk anlamı kazandırdığı bilinmektedir. Buradan hareketle Azov ya da Kafkas dillerinde bugün kullanılan haliyle Azuf adı içerisinde Aslar ismi aranmıştır.

Bozkırlıların sürekli hareketleri ve bitmek tükenmek bilmeyen göç dalgası, geçtikleri coğrafyalarda yer isimleri gibi kalıcı izler bırakma ihtimallerini düşürüyor gözükebilir. Ancak bugün dahi Karadeniz'in kuzeyinde ve Doğu Avrupa'daki pek çok yer ismi bu konargöçer kavimlerden hatıralar taşımaktadır. Bizzat etnos isimleri ile alakalandırılabilir bu yer adları özellikle ortaçağ boyunca artış göstermiştir. Bu bağlamda Azak Denizi adının köklerinin Aslarda aranması herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Ancak şu ana kadar incelemiş olduğumuz birinci el kaynaklarda Azak ismini Aslara atfedebileceğimiz tatmin edici herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Azak civarında İskitlerden itibaren ciddi bir egemenlik tesis eden bozkırlılar Sarmat çağında da bu hâkimiyeti sürdürmüşlerdir. Lakin bozkırlıların bu ikinci hâkimiyet dönemlerinin ilk zamanlarında Azak çevresinde As hareketleri Alan ve Roksalanlara nispetle daha az gözükmektedir. Azak Denizi civarındaki halkları sayan Ammianus Marcellinus, bu denizin etrafında dilleri ve kıyafetleri ile birbirinden ayrılan Yazıg, Roksalan, Alan, Gelon ve Agatzirlerden söz eder²⁸¹. Eskiçağın bu teferruatlı kaynağında bölgede Aslara rastlanmamaktadır.

II. yüzyıl kaynağı olan Dionysius Periegetes eserinde Tuna Nehri'nden itibaren Azak boylarına kadar yayılmış Sarmat halklarını sayar; Getae, Basternae, Daklar, Tauri ve Alanlar bunlardan bazılarıdır²⁸². Meseleyle ilgili en açık bilgi eserinde sekiz binin üzerinde toponim sunan Ptolemeus'den gelmektedir. Onun ayrıntılı coğrafya kitabında Azak'ın kuzeyine Roksalanlar yerleştirilirken, daha doğudaki

²⁷⁹ V. A. Nikonov, *Kratkii Toponimiçeskii Slovar*, Moskva, 1966, s. 17.

²⁸⁰ V. A. Nikonov, *Kratkii Toponimiçeskii Slovar*, s. 17.

²⁸¹ Ammianus Marcellinus, *Res Getae: XXXI*, 2, 13-16, s. 389.

²⁸² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 86-87.

topraklarda İtil sahasında Aslarla karşılaşmaktadır²⁸³. Ptolemeus'nin kayıtları arasında Aorsi olarak bilinen halk ise çok daha batıda Agathyrşilerin komşuluğunda kaydedilmiştir.²⁸⁴ Yine önemli bir tarihî coğrafya kitabı olan Strabon'un eseri, bu ifadeleri tamamlar niteliktedir. Roksalanlar hakkında en eski haberleri aktaran bu kaynak onları Azak sahillerine yerleştirmektedir.²⁸⁵ Aslar ise Kafkasya bahislerinde Sirakların komşuluğunda gösterilmektedir.

Görüldüğü üzere her iki kaynak da Asları Azak sahasından nispeten daha doğuya yerleştirirler. Bunun yanında Sarmat konfederasyonu içerisindeki boylardan Roksalanların bölgede daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Batıya göçlerin gerçekleştirildiği ilk dönemde Azak sahasında pek anılmayan Asların sonraki tarihlerde batı yönünde bir genişleme gösterdiği de bir gerçektir. Ortaçağın önemli Arap kaynağı Dımaşkî, Sudak Denizi olarak kaydettiği Azak sahillerinin hemen doğu yakasında Azkaşların oturduğunu kaydeder²⁸⁶. Dımaşkî'nin sözünü ettiği bu halkın Batı Çerkesleri olduğunu düşünenler olmuştur.

Burada sunmuş olduğumuz kaynak ifadeleri az öncede belirttiğimiz gibi Aslarla Azak adı bağlantısını net bir biçimde açıklamaya imkân vermemekle birlikte,

---

²⁸³ Ptolemeos'un Aslarla alakalandırılabilir iki kaydı da tartışmaya açıktır. Asya Sarmatyası olarak nitelendirilen sahada Alanlardan herhangi bir şekilde söz edilmezken Don ve İtil sahasına 'Ασαιοί halkını yerleştirir. As isminin varyantı olduğu düşünülen bu halkı daha sonraki bazı kaynaklarda da görüyoruz. VI. yüzyıl kaynaklarından Stephanus da bir bölge ismi olarak aynı kayda rastlamaktayız. Alemany, *Sources on the Alans*, s. 100.

²⁸⁴ Ptolemy, *Claudii Ptolemaei Geographia*, s. 171.

§. 22. Πάλιν δὲ τὴν μὲν ἐφεξῆς τῷ Οὐνεδικῷ
κόλπῳ παρωκεανῆτιν κατέχουσιν Οὐέλται·
ὑπὲρ οὓς Ὀ(σ)σιοι (ἢ Ὀσιοι),
εἶτα Κάρβωνες ἀρκτικώτατοι·
ὧν ἀνατολικώτεροι Καρεῶται 25
καὶ Σάλοι·
ὑφ' οὓς Ἀγάθυρσοι,
εἶτα Ἄορσοι,
καὶ Παγυρῖται·
ὑφ' οὓς Σαύαροι, 30

²⁸⁵ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 105.

²⁸⁶ el-Dımaşkî, *Nuhbet'üd-dehr fi acâib'il-berr ve'l bahr*, s. 145-146.

bu öneriyi kesin bir şekilde çürütmeye de yetmez. Azak isminin kökeni tartışmalarında As ihtimali hâlâ değerlendirmeye açıktır.

3.2. Asya / Assiag Adları

Bugün yaşadığımız coğrafyayı kapsayan Türkiye adı XII. ve XIII. yüzyıllarda Mısır ve Orta Doğu topraklarının önemli bir kısmını da içerisine alıyor, dönemin kaynakları bölgeyi tarif ederken Türkiye ifadesini kullanıyorlardı²⁸⁷. Hatta 1250'den itibaren coğrafi bir tanımdan da öteye giderek Memlûk devletini ifade etmek için ed- Devlet et-Türkiye gibi bir adlandırma ile karşılaşyoruz. Türklerin yaşadıkları yeri ifade eden bu isimde olduğu gibi birçok ülke/yurt adında siyasi şartlar paralelinde bir daralma yahut genişleme yaşanması son derece doğaldır. VI. yüzyıl Bizans kaynaklarında Türkiye dendiği zaman Orta Asya'nın kastedildiği bilinmektedir. Bu noktada özellikle komşu milletlerin isimlendirmeleri de ayrı bir anlam ifade etmektedir.

Günümüzde 44.391.163 km²'lik yüz ölçümü ile dünyanın en büyük kıtası olan Asya isminin hikâyesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Asya isminin kökeni ve nereden geldiği konusunda farklı öneriler mevcuttur. Bunun yanında Assiag gibi ismin eski formları belli bölgeler için genel anlamının dışında kullanılmaya devam etmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere, *Assiag* tabiri Osetler tarafından Karacay yurtlarını tarif etmek için kullanılmaktadır. Vaktiyle Grek coğrafyacılarının Kafkasların bir kısmı için kullandıkları bu ismin genişleyip koca bir kıtaya yayılma durumu tartışmalıdır. Bununla birlikte yaklaşık 13 milyon km²lik bir alanı kapsayan Sibirya adının yine eski bir Türk topluluğu olan Sibirler ile bağlantısı ilginç bir emsal teşkil etmektedir²⁸⁸. Bu hususta söyleyebileceğimiz asıl mesele Kafkasya'daki Assiag tanımlamasının kuvvetle muhtemel, Aslarla ilgili olduğudur.

---

²⁸⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Altay Tayfun, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasında Kullanımı ve Sınırları", *Türkiyat Mecmuası*, C.22, Güz, 2012, ss. 63-82.

²⁸⁸ Kafesoğlu İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 26. Baskı, 2005, s. 158.

Asya kelimesine dönecek olursak, kelimenin Anadolu topraklarından çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu görürüz. Homeros'un, İlyada Destanı'nda "*Ve tüylü kuşlar... Asya'nın çayırlarında oraya buraya doğru kanat açtılar...*" satırlarıyla karşılaşmaktayız. Buradaki ifade *Asya* kelimesinin edebî metinlerde ilk geçişini temsil etmektedir.

Günümüz Salihli topraklarını anlatan Heredotos burayı *Asya* olarak isimlendirirken başkentinin ise Sardes olduğunu söyler. V. D. Gladkiy tarafından hazırlanmış bir ansiklopedi maddesine göre ise *Asya* yine Anadolu topraklarında yer alan ve Roma İmparatorluğu'na bağlı olan bir vilayetin adıdır²⁸⁹. Bir süre sonra Eski Batı tarihçileri ve coğrafyacıları bu ismi Akdeniz'in doğusundaki ülkelerin genel adı olarak benimseyip kullanmaya başlamışlardır. Kelimenin kökeninin Akad dilinde güneşin doğuşu, çıkma ve yükselme anlamlarını karşılayan *asūd*dan gelebileceği üzerinde fikir yürütmeleri mevcuttur²⁹⁰.

Yunan mitolojisine bakacak olursak Göklerin tanrısı Uranus ve yerlerin tanrıçası Gea'nın oğlu olarak bilinen İyapet'in, Tephida ve Okyanus'un kızı olan *Asya* ile birlikteliğinden çocuklar dünyaya gelir²⁹¹. *Asya* burada dişilliği sembolize ederken, İyapet isminin Hz. Nuh'un çocuklarından olan ve Türklerin de atası olarak kabul edilen Yaphet/Yafes'le yakınlığı ilgi çekicidir. Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de İyapet'in torunlarının Avrupa ve *Asya*'ya yayılışları anlatılmaktadır. Yunan mitolojisinden çıkan *Asya* isminin dünyanın doğu yarısına verildiği konusunda teklifler olmakla birlikte, Batı dillerinde doğu kelimesinin *Asiya*'dan türediğine dair herhangi bir iz bulunmamaktadır²⁹².

---

²⁸⁹ Alymbaev Abdurrahman, "Asya İsmi'nin Kökeni", Çeviren: Menderes Coşkun, Yeni Türkiye Dergisi, Türkoloji Özel Sayısı, Cilt:1 Sayı:43, Ocak-Şubat, 2002, s. 134.

²⁹⁰ *Bibleyskaya Entsiklopediya*, Moskva, 1990, s. 66

²⁹¹ Apollodorus, *The Library I*, Eng. Trans., J. G. Frazer, London: William Heinemann, New York: Putnam's Sons, MCMXXI, s. 13.

²⁹² Alymbaev Abdurrahman, "Asya İsmi'nin Kökeni", s. 133.

Kelimenin etimolojisine dair yapılan çalışmalardan birine imza atan S. Narkeyev, ismin Sümerler ile olan bağlantısına dikkat çekmeye çalışmıştır. Yazara göre bu isim Kut'un oğlu ve Man'ın torunu olan *Asiyas*'tan gelmektedir²⁹³.

Kuzey mitolojisinde de *Asya* ismiyle ilgili oldukça ilginç anlatılarla karşılanmaktadır. Kuzeyde dağlık bir bölgede bulunan Tanais adlı bir nehrin dünyayı bölmede sınır vazifesi gördüğüne inanılır. Bu nehrin doğusunda bulunan topraklara *Asia* yani Asların yaşadığı memleket denmektedir. Ayrıca bu toprakların yüksekliklerle çevrili, *Asgard* adında bir de baş şehri bulunmaktadır. Eski Batı yazarlarının Don Nehri'ne Tanais dediklerini biliyoruz ancak burada sözü edilen nehrin Don olup olmadığı konusu tartışmalıdır.

Asgard isminin ve dolayısıyla *Asya*'nın 'Yükseklikler Ülkesi' anlamını taşıyabileceğini düşünenler Kuzey mitolojisindeki unsurlardan bir hayli beslenmektedir. Eski Kuzey dillerinde "As" adının Tanrıyı ifade etmesi de bu bağlamda değerlendirilmiştir²⁹⁴. Germen ve İskandinav mitolojilerinde efendileri Odin olan bir Tanrılar grubunun genel adı As olarak geçer ve buna göre onların yaşadığı yerlerin adı tıpkı yukarıda da geçtiği gibi *Asgard*'dır²⁹⁵.

Çuvaş mitolojisinde Tanrıların gök gürültüsünü yaratmasıyla ilgili olan "Asah" ve Çeçen mitolojisinde güneş tanrısının kızına verilen "Aza" isimleri *Asya* adının "Tanrılar Ülkesi" anlamında değerlendirilebilmesine de imkân vermektedir. Görüldüğü üzere *Asya* ismiyle alakalı mitolojik malzeme adın yükseklikler veya tanrılar ülkesi gibi anlamlar taşıyabileceği yönündedir.

As budun adına bağlı olarak da gelişen birtakım önerilerin mevcut olduğunu girişte söylemiştik. Benzer bir yaklaşımla hareket eden araştırmacılardan Osmanov, Kırgızların çağdaş boylarından biri olan Azık'a atıfta bulunur²⁹⁶. Onların

---

²⁹³ Alymbaev Abdurrahman, "Asya İsminin Kökeni", s. 133.

²⁹⁴ "Mify Narodov Mira", Tom 1, *Sovetskaya Entsiklopediya*, 1991, s. 119

²⁹⁵ Page R. I., *İskandinav Mitleri*, Çeviren: İsmail Yılmaz, 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s. 21.

²⁹⁶ Osmanov Kılıç, "Bozkır Kavimlerinden Azlar", s. 125.

kökeninin Aslara dayandığını iddia eden yazar, Strabon'un eserinde de anlatılan, Baktriya'nın işgaline öncülük eden büyük halklar birliğinin başında bulunanların, Aslar olduklarını söyler²⁹⁷. Bu halklar birliğinin dağılmasından sonra Asların, Altaylar, Güney Sibirya, Orta Kazakistan ve Karadeniz kıyılarına yerleştikleri belirtilmiştir.

4. Alanların Erken Tarihi

4.1. Hun İstilasına Kadar Alanlar

Han dönemi Çin yıllıklarından, MÖ II. yüzyıl civarında Harezmi bölgesinde olduklarını öğrendiğimiz Alanlar, bu kayıtlarda birinci bölümde bahsettiğimiz üzere Yen-tsai adıyla biliniyorlardı.²⁹⁸

Birûnî, Alanların Harezmi'de gerçekleşen kuraklık sebebiyle, bilinmeyen bir tarihte daha batıya göç ettiklerinden söz etmektedir. Birûnî'nin bu göç ile ilgili kaydı şu şekildedir: "*Cürcan ile Harezmi arasındaki çöl eski zamanda bir göl gibiydi. Zira Ceyhun'un yani Belh Nehri'nin mecrası eskiden bu çölde Belhân beldesinden Hazar Denizi'ne doğru akardı. Batlamyus coğrafya eserinde bu nehrin Arkânya yani Cürcan Denizine aktığını söyler... Cürcan ile Hazar arasında Hazar Denizi'ne dökülürdü. Fakat bu mecrâ zamanla tıkanı... Nihayet burası da harap oldu. Bu mecrada oturanlar Hazar Denizi sahiline göçtüler. Bunlar el-Lân ve Âs kavimleridir*"²⁹⁹. Eskiçağ hakkında Birûnî'nin neredeyse kusursuz bilgiler sunduğunu, diğer kaynaklarla karşılaştırma yaptığımızda anlıyoruz. Birûnî, Alan ve Asları ortaçağdaki net ayrılığa gelmeden, oldukça erken bir tarihte, Harezmi topraklarında buldukları günlerde, kavimleri kendi isimleriyle veriyor. Bu bilgilere göre muhtemelen Aors üst kimliği altındaki Alan ve As halklarının Kafkasya'ya geçişleri aşağı yukarı aynı dönemden düşmektedir.

---

²⁹⁷ Czeplédy, *Bozkır Halklarının Göçü*, s. 46.

²⁹⁸ Vásáry István, *Eski İç Asya Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 61.

²⁹⁹ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 201.

Bu göç neticesinde Kafkasların kuzey eteklerine yerleşen Alan toplulukları bu sefer Batılı kaynakların dikkatini cezbetmeye ve birinci yüzyıldan itibaren de isimlerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Kafkasya'nın Hun istilasına uğramasından hemen önce bölgede ciddi bir biçimde tutunan Alanlara dair ilk haberleri sırası ile burada değerlendirmeye çalışacağız.

MS 37-100 yılları arasında yaşadığı düşünülen Josephus, geriye iki büyük eser bırakmıştır. Biri Yahudî savaşlarından, diğeri ise geleneklerden bahseden bu iki önemli kaynaktaki rastladığımız Alan pasajları oldukça ilgi çekicidir. İlk kayıt MS 35 yılında, Roma İmparatoru Tiberius adına Suriye elçiliği görevini üstlenen Lucius Vitellius'un diplomatik faaliyeti ile ilgilidir. Tiberius, Vitellius'a gönderdiği mektupta Ermeniye topraklarına saldırmasından endişelendiği Part kralı III. Artabanus'la dostluk anlaşması yapmasını istemektedir. Bununla birlikte Tiberius, Alban ve İbery krallarını da pek çok ganimet ve ödüllerle Artaban'a karşı direnmeye davet etmiştir. Bu girişimlerinde başarısız olan Tiberius'un yardımına Hazar kapılarından geçirilen Alanlar yetişmiş ve Ermenistan ve Part arazileri bu savaşlar esnasında yeniden fethedilmiştir³⁰⁰. Josephus'un bu kaydı Alanların henüz miladın ilk yıllarında Kafkasya'daki varlıklarına delalet ettiği gibi, aynı zamanda Roma İmparatorluğu ile ilk resmi teması temsil etmesi bakımından önemlidir.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde ve aynı bölgede gerçekleşen bir başka hadiseyi erken dönem Latin eserlerinden M. Annaeus Lucanus'un (MS 39-65) kayıtlarında buluyoruz. Pompeius ile Caesar arasındaki savaşları anlatan şair, Pompeius savaşta mağlup olup Mytilene'ye kaçtığında, arkadaşı Galat Kralı Deiotarus'a bir ittifak mektubu yazdığından söz eder. Burada Hazar Kapılarına ulaştığı vakit güçlü Alanları yendiği takdirde Ahamenid ovalarına doğru yürüyüşlerine müsaade edileceği belirtilmektedir³⁰¹. Yukarıdaki haberle birlikte değerlendirildiğinde bu iki eski kayıt Alanların göçlerden hemen sonra Hazar'ın batı kıyısındaki sahillere yerleştikleri

---

³⁰⁰ *Antiquities of the Jews*, Book XVIII, s. 4-5.

³⁰¹ Lucan, *The Civil War*, Book VIII, s. 453.

ve Hazar Kapıları olarak bilinen Derbent'i kontrol altında tutmaya başladıklarını düşündürmektedir.

MS 81-96 yılları arasında tahtta bulunan Roma İmparatoru Domitian'ın Ermenistan arazisindeki faaliyetleri yaklaşık on yıl kadar sürecek olan Roma-Part savaşlarına sebep olmuştur. Bu savaşlar esnasında Partların başında I. Vologeses bulunuyordu. İmparator Hadrian'ın özel kalemi olan C. Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum* isimli eserde o günleri anlatır ve Alanların savaşlardaki rolünden bahseder³⁰². Alanlar bu mücadeleler esnasında Part topraklarını da işgal etmişlerdir. Part topraklarının Alanlar tarafından işgali Josephus'un yukarıdaki kaydında da geçmektedir ve bu iki haber bazı araştırmacılar tarafından bir arada değerlendirilmiştir. Ancak bu iki saldırı arasında yaklaşık elli yıllık bir zaman vardır ve bize göre bölgeye iki farklı Alan akını gerçekleşmiştir.

I. yüzyılın ilk yarısına ait olan bu haberlerde Alanları açık bir şekilde Hazar Kapısı civarında görmekteyiz. Her üç hadisede de müttefik bir güç olarak başvuru alan Alanların önemli geçit noktalarını ellerinde tutmaları, büyük güçler tarafından ciddi bir müttefik olarak değerlendirilmeleri bu dönemdeki Alan gücünü de göstermektedir. Kafkasya'ya geçtikten bir süre sonra Aorsi birliğinin isminden daha az zikredilirken, Alan adının öne çıkmaya başladığı daha da netleşmektedir.

I. yüzyıl içerisinde Alanların zaman zaman Anadolu ve İran topraklarına da akınlar düzenlediklerini biliyoruz. Latin kaynaklarından Hegesippus eserinde, Med toprakları ve Ermenistan'a düzenlenen bir Alan saldırısından bahsediyor. Söz konusu eserde Alanlardan o ana kadar bilinmeyen 'barbar' bir halk olarak söz edilmesi Latin dünyasının ve yazılı edebiyatının bozkırlı göçebeler için kullandığı yaygın bir adlandırmanın ürünüdür. Alanların savaşlardaki durumundan bahseden kaynağımız bu savaşçıların müthiş birer kement kullanıcıları olduklarından ve düşmanlarını bu şekilde alt ettiklerinden de söz ederek, Alan saldırılarının başarısını buna bağlamıştır³⁰³.

---

³⁰² Suetonius, *The Lives of the Caesars*, Book VIII, s. 342-343.

³⁰³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 12.

Alanların savaş taktiklerinden söz eden bir başka yazar olan Flavius Arrianus, Anadolu'ya yapılan bir diğer Alan akınından bahsetmiştir. 135 yılında gerçekleşen bu seferde Kapadokya Alanlar tarafından yağmalanmıştır³⁰⁴. Anadolu'ya yapılan saldırılar Roma ile zaman zaman ittifak halinde hareket eden Alanların ganimet amaçlı saldırılarından kolay kolay vazgeçemediklerini göstermektedir. Alanların İran, Ermenistan ve Anadolu topraklarına yağma amaçlı gerçekleştirdiği bu akınlardan Cassius Dio da bahsetmektedir. Dio'nun aktardığı bilgilere göre Roma'nın Kapadokya valisinin aldığı oldukça sert önlemlerle birlikte Kral Vologoses'in verdiği kıymetli hediyeler ancak Alan akınlarını durdurmaya yetmiştir³⁰⁵.

Anadolu, Ermenistan ve İran arazisine Kafkaslar üzerinden akınlarda bulunan Alanlardan, aynı yüzyıl içerisinde (MS I. yüzyıl) daha batıda bahseden kaynaklara da rastlanmaktadır. Ancak buradaki ifadeler Sarmat birliği içerisinde oldukça batıya giden Alanlara işaret etmekte ve ayrıntılı bir bilgi içermemektedir. Bunlar arasında en açık ifade 1985 yılında Kerç dolaylarında günışığına çıkarılan bir yazıtta geçmektedir. Kırk yedi parçadan oluşan bu yazıtta Taurica bölgesindeki seferlerden bahsedilirken, Alanların da bu saldırılara dâhil oldukları kaydedilmiştir³⁰⁶.

MS I. yüzyılda iki edebî eserde Alanların Tuna boylarında anıldığını görmekteyiz. Bunlardan daha erken olanı Lucius Annaeus Seneca'nın kaleminden çıkan bir oyundur. MS 41-48 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen eserde Tuna boylarında bulunan Alan birliklerinden söz edilir³⁰⁷. Bir diğer kaynak MS 69-96 yılları arasında Roma toplum yapısına dair notlar aktaran Martial'in çalışmasıdır. *Epigramatta* isimli bu eserde bulunan "Sarmat atlarının üzerinde Alanlar" ifadesi oldukça ilgi çekicidir³⁰⁸. Bu kısacık bilgi bölgeye geliştiki Sarmat birlikteliğini göstermesi açı-

---

³⁰⁴ Stadter Philip A., *Arrian of Nicomedia*, UNC Press, 1980, dn. 39.

³⁰⁵ *Dio's Roman History-VIII*, Epitome Book LXIX, s. 452-453.

³⁰⁶ Vinogradov Ju. G., "Greek Epigraphy of the North Black Sea Coast, the Caucasus and Central Asia (1985-1990)", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, Vol-1, 1994, s. 73-74.

³⁰⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 21-22.

³⁰⁸ Martial, *Epigrams I*, s. 443.

sından güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. Seneca'nın vermiş olduğu bilgi ile birlikte bakıldığında Tuna boylarında MS I. yüzyılda Alanların anılması ise entere-sandır. Ancak yazılı kaynaklarda bu iki edebi eseri tasdik edecek başka ifadeler bulunmamaktadır. Alanların Hazar'ın batısına geçmelerinin ardından esas kütle-sinin Kafkasların çeşitli bölgelerine yerleştikleri ve oldukça uzun süre bölgede tu-tundukları bilinmektedir. Buradaki haberler keşif mahiyetindeki bir öncü birlikten yahut Sarmatların doğrudan kendilerinden bahsediyor olmalıdır.

Hunların bölgeye gelişi ve tarihçilikte Kavimler Göçü olarak adlandırılan büyük hareketlenmeleri başlatmalarından hemen önce Alanların esas kitlesi Kaf-kasya'daki yaşamlarını sürdürüyor idi. Hun istilası öncesinde son iki haber bölge-nin yerli kaynaklarından geliyor. Bunlardan ilki V. yüzyıla ait bir kaynak olan Agathangelos'tur. III. ve IV. yüzyıla ait olayları aktaran yazarımız hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, Ermenistan Kralı Büyük Trdat'ın hizmetinde olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Agathangelos eserinde Hıristiyanlığı ve Ermenilerin bu dine geçiş süreçlerini anlatmaktadır. Bu kaynakta Ermenistan kralı I. Hüsrev'in (222-238) Sâsânî Hanedanı'nın kurucusu olan Erdeşir'e karşı giriştiği savaşta Alanlardan bahsedilmektedir³⁰⁹. Bu savaşlar esnasında Hüsrev'in Hunlardan da yardım aldığı kaydedilmiştir. Bu tarihlerde Hunların (Avrupa) esas ordası henüz Hazar batısına geçmiş değildi. Bahsedilen birlikler Kafkasya'da uzun süredir mes-kûn bulunan Hunlardır³¹⁰. Bu haber aynı zamanda Alanlar ile Hunların 365'lerden itibaren yapacakları savaşların bir asır kadar öncesinde irtibatta olduklarını da göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kuzey Kafkasya'da bulunan Alanlara dair son kayıt yine bir Ermeni kaynağı olan P'avstos Buzanda'ci aittir. MS 387 yılına kadarki hadiseleri aktaran P'avstos'un eseri altı kitaptan oluşmaktadır, ancak bunlardan dört tanesi günümü-ze kadar ulaşmıştır. II. Hüsrev zamanındaki (330-338) savaşlardan bahseden

---

³⁰⁹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 279.

³¹⁰ Alan yurdunun fethinden daha önceki tarihlerde Kafkasya'daki Hun varlığı için bkz. Üren Umut, "Kafkasya'da Hunlar", *Yeni Türkiye, Kafkasya Özel Sayısı*, C.2, 2015, Sayı:72, ss. 190-199.

Buzand; Ermeni topraklarına bir Alan-Hun müşterek akınından söz eder³¹¹. Kaynağın aktardığına göre bu saldırının başında Sanesan isimli bir yönetici bulunmaktadır. Kaynağımız, Massaget başlığında da bahsettiğimiz üzere, bu kişinin Massagetlerin hükümdarı olduğunu söylemektedir. Hunlarla Massagetlerin birbirine karıştırılmaları başka kaynaklarda da karşılaşılan bir durumdur. Nitekim Kalankatlı'nın eserinde de aynı kişi önce Hunların, ilerleyen sayfalarda ise Masagetlerin hükümdarı olarak anılmıştır³¹². Bu mücadeleler esnasında gerek Alan gerekse Hunların paralı askerler olarak savaflara katıldıkları anlaşılmaktadır. Bir önceki mücadelede Ermeni topraklarına saldıran bu birliklerin, Ermeni ordularıyla birlikte II. Arsak komutasında Tebriz kuşatmasına da katıldıkları bilinmektedir³¹³. Böylelikle Hunların Hazar'ı geçip ardına başlayacak savaflar dönemini başlatmadan önce Alanlara çok da yabancı bir halk olmadıkları görülmektedir.

4.1.1. Alan Ülkesini Fetheden Hunlar Kimlerdir?

Kadim komşuları hakkında neredeyse hiçbir haberi kaçırmayan Çin kaynakları, hemen yanı başlarında bulunan ve kendileri için en büyük tehdidi oluşturan Hiung-nular için de ayrıntılı kayıtlarla doludur.

Mao-tun'un oğlu Tu-man devrinde ciddi bir güç haline gelen Asya merkezli Hiung-nu devleti kudretli çağını MÖ 140 yılına kadar sürdürmüştür³¹⁴. MÖ 127 yılında Ordos, MÖ 121 yılında ise Kansu gibi önemli toprakları Çinlilere kaptıran Hiung-nu'lar, iyice zayıflamaya başlamış ve 63 yıl sonra Ting-Ling gibi tâbi boyların ayaklanmaları neticesinde devletin çöküş süreci hızlanmıştır. MÖ 58 yılında kesin bir biçimde ikiye ayrılan Hiung-nu devletlerinden güney ordanın başında bulunan

---

³¹¹ P'awstos Buzand's, *History of the Armenians*; Garsoian Nina G., *The Epic Histories: Attributed to P'awstos Buzand*, Harvard Armenian Texts and Studies (Book 8), 1989.

³¹² Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, s. 45, 116.

³¹³ P'awstos Buzand, *History of the Armenians*, Eng. Trans. Robert Bedrosian, New York: 1985, Book IV, Chapter-25; Alemany, *Sources on the Alans*, s. 293.

³¹⁴ Onat Ayşe, "Hunların Doğuda Siyasal Üstünlük Dönemi: MS 25-46", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 1. 2, Cilt: 31, s. 383.

Ho-Han-Yeh, MÖ 51 yılında Çin'e tabiiyetini bildirerek, Çin'in kuzeybatısına yerleştirilmiştir. Buna rağmen Hiung-nu varlığını sürdürecektir olan esas birlik Ho-han-yeh'in önderliğini yaptığı boylar olmuştur. Kuzey ordasının başında bulunan Chih-chih, önemli gayretlerine rağmen batıya göç etmek zorunda kalmış ve MÖ 36 yılında Çin tarafından mağlup edilmekten kaçamamıştır. Ho-han-yeh'in ardıllarından biri olan Yü'nün hükümdarlığı döneminde Çin'deki iç karışıklıklardan yararlanma imkânı bulan Hiung-nular, bu ikinci kudretli dönemlerini Yü'nün MS 46 yılındaki vefatına kadar devam ettirmiş, ardından devletin kendi içindeki taht mücadeleleri, göçler ve dış baskılar neticesinde iyice güç kaybına uğramışlardır.

Asya'daki son Hiung-nu gücünün çöküşünün ardından, Çin'in de içeride birtakım karışıklıklarla çalkalanması ve sürekli hale gelen Hsien-pi baskıları Çin kaynaklarında sessiz bir döneme bürünülmesi şeklinde kendisini aksettirmiştir. Dağılıp sürecinin ardından batıya yönelen Hiung-nuların da faaliyetleri hakkında bu dönemde neredeyse hiç bilgi sahibi olamıyoruz. Yıllıklarda yaklaşık olarak MS 170-365 yılları arası Hiung-nu haberleri kesintiye uğramıştır.

Bu sessiz sürecin sonunda Çin kaynaklarında tekrardan Hiung-nu haberine ilk kez *Wei-tsch*i hanedan yıllığında rastlanmaktadır. Bu haber bizim esas meselemiz olan Alan ülkesinin istilasını anlatan satırlardır. Buradaki kayda göre, "*An-tsai'ye Alan denir. Büyük bir su kütlesinin yanındadır, eski devirlerde burası Kang-kü'ye ait idi. Kuzeyli Wei zamanında ülke Hiung-nu'ların istilasına uğramıştır*"³¹⁵. Daha önce Yen-tsai başlığında da sözünü ettiğimiz üzere, Çin kaynaklarında bir süre sonra bu ismin yerini Alan-liao/ A-lan-ya gibi isimler almaya başlamıştır³¹⁶. Örnek vermek gerekirse *Hou Han-shu* isimli kaynak MS I. yüzyılda Yent-sailerin artık "Alan-liao" ismiyle anılmaya başladığının belirtilmektedir³¹⁷. Bu haberdeki An-tsai/Alan bağlantısı ne ise Hiung-nu/Hun bağlantısı da odur; özetle aynı halkın kaynaklarda farklı zikredilmelerinden başka bir şey değildir. Çin kaynağında ülkeyi fethedenlere Hiung-nular denilirken, Latin ve Grek eserleri hadisenin müsebbibini

³¹⁵ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 13.

³¹⁶ Bretschneider E., *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources*, Routledge, 2000, s. 87.

³¹⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 398.

Hunlar olarak tarif ederler. Bu kargaşa günlerini aktaran Ammianus Marcellinus'un anlatımları konuya kısmen ışık tutmaktadır. Yazar, Alan ülkesini fetheden Hunların, Meotis bataklığının ötesinde Buz okyanusuna yakın bir yerde oturduklarından bahseder³¹⁸. Vaktiyle Çin kaynaklarındaki Hiung-nu arazilerinin, Strabon ve Plinius gibi Batılı coğrafyacıların eserinde Phauni adıyla anıldıklarını biliyoruz.

Bu noktada Hiung-nu'lar ile Hunların aynılığını ispatlama konusunda Deguignes ve Friedrich Hirt'in ciddi teşebbüsleri olmuştur. Bu ortaklığa şahitlik eden son kaynak olarak bir Soğd mektubunu gösterebiliriz. IV. yüzyıla ait olan bu mektupta bir şehrin (Lo-yang) Hunlar tarafından fethedildiğinden bahsedilmektedir. Çin kaynaklarında aynı şehrin fethiyle ilgili olarak olayın MS 311 yılında vuku bulunduğu ve Hiung-nuların bu eylemi gerçekleştirdikleri yazılıdır. Belgenin kâşifi Henning de farklı kaynaklarda bahsedilen bu halkın aynı topluluk olduğu yönünde fikir beyan etmektedir³¹⁹.

4.2. Alanların Doğu Avrupa'ya Gelişleri

Miladın ilk yıllarında Hazar Denizi'nin hemen batısında bulunan Alanların, Doğu Avrupa sahasına geçme işi de kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. V. yüzyıla kadar Alanların Doğu Avrupa'ya geçişlerinin dört aşamalı olduğunu söyleyebiliriz.

İlki kadim İran'la amansız bir mücadele halinde olan Roma İmparatorluğu'nun oldukça doğuda kalan bu topraklarda kendisine bir müttefik bulma arayışı içinde Alanlara başvurması neticesinde gerçekleşmiştir. Üstün savaş meziyetleri ile Roma'nın İran karşısında işini bir hayli kolaylaştıran Alan birliklerinin Roma İmparatorluk ordusuna dâhil olmaları, ciddi bir nüfusun paralı askerlik vazifesi ile Doğu Avrupa'ya intikal etmesinin ilk ayağını oluşturmuştur. Kaynaklar Roma ordusuna dâhil olan Alanların üstün askerlik meziyetlerine dair bilgilerle doludur.

---

³¹⁸ *Ammianus Marcellinus, Book III, s. 381-387.*

³¹⁹ Rásonyi László, *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, s. 68.

İkinci süreç Kafkasya'da sayıca bir hayli fazla miktarda olduğunu düşündüğümüz Alanlarda yağmacı unsurların, ganimet niyeti ile sık sık Doğu Avrupa sahasına kadar uzanan akınlarıyla ilgilidir.

Üç ve dördüncü süreçler tamamı ile Batı Hunları ile alakalıdır. Hunların bölgeye gelişlerinin ardından bir kısım Alan birlikleri Hunlardan kaçmak suretiyle soluğu Doğu Avrupa'da almışlardır. Hunların önünden kaçma ve kovalamaca yalnızca Alanları değil, pek çok halkı yerinden etmiş ve oldukça kısa bir zaman diliminde Doğu Avrupa'nın etnik görünümü hızlı bir değişime uğramıştır.

Bununla birlikte, Hun hâkimiyetini kabul edip onların batı yönündeki duraksız yürüyüşlerine katılan gönüllü Alan birlikleri dördüncü aşamayı oluşturmuşlardır.

MS 35 yılında Roma İmparatoru Tiberius'un Partlara karşı Alanlardan yardım istemesi neticesinde Alanlar askeri anlamda Roma'ya ilk hizmetlerini sunmuşlardır³²⁰. Hazar Kapıları'ndan geçerek Part ülkesine düzenleyecekleri akınlarda Alanlarla işbirliği yapacağını belirten Roma imparatorunun bu girişimi Alanlarla ilk diplomatik temas olduğu gibi, aynı zamanda ilk askeri işbirliğidir. Bu temasın ardından Alan askeri birliklerinden Roma ordularına ciddi katılımlar gerçekleşmiş ve imparatorluk sınırlarını koruma vazifesi gibi stratejik görevlerle Doğu Avrupa'ya hatırı sayılır bir askerî nüfus taşınmıştır.

Alanları vahşi, barbar ve yağmacılıkla geçinen bir halk olarak gösteren birçok eskiçağ kaynağında Doğu Avrupa'ya yaptıkları akınlardan bahseden satırlar bulunabilir. Açtıkları tahribata bakıldığında bu saldırılara katılan nüfusun bir hayli kalabalık olduğunu düşünmek doğaldır. Bu akınlara ilk izlerine filozof ve şair olan Seneca'nın eserinde rastlamak mümkündür. MS 41-48 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen eserde Alanların, Tuna boylarında kuzeyden güneye doğru yaptıkları

---

³²⁰ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 5.

akınlara yer verilmiştir. Seneca bu savaşlarda Roma İmparatorluk ordularının Alan hücumları karşısında düştüğü çaresiz tabloyu tasvir etmektedir³²¹.

Roma'yı ciddi bir biçimde tehdit eden bir diğer Alan hücumu Antonius Pius'un halefi, Marcus Aurelius zamanında gerçekleşmiştir. İlirya ve Galya'yı işgal eden Alanlar karşısında oldukça çetin mücadeleler veren Commodus, galip gelerek Alanlardan saldırmazlık ve Dakya sınırlarından uzaklaşma sözünü almayı başarmıştır³²². Bu tarihlerde Alan askeri hücumunun yönü yalnızca Doğu Avrupa ile sınırlı kalmamış, Anadolu topraklarındaki Roma eyaletleri de bu yağma akınlardan nasibini almıştır. Ancak Anadolu'daki savaşlarda Alanlar kalıcı olmayı başaramamış, Roma burada daha sert mukavemet göstermiştir. Bunun yanında Doğu Avrupa'daki akınlardan sonuca gelen barış zamanlarında bölgeye bazı Alan birliklerinin yerleştiklerine dair izlere rastlanmaktadır. Örneğin, Alanların uzun süren bir sessizliğin ardından MS 240'larda Balkanlara doğru büyük bir hücumda bulduklarını biliyoruz. Bu seferi gerçekleştiren Alanların bu tarihlerde Kuzey İtalya ve Galya bölgelerinde meskûn olduklarının kaydı vardır³²³.

Esasen MS I. yüzyıldan itibaren Kırım civarında da Alanların bulduklarına dair birtakım bilgiler mevcuttur. Tam bir asır sonra dahi aynı bölgede Alanların varlığından söz eden kaynaklarla ilk haberler karşılaştırıldığında, Roma ile ilişkinin dönüşümü de görülmektedir. I. yüzyıldan haber aktaran Valerius Flaccus, Alanların Kırım civarında oturduklarını söyleyerek, satırlarına onların kötülük ve sefalet getiren bir halk olduğunu ekler³²⁴. Alan yağmalarından duyulan rahatsızlığın bir göstergesi olan bu sözler bir asır sonra değişmiştir. Taman yarımadasında bulunan ve

---

³²¹ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 3-4; Alemany, *Sources on the Alans*, s. 21; Seneca'nın İngilizce tercümesinde yalnızca Alan kelimesi yanlış çevrilmiştir. Seneca'nın eserinin orjinalinde açık bir şekilde "Alanis" ifadesi geçmesine rağmen İngilizce çeviride Vandal olarak verilmiştir. Bkz. Seneca, *Thyestes*, s. 73.

³²² Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 13.

³²³ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 15.

³²⁴ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 7.

MS 208 yılına ait bir Grekçe kitabede Alan şefinin tercüme kabiliyetinden ve sulh-severliğinden söz edilmeye başlanacaktır³²⁵.

Hunlarla ilgili olduğunu söylediğimiz üçüncü ve dördüncü dönemler Doğu Avrupa'ya esas Alan nüfusunun geçişini ihtiva etmektedir. Sinor'un; "Bize erişebilen bilgilerin kıtlığı, Hunlarla Alanlar arasındaki çatışmaların tam bir öyküsünü derlemeye elverişli değildir, fakat Hunların galip geldiği, geriye kalan Alanların da daha sonraki savaş girişimlerinde onlara katıldıkları açıktır"³²⁶ tespiti oldukça yerindedir. Gerçekten de dönemin kaynakları burada muğlâk ifadeler barındırmaktadır. Kesin olan tek şey Hunların, Alanlar karşısında galibiyet elde ettiğidir. Bunun aşamalarını görebilmek için Ammianus'a başvuruyoruz; "*Baş avcı Alanlar dahi Hunlardan yaşam tarzları ve alışkanlıkları itibarıyla daha az barbardırlar*"³²⁷ diyen Ammianus, Hunlar gelinceye kadar bölgedeki korkunun ve yağmaların kaynağı olarak Alanları işaret eder. Alanlarla ilgili verdiği bilgilerin devamında ise "*Hunlar Tanais (Don)'da Alanları, ordularının gücü yahut da antlaşmalarla, kendilerine katılmaya zorladılar; Greuthunglara (Gotlar) saldırdılar ve onları yurtlarından çıkardılar*"³²⁸ ifadesi ile karşılaşırız.

Kaynaklar Alanlarla-Hunlar arasında gerçekleşen açık bir savaştan söz etmiyor. Bunun yanında Don sahasında yaşananlar daha önce de ifade ettiğimiz üzere iki halkın ilk karşılaşması değildi. Alanlar da Sarmat birliğindeki halklardan bir tanesi idi ve göçler dâhilinde bu bölgeye gelmişlerdi, ancak kaynaklar onların Hunlarla aynı kökten olmadıklarına dair de ipuçları sunuyor. Muhtemelen esas kaynağı Ammianus olan Got asıllı tarihçi Jordanes'teki kayıtlar hem Alan-Hun mücadelesindeki belirsizliği, hem de iki etnos arasındaki farklılığı tekrarlar niteliktedir: "*Hunlar, savaşta onlara denk fakat medeniyette, yaşam tarzında ve görünüşte onlardan farklı bir soydur... belki de savaştan çok kendi korkunç görünüşleriyle uyanan büyük dehşet ile onları yendiler; (Alanları) onları kaçmak durumunda bıraktılar*

---

³²⁵ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 13.

³²⁶ Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, s. 249.

³²⁷ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae* XXXI, 2, 21.

³²⁸ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae* XXI.3. 1-12.

zira (Hunların) sureti, böyle söylemem mümkünse, bir yüze değil gözden ziyade küçük delikli gudubet bir topağa benzeyen yanık tenleriyle korku saldı. Görünüşlerinin gaddarlığı, ruhlarının hunharlığını temeyyüz ettirir, dünyaya geldikleri ilk gününde çocuklarına karşı dahi acımasızdırlar. Erkeklerin yanaklarını bir kılıç ile keserler böylece sütten besin almadan önce bir yaraya katlanmayı öğrenmek zorunda bırakılırlar”³²⁹.

Avrupa tarih yazıcılığında belki de en kötü üne sahip olan Hunların sebep oldukları kargaşa esnasında kavim hareketleri de takip edilemez bir hâl almıştır. Bu noktada Hunların önünden kaçan Alanların faaliyetlerini tespit edebilmemiz oldukça güçleşiyor. Ancak Hun ordası dâhilinde batıya geçen Alanlar hakkında daha sağlıklı bilgiler bulunmaktadır ve sayıca oldukça kalabalık bir nüfusun geçişini göstermektedir. Sırası ile önce Ostrogot, ardında da Vizigot savaşlarında Hunlara eşlik eden Alanların MS 380’lerden itibaren de Pannonia’ya yerleşmeye başladıkları görülecektir. Hunların Alan yurdunu fethinden sonra neredeyse burada hiç durmayarak batıya yöneldikleri açıktır. Bunun neticesinde otuz yıl gibi kısa bir süre içerisinde Doğu Avrupa’da hızla Alan yerleşimleri başlamıştır.

4.3. Alan–Ostrogot Münasebetleri

Got asıllı kaynağımız Jordanes, *Getica*’sında Gotların kökenini İskandinavya’ya dayandırır ve bazı köken efsanelerini aktarır³³⁰. Gotların kökenine dair yapılan tartışmalarda esas kaynağı teşkil eden bu eserdeki bilgiler, XIX. yüzyıldan itibaren başlatılan arkeolojik kazılar ile desteklenir hale gelmiştir. Alman bilim adamı Kossina’nın yapmış olduğu araştırmalar Gotların İskandinavya’dan Avrupa ortalarına doğru göçünü tasdik etmektedir. MS I. yüzyıl başlarında bugünkü Polonya’nın kuzeyinde Baltık civarında olduğunu bildiğimiz Gotların, ilk yıllarda Roma ile ilişkileri tespit edilebilir nitelikte değildir. İlk münasebetlerin imparatorluğun Kuzey

---

³²⁹ Jordanes, *Getica*, s. 127.

³³⁰ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, Eng. Trans. Charles C. Mierow, Princeton, 1908, s. 5-10; Heather Peter, *Gotlar*, Çeviren: Erkan Avcı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012, s. 33-34.

Dacia sınırında gerçekleşmiş olması muhtemel gözükmektedir. Nitekim Roma ordusunda Got yardımcı birliklerinin ilk girişlerinin buradaki temas sonucu gerçekleştiğine dair bazı önermeler de mevcuttur.³³¹ Buradaki Got grupları sayıca giderek artarak doğuya doğru bir yayılım göstermiş ve Gotlar geniş bir bölgeyi ellerinde tutmaya başlamışlardır. Roma'ya karşı bilinen ilk saldırılarını 238 yılında Tuna ağzındaki Histria'da gerçekleştiren Gotlar, böylelikle ardı arkası kesilmeyen Roma mücadelelerini başlatmış oldular.

MS III. ve IV. yüzyıla gelindiğinde Karadeniz'in kuzey sahilleri artık ciddi bir biçimde Got egemenliğine geçmiş idi. Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus Gotların IV. yüzyılda elinde bulundurdukları toprakların Tuna'dan Don Nehri'ne kadar uzandığını söylemektedir.

Bu yüzyılda Jordanes onların Vizigotlar ve Ostrogotlar olmak üzere iki büyük grup halinde yaşadıklarını belirtir³³². Esas itibariyle her iki grup da birbirinden farklı birçok topluluğu içermektedir. Örneğin birazdan bahsedeceğimiz üzere Hun-Alan birlikleri geldiğinde Roma'ya başvuran Got grubu sayısı on iki tanedir ve bunun gibi daha pek çok küçük grup bu oluşumun içerisinde yer almaktadır.³³³

Ostrogotların başında *Getica*'da tüm İskit ve Germen uluslarının yöneticisi olarak gösterilen Ermanaric bulunuyordu. Gerçekten de büyük bir güce sahip olan Kral Ermanaric, Hun-Alanların gelmesinden hemen önce hâkimiyeti altında on yedi kavmi bulunduruyordu³³⁴. Hunlarla birlikte hareket eden Alanlar ile Gotlar arasındaki ilk münasebet nispeten daha doğudaki bir Got topluluğu olan Gruthungilere saldırı ile başladı³³⁵. 375 yılına gelindiğinde Ostrogotların güçlü kralı bir süredir

---

³³¹ Heather Peter, *Gotlar*, s. 72.

³³² Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 41.

³³³ Heather Peter, *Gotlar*, s. 91.

³³⁴ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 28.

³³⁵ *The Roman History of Amminus Marcellinus*, s. 583; *Alemany, Sources of the Alans*, s. 39.

direndiği Hun–Alan ortak birlikleri karşısında daha fazla dayanamayarak kendi hayatına son verdi³³⁶.

Ermanaric'ten sonra Gotların başında büyük yeğeni olan Vithimer'i görüyoruz. Hun ve Alanlara karşı direnişi sürdürmeye çalışan Vithimer, öncelikle birtakım tedbirler alma yoluna gitmiřtir³³⁷. Hunlardan bir kısmını para ile yanına çekme gayreti Vithimer'in asıl savaşı Alanlara karşı verdiğini düşündürmektedir. Ancak onun da tüm çabaları sonuçsuz kalmış ve Vithimer, Güney Ukrayna arazisindeki Erak nehri olarak bilinen yerde girişilen savaşta öldürülmüştür. Vithimer'in ölümünden sonra Gotlardan önemli bir kısmı Hun idaresine boyun eğmiştir. Başlarında Hunimund adında bir yönetici bulunan Gotlar, Hun ve Alan hâkimiyetini kabul ederken, Vithimer'in oğlu Viderik'e bağlı bir diğer kol batıya; Vizigotların yanına kaçmıştır. Viderik çocuk yaşta olduğundan bu Gotların asıl komutası Got asıllı Alatheus ile Alan asıllı Saphrax'ın elinde idi³³⁸. Gotlar arasında oldukça önemli bir general rütbesine yükselen Saphrax'ın Hunların Kafkasya'daki Alan yurdunu işgalinden kaçan Alanlardan olması kuvvetle muhtemeldir. Ammianus'un eserinde kahramanlığı ile övgüye mazhar olan Saphrax, savaşlarda hem Hunlar hem de kendi halkına karşı mücadele vermiştir. Got savaşları esnasında Hunlar ve Alanların durumu oldukça karışık bir halde gözükmektedir. Sinor da bu savaşlarda Hun ve Alanların birbirinden ayrılamaz halde olduklarını vurgulamıřtır³³⁹. Hatta biraz daha ileri giderek, meşhur Edirne Savaşı öncesinde ve sonrasında Hunların Balkan yağmalarına katılıp katılmadıklarının kesin olmadığını, katılmış olsalar dahi savaşta asıl işi yapanların Hunlar değil Alanlar olduğunu ve Hunların yardımcı bir rol üstlendiklerini söylemektedir.

---

³³⁶ Wolfram Herwig, *History of the Goths*, Trans. Thomas J. Dunlap, University of California Press, 1979, s. 115.

³³⁷ *The Roman History of Amminius Marcellinus*, s. 583; Heather Peter, *Gotlar*, s. 171.

³³⁸ *The Roman History of Amminius Marcellinus*, s. 583; Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 30.

³³⁹ Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, s. 250.

Alatheus ve Saphrax'ın Dinyester'in öte tarafına geçerek Vizigot sınırlarına sığınması Batı Gotlarının felaketine sebep olmuştur. Bu tarihlerde Vizigotların başında Athanarik bulunuyordu. Ülkesini Hun ve Alan birlikleri karşısında korumaya çalışan Athanarik, Dinyester hattına istihkâmlar kurarak istilayı önlemeye çalışmışsa da başarılı olamamış, Hun–Alan birliklerinin önünden kaçarak Karpatlara sığınmak zorunda kalmıştır³⁴⁰.

Vizigotların bir kısmı ise Fritigern adındaki bir diğer yöneticinin hâkimiyetinde Doğu Roma İmparatoru Valens'ten sığınma talebinde bulunmuşlardır. Kuzeyden ve doğudan gelen sürekli akınlar karşısında ordusunu güçlendirme gayesinde olan Valens bu talebi olumlu karşılamış ve Fritigern'e bağlı Gotların, topraklarına yerleşmesine müsaade etmiştir³⁴¹. İmparatorun izni ile Gotların Tuna'yı geçerek, Dacia, Moesia ve Trakya topraklarına girdiklerini görüyoruz.

Doğu Roma'nın başının hem İran, hem de barbar akınları ile oldukça dertte olduğu günlerde baş gösteren ekonomik sıkıntılar, orduya dâhil edilen Got birliklerinin bir süre sonra isyan etmesine neden olmuştur. 377 yılında Marcianopolis³⁴² şehri yakınlarında Roma ordusu ile karşı karşıya gelen Fritigern'e bağlı Gotlar, bölgede yağma akınlarında bulunan Hun ve Alanların desteğini de kazanınca bütün Trakya'yı baştanbaşa tahrip etmişlerdir³⁴³.

Vaktiyle karşı karşıya gelen Alan ve Gotların, ortak düşman karşısında birleştiği görülmektedir³⁴⁴. 378 yılında Doğu Roma İmparatoru Valens'in ölümü ile sonuçlanan Edirne Savaşı'nda Hun ve Alanlar da oldukça mühim bir rol oynamışlardır. Doğu Roma arazisinde bu tarihten sonra Gotlarla Alanları zaman zaman birlikte yaptıkları yağmalarda görüyoruz. Tahta gelen yeni Roma imparatorları da bu

---

³⁴⁰ Wolfram Herwig, *History of the Goths*, s. 64-75.

³⁴¹ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 41.

³⁴² Grekçe yazılışı ile Μαρκιανούπολις şehri bugünkü Bulgaristan'daki Devnya şehrinin bulunduğu yerdedir.

³⁴³ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 43-44; Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 32.

³⁴⁴ Bradley Henry, *The Goths*, 3. Edition, London, s. 70; Thompson, *Hunlar*, s. 42.

yeni düşmanlar karşısında bir hayli zorlanmış gibi durmaktadır. 379'da imparator olan I. Theodosios, Balkanları tahrip eden Hun, Alan ve Gotlar karşısında birtakım başarılar elde etmişse de, ardılları bunu sürdürememiş, Hun ve Alanlardan önemli bir nüfus Pannonia'ya, Gotlar ise Aşağı Moesia'ya hâkim olmaya başlamışlardır.

4.4. Alan-Doğu Roma İmparatorluğu Münasebetleri

Roma'da uzun süren karışıklıklar sonrası İmparator Konstantinos'un devlet merkezini doğuya, Boğaziçi'ne doğru çekmesi ile tarihçilikte Bizans İmparatorluğu olarak anılacak siyasi teşekkülün temelleri atılmış oldu.

Roma İmparatorluğu kudretli günlerin ardından, sürekli hale gelen barbar hücumları ile iyice zayıflamış, iç karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılar içinden çıkılmaz bir hâl almış idi. İstilacı kavimler karşısında Doğu Roma onlardan bir kısmını yanına çekmek sureti ile birbirine kırdırma politikasını bir çıkış yolu olarak benimsemiştir. Bu ilişkiler bağlamında Ostrogot, Vizigot, Alan ve Hunların Roma arazisinde adeta cirit attığı günlerde çaresizlik içinde bu istilacılardan yardım talebinde bulunmuştur.

Roma'nın bu yeni halklardan ilk etapta topraklarına sığınma izni verdiği Gotlarla daha fazla mücadele etmek zorunda kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle imparatorluk arazisinin batısında kalan topraklar Gotlar tarafından ciddi bir istilaya uğramıştır ve bu hareketlerinde başarılı sonuçlar almışlardır. Roma ile bir süre daha savaşı sürdüren Alan ve Hun birliklerinde ise yaklaşık 400 yılına kadar ciddi bir hareket gözükmemektedir. İmparator Valens'in ölümü ile sonuçlanmış olan Edirne'deki savaştan sonra Hun ve Alanlardan oluşan bir ordunun başarısızlıkla neticelenen İstanbul kuşatması Roma'nın karşılaştığı en tehlikeli girişim idi³⁴⁵.

Doğu Roma topraklarına farklı zamanlarda gelen aynı soylu halkların zaman zaman birbirleri ile de mücadele ettiklerini biliyoruz. Valens'ten sonra yönetimde

---

³⁴⁵ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 27.

gördüğümüz Flavius Augustus, bir grup Alan'ı kendi himayesine çekerek, Alan-Hun hücumlarında onları kullanmıştır³⁴⁶. İmparator'un Alanlardan özel bir birlik tahsis etmesinin yanında onlar gibi giyinmeye ve adetlerini benimsemeye başlaması Roma askerleri arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş, bu durumdan faydalanan Magnus Maximus isyan ederek Galya'yı işgal etmiştir.

400 yılının hemen başında Got paralı askerlerinin önderliğini üstlenen Gainas'ın ani bir şekilde İstanbul'u işgal etmesi ve her yeri yakıp yıkmaya üzerine İstanbul halkı sokaklara dökülerek Gotlarla savaşmış ve ciddi bir direniş göstermiştir³⁴⁷. Bu umulmadık mukavemet karşısında ordusunun bir kısmını kaybeden Gainas, Tuna'nın kuzeyine çekilmek zorunda kalmıştır³⁴⁸. Doğu Roma'yı çaresiz bırakan bu isyan liderinden kurtulma işinde uzun süredir sessizliğini koruyan Alan ve Hun birlikleri rol oynamışlardır. Uldız önderliğindeki Hun ve Alan birliklerinin saldırısına uğrayan Gainas bu mücadelede yenilmiş ve kafası kesilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Hun ve Alanların bu hareketi karşısında İmparator Arkadius (395-408) da Uldız'a teşekkür mahiyetinde çeşitli hediyeler yollamıştır³⁴⁹.

Hunlarla birlikte hareket eden Alanların ilk etapta Roma ile dostane ilişkiler kurdukları görülmektedir. Ayrıntılarını Vizigot münasebetleri kapsamında göreceğimiz bir başka hadisede de Roma'nın yardımına ilk yetişenler Alanlar olmuştur. Gainas'ın ortadan kaldırılmasından hemen iki yıl sonra Vizigotlarla savaş halinde olan Roma komutanı Stilicho, Pannonia'da bulunan Alan ve Hunlardan aldığı destek sayesinde başarılı olabilmıştır³⁵⁰.

Roma ile iyi ilişkilerin bir diğer göstergesi de orduda hızla yükselen ve önemli mevkilere getirilen bazı Alan aileleridir. Bunlardan biri olan Ardabur³⁵¹

---

³⁴⁶ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 28.

³⁴⁷ Ostrogorsky G., *Bizans Devleti Tarihi*, s. 50.

³⁴⁸ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 41.

³⁴⁹ Burns Thomas S., *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, 1984, s. 45-46.

³⁵⁰ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 46.

³⁵¹ Ardabur'un adı ve kimliğine dair notlar Candidus'un eserinde geçmektedir. V. yüzyıla ait bu eserde özellikle Ardabur'un oğlu Aspar'ın faaliyetlerinden söz edilir. Aspar'ın Alan kökenli olduğu

(421-422/424-425) orduda generallik makamına yükselmiş, özellikle İran'a karşı savaşlarda ciddi roller üstlenmiştir³⁵². Aynı kişi Roma ordusunun başında, 420'lerde İtalya'daki barbar isyanlarının bastırılmasında da etkili olmuştur. Kaynaklar Ardabur'un oğlu Aspar'ı da Doğu Roma'ya oldukça büyük askeri hizmetler veren biri olarak kaydetmişlerdir.

431 yılında Kuzey Afrika'ya gönderilen büyük bir ordunun başında Aspar vardı. Aspar burada yalnızca Vandallara karşı değil, krallığın diğer ayağını oluşturan soydaşlarına karşı da savaşmak zorunda kalmıştır³⁵³. Bu sırada Kuzey Afrika'daki Alanların başında Gaiseric isimli bir yönetici bulunuyordu. Yaklaşık üç yıl boyunca bölgede kalan Aspar, Gaiseric ile bir antlaşma yaparak 434 yılında konsül sıfatı ile buradan ayrıldı³⁵⁴.

Batı yöneticisi Valentinian'ın taltifi ile konsüllük makamına gelen Aspar, 430 ve 440'lardan sonra tekrar Doğu Roma ordusunun başına geçti. Bu süre zarfında Gaiseric ile yapmış olduğu antlaşma şartlarına sadık kalan Aspar, 440 yılında İmparator II. Theodosius'un Kartaca'ya gönderdiği birlikleri iki yıl kadar Sicilya'da bekleterek Vandal-Alan Krallığı üzerine göndermemiştir³⁵⁵. II. Theodosius'un ölümünden sonra tahta geçen Markianos, imparatorluk makamını Aspar'ın gayretlerine borçlu idi ve hâkimiyet süresi (450-457) boyunca devleti esasen Aspar yönetti. Bu tarihler Hunların Attila önderliğinde özellikle Batı Roma'yı darmadağın ettiği günlere denk gelmekte idi. Batı Roma'daki gelişmelere hiçbir şekilde dâhil olama-

---

bilgisi de eklenmiştir. Ancak Jordanes Ardabur'un Got asıllı olduğu iddia etmektedir. Bkz. Alemany, *Sources on the Alans*, s.82-83. Vernadsky'nin konuyla ilgili olarak "Flavius Ardabur Aspar" başlıklı 45 sayfalık müstakil bir makalesi *Südostdeutsche Forschungen* isimli dergide 1941 yılında yayımlanmıştır.

³⁵² *Ioannis Antiocheni Fragmenta Quae Supersunt Omnia*, Vol XLVII, Ed. Sergei Mariev, 2008, s. 401; Cameron A., Bryan W. Perkins, M. Whitby, "Late Antiquity: Empire and Successors AD. 425-600", *The Cambridge Ancient History*, Vol.14, Cambridge Press, 2000, s. 34.

³⁵³ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 42.

³⁵⁴ C. W. Previté-Orton, *Cambridge Medieval History*, Vol.1, Cambridge Press, 1979, s. 107.

³⁵⁵ Maenchen-Helfen Otto, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, University of California Press, 1973, s. 111.

yan imparator, Aspar'ın da etkisi ile Vandal-Alan Krallığı ile iyi ilişkileri sürdürmeye devam etmiştir.

457 yılında bu sefer I. Leo, Aspar'ın ve ordunun desteğini alarak Bizans tahtına çıkmıştır³⁵⁶. Uzun süredir Vandal-Alan Krallığı ile iyi gitmekte olan ilişkiler bozulmuş, Leo 468 yılında kayınbiraderi Basiliscus komutasında çok büyük bir orduyu bu meseleyi kökünden halletmesi için görevlendirmiştir. Ancak bu sefer de henüz savaş bitmeden Basiliscus kaçarak İstanbul'a sığınmıştır. Vandal-Alan Krallığı karşısında alınan bu ağır yenilgi uzun süredir Aspar'a karşı duyulan memnuniyetsizliğin daha sesli bir şekilde dile getirilmesine neden olmuştur. Özellikle saray erkânı arasında Kuzey Afrika'daki Alanların başında bulunan Gaiseric ile Aspar'ın hem aynı soydan olmaları, hem de Aryaniliği benimsemeleri aralarında anlaşmış oldukları dedikodularını yükseltti. Bu sefer öncesinde Leo'nun komutayı Aspar'a vermemiş olması bu söylentilere kulak verdiğine bir işaret olabilir. Bachrach da bu noktada Aspar'ın Doğu Roma'nın dikkatini Kuzey Afrika'dan çekmek sureti ile Gaiseric'den kendisinin İstanbul'daki konumunu koruması yönünde destek sözü almış olabileceği ihtimalinin altını çizer ve bu iki yöneticinin aynı soydan geldiklerini vurgular³⁵⁷. Tüm bu gelişmelere rağmen İmparator I. Leo belki de ordudaki başarısızlık sebebi ile tekrar Aspar'a yönelerek onunla ilişkileri sağlamlaştırma yoluna gitmiştir³⁵⁸. Bunun için ikinci kızı Leontin'i, Aspar'ın oğlu Patricius ile evlendirme kararı almıştır.

471 yılına gelindiğinde Aspar'ın en büyük oğlu Ardabur'un imparatoru tahttan indirmek için gizli bir antlaşma içinde bulunması saraydaki Alan hanedanının sonunu hazırladı. Bir süredir İmparatorluk aleyhinde girişimlerde bulunan, İran ile ittifak yolları arayan Ardabur, babası Aspar ile birlikte saraya çağırılarak burada

---

³⁵⁶ Lee A. D, *From Roma to Byzantium: AD 363 to 565 The Transformation of Ancient Rome*, Edinburg University Press, 2013, s. 98.

³⁵⁷ Bachrach, *A History of the Alans in the West* s. 47-48.

³⁵⁸ Bury J. B., *A History of The Later Roman Empire*, Vol. 1, Cambridge, 2015, s. 228-229.

öldürülmüş, diğer oğul Patricius ise yaralı olarak kurtulmayı başarmıştır³⁵⁹. Yaklaşık yarım asır kadar hem askeri hem de idarî anlamda İmparatorluğa ciddi hizmetler sunan Alanlar, özellikle anti-barbar hareketlerinden beslenmişlerdir. Onların saray çevresindeki nüfuzlarının kırılmasıyla batıdaki Alan hâkimiyeti uzun bir süre sessizliğe bürünmüştür.

4.5. Alan-Vizigot Münasebetleri

Alanların bir kısmı Doğu Roma hizmetine dâhil olurken batıya gelen esas kitle Hunlar, Gotlar ve çeşitli Germen kavimleriyle bütün Roma arazisini yağmaya devam etmişlerdir. En son Fritigern önderliğinde Trakya arazisini talan eden Batı Gotları ve diğer barbar kavimlere karşı İmparator I. Theodosios birtakım önlemler alma yoluna gitmişse de, başarılı olamamış ve istila İtalya, Galya ve İspanya topraklarına da sıçramıştır³⁶⁰.

V. yüzyılın hemen başında pek çok barbar topluluk Radagais adlı bir reisin etrafında toplanmış ve İtalya topraklarına saldırmıştır³⁶¹. Bu saldırı esnasında bir kısım Alan birlikleri Roma müttefiki olarak Stilicho'nun yanında karşımıza çıkar ve bunlar savunmada yer almışlardır.

Zikredilen saldırının başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, barbar toplulukların Pannonia topraklarına girmesi oldukça büyük hareketlenmelere sebep oldu. 406 yılında Vandal, Sueb ve Alanlar birbiri arkasına Galya topraklarına geldiler³⁶². Bu kavimler 409 yılında Pireneleri geçerek İspanya'ya, ardından da Kartaca'ya kadar oldukça geniş bir araziye yayıldılar.

---

³⁵⁹ Liebeschuetz W., *East and West in Late Antiquity: : Invasion, Settlement, Ethnogenesis and Conflicts of Religion*, Brill, Leiden, Boston, 2015, s. 80.

³⁶⁰ Ostragorsky G., *Bizans Devleti Tarihi*, s. 49-51.

³⁶¹ Zosimus, *Historia Nova*, Book V, 26-4. Eng. Trans. Ridley Ronald T., *New History, A Translation with Commentary*. (Byzantina Australiensia, 2.), Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, University of Sydney, 1982.

³⁶² Zosimus, *Historia Nova*, Book VI, 3-1.

406 yılında donmuş olan Ren Irmağı'nı geçen Vandallar, Roma ile ittifak halinde bulunan Franklara saldırdılar. Bu sırada Vandalları Godigisel komuta ediyordu. *Historia Francorum*'un yazarı olan Gregory'nin anlattığı söz konusu savaşlar esnasında Godigisel ve yaklaşık yirmi bin adamı hayatını kaybetmiştir³⁶³. Vandalları bu savaşta topyekün yok olmaktan kurtaranlar Respendial önderliğindeki Alanlar olmuştur. Bu savaşlar esnasında bir diğer Alan reisi Goar, Roma ile birlikte hareket etmesine rağmen Respendial'a bağlı Alanlar Roma'nın müttefiki Franklara saldırmaya devam etmişlerdir³⁶⁴.

İmparatorluk ordularının barbar akınları karşısında tutunacak gücü olmadığı sırada eyaletlerden birbiri ardına gelen isyanlar ve tahttaki anlaşmazlıklar istilacıların işini kolaylaştırmıştır. 407 yılında bu sefer III. Konstantinos'un imparatorluk iddiaları ile ortaya çıkması, merkezde işleri daha da karıştırmıştır. Konstantinos'un ordusuna Alanlar da dâhil olmuş ve onlar Pireneleri tutma görevi ile bu bölgeye yerleştirilmişlerdir³⁶⁵. Pireneler'deki geçitleri tutan Alanlar, 409 yılında Vandal-Alan güçlerinin İspanya'ya mukavemetsiz bir biçimde geçmelerine müsaade etmişlerdir. Bölgeye yerleştirilen ciddi Alan nüfusu neticesinde bugün dahi bu geçitlerin ismi "Brèche d'Allanz" olarak bilinmektedir³⁶⁶.

Bu tarihlerde Batı Gotlarının başında Alarik bulunuyordu ve sözü edilen barbar kıtalarında Alanlar ciddi bir yer işgal ediyorlardı³⁶⁷. İtalya arazisine büyük bir akın düzenleyen Alarik, 408, 409 ve 410 yıllarında üç defa Roma şehrini kuşatmıştır³⁶⁸. Bütün Güney İtalya'yı da eline geçirmeyi başaran Alarik, Kuzey Afrika'ya geçmek için büyük bir filo oluşturmuştur. Alarik'in bu emelini gerçekleştirmeden

---

³⁶³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 126.

³⁶⁴ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 52-53.

³⁶⁵ Pavel Orozii, *İstoriya Protiv Yazıçnikov*, Trans. V. M. Tifleneva, 2009, Kniga I-VII, VII, 40: 7-8; Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 55.

³⁶⁶ C. Scott Littleton, Linda A. Malcor, *From Scythia to Camelot: A Radical Reassessment of the Legends of King Arthur, the Knights of the Round Table, and the Holy Grail*, Routledge, 2000, s. 96.

³⁶⁷ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 28.

³⁶⁸ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 50.

ölmesi üzerine Batı Gotlarının başına Athaulf geçmiştir. Athaulf, Kuzey Afrika seferlerinden vazgeçerek yönünü kuzeybatıya çevirmiş ve 413 yılında Galya topraklarının güney kısımlarını büyük ölçüde istila etmiştir³⁶⁹.

Vandallarla birlikte İspanya topraklarına giren Alanlar yağmalama faaliyetlerinden sonra aralarında bir antlaşmaya varmışlardır. Bu antlaşma çerçevesinde Alanlar, Lusitania ve Kartaca'ya, Silingi Vandallar Boetica'ya, Hasding Vandallar ise Galiçya'ya yerleşmişlerdir. İspanya'ya yerleşen Alan ve Vandallar bir süre sonra imparatorlukla iyi ilişkiler kurmayı deneyerek Honorius'a başvurmuşlardır. Ancak bu talep cevap bulmamış, Honorius Batı Gotları ile anlaşma yoluna gitmiştir. Batı Gotları Lusitania'da bulunan Alan yerleşimlerine saldırarak kralları Addak'ı öldürmüşlerdir³⁷⁰.

Galya ve çevresinde bütün bunlar olurken, Goar'a bağlı Alanların Roma ile dostluklarını bozmadıkları görülmektedir. Hatta 430 yılında komşuları olan Burgondların, Hunların desteğini alan Romalı General Aetius tarafından ezilmesine rağmen, Alanlara herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. On yıl kadar sonra bu sefer kuzeyden gelen Batı Got tehlikesi karşısında Aetius, Alan Kralı Goar'a başvurarak yeni savunma hatları oluşturmasını istemiştir. Bunun üzerine Goar Orleans arazisine ciddi miktarda bir Alan nüfusu taşımıştır.³⁷¹ Burada oluşturulan yeni istihkâmlar bütün ortaçağ boyunca çok büyük stratejik öneme sahip olmuştur.

---

³⁶⁹ Halsall G., *Barbarian Migrations and the Roman West (376–568)*, Cambridge Medieval Textbooks, 2007, s. 225.

³⁷⁰ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 56.

³⁷¹ Thompson E. A., *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*, The University of Wisconsin Press, 1982, s. 25; Bachrach, *Alans in Gaul*, s.481. Aetius'un Goar ile birlikte bölgeye yerleşmesine müsaade ettiği başka Alan gruplarının da olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan başlarında Sambida isimli bir reisin hâkimiyeti altında olan grup Valens'e yerleştirilmiştir. Sambida adına başka herhangi bir yerde rastlamıyoruz. Daha sonra Aetius'un bu sefer Attila'nın Hunları karşısında yardıma çağırdığı Alan kralı Sangiban ile aynı kişi olup olmadığına dair de herhangi bir fikir beyan edilmemiştir.

451 yılında bu sefer Armorican halkının Roma'ya isyan etmesi üzerine Aetius çareyi Goar'ın Alanlarına sığınmakta bulmuştur³⁷². 406 yılından beri Alanların başında olduğunu gördüğümüz Goar'dan bu hadiseden sonra kaynaklar bahsetmemektedir. Ölümü hakkında da herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

V. yüzyıl ortalarında Roma için en büyük tehlike hiç kuşkusuz Attila'dır. Hunların en parlak günlerini yaşadığı dönemde Roma, kendisine bağlı kavimlerden sık sık destek almakta idi. Böyle bir yardım talebi sayesinde Alanların Goar'dan sonraki kralının ismini öğreniyoruz. Galya'da Attila'nın Hunları ile savaşan Roma, Sangiban adlı bir yöneticinin başında bulunduğu Alanlara başvurmuştur³⁷³.

451 yılı başında Attila muazzam bir ordu ile Galya'ya doğru harekete geçmiştir. Attila'nın ordusunda Germanerler, Gepidler, Ostrogotlar, Rugi, Skir, Quad, Burgund ve Franklar da bulunuyordu³⁷⁴. Attila'nın ordusu Ren Nehri'ni geçtiği vakit yalnızca Paris ve Troyes şehirleri Hun istilasından nasibini almamıştır. Metz şehrini zapteden Hunlar, Reims'i mukavemetsiz bir şekilde ele geçirmişlerdi. Buradan yönünü Orleans'a çeviren Attila, şehrin muhafızı durumundaki Alanlarla karşılaşmıştı. Çevresi kaleler ile sağlamlaştırılmış bu şehrin savunuculuğunu üstlenen Alan Kralı Sangiban, kaynaklara göre ilk etapta Hunlarla anlaşma yoluna giderek şehri onlara teslim etmeyi kabul etti³⁷⁵. Hun ve Alanların ittifak haberinin ardından Aetius, Batı Gotlarına başvurmuştur. Batı Gotlarının başında bulunan Theodorik ordusu ile Hunların üzerine yürümüştür. Campus Mauriacus denen bölgede gerçekleşen bu büyük savaşta Sangiban'ın tekrar Roma saflarına geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilk etapta Alan kralının şüpheli hareketlerinden bahseden

---

³⁷² Auxxere'de bir manastır rahibi olan Heiric (841-876), *Vita S. Germani* adlı bir eser kaleme almıştır. Burada bu hadise şu şekilde anlatılmaktadır: "*Gelenek ve suçlarından bıktığımız küstah halktan (Armoricanlar), herhangi bir yaratıktan daha vahşi olan kral Eochar önderliğindeki Alanların intikam almasına izin verildi.*", bkz. Alemany, *Sources on the Alans*, s. 127.

³⁷³ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 65.

³⁷⁴ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 92.

³⁷⁵ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 60; Michael Frassetto, *The Early Medieval World: From the Fall of Rome to the Time of Charlemagne*, 2013, s. 24; Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 94.

Jordanes, savaş esnasında asıl direniş ve mücadelenin Alanlar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Onun aktardığı bilgilere göre, savaş esnasında Roma ordusunun sağ kanadını Theodorik ve Gotları, sol kanadı Aetius ve Romalılar merkezi ise Alan birlikleri tutuyordu³⁷⁶. Jordanes'in bütün ayrıntılarıyla anlattığı bu savaşta galip taraf Hunlar olmuş ve Batı Gotlarının başında bulunan Theodorik de savaşta hayatını kaybetmiştir. Theodorik'in ölmesinin ardından Vizigotların başına geçen Thorismund Hunlarla savaşmak istemeyerek Galya'ya geri dönmüştür³⁷⁷.

Jordanes'in anlattıklarına göre, Attila, savaşın ardından mücadelenin seyrini değiştirmiş olan Alanları kesin bir şekilde hâkimiyeti altına almak için Galya'ya yönelmiştir. Bu seferde Attila'nın hedefi Liger (Loire) Irmağı kıyılarında yaşayan Alan ordaları idi. Son mücadelelerde Vizigot Kralı Thorismund'un Attila'ya karşı Alanlara yardım etmesi savaşın kaderini değiştirdi ve Attila geri çekilmek zorunda kaldı³⁷⁸.

Bazı Alan birliklerini Hunların elinden kurtarmasına rağmen Vizigotların yeni kralı 453 yılında kuzeydeki Alan bölgelerine saldırarak, Aquitaine'de bulunan Alanları buradan sürmeyi başarmıştır. Ancak bu savaşlar esnasında Alanların yoğunlukta buldukları ve hâlâ merkezi durumundaki Orleans'ı almayı başaramadıkları anlaşılmaktadır³⁷⁹.

4.6. Kuzey Afrika'da Vandal–Alan Devleti

Bir Doğu Germen kavmi olan Vandallar ile Alanların Avrupa'yı kasıp kavuran hareketlerinin nihaî noktası Kuzey Afrika toprakları olmuştur. Galya, Galiçya ve şimdiki İspanya topraklarını yağmalayan Vandallar, Alanların da dâhil oluşu ile güçlerini katlayarak Kuzey Afrika'da söz sahibi olmuşlardır. VI. yüzyıl yazarı Prokopius'un kayıtları, Vandallar ile Alanların Kuzey Afrika'ya geçişlerine dair en

---

³⁷⁶ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 61.

³⁷⁷ Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 100.

³⁷⁸ Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, s. 70-71.

³⁷⁹ Bachrach, *A History of the Alans in the West*, s. 68.

ayrıntılı bilgileri içermektedir. Prokopius'a göre, bu topraklara gelen Alan ve Vandal sayısı seksen bin civarındaydı³⁸⁰. Denizcilikte de ciddi bir merhaleye ulaşan bu krallık Akdeniz'de uzun bir süre hâkimiyeti elinde tutmayı başarmıştır.

Vandallar ve Alanların Kuzey Afrika'ya geçiş tarihi 429 yılı civarındadır.³⁸¹ Bu geçişin ardı arkası gelmeyen yağmaların bir uzantısı mı, yoksa bir kaçış mı olduğu hususu ise net değildir. Prokopius'un kayıtları bu konuda bir üçüncü ihtimali daha akla getirmektedir. Buna göre, Vandalları ve Alanları bölgeye Roma askerî valisi Bonifacius çağırılmış da olabilir³⁸². Kaçma ihtimalleri ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere, 420'lerde baş gösteren barbar isyanlarında Roma'nın başarılı olması ile alâkalıdır. Ancak Vandalların ve Alanların kısa sürede Kuzey Afrika'da gerçekleştirdikleri faaliyetler bu işin kaçarak olma ihtimalini düşürmektedir. Ciddi bir ordu ve donanma gücüne sahip olarak karşımıza çıkan Vandal ve Alan birlikleri 430 yılında ilk olarak Roma'ya bağlı Hippo Regis³⁸³ şehrini kuşatmışlar ve ele geçirmişlerdir.

Alan soylu Aspar'ın Roma üzerinde bir hayli etkili olduğu günlerde iyice güçlenme fırsatı bulan Vandal-Alan Krallığı bölgeye köklü bir şekilde yerleşmiştir. 435 yılında Roma'ya bağlı Numidya³⁸⁴ ve Moritanya eyaletleri Vandallara ve Alanlara teslim edilmiştir. Onlar için asıl başarı ise Kartaca'nın ele geçirilmesi olmuş ve burası Vandal- Alan Krallığı'nın merkezi haline gelmiştir (439)³⁸⁵.

---

³⁸⁰ Procopius, *History of The Wars*, Book III-IV, s. 53.

³⁸¹ Karsanov A. N., "Alani na Pireneiskom Polyostrove i vı Severnoi Afrike", *Alanika-I*, Vladikavkaz, 1992, s. 111.

³⁸² Procopius, *History of The Wars*, Book III-IV, s. 31.

³⁸³ Hippo Regis bugünkü Cezayir'deki Annaba'nın antik çağdaki adıdır.

³⁸⁴ Bugünkü Cezayir ve bir kısım Tunus topraklarını da içine alan sahranın kuzeyindeki geniş bölgedir.

³⁸⁵ Karsanov A. N., "Alani na Pireneiskom Polyostrove i vı Severnoi Afrike", 113-114.

Bu fetihleri ardı ardına Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarının ilhak edilmesi takip etti³⁸⁶. Yaklaşık on yıl kadar sonra bu sefer İmparator III. Valentinianus Vandallarla bir barış ve saldırmazlık anlaşması yapmak zorunda kaldı.

Kuzey Afrika kıyılarını Vandal tehlikesinden bertaraf etmeye kararlı olan Doğu ve Batı Roma birleşik orduları 468 yılında oldukça büyük bir donanma ile harekete geçmişse de, Tunus açıklarında yapılan savaşta kazanan taraf Vandallar ve Alanlar olmuştur³⁸⁷.

476 yılında hala krallığını sürdürmekte olan Gaiseric, Roma ile uzun süreli bir barış antlaşmasına imza atmıştır. Bu antlaşmadan bir yıl sonra 88 yaşında hayatını kaybeden Gaiseric'in yerine oğlu Huneric kral olmuştur. Geisreic'in ölümü Akdeniz'de Vandal-Alan hâkimiyetinin sonunun başlangıcıdır (477-484). Aryanizme³⁸⁸ sıkı sıkıya bağlı olan Huneric ülkedeki Katolik gruplara karşı oldukça sert tedbirler aldı ve bu durum Doğu Roma'nın huzursuzlanmasına sebep oldu³⁸⁹. Huneric'in buradaki faaliyetlerine dair bugünkü Tunus topraklarında bulunan eski Roma eyaleti Vita'nın piskoposu Victor birtakım kayıtlar sunmuştur.³⁹⁰ Huneric'in 484 yılındaki ölümünün ardından taht hanedanın en yaşlı üyesi olan Gunthamund'a kaldı (484-496). İktidara gelir gelmez Aryanizm inancına sahip olmayanlara yapılan eziyetten vazgeçerek daha ılımlı bir politika izledi.

496-523 yılları arasında Vandal-Alan Krallığı Thrasamund tarafından yönetildi. Onun döneminde Katoliklere uygulanan sıcak politikanın devam ettirildiğini

---

³⁸⁶ Merrils Andy–Miles Richard, *The Vandals*, Wiley-Blackwell, 2010, s. 123.

³⁸⁷ Karsanov A. N., "Alani na Pireneiskom Polyostrove i vi Severnoi Afrike", s. 114-115.

³⁸⁸ 320'lerde İskenderiye'de papazlık görevini sürdüren Arius'un (256-336) fikirlerine bağlı olarak gelişen Aryanizm akımı İsa Peygamber ile ilgili düşünceleri sebebiyle Hristiyan teolojide sapkın olarak değerlendirilmiştir. Bu inancın IV-V. yüzyıllarda Roma dünyasındaki akisleri için bkz. Kaçar Turhan, "IV. Yüzyıl Constantinopolis Kilisesi'nde Aryanizm'in Yükselişi ve Düşüşü", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Dünya Basımevi, İstanbul, 2008, ss. 145-159.

³⁸⁹ Moorhead John, *Justinian*, Routledge, 2013, s. 65.

³⁹⁰ *Victor of Vita: History of the Vandal Persecution*, Translate: John Moorhead, Liverpool University Press, Vol. 10, 2006, Vol. 10.

görüyoruz³⁹¹. 523-530 yılları arasında Vandalların başına geçen Hilderic 60'lı yaşlarında olduğundan savaş işlerini ve Berberî kavimlerin isyanları ile mücadeleyi ordu komutanı Hoamer'e bıraktı. Kartaca'ya bir Katolik piskoposun tayin edilmesine de müsaade eden Hilderic'in bu hareketleri Vandalları ve Alanları memnun etmese de, Doğu Roma ile ilişkiler nispeten düzeldi. Ancak bu sıralarda Hoamer'in Berberî isyanları karşısında aldığı mağlubiyetler hoşnutsuzluğu iyice arttırdı ve Gelimer Aryanizm taraftarları ile isyan ederek 530'da tahtın sahibi oldu. Doğu Roma İmparatoru Iustinianus, Belisairus komutasında bir orduyu Gelimer'in üzerine göndererek bu krallığı ortadan kaldırdı³⁹². Kral Gelimer de 534 yılı Mart ayında Konstantinopolis'e getirilerek, son günlerini esir olarak geçirdi.

Vandal-Alan Krallığı'nın son günleri hakkında Prokopius son derece ayrıntılı ve ilginç bilgiler sunar. Müellif Kuzey Afrika'daki Vandal varlığına son veren Belisarius'un ordusundaki esas birlikler ve komutanlardan Massagetler olarak söz etmektedir. Bu komutanlardan bir tanesinin adı Aygan'dır. Prokopius aslında burada gerekli açıklamayı kendisi yapar ve Massaget kökenli Aygan için; "*Şimdi Hunlar olarak bilinen*"³⁹³ halktan geldiğini söyler. Zaman zaman başka erken dönem kaynaklarında da Massagetler ile Hunların birbirine karıştırıldığını daha önce de görmüştük. Kavim isimlerini eski kaynaklardan alan bazı ortaçağ eserlerinde de Massagetlerin isimleri geçiyor. Örneğin XIV. yüzyıl kaynağı Grigor'da Tuna sahasında, Bizans topraklarına göç eden Massagetlerin aslında Alanlar olduğu söylenmektedir³⁹⁴. Ancak bunun dışındaki eski ve ortaçağ kaynaklarının çoğunda Massaget tabirinden esas kastedilen Hunlar'dır.

Prokopius'un anlatımlarına dönecek olursak, Belisarius'un ordusunda adı geçen Massaget (Hun) komutanlarının isimlerinin birçoğunun açık bir şekilde Türkçe kökenli adlar olduğunu görürüz. Örneğin ordu içerisindeki Massagetlerden

---

³⁹¹ Moorhead John, *The Roman Empire Divided*, s. 51.

³⁹² *Victor of Vita: History of the Vandal Persecution*, s. X.

³⁹³ Prokopius, *History of the Wars*, Book: III, s. 105.

³⁹⁴ Nikifora Grigori, *Rimskaya İstoriya, Vizyatya Konstantinopolya Latinyami*, Tom 1, (1204-1341), *Vizantiiskie İstoriki*, s. 197-198.

oluşan atlı-oklu altı yüz savaşçının başında Bala adında son derece cesur bir asker bulunmaktadır³⁹⁵. İranî nazariyenin gözü kapalı savunucuları Bala isminin de İranî kökenli olduğunu savunarak, Oset dilindeki “*bal: güç*” kelimesine başvurmuşlardır³⁹⁶. Ancak burada bahsedilen Bala bir Alan komutanı değil, aksine Kuzey Afrika’daki Vandal-Alan krallığına karşı mücadele eden bir Hun askeridir.

Kuzey Afrika’nın fethinden sonra her ne kadar bölge Alanlar ile Vandallar arasında bölüştürülmüş olsa da, krallarının her iki halkın da yöneticisi olarak kabul edildiği anlaşılıyor. Venedik’in kuzeyindeki Fantsazo’da bulunan Kral Gelimer’in mezarındaki bir madenin üzerinde “*Gelamir rex Vandolorum et Alanorum*” kaydı bu duruma şahitlik etmektedir. Ayrıca aynı ifade Kral Huneric ve Gaizeric için de kullanılmıştır.

Fotoğraf: “*Gelamir rex Vandolorum et Alanorum*” ifadesi bulunan metal³⁹⁷.

³⁹⁵ Prokopius, *History of the Wars*, Book: III, s. 105.

³⁹⁶ Karsanov A. N., “Alani na Pireneiskom Polyostrove i vı Severnoy Afrike”, s. 115.

³⁹⁷ Feltre Hazinesi, bulunuş tarihi 1875, 50 cm büyüklüğünde, 3.2 kg ağırlığında.

4.7. Batıdaki Alan İzleri

Alanların, Hunlarla birlikte batıya taşınmasının ardından bugünkü, İspanya, Fransa ve İtalya toprakları ciddi bir biçimde bu yeni istilacılara açık hale gelmiş ve uzun süreli evsahipliği yapmıştır. Bölgedeki yerli halkları da yerlerinden eden Alanların, İspanyol halkının etnogenezinde rol aldığı söylenmektedir. Bu iddianın sahibi İspanyol etnik kimliği ve oluşumu hakkında ciddi çalışmalara imza atan etnograf José Manuel Gómez-Tabanera'dır³⁹⁸.

Vaktiyle Katalonya bölgesinin adı içerisinde de Alan adının aranması gerektiğine yönelik teklifler gelmişse de, bilim dünyasında bu pek itibar görmemiştir. Ancak ilginç olan bir husus var ki, o da özellikle İspanya'da karşılaştığımız pek çok toponimin Alan adını içermesidir. Kaldı ki, Batıdaki Alanlarla ilgili kıymetli bir çalışmaya imza atan Bachrach'ın sunduğu onlarca Alan toponimine Kafkasya'daki yurtlarında bile rastlamıyoruz. Bachrach, bunun sebebini Kafkasya'da göçebe bir hayat yaşarken, batıya göçün ardından yerleşik bir hayat benimsemeleriyle açıklamaya çalışmaktadır.

İspanya'daki "Alains, Alaincourt, Allainville, Courtalain, Allaines", Fransa'daki "Allan, Allançon", İtalya'daki "Allain, Alagna, Alan d'Riano, Allegno" gibi toponimlerin buralara yerleşen Alan birliklerinden geldiği düşünülmektedir. Bu yerleşim yerlerinin bazılarının adlarının ortaçağ boyunca kullanıldığını görüyoruz. Örnek vermek gerekirse Galya'da Alanlar en az üç kuşak kadar yaşamışlar ve dönemin yöneticileri tarafından önemli geçit yerlerine yerleştirilmişlerdi. Prokopius, Kuzey Afrika'ya göçen Alan sayısının seksen bin civarında olduğunu kaydetmiştir, ancak buralara yerleşen nüfus ve faaliyetleriyle ilgili ne yazık ki kaynaklar sessiz kalmaktadır.

Son olarak Portekiz'deki "Alanquer" yerleşim yerinin adının "Alan Kerk"ten (kale) türediği ve Kafkasya'ya özgü bir köpek olan Alaunt'un bu bölgeye Alanlar

---

³⁹⁸ Gómez-Tabanera'nın bu iddialarını dile getirdiği çalışması; *Ethnogenesis of the Spanish Peoples*, Instituto Español de Antropología Aplicada, Madrid, 1966.

tarafından getirildiği iddiaları ile karşılaşırız. Alanquer şehrinin armasında kale ve Alaunt köpeği sembolünün yer alması da yalnızca bir tesadüf olmasa gerektir.

5. Kafkasya'da Alanlar

Sarmat göçleri dâhilinde Hazar'ın batı kıyısına geçen ve bölgeye geldiklerinde oldukça güçlü bir durumda olan Alanlar, Hun istilasına kadar buradaki hâkimiyetlerini sürdürmüş İtiler. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Hunlardan kaçan ya da onlara katılarak batıya gelen Alan birliklerinin dışında, Kafkasya'daki yurtlarında da bir hayli Alan nüfusunun kaldığı ve zamanla tekrar toparlanarak bölgedeki faaliyetlerde söz sahibi olmaya başladıkları görülmektedir.

Hun hareketlerinin Alan nüfusunu ve coğrafi dağılımını ciddi bir şekilde etkilediği gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu durum Kafkasya'daki arkeolojik kazılarla da teyit edilebilir niteliktedir. Sözkonusu dönemde Alan nekropollerini Merkezî Ön Kafkasya'da birden bire azalırken dağ etekleri ve dağlık bölgelerde Alan bulguları artar. İstiladan kurtulmak isteyen ciddi bir Alan nüfusu Kafkas Dağları'nın çeşitli bölgelerine çekilmişlerdi. Bu noktada belirtmemiz gereken önemli bir husus daha var. Sarmat göçleri ardından Alanları hem Orta Don boylarında hem de Kuzey Kafkasya'da görüyoruz. Hunlardan asıl darbeyi yiyenler Don boylarında oturan Alanlar olmalıdır. Ancak mevcut durum Kuzey Kafkasya'nın da bu hareketlerden derin bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Hunlardan sonra Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinde yine de Alan nüfusunun kaldığını söylemiştik. Buna delil olarak gösterilebilecek unsurlardan bir tanesi de bugünkü Kuzey Osetya topraklarında bulunan Brut Mezarlığı'dır. Mezarlardan çıkan buluntular hakkında arkeologların yaptığı yorumlar, yüksek bir sosyal ve ekonomik durumun mevcudiyeti yönündedir³⁹⁹.

Hunların ardından Kafkasya ve Doğu Avrupa'nın nüfus hareketliliğinin esas kaynağı olan birçok Orta Asyalı kavmin Alanlarla münasebetleri ve özellikle As

---

³⁹⁹ Tuallagov A. A., *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 214. Brut mezarlığındaki bulgular Alanlara atfedilmektedir, ve buradaki bulgular bölgedeki erken Alan arkeoloji sahalarındaki verilerle ahenk halindedir. Brut bulguları bölgedeki Alan kültürel devamlılığına da şahitlik etmektedir.

kavminin müstakilliği meselesini bu kısımda değerlendirmeye çalışacağız. Özellikle Alanlar ve Aslara komşu arazilerde hâkimiyet tesis eden çeşitli Türk kavimleri ile ilişkileri ve ortaçağlarda bitmek tükenmek bilmeyen Bizans-İran savaşlarındaki rolleri bağlamında konuyu incelemek yerinde olacaktır. Burada kısa bir alt başlıkla sunduğumuz Part İmparatorluğu dönemi henüz Hunların batıya geçişi öncesinde kaynaklara yansıyan Alan faaliyetlerini içermektedir.

5.1. Part İmparatorluğu ve Alanlar

MÖ 247–MS 224 yılları arasında egemenlik kuran Part İmparatorluğu, eski Ahamenid arazisinin bir kısmında, Seleukoslardan ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuş ve kurucusunun adına nispetle Arşaklar olarak da anılmışlardır.

I. Mithridates zamanında Seleukoslardan Media ve Mezopotamya'nın kontrolünü ellerine geçiren Partların özellikle batı yönündeki genişlemeleri Roma ve Ermeni Krallığı ile mücadelelerin başlamasına sebep olmuştur.

Part İmparatorluğu ile Alanların ilk münasebeti MS 35 yılında, Partların başında III. Artabanus'un bulunduğu dönemde gerçekleşmiştir. Ermeni ve Part topraklarına Alanların gerçekleştirdikleri bu ilk saldırının arkasında Roma İmparatoru Tiberius vardır. Zikredilen saldırının ayrıntılarını Josephus Flavius'tan nakletmiş-tik⁴⁰⁰.

Part topraklarına bir diğer Alan akını MS 72-73 yıllarında gerçekleştirildi. Bu dönemde tahtta bulunan I. Vologeses, Roma'da imparatorluk iddiasıyla ayaklanan Vespasian'ı desteklediği sırada bugünkü Güney Azerbaycan topraklarının aniden Alanlar tarafından işgal edilmesiyle hareketsiz kaldı ve herhangi bir yardımda bulunamadı⁴⁰¹. Suetonius'un Domitian'ı anlattığı bölümde geçen bu hadiseden

---

⁴⁰⁰ *Antiquities of the Jews*, Book XVIII, c. 4: 4-5.

⁴⁰¹ Suetonius, *The Lives of the Caesars*, Book VIII, s. 343.

Cassius Dio da söz etmektedir. Ancak Dio yalnızca Partların komşu kavimler tarafından istilaya uğradığını anlatır ve Alanların adını anmaz⁴⁰².

Alanlar ile Partların üçüncü kez karşılaşmaları İberyâ Kralı II. Pharasmanes'in, Alanların Hazar Kapılarından geçmesine müsaade etmesi ve kışkırtmaları sonucu, II. Vologeses'e bağlı bulunan Alban ve Med topraklarına girmeleri sonucundadır⁴⁰³. Bu son saldırı esnasında Alanlar MS 135 yılında bugünkü İç Anadolu topraklarına kadar ulaşmışlar ve Kapadokya'yı da yağmalamışlardır. Son seferden Part İmparatorluğu'na bağlı birçok vasal krallık da nasibini almıştır⁴⁰⁴.

Hunların bölgeye gelmelerinden önce Alanlar Kafkasya'da da bir hayli kalabalık bir nüfusa sahipti ve henüz onlar için merkezî bir devletten söz etmek güçtü. Bununla birlikte bazı yerli halkların üzerinde hâkimiyet tesis ederek belki de bir göçebe devletinin temelleri atılmış halde karşımıza çıkmaktadırlar. Miladın ilk yıllarından itibaren bölgede Alan egemenliği altında toplanan halkların da çoğaldığını görüyoruz. Yeni fatihlerin Part, Ermeni ve Anadolu topraklarına yaptıkları akınlar da yerleşme amacı gütmediklerini, kalıcı olmadıklarını ve yalnızca ganimet niyetiyle hareket ettiklerini görüyoruz.

5.2. Bizans-Sâsânî Savaşları ve Alanlar

Doğu ile Batının en uzun süreli hâkimiyet mücadelelerinden biri olan Roma-İran savaşları yedi yüzyıl gibi geniş bir zaman dilimini kapsar. Roma ile başlayıp Bizans ile devam eden batının karşısında, Partlar ile başlayıp Sâsânîlerle devam eden doğuyu görmekteyiz. Sonu gelmeyen bu savaşlara pek çok kavmin dâhil olması kaçınılmazdı. Birbirine uzak merkezlerin yönettiği bu mücadelelerde her iki tarafa komşulukta bulunan güçlü kavimler savaşların kaderini belirleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Alanlar hem batıda Roma ile münasebette bulunmaları, hem de İran'la doğal sınırları neticesinde bu savaşların bir parçası ol-

---

⁴⁰² *Dio's Roman History-VIII*, Epitome Book LXV, s. 290-291.

⁴⁰³ *Dio's Roman History VIII*, Epitome Book LXIX, s. 451-453.

⁴⁰⁴ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 84.

maktan kurtulamamışlardır. Özellikle VI. ve VII. yüzyıllarda ardı ardına patlak veren bu mücadelelere Alanların haricinde bölgeye birbiri ardına gelen Suvar, Avar, Bulgar gibi çeşitli Türk toplulukları da dâhil olmuşlardır.

541 yılında Karadeniz kıyısında önemli bir konumda bulunan Petra kenti Sâsânî Şahı Hüsrev tarafından ele geçirilmiş ve Doğu Roma idaresi altındaki Lazika üzerinde hâmilik tesis edilmiştir⁴⁰⁵. Bu olaydan yedi yıl sonra Lazika Kralı Gubaz, kenti İranlılardan geri almak için Kafkasya'daki Suvar ve Alanlardan yardım istemiştir⁴⁰⁶. 548 yılında gerçekleşen bu mücadelede Sâsânî ordusu mağlup edilmiştir. Bu ilk mücadele Doğu Roma'nın yeni karşılaştığı halklar karşısında izlediği başarılı bir politikanın da göstergesidir. Bozkırın dinamik halklarının yönü haraçlar ve çeşitli hediyeler karşılığında başka taraflara kaydırılarak Doğu Roma bir süre de olsa bunları kendisinden uzak tutma konusunda daimî ve başarılı bir siyaset izlemiştir.

Prokopius, Alanların, Petra'daki mücadeleden bir yıl kadar sonra bu sefer Sâsânî ordusu yanında Roma'ya karşı girdikleri bir mücadeleden söz etmektedir (549). I. Hüsrev Anuşirvan zamanında Sâsânîler, *Chorianses*⁴⁰⁷ adlı bir İranlı komutasında Doğu Roma müttefikleri Kolchhis topraklarına saldırmışlardır⁴⁰⁸. Alanlar tarafından desteklenen Chorianses'in ordusu bu savaşta Roma ve Lazika birlikleri karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Prokopius'un satırları bahis konusu mücadele ile

---

⁴⁰⁵ Procopius, *History of the Wars II*, s. 411; Prokopius bu kentin kuruluş hikâyesini de aktarmaktadır. İmparator Justinian'ın Lazika'ya gönderdiği memurlardan biri olan Ioannes'in (Tzibus), kralı Lazika yakınında bu şehrin kurulması için ikna ettiğini bildirir. Daha sonra Lazika'nın ihtiyacı olan tuz ve diğer ürünlerin Kolchhis üzerinden getirilmesinin imkânsız olması sebebiyle Ioannes'in Petra'da bir nevi tekel oluşturarak bu ürünlerin ticaretini yapmaya başlaması anlatılır. Bkz. Procopius, *History of the Wars II*, s. 389.

⁴⁰⁶ Procopius, *History of the Wars II*, s. 537; Alemany, "Sixth Century Alania: Between Byzantium Sâsânîan Iran and the Turkic World", *Ērân ud Anērân: Webfestschrift Marshak*, 2003, s. 5.

⁴⁰⁷ Sâsânî ordusunun başında bulunan bu kişinin adını Alemany, başka bir makalesinde Farroxân (Χοριάουης) olarak vermektedir. Bkz. Alemany, "Sixth Century Alania: Between Byzantium Sâsânîan Iran and the Turkic World", s. 5. Bu hadiseler Prokopius'un 551-553 yıllarını anlattığı ve sonradan yazılmış olan sekizinci kitabında yer almaktadır.

⁴⁰⁸ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 196-197.

ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler içerir: Savaş esnasında isabet eden bir ok neticesinde Sâsânî komutanın ölmesinin ardından dağılan İran ordusu, düzensizlik içindeyken, yayını mahir bir şekilde kullanan Alan savaşçısı uzun süre Romalılara direnmiştir. Ancak Thomas'ın oğlu Ioannes mızrağıyla bu Alan savaşçısı öldürerek, Sâsânî ordugâhının ele geçirilmesini sağlamıştır⁴⁰⁹.

Roma ile İran arasındaki mücadelelere sık sık sahne olan yerlerden bir tanesi Lazika Krallığı idi. Bizans'a bağlı bir krallık durumundaki Lazika stratejik bir konumda bulunduğu için İran tarafından da sık sık işgale uğruyordu. Lazika'da Kral Gubaz 555 yılında öldürüldüğünde tahta geçecek kişiyi Roma İmparatoru Iustinianus belirlemiş ve Gubaz'ın kardeşi Tzathes 556 baharında Lazika'ya ulaşmıştır⁴¹⁰. Aynı yıl Gubaz'ın ölümünü araştırmak üzere Senatör Athanasius Lazika'ya gönderilmiştir⁴¹¹. Senatörün buradaki faaliyetlerini anlatan Ermeni kaynağı Agathias, bu olayda Kolkhis kralının Roma'ya ihanet ederek İran'a yanaştığını ve Kafkaslar boyunca yayılmış olan Alanlardan faydalanarak Roma'nın bu barbarlar tarafından yenilebileceğini anlatmaktadır⁴¹².

Bizans ile Sâsânîler arasında uzun süredir devam eden savaşlar İmparator I. Iustinianus ile I. Hüsrev Anuşirvan arasında yapılan elli yıllık bir barış antlaşması ile durmuştur (561)⁴¹³. Ancak Bizans tahtına gelen II. Iustinus'un, Ermeni Krallığı'ndan da aldığı destek ile ödemesi gereken yıllık haracı göndermemesi, 572 yılında tekrar savaşı tetikledi. Sâsânîlerin de Güney Arabistan'daki Himyeri topraklarını egemenliği altına alması safları keskinleştirmiştir⁴¹⁴. Burası Kuzey Afrika'ya yakın-

---

⁴⁰⁹ Procopius, *History of the Wars*, Book VII-VIII, s. 129-131.

⁴¹⁰ Agathias, *The Histories*, Book V, 1975, Eng. Trans. Joseph D. Frendo, Berlin- New York, s. 83-84.

⁴¹¹ Agathias, *The Histories*, Book V, s. 84.

⁴¹² Agathias, *The Histories*, Book V, s. 85.

⁴¹³ Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, Fragment: 6. 1-3, s. 71-72, Trans. R. C. Blockley, Liverpool, 1985. Bu antlaşmada Roma elçilik vazifesini Peter isimli bir diplomat üstlenmiş ve taraflar Dara'da barış görüşmelerini gerçekleştirmişlerdir. 50 yıllığına varılan antlaşmanın ilk maddesi Pers, Hun ve Alanların Hazar Kapılarından geçerek Roma arazilerine saldırıda bulunmayacaklarına dair temianttır.

⁴¹⁴ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 180.

lığı sayesinde Roma'nın birtakım ticarî gereksinimlerinin de karşılandığı bir bölge idi. Aşağı yukarı aynı tarihlerde Orta Asya'daki Köktürklerin de Bizans'a bir elçilik heyeti ile başvurduğunu ve Sâsânîlere karşı yeni bir cephenin oluştuğunu görüyoruz. Bizans da bu elçilik heyetine cevaben Zemarkhos önderliğinde Köktürlere elçilik heyeti göndermiş, bunun üzerine Sâsânîler derhal harekete geçerek Alanları bu elçilik heyetinin geçişine izin vermemeleri ve onları ortadan kaldırmaları noktasında baskıya başlamışlardır⁴¹⁵. Alanların bu elçilik heyetinin geliş ve gidişindeki rolünü Köktürk başlığı altında daha ayrıntılı göreceğiz. Netice itibariyle Alanlar, Sâsânîlerin çağrısına cevap vermemiş gözükmektedir. Bu tarihlerde Bizans'ın yanında yer alan Alanlar, Köktürk hâkimiyetinin Hazar kıyılarına ulaşmasından sonra onların idaresini benimseyeceklerdir.

Belki de Alanların Köktürk hâkimiyetini benimsemesinin bir tezahürü olarak 574-578 yıllarında Tiberius önderliğindeki Bizans ordularının Albanya seferi gerçekleşmiştir. Bu sefer esnasında pek çok Suvar ve Alan esir edilerek Bizans arazilerine götürülmüştür. Bizans kaynağı Epiphaniyalı Ioannes'e göre de Alanların Köktürk himayesine girişi 572 civarında olmalıdır⁴¹⁶. Olayın ayrıntılarını aktaran Menandros, bu meselenin yalnızca Köktürklerle ilgili olmadığını, Sâsânîlerin bölgedeki bu yerel güçlerle ilişki kurmasından da Bizans'ın rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. Nitekim Alan ve Suvarlar Bizans'a elçilik heyeti göndererek esirlerinin iadesi talebinde bulduklarında Tiberius onlara Sâsânîlerden ne kadar rüşvet aldıklarını sormuş ve kendilerinin iki katını vereceklerini bildirmiştir.

---

⁴¹⁵ Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, Book:3, s. 82.

⁴¹⁶ Mangaltepe İsmail, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2009, s. 119. 569 yılında yola çıkan Zemarkhos'un iki yıl kadar merkezden uzak kaldığı ve Köktürk yurdundan dönüşünün 571lerde olduğu düşünülmektedir. Köktürklerden dönüş yolunda 570lerin sonu ya da 571 yılının hemen başında Alan ülkesine uğrayan Zemarkhos'un burada Alan kralı ile diyaloglarını biliyoruz. Alan kralının Türklere karşı temkinli davranması henüz Köktürk hâkimiyetine girilmediği yönünde yorumlanabilir.

Menandros'un kayıtlarına göre Alan ve Suvarlar bu durumdan son derece memnun olarak esirlerini de iade ile yurtlarına dönmüşlerdir⁴¹⁷.

5.3. Kafkasya'da Türk Hâkimiyeti ve Alanların Durumu

5.3.1. Köktürk Çağındaki Gelişmeler

Köktürk Kağanlığı'nın kurucu unsurları bilindiği üzere vaktiyle Juan Juanlara silah imal eden, bir nevi onların vassalı durumundaydılar. Tâbi oldukları Juan Juanlardan Bumin'in kız istemesi ve bunun reddi üzerine yaşanan siyasî hadiseler, bilhassa Köktürklerin Batı Wei Hanedanı ile temasa geçişi gibi olaylar devletin kuruluş sürecini hızlandırmıştır. 552 yılında Bumin'in Juan Juanlara saldırması ve bu mücadele esnasında liderleri A-na-kui'nin intihar etmesi, Köktürklerin bağımsızlığa attıkları ilk adım olmuştur⁴¹⁸.

Bumin, devleti kurduğunda Köktürklerin batı kanadını oluşturan topraklara kardeşi İstemi'yi tayin etmiş ve buradaki fetihlerden ve siyasî ilişkilerden İstemi Kağan sorumlu olmuştur. Bumin doğuda fetihlerle meşgul olduğu sırada, İstemi Kağan, Töles ve On-Oğur boylarını itaat altına alarak ülke sınırlarını batı yönünde bir hayli genişletmiştir. Bölgedeki bir diğer Türk devleti olan Akhun sınırına dayanan İstemi'nin dönemin süper güçlerinden biri olan Sâsânîlerle anlaşması neticesinde Akhun devleti yıkılmış ve Köktürkler kuruluşun ilk yıllarında dönemin en büyük güç savaşlarının (Bizans-Sâsânî) doğal bir parçası haline gelmişlerdir.

Batıda Hazar Denizi'ne kadar ulaşan Köktürk fütuhâtı ve Akhunların ortadan kaldırılması neticesinde İpek Yolu'nun Köktürklerin denetimine geçmesi bir süre sonra Sâsânî İmparatorluğu'nu rahatsız etmeye başlamıştır. İpek Yolu'na ve Maveraünnehr'e hâkim olmak isteyen Sâsânîler bu sebeple Akdeniz ve Bizans merkezlerine yapılan ipek ticaretini durdurduğu gibi, İstemi'nin gönderdiği elçilik

---

⁴¹⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 186.

⁴¹⁸ Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çeviren: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011, s. 18.

heyetlerine de itibar etmemişlerdir⁴¹⁹. Bölgenin ticaretle uğraşan yerli halkı Soğdluların bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmeleri kaçınılmazdı ve çareyi Köktürk kağanına başvurmakta bulmuşlardı. İstemi, Soğdluların talebi neticesinde yeni bir ittifak cephesi açmak için Maniakh önderliğinde bir elçilik heyetini Bizans'a göndermeyi uygun bulmuştur (567)⁴²⁰.

İstemi'nin, Bizans İmparatoru II. Iustinos'a gönderdiği bu ilk elçilik heyeti vasıtasıyla Alanların da Köktürkler ile ilişkileri başlamıştır. Esas itibariyle bu Alanların Orta Asya'daki Türk kökenli halklar ile ilk teması değildi. Bu gelişmeden on yıl kadar önce yine bir elçilik heyeti vasıtasıyla Alanların zikredilen ilişkilere dâhil olduklarını biliyoruz. 557 yılında Avarlar Kafkasya'ya ulaştıklarında Alan kralından Doğu Roma ile bağlantı kurması için istekte bulunmuşlardı. Bunun üzerine Kandikh adlı elçi İstanbul'a gönderilmiştir. O sıralarda Saros isimli bir reis tarafından yönetilen Alanlar, Lazika'daki Roma kuvvetlerine bu yeni halk hakkında bilgi vermişler, bunun üzerine imparator da onlardan bir elçi göndermelerini istemişti⁴²¹.

Tekrar İstemi'nin yolladığı elçilik heyetine dönecek olursak, elçi Maniakh'ı oldukça iyi bir biçimde karşılayan Bizans İmparatoru II. Iustinos, Ağustos 569'da Zemarkhos'un öncülük ettiği bir karşı elçilik heyetini yola çıkardı. Bu geri dönüş heyetinin içinde Maniakh da bulunuyordu. Altındağ denen bir mevkiye oturan İstemi Kağan da Zemarkhos'u son derece güzel bir şekilde karşılamış, Bizans imparatorunun mektubunu okuyan elçiye dönüş yolunda eşlik etmesi için Tagma Tarkan adlı bir Köktürk ve adamları görevlendirilmiştir. Sâsânîlerden çekinerek dönüş yoluna koyulan elçilik heyeti Alan topraklarına ulaştıklarında, Alan reisi Saros onlara burada güven vermiş ve ağırlamıştır. Bu elçilik heyetinin macerasını Menandros bütün ayrıntısı ile anlatmaktadır: "...Zemarkhos on iki gün boyunca kumlu sahada yolculuk etti ve bazı zor saha şartlarından kaçmayı başararak İkh

---

⁴¹⁹ Lıgeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Çeviren: Sadrettin Karatay, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 59, 60, 61.

⁴²⁰ Mangaltepe İsmail, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, s. 48-52.

⁴²¹ Theophannes Confessor, *The Chronicle of Theophannes Confessor*, s. 341.

(Emba) Nehri'ne, oradan Daikh'e (Yayık) ve sonra diğer gölleri de geçerek Attila'ya (İtil) geldi. Daha sonra Ugurlara geldiler ve orada kendilerine Kophen (Kuma?) Nehri yakınlarında ormanlık bir alanda, kendilerini esir almak üzere, dört bin Sâsânî'nin pusuda beklediği söylendi. Bu nedenle, orada İstemi'nin hâkimiyetini koruyan Ugurların lideri, tulumları su ile doldurarak Zemarkhos ve arkadaşlarına verdi; bu sayede çölü geçerken içebilecekleri bir şeyleri olacaktı. Bir göle geldiler ve bu büyük su birikintisini geçtikten sonra Kophen Nehri'nin boşaldığı göllere ulaştılar. Buradan, gerçekten Sâsânîlerin kendileri için pusuda bekleyip beklemediklerini görmek için gözcüler gönderdiler. Gözcüler tüm alanı taradılar ve hiç kimseyi görmediklerini bildirdiler. Buna rağmen, büyük bir endişe içerisinde Alanların topraklarına doğru ilerlediler, çünkü Oromuskhi kabilesinden çok korkuyorlardı. Alanların topraklarına geldikten sonra ve yanlarındaki Türkler ile birlikte hükümdarları Sarosius'un huzuruna çıkarılmak istediklerinde hükümdar, Zemarkhos ve arkadaşlarını memnuniyetle kabul etti, fakat silahları alınana kadar Türk elçileri kabul etmeyi reddetti. Zemarkhos bu meselede hakem oldu ve bu konu hakkında üç gün tartıştılar. Sonunda, Türkler Sarosius'un istediği gibi, silahlarını bırakarak, huzura çıktılar. Sarosius, Zemarkhos ve arkadaşlarına, Miusimiaların topraklarından geçmemelerini tavsiye etti, çünkü Sâsânîler Suania'da onlar için bekliyorlardı; Dariene (Dâr-ı Alan) adlı yolu kullanarak dolambaçlı yoldan gitmeleri onlar için daha iyi olacaktı. Zemarkhos bunu öğrenince, ipek taşıyan on hamal gönderdi, çünkü Sâsânîlerin ipeğin önceden gönderildiğini ve yolda ilk olarak onların yolculuk edeceğini düşünmelerini istiyordu, bu sayede onun bir sonraki gün ortaya çıkacağını düşüneceklerdi. Hamallar yola çıkınca, Zemarkhos Sâsânîlerin arkada sol tarafta pusuda bekledikleri düşünülen Miusimia'dan ayrıldı ve Dariene'den geçerek Apsilii topraklarına doğru yola çıktı. Zemarkhos, Rogatorium'a ulaştı ve oradan da Trabzon'a ulaşarak Bizans'a geldi"⁴²².

Bu elçilik heyeti notları açık bir şekilde henüz o tarihlerde Alanların Bizans müttefikliğinden çıkmadıklarını göstermektedir. Köktürkler hâlâ onlar için tehlike arz eden bir kavim durumundadır ve elçilik heyetlerinde tıpkı Avarlar da olduğu

---

⁴²² Mangaltepe İsmail, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, s. 60-61.

gibi sadece bir aracılık rolü üstlenmişlerdir. Alan kralının Köktürk elçilerinden silahlarını bırakmalarını istemesi de aradaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Karşılıklı memnuniyet gösterilerinin sonucunda 571 yılında Bizans-Sâsânî savaşları yeniden alevlenmiş ve bu savaşlar sırasında Köktürkler batı yönündeki fetihlerine yenilerini eklemiştirler. Bizans-Köktürk ilişkilerinin seyrinin değiştiğini bu savaşlardan beş yıl sonra (576) İmparator II. Tiberius tarafından gönderilen yeni bir elçilik heyeti vasıtasıyla anlıyoruz.

Elçi Valentinianus, Köktürk topraklarına (Aral havası) ulaştığında, İstemi Kağan'ın ölmesi nedeniyle Türk yurdundaki mateme denk gelmişlerdi. Hâlihazırda Bizans'ın Köktürlere karşı izlediği politikanın değişiminden rahatsız olan Türkşad, elçilere son derece sert davranmıştır. Tıpkı Zemarkhos heyeti gibi bu elçilik heyetinin de ayrıntılı raporlarına sahibiz. Türkşad son derece kızgın bir şekilde Bizans elçisini şu sözlerle tehdit etmiştir: "Ben, esirlerimiz olan Uar-Hunilerin (Avar) hangi yoldan Bizans'a gittiklerini biliyorum. Dinyeper'in, Meriç'in nerede olduğunu, Tuna'nın nereye aktığını da biliyorum. Gün doğusundan gün batısına kadar ülkeler bize diz çökmüştür. Düşünün sefiller, Alan ulusunu ve On-Oğurları. Tam bir güven içerisinde ve de kendi güçlerine inanarak, Türklerin mağlup edilemez gücüyle karşılaştılar. Fakat umutları boşa çıktı ve onlar da bizim tebaamıza dâhil edilerek kölelerimiz arasına katıldılar"⁴²³.

Türkşad'ın bu sözleri Alanların kesin bir şekilde 576 yılından önce Köktürk hâkimiyetini tanıdığı bir kanıttır. Bizans bölgedeki savaşlarda çok ciddi bir müttefikini kaybetmiş gözükmektedir. Bölgedeki Alan ve Ugorların, Köktürk hâkimiyetine geçiş sürecine dair Taberî'de de bir kayıt bulunmaktadır. Buradaki kayda göre, Köktürklerle yapılan antlaşma ile Akhunların ortadan kaldırılmasının ardından, Sâsânîlerle barış içinde olan Köktürkler Bulgar, Belencer ve Hazar topluluklarını hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu halkları yanına alan İstemi'nin daha sonra

---

⁴²³ Lıgeti, *Bilinmeyen İç Asya*, s. 72; Abdülkadir Donuk, "On Dilli Bizans", *Türk Kültürü*, Sayı 257, Yıl: XXII, Eylül, Ankara, 1984, s. 537-540.

Hüsrev Anuşirvan'a karşı harekete geçtiğini ve Derbent yakınlarına geldiğini öğreniyoruz. Bu seferde Köktürkler İran sınırındaki bazı istihkâmları kuşattıktan sonra yurtlarına geri dönmüşlerdir. Taberî'nin bu kayıtlarını değerlendiren Artamanov, Alan ve Utrigurların muhtemelen o sıralarda veya kısa bir süre sonra Köktürk hâkimiyetini tanıdıklarını düşünür⁴²⁴.

Köktürk Kağanlığı'nda Budizmi kabul ederek tartışmalara yol açan Taspar Kağan'ın devlet geleneğini çiğneyerek Türk kökenli bir anneden gelmeyen Ta-lo-pien'i tahtına varis göstermesi huzursuzluğu iyice arttırmıştı⁴²⁵. Köktürklerde Ta-lo-pien, An-lo, She-t'u ve İşbara arasındaki kağanlık mücadelesi sürerken, doğuda yani Çin'de Sui Hanedanı önderliğinde yeniden birliğin tesis edilmesi Köktürklerde işleri bir hayli zorlaştırmış ve devletin dikkatini batıdan uzaklaştırmıştır.

Kendi iç işleri ile meşgul olan Köktürklerin zamanla Hazar ötesinde bulunan kavimler üzerindeki otoritesinin de zayıflaması kaçınılmaz idi. Devletin zayıflamaya başlamasıyla birlikte bir süredir Köktürk hâkimiyeti altında yaşamakta olan Alanlar, tekrar müstakil hareket etmeye başlamışlardır. Alanlar üzerinde yeniden egemenlik tesis edecek olan bir diğer Türk kavmi Köktürklerin çözülme sürecinin ardından bağımsızlığına kavuşan Hazarlar olmuştur.

5.3.2. Doğu Avrupa'nın Yeni Gücü: Hazarlar

Henüz VI. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Kafkasya'daki Suvar gibi boyları ve Semender, Belencer gibi yerli halkları egemenlik altına almaya başlayan Hazarlar, Orta Asya'daki Köktürk Kağanlığı'nın en batıdaki temsilcisi konumundaydı.

VII. yüzyılda, kadim düşmanı Sâsânîler karşısında, bölgenin bu yeni gücünün desteğine başvuran Bizans (Heraklios), 627'de girişecekleri savaş için Hazar-

---

⁴²⁴ Artamanov, *Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınevi, 3. Baskı, 2004, s. 186.

⁴²⁵ Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, s. 66.

ların başında bulunan Ziebel adlı yöneticiden yardım istemiştir⁴²⁶. Ermeni kaynağı Sebeos'a göre, bu kişi Köktürklerin Aşina soyundan geliyordu⁴²⁷. Kaynakların ifadesine göre, Hazarların başındaki Ziebel ülkenin bir nevi ikinci yöneticisi konumunda idi. Örneğin Theophanes, Bizans'a yardım eden bu kişinin hem Hazar kağanı olduğunu hem de devletin ikinci derecede bir yöneticisi konumunda olduğunu bildirmektedir.⁴²⁸ Bu kayıtlar henüz 627'lerde Hazarların zayıf bağlarla da olsa Köktürk idaresinden çıkmadıklarını düşündürmektedir.

Köktürk Kağanlığı'nın iç karışıklıklar ile ikiye bölünmesinin ve dağılmasının ardından Hazarlar daha müstakil bir biçimde hareket etmeye başlamışlardır. Kuruluşun ilk günlerinden itibaren dönemin en büyük hükümlerlikleri ile muhatap olmak zorunda kalan Hazar Kağanlığı çok hızlı bir gelişim dönemi göstermiş ve bölge tarihinin söz sahiplerinden biri haline gelmiştir. Uzun süredir devam eden Bizans-Sâsânî-Türk kavgasına bu sefer güneyden hızla yükselen İslam Emevi Devleti'nin dâhil oluşu VII.-X. yüzyıllar arasındaki zaman dilimini sayısız savaşlarla doldurmuştur. Bu savaşlara siyasî rekabetin yanında dinî duyguların da eklenmesi ile mücadeleler amansız bir hale gelmiş ve üç semavî dinin temsilcileri bu dar coğrafyada kozlarını paylaşmışlardır.

Bu ilişkiler çerçevesinde Alanlar da oldukça hararetli bir dönemin içerisine girmişler, tampon vazifesindeki topraklara sahip olmaları dolayısıyla özellikle de güneyden gelen İslam akınlarının ilk karşılayıcısı olmuşlardır. Bunun yanında Hazar ve Bizans devletleriyle olan ilişkileri de sürekli bir değişim göstermiştir.

Hazarların, Alanlar üzerinde ne zaman hâkimiyet tesis ettikleri, bunun kesin bir savaşla mı olduğu gibi meseleler çok açık gözükmemektedir. Buna karşın tezimizin ana meselesi olan Asların durumu bu dönemde daha net izlenebilmekte,

---

⁴²⁶ Theophilus (of Edessa), *Theophilus of Edessa's Chronicle and the Circulation of Historical Knowledge in Late Antiquity and Early Islam*, s. 74.

⁴²⁷ Étienne de La Vaissière, "Ziebel Qaghan Identified", *Constructing the Seventh Century*, Ed. Zuckerman Constantin, *Travaux et Mémoires-17*, Paris, 2013, ss. 761-768.

⁴²⁸ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes the Confessor*, s. 447; Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara: Se-da Yayınları, 1985, s. 27.

özellikle bölgenin yerli kaynaklarındaki açık ifadeler temel iddiamızı desteklemektedir. Alan ve As kavimleri bu karmaşık ilişkiler içerisinde zaman zaman farklı safalarda yer aldıkları gibi bazı durumlarda ortak hareket eder bir halde karşımıza çıkmaktadırlar.

5.3.2.1. Hazar-Arap Savaşlarının Başlaması ve Alanların Durumu

VII. yüzyıl ortaları İslam fetihlerinin arttığı ve hâkimiyet alanının Arap yarımadasından taşarak, sürekli geliştiği bir dönem olmuştur. Halife Ömer zamanında kuzey yönünde genişleyen İslam fütuhatı İran'ın bir kısmının alınmasından sonra, Ermenistan ve Kafkaslara dayanmıştır. Bölgenin yeni hâkimi Hazarlar ile İslam ordularının kaçınılmaz karşılaşmasında Alan toprakları iki güç arasında tampon bölge vazifesi görüyordu. Böylece neredeyse her yıl tekrarlanan karşılıklı saldırılarda sık sık Alanların da isimleri zikredilmeye başlanmıştır.

Taberî'nin verdiği habere göre Halife Ömer'in orduları 642 yılında Bâbü'l-Ebvâb'a saldırmışlardır⁴²⁹. Ancak bu haber bazı araştırmacılar tarafından Hazar-Arap savaşlarının başlangıcı olarak kabul edilmemektedir⁴³⁰. Zikredilen savaşta hedef Alban arazisidir;⁴³¹ İslam ordularının muhatabının doğrudan Hazarlar olup olmadığı konusu, Belencer'in fethi hadisesinin net olmayışı gibi unsurlar Hazar-Arap savaşlarının başlama tarihini on yıl kadar sonraya, Halife Osman dönemine

---

⁴²⁹ Taberî, *Tarih-III*, s. 489-490.

⁴³⁰ Kuzgun Şaban, *Hazar ve Karay Türkleri*, s. 28; Alemany, *Sources on the Alans*, s. 270. Bu sefer esnasında Bekir bin Abdullah idaresindeki İslam ordularının, Şahrbaraz adlı birinin yönetiminde olan Derbent'i de savaşız bir şekilde ele geçirdikten sonra kuzeye Belencer'e doğru ilerledikleri anlatılır. Taberî'de bununla ilgili kayıtlar var ancak Belencer'in fethi kısmı kesin değildir. Bkz. Karatay Osman, *Hazarlar: Yahudi Türkler Türk Yahudiler ve Ötekiler*, Ankara: Kripto Yayınevi, 2016, s. 78-79.

⁴³¹ Tarihi Alban arazisini kuzeyde Kafkas Dağları ve güneyde Aras Nehri ile sınırlandırabiliriz, bu arazi günümüzde Azerbaycan topraklarına (Arran) denk düşmektedir.

erteler. Buradaki mücadelede kesin olan bir şey var ki, o da bölgedeki yerli Alan ve Abhaz gibi halkların Albanlara destek çıkmalarıdır⁴³².

Halife Osman'ın halifeliği zamanında Abdurrahman b. Rabia komutasındaki İslam orduları Belencer topraklarına kadar ilerleyerek bu şehri kuşatmışlardır. Kuşatmaya hazırlıklı olan Hazarların ani bir hücumu neticesinde İslam orduları ağır bir yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Abdurrahman b. Rabia'nın hayatını kaybettiği savaşta dört bine yakın kayıp verilmiştir.⁴³³ Hazarlar ve Araplar arasındaki bu savaşta Alanların ve diğer Kafkas kabilelerinin durumu net değildir. Artamanov, İslam ordularının Kafkasya'ya geldiklerinde Müslümanların dağ geçitlerini tutan yerli kavimler ile muahede yaptıklarını söylese de, durumu kesinleştirecek bir kayıt bulunmamaktadır⁴³⁴.

Sözünü ettiğimiz ilk karşılaşmanın ardından, İslam dünyasında yaşanan halifelik mücadeleleri fetihlere ara verilmesine sebep olmuş ve Hazar-Arap savaşları sekteye uğramıştır. İktidarın Muaviye tarafından ele geçirilmesinin ardından İslam orduları yeniden harekete geçmiş ve mücadeleler kaldığı yerden devam etmeye başlamıştır. 662 yılında İslam orduları henüz Bizans sadakatinde bulunduğunu düşündüğümüz Alan topraklarına küçük çaplı bir sefer düzenlemiştir⁴³⁵.

709 ve 711 yıllarında Mesleme komutasındaki İslam orduları tekrar Hazar topraklarına saldırmışlardır. Ancak bu savaşlarda Alanların rolünü bilmediğimiz için mücadelelerin ayrıntılarına girmeyeceğiz. Söz konusu tarihlerde Alanlar, Bizans'a tâbi bir halk gibi hareket etmektedirler. Buna rağmen mücadelelere dâhil olduklarına dair herhangi bir haberle karşılaşmıyoruz. Örneğin bu sıralarda Kıırım'da devam etmekte olan Bizans-Hazar savaşlarına da katkı yapıp yapmadıkları-

---

⁴³² Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, s. 283. Alanların burada savaşa girmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Taberî, bu seferde Arap ordularının *Cibalü'l-Lan* yani Alan Dağları'na kadar ulaştıklarını söyler. Alan dağları olarak kastedilen yer Derbent sahasında olmalıdır. Ancak Derbent'in mukavemetsiz bir şekilde teslim edilmesi burada kafa karıştırmaktadır.

⁴³³ Belâzurî, *Fütûhu'l- Buldân*, s. 291-292.

⁴³⁴ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 237.

⁴³⁵ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 270.

nı bilmiyoruz. Savaşlarda herhangi bir tarafgirlik göstermeyerek, kendilerine saldırılmadıkça sessiz kalmayı tercih etmiş gözüküyorlar. İki önemli düşmanının savaş halinde olması en çok Bizans'ın işine geldiğinden, onlar da Arap-Hazar savaşlarında statükonun devamını isteyen bir duruş sergilemişlerdir.

Arap akınlarından ve batıda Bizans savaşlarından zaman zaman nefes alma imkânı bulan Hazarlar, Kafkasya'da tampon vazifesi gören arazilere akınlarda bulunmayı ihmal etmemişlerdir. 710⁴³⁶, 717⁴³⁷ve 720⁴³⁸ yıllarındaki Albanya akınları ve 721'deki Alan seferi bunlardan bazılarıdır. Hazarların Alanlara saldırma sebebi tam olarak kestirilememektedir, onların İslam ordularına Hazar seferleri sırasında mukavemetsiz geçiş izni verip vermediklerini net olarak bilemiyoruz. Hazarlar, bu seferlerle Alanları tam manasıyla kendilerine bağlayarak bölge korumasını güçlendirmeyi de amaçlamış olabilirler. Nitekim Araplar, Hazarya'nın iç kesimlerine düzenledikleri seferlerin tamamına yakını Alan toprakları üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Hazarların bu Alan saldırısında kısmen başarılı olduklarını düşünüyoruz. Zira bu seferle Cerrah önderliğindeki Arap orduları 723 yılında Daryal Geçidi üzerindeki Alan topraklarına saldırmış ve bölgedeki Hazar tahakkümünü kırmak istemiştir. 724-725 yılında Cerrah ikinci defa Alanlarla savaşmış ve onları vergiye bağlamıştır⁴³⁹. Cerrah'ın bu savaşlardaki asıl hedefi Alanların Hazarlara yakınlaşmasını önlemek olmalıdır.

Cerrah'ın Alan politikası başarıya ulaşmış gözükmektedir. Nitekim onun 726 yılında Şam'a çağrılmasının ardından bölgeye sevk edilen Mesleme aynı yıl iki savaşta Hazarlar karşısında galibiyet elde etmiş ve üstüne Orta Kafkaslar (Daryal) üzerinden bir saldırı daha düzenlemiştir. Bu saldırılar esnasında Alanların son ant-

---

⁴³⁶ Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi*, s. 290.

⁴³⁷ İbn'ül- Esir, *İslam Tarihi-V*, s. 43.

⁴³⁸ Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyât*, Çeviren: A. Bakır, 2. Baskı, Ankara, 2008, s. 405. İslam egemenliğinde bulunan bir araziye gerçekleştirilmiş, cevabî nitelikte bir akın olarak görüyoruz.

⁴³⁹ Taberî, *Tarih-IV*, s. 348-349; İbn'ül- Esir, *İslam Tarihi-V*, s. 95-96; Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 277. Tarihü'l-İslam'ın yazarı Dahhabî'de de Cerrah'ın Hazar seferinden sonra Daryal'da bulunan Alanlardan vergi topladığı kaydı vardır. Alemany, *Sources on the Alans*, s. 253.

laşmaya bağlı kalarak Mesleme'nin ordularının geçişine müsaade ettikleri görülmektedir. Mesleme'nin ardından tekrar valiliğe getirilen Cerrah da 730 yılında Alan kapılarından geçerek Şarkel'e kadar uzanan seferde bulunmuştur.

732 yılında Arap ordularının başına geçen Mervan b. Muhammed dönemi bölgedeki en şiddetli çarpışmalara sahne olmuştur. 736 yılında Hazarya'nın fethi hazırlıklarına girişen Mervan, bu seferini Alanlar üzerine gerçekleştireceği izlenimi yaratarak hedef şaşırtmaya çalışmıştır⁴⁴⁰. Oldukça büyük bir ordu ile Hazar seferine girişen Mervan bu sefer esnasında Gürcistan'ı işgal etmiş, Semender'e kadar girmiştir⁴⁴¹. Hazar kağanının barış istemesi üzerine ondan Müslüman olma sözünü alarak seferine son vermiştir⁴⁴². Taberi'nin aktardığına göre, Mervan bu sefer sırasında Alan ülkesinden üç tane kaleyi de eline geçirmiştir⁴⁴³.

Esas itibariyle de Mervan'ın bu saldırısı İslam ordularının Kafkasya'ya son büyük seferi olmuştur. İslam dünyasında hilafetin Abbasilerin eline geçmesinin ardından bazı değişikliklerin yaşandığını görüyoruz. Bu tarihten sonra Hazarların güney yönünde birkaç saldırısı daha olmuşsa da, İslam ordularının Hazar içlerine herhangi bir akınına rastlanmamaktadır. Alanların da dâhil oldukları son hareket 752 yılına aittir. Ebu Cafer el-Mansur, Hazarların saldırısından endişe ettiğinden Ermenistan genel valisi Yezid b. Usayd es-Sülemî'den Alanlar üzerinden gelebilecek olası bir akın için Daryal Geçiti'ni zapt etmesini istemesi burada değerlendirebileceğimiz son haberdır⁴⁴⁴.

5.3.3. Hazar–Alan İlişkileri

Hazar–Arap savaşlarının sona ermesinin ardından Kafkas sahasında Hazar hâkimiyetinin perçinlendiği açıktır. Ancak bu güven tazeleme esnasında Alanların

---

⁴⁴⁰ Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, Çeviren: Zahide Ay, İstanbul: Selenge Yayınları, 2008, s. 97.

⁴⁴¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 250-251.

⁴⁴² Taberî, *Tarih-IV*, s. 363-364; Belâzurî, *Fütûhu'l- Buldân*, s. 297; Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 289.

⁴⁴³ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 270.

⁴⁴⁴ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 316.

durumu hala belirsizdir. Bazı araştırmalar VIII. yüzyıldan sonra Alanların Hazar hâkimiyetini tanıyarak bunu IX. yüzyıla kadar sürdürdükleri iddiasındadır. Görünüşte bir sulh dönemi hâkimdir ve doğudan yeni Türk göçleri gelinceye kadar bu sükûnet korunmuştur. Vaktiyle Kuzey Kafkasya'daki hâkimiyet mücadelesinde Hazar Kağanlığına en kuvvetli rakip olabilecek Alanların, Hazar hâkimiyetine geçiş süreci, sırrını muhafaza etmektedir. Kaldı ki, güneydeki İslam tehdidinin bertaraf edilmesiyle Bizans tekrar, güçlenmekte olan Hazar'a karşı olumsuz bir politika izlemeye başlamıştır. Böyle bir durumda Bizans alışlageldiği üzere ivedi bir biçimde doğudan gelen yeni göçerlere ve Kafkasya'daki Alanlara müracaat etmekten geri durmamıştır.

Az evvel Hazarların, Arap savaşları esnasında dahi, fırsat buldukça Alanlara sefer düzenlediklerinden bahsetmiştik. Henüz bu tarihlerde Bizans, Alanları Hazarlara karşı kullanılabilecek bir güç olarak keşfetmiş idi. Alan Kralı İtaksis ile işbirliği yapan Bizans İmparatoru Leon (886-912), Alanların Abhaz topraklarına girmesini sağlamışsa da, onlara vaad ettiği ödemeyi gerçekleştiremeyince araları bozulmuştur⁴⁴⁵.

Alanların bu ilişkiler çerçevesinde Bizans'ın Hazar Kağanlığı karşısındaki ittifak girişimlerine göre pozisyon aldıkları görülmektedir. 914 yılında Peçenek ve Oğuzları yardıma çağırarak Bizans'a karşı Alanlar Hazar safında yer almışlardır. X. yüzyıl Alanların gücünün zirvesinde olduğu bir dönem hüviyeti taşımaktadır. Bu durumu, dönemi ve bölgeyi titizlikle anlatan Arap kaynaklarından da izleyebiliyoruz. Örneğin Mesudî Alan kralından çevredeki hükümdarların en güçlüsü olarak ve on bin kişilik bir orduya sahip olduğundan bahsetmektedir⁴⁴⁶. Böylesine güçlü bir ordu, bu savaşların kaderini tayin edebilir bir haldedir ve nitekim 914 yılındaki mücadelede Hazar'a galibiyeti getirenler Alanlar olmuştur.

Bölgedeki Alan gücünün farkında olan Bizans, misyonerlik faaliyetlerini hızlandırarak, kilise aracılığı ile Alanlarla bağıni kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Alan-

---

⁴⁴⁵ Theophannes the Confessor, *The Chronicle of Theophannes*, s. 85-87.

⁴⁴⁶ Mesudî, *Muruc Ez-Zeheb*, s. 156-158.

ların dinî tercihleri hususunu ayrı bir başlık olarak, daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. Yalnız görünen o ki, Bizans bu politikasının meyvelerini toplamaya erken başlamış ve bir sonraki Hazar savaşlarında Alanları kullanmıştır.

İlk Hazar-Bizans savaşının üzerinden yirmi yıl geçmeden 932 yılında Bizans tarafından kışkırtılan Alanlar, Hazar topraklarına saldırmışlardır. Hazar Kağanı Harun bu mücadelede Alanları yenmeyi başardığı gibi krallarını da esir almıştır. Alan kralına oldukça iyi davranan Harun, usta bir şekilde onları kendisine müttefik kılma yoluna giderek Alan kralının kızını kendi oğlu Yusuf'a evlendirmiştir⁴⁴⁷. Hazar kağanının bu hareketi kısa süreli de olsa işe yararmış, Alanlar ülkelerindeki Bizans keşişlerini ve din adamlarını sınır dışı etmişlerdir⁴⁴⁸. Hazarların başına Harun'dan sonra hükümlen olan Yusuf döneminde bu ilişkiler tekrar bozulmuş, Alanlar yeniden Bizans ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır.

Bizans için Alanların kolay kolay vazgeçilemeyecek bir müttefik olduğunu Bizans kaynaklarından da teyit etmemiz mümkün. Dönemin Bizans İmparatoru VII. Konstantinos, devlet yönetimine dair kaleme aldığı eserinde Alanlarla iyi ilişkiler içinde bulunmanın ne denli önemli olduğunu vurgular. Yazar İmparator özellikle Hazarlar ile ilgili meselelerde Alanların kullanılabilirliğinin altını çizmektedir. Hazar ve Alan ilişkilerine dair kaynaktaki ifadeler şu şekildedir: *"... Bilesiniz ki Uzlar (Oğuzlar) komşuları olan Hazarlara savaş açabilirler. Aynı şekilde, Alan hükümdarı da Hazarlara savaş açabilir, Alan ülkesine çok yakın olan Hazarya'nın dokuz iklimini yağmalar ise böylelikle büyük bir yıkıma sebebiyet verir ve Hazarlar'dan Hazarya'nın tüm geçim kaynağını ve servetini sağlayan bu dokuz iklimi isteyebilir"*⁴⁴⁹.

Hazarların Alanlarla ilişkilerini belirleme noktasında en önemli belgelerden bir tanesi de Hazar mektuplarıdır. Hazar Kağanlığı'nın ismini bildiğimiz son kağanı Yusuf'un (X. yüzyıl ortası) Hasday b. Şaprut'a cevaben yazmış olduğu mektup devletin en yetkili kişinin sözleridir ve Hazar'ın son günlerindeki tabloyu resmeder.

⁴⁴⁷ Kevin Alan Brook, *Bir Türk İmparatorluğu Hazar Yahudileri*, Çeviren: İsmail Tulçalı, İstanbul: Nokta Yayınları, 2005, s. 264.

⁴⁴⁸ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 479.

⁴⁴⁹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 62-64.

Yusuf, mektubunda kendi ülkesinin sınırlarını ve civardaki halkları soran Şaprut'a "Afkan sınırına dek bütün Alanlar... bana haraç öder"⁴⁵⁰ demektedir. Kokovtsov, Harkavy ve Westberg'in düzeltmeleri ile bu yer adının Abhaz sınırına kadar olacağını belirtmiştir. Alanların X. yüzyılda Abhaz sınırına kadar uzanmış olmalarında herhangi bir sıkıntı yoktur ancak kendilerinin en güçlü, Hazar'ın ise sıkıntılı olduğu bu dönemde haraçgûzar olduklarını düşünmemiz güçtür. Alanlar bu tarihlerde Hazar'a karşı saldırgan bir politika izlememiştir ancak bağlı olduklarına dair de herhangi bir iz yoktur. Buradaki ifadenin Yusuf'un kendisini güçlü göstermek istemesinin bir sonucu olduğu düşünülebilir.

Cambridge Belgesi olarak da bilinen bir diğer Hazar mektubunda da Hazar Kralı Bünyamin zamanında çevredeki halkların Hazar'a savaş açmalarına rağmen yalnızca Alan kralının Hazarlara destek verdiği belirtilmektedir⁴⁵¹. Bu savaşın gerçekleştiği tarih IX. yüzyıl sonu yahut X. yüzyıl başları olmalıdır. (914 yılındaki Oğuz Peçenek ve Bizans saldırısı olmalı) Göndericisi ve alıcısının kim olduğunu bilmediğimiz bu mektup Hazar tarihinin özellikle de Musevîlik tercihiine dair en önemli kaynaklarından bir tanesidir. Mektupta Alanlar civar krallıklarının en güçlüsü olarak gösterilmişlerdir⁴⁵². Aynı mektup yukarıda bahsettiğimiz 932 civarındaki Alan-Hazar savaşından da söz etmektedir.

Bölgenin en çetin savaşlarının yaşandığı yüzyılda Hazar-Alan münasebetlerinin nispeten durağan geçtiğini görüyoruz. İki açık savaşın dışında aralarında büyük bir savaş olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra güneyden gelen İslam akınlarına karşı zaman zaman birlikte dahi savaşılmıştır. Bu münasebetler neticesinde Alan yöneticilerin "Bagatur" gibi birtakım Hazar unvanlarını kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Hazar'ın ihtiyaçlarının önemli bir kısmı Alan ülkesinden sağlanıyordu ve Hazarlar buna bağımlı idiler⁴⁵³. Kafkasya'da yeniden

---

⁴⁵⁰ Karatay Osman-Duranlı Muvaffak, "Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu", *Bilig*, Kış 2013, S. 64, s. 213.

⁴⁵¹ Karatay Osman, "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", s. 10.

⁴⁵² Karatay Osman, "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", s. 9.

⁴⁵³ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 65.

imar edilen bazı şehirlere Hazar ve Alanların birlikte yerleştirildiklerine dair de ilginç kayıtlar mevcuttur. Mesela Gürcü kaynağı *Kartlis'*de Şamkur'a yüz Alan ile üç yüz Hazar ailesinin yerleştirildiği gibi bir kayıt vardır⁴⁵⁴. Belazurî de bu haberi vermektedir, Ermeniye ve Azerbaycan valisi Buga'nın yeniden imar ettiği şehre Hazar ve Alan aileleri iskân edilmiştir⁴⁵⁵.

5.4. Hazar Devleti'nin Yıkılışı ve Moğol İstilasına Kadar Kafkasya

X. yüzyıl ortalarında yaşanan siyasî hadiselerin neredeyse tümü Hazar Kağanlığı aleyhine gelişmiştir. Batıda Rusların yükselişi, doğuda Oğuzluğun güç kazanması, Don boylarına gelen Peçeneklerin Macar göçüne sebep olması ve hem ekonomik hem de stratejik ortaklığın bir hayli önemli olduğu Bulgarların Hazardan kopması devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

Rusların, kağan unvanını kullanan ve bir bozkırlı gibi hareket eden Kiev Knezi Svyatoslav, 965 yılında gerçekleştirdiği doğu seferi ile Hazarlara asıl öldürücü darbeyi vurmuş oldu. Bu sefere doğudan Oğuzların da dâhil olması neticesinde Hazarlar dağıldı ve bölgede önemli bir güç olmaktan çıktılar⁴⁵⁶. Svyatoslav'ın bu seferinin ayrıntılarını As kısımlarında tekrar değerlendireceğiz.

Devletin ortadan kalktığı yüzyılın başlarında Ruslar, Hazar sahillerinde faaliyet göstermeye başlamışlardı. Hazar ülkesindeki Müslümanların Rusları kılıçtan geçirmelerinin ardından (920'ler) İtil üzerinden geri çekilen bu kuzeyliler Bulgar ve Burtasların da kıyımına uğramışlardır⁴⁵⁷. Bu teşebbüsün ardından bir süre Hazar civarına Rus saldırısı olmamıştır. Yaklaşık 20 yıl kadar sonra gerçekleşen ilk

---

⁴⁵⁴ Golden, *Hazar Çalışmaları*, s. 157.

⁴⁵⁵ Dunlop, *Hazar-Yahudi Tarihi*, s. 209. Dunlop, daha sonra halifenin onuruna buraya Mütevekkiliye adı verildiğini belirterek Daryal yolu ile buraya getirilen Hazar tebası Alan sayısının üç bin olduğunu belirtir.

⁴⁵⁶ Karatay Osman, "Svyatoslav'ın 965'te Saldırdığı Doğudaki Bulgarlar Kimlerdir?", *İtil Suwı Aka Turur*, İzmir, 2017, ss. 267-283.

⁴⁵⁷ Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, s. 145-147.

Rus saldırısına bu sefer Alanlar da iştirak etmişlerdir. Ebu'l Farac 943-944 yılındaki bu sefere Alanlardan başka Lezgilerin de katıldığını kaydeder. İranlı yazar Nizamî de *İskendername*'sinde Rusların Alanlarla birlikte Kafkas ötesine (Azerbaycan ve Gürcistan toprakları) gerçekleştirdikleri akından bahsetmektedir⁴⁵⁸.

Henüz Hazar Kağanlığı ortadan kalkmamışken Alanlar müstakil bir şekilde hareket etmeye devam ediyorlardı. Hazar mektubunda Yusuf her ne kadar onların kendisine haraç ödediğinden söz etmişse de,⁴⁵⁹ böyle bir bağlılık gözüküyor. Ama Rusların bölgede görünmesinden itibaren Alanlar onların seferlerine katılmaktan geri durmuyorlar. Belki de bu iyi geçinmenin bir sonucu olarak Alanlar yukarıda değindiğimiz Svyatoslav'ın seferini zararsız atlatıyorlar. Rus kaynağının da belirttiği üzere, Hazar'dan başka bu seferde Aslar ve Kasoglar⁴⁶⁰ cezalandırılıyor⁴⁶¹.

Ruslar ile Alanlar arasındaki bir diğer işbirliği ise artık Hazar devletinden söz edilemeyecek bir tarihte 1030 yılı civarında gerçekleşmiştir. Şirvan'a yapılan bir seferde Derbent emirinin hücumuna uğrayan Ruslar, bir sonraki yıl Alanları da yanlarına katarak intikam seferine çıkmışlar ve buraları yağmalamışlardır⁴⁶².

Hazar Kağanlığı'nın bölgede bir güç olmaktan çıkmasının ardından Doğu Avrupa, kaynağı yine İç Asya olan yeni bir bozkırlı halk ile tanışmıştır. Rus yıllıklarında 1054'ten itibaren anılmaya başlayacak olan bu halk Kıpçaklardır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde batıda neredeyse Tuna'ya kadar uzanan Kıpçak hâkimiyet sahasını tarif eden İslam eserleri bölgeye Deşt-i Kıpçak derken, bu hâkimiyet dairesindeki halkları da zikrederler. Rasovskiy'e göre Bulgar, Ulah, Burtas ve Hazar

---

⁴⁵⁸ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 488.

⁴⁵⁹ Karatay Osman-Muvaffak Duranlı, "Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu", s. 213.

⁴⁶⁰ Kafkasya'da Kasog etnonimine yaklaşık VIII. yüzyıldan itibaren rastlamaktayız. Kuzeydoğularında kalan Alanlar ile komşu olan Kasogların arazisi Taman Yarımadasından başlayarak Kuban nehri- nin solda kalan kısımlarını da kapsıyordu.

⁴⁶¹ *Povest' Vremennih Let po Lavrentevskoy Letopisi*, s. 244; Mualla U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 92-93.

⁴⁶² Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 564.

bakiyelerinin yanında Kıpçak tâbiyyetinde bulunan halklardan bir tanesi de Alanlar idi⁴⁶³.

Doğu Avrupa'da Kıpçak egemenliği hızla gelişirken, Kafkasların güneyinde de köklü değişiklikler meydana gelmekte idi. Anadolu'nun fethi hazırlıkları kapsamında Güney Kafkasya sahaları Selçukluların ilgi alanına girmişti. Bu gaye ile ilk olarak Sultan Alparslan, 1064 yılında Gürcü ve Ermeni arazilerine bir seferde bulunmuş, buraları emniyet altına aldıktan sonra Bizans'ın Doğu Anadolu'daki stratejik öneme sahip kalesi Ani fethedilmiştir⁴⁶⁴. Sultan Alparslan'ın bu ilk seferinden çok geçmeden, üç yıl sonra, Alanlar Daryal Geçit'inden geçerek Şeki'ye akında bulunmuşlardır. Gürcü Kralı Bagrat da, Alan saldırılarını fırsat bilerek Gence ve Berdaa gibi bölgeleri yağmalamıştır. Sultan Alparslan bu gelişmeler üzerine ikinci Kafkas seferini düzenlemek zorunda kalmıştır. Selçuklu orduları bu savaşlarda Tiflis'e kadar ulaşmışlar ve bölgedeki pek çok yerli halkı itaat altına almışlardır. Tiflis'in idaresini Fazlun'a bırakan sultan geri döndüğünde Gürcü Kralı Bagrat, Alan Kralı Durgulel'den yardım isteyerek tekrar Tiflis'e saldırmıştır. Alan kralının bu çağrıya kırk bin kişilik bir orduyla destek olarak cevap verdiği bilinmektedir.⁴⁶⁵ X. yüzyılın başlarında Mesudî, Alan Kralının on bin kişilik ordusundan söz ederken yaklaşık bir asır sonra bu sayı neredeyse dört katına çıkmıştır. Hazarların ortadan kalkmasından sonra Hazar bakiyelerinin önemli bir kısmının Alanlara katıldığını düşünmemiz mümkündür. Arap seferlerinin bitmesi, Hazar'ın ortadan kalkması ve Rusların ardından, Bizans'ın bölge ile bağlantısının kısmen de olsa zayıflamasıyla da Alanlar yeniden nüfuslarını arttırmış ve bölgedeki pek çok yerli halk bu potada eritilmiş gibi gözükmemektedir.

XII. yüzyılın ilk yıllarına kadar Deşt-i Kıpçak olarak bilinen sahada en parlak dönemlerini yaşayan Kıpçakların, Kiev Knezi Vladimir Monomah tarafından ardı

---

⁴⁶³ Rásonyi László, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983, s. 33.

⁴⁶⁴ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Târih*, X., s. 52.

⁴⁶⁵ Merçil Erdoğan, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003. s. 292-294.

ardına mağlup edilmeleri onlardan bir kısmının Kafkaslara inerek bölgedeki yerel güçlerle işbirliği yapmalarına sebep olmuştur. Bu sıralarda Anadolu'daki farklı Türkmen beylikleri ve Türkiye Selçukluları ile mücadele halinde olan Gürcü Kralı II. David bu durumu fırsat bilerek Kıpçakları ordusuna dâhil etti. Böylelikle Alan ve Kıpçak ilişkileri yeni bir boyut kazanmış oluyordu. Bu yeni üçlü ittifak Anadolu'daki savaşlarda birlikte hareket etmeye başladılar. Artuklu İl Gazi ve diğer Türk beylerine karşı savaşan Gürcü Kralı David, on beş bin Kıpçak ve beş bin Alan askerinden destek almış ve bu savaşlardan galip ayrılmıştır⁴⁶⁶.

Hazar Kağanlığı'nın çöküş günlerinde gücünün zirvesinde olan Alanlar, XII. yüzyılın başında artık eski güçlerinde gözükmemektedirler. Hazar'ın yıkılışının ardından bir süre daha bölgede söz sahibi olmayı başaran Alanların, XI. yüzyıldan itibaren tamamen Bizans politikası paralelinde hareket ettikleri, merkezi otoritenin iyice dağıldığı ve küçük bağımsız gruplar halinde varlıklarını sürdürdüklerini düşünülmektedir. Eskisine nispetle daha güçlü bir vaziyette bulunan Gürcü Krallığı aracılığı ile bölgedeki işlerini gören Bizans bölgede yeri geldikçe Alanlardan da faydalanmaya devam etmiştir. Bizans, ordusuna dâhil olan Alanlara kaynaklarda, özellikle batıdaki pek çok Bizans savaşında rastlıyoruz⁴⁶⁷.

6. Asların Erken Tarihi

6.1. Aslarla İlgili İlk Kayıtlar

Bugüne kadar yapılan çalışmaların pek azı As ve Alanları birbirinden bağımsız halklar olarak göstermiştir. Yapılan birçok çalışmada Alan-Aslar olarak zikredilen ve hızlı bir şekilde geçilen konu, belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle ortaçağ boyunca As adının yeniden güçlenip anılmaya başlaması ve

---

⁴⁶⁶ *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çeviren: Hrand D. Andriasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 270.

⁴⁶⁷ Bizans ordusu içerisinde Balkanlarda ve hatta Anadolu içlerinde savaşlara dâhil olan Alan birliklerinin durumunu görmek açısından Ramon Muntaner Kroniğine bakılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramon Muntaner, *Chronicle*, Eng. Trans., Goodenough L., Cambridge, Ontario, 2000.

pekçok kaynakta farklı bir halk olduklarına dair anlatılar görmezden gelinerek tek bir yapıdan söz edilmiştir. Marquart gibi birtakım bilim adamları bu konuda titizlikle hareket ederek bu iki halkı birbirinden ayırmaktadır. Marquart “*Aslar, yerleşik Alan halkından farklı olan bozkırlı göçebelendir*”⁴⁶⁸ diyerek müthiş bir tespitle bulunmuşsa da, bu bakış açısıyla yeni çalışmalar yapılmamıştır.

Esas itibariyle Alan ve As isimlerinin serüveninin birlikte başladığını düşünüyoruz. Hatta hemen bu noktada As adına ve varyantlarına daha eski zamanlardan itibaren rastlandığını söylemeliyiz. Ancak Asların tarihi serencamının takibi Alanlara nispetle oldukça güçtür. Alanlar hakkında hem Doğu hem de Batı kaynakları kesintisiz haberler aktarırken, Aslar konusunda bu kadar şanslı değiliz. Coğrafi olarak oldukça uzak bölgelerde bu isme ve varyantlarına (Yas, Az) rastlanması da problemin çözülmesini bir hayli güçleştirmektedir. Kaynaklarda Aslarla ilgili olduğunu düşündüğümüz hemen her kaydı ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek Asların durumunu aydınlatma çabasındayız. Alanlarla ilgili olarak sunulan kaynakların önemli bir kısmı esasen Aslardan bahislerle doludur; bunun dikkatli bir şekilde ayrımını yapmaya çalıştık. Bu ayrımın en net görüldüğü sahne VII. yüzyıldan itibaren. Bu tarihten sonra kaynaklarda açık bir şekilde bu farklılık izlenebilir. Bilinen bir diğer gerçek, bu tarihe gelinceye kadar ve bundan sonra Alan ve Asların birbirlerine yakın bir coğrafyada (Kuzey Kafkasya düzlükleri ile Orta Kafkaslardaki dağlık bölge) yaşamış olmalarıdır.

Birinci bölümde bahsettiğimiz Sarmat göç dalgaları yeknesak bir yapıyı ifade etmiyor, içerisinde birçok farklı boyu barındırıyor idi. Asların da bunlardan biri olduğu noktasında yapılmış bir itiraz yoktur. Sarmatlarla birlikte batıya gelen ve Avrasya'nın hemen her köşesini zapt eden bu halklardan bir kısmının isimleri uzun süre unutulmamış ve kaynaklarda devamlılık göstermiştir. Sarmat silsilesi ile Hazar'ın batısında Kuzey Kafkasya'yı ve nispeten Doğu Karadeniz kıyılarını dolduran Alan ve Aslarla ilgili haberler ivedi bir şekilde eskiçağ kaynaklarında yerini bulmuştur.

---

⁴⁶⁸ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 456.

Batıya geçiş öncesinde İç Asya'daki vaziyeti bildiren Batı'ya ait eskiçağ kaynağı oldukça az olmakla birlikte, mevcutlar çok kıymetlidir ve dikkatli bir şekilde tetkik edilmeye muhtaçtır. Bunlardan belki de en önemlisi olan Strabon, Asların durumu hakkında ilginç ipuçları sunar. Strabon'un kaydı Baktria'nın MÖ 130 yılında kuzeyli göçebe halklar tarafından işgali ile ilgilidir. Kaynağa göre toprakları işgal eden dört halktan bir tanesi *Asii* halkıdır⁴⁶⁹. Satırların devamında bu halkın Sirderya'nın kuzey kıyıları ve Soğd toprakları komşuluğundan geldiklerinden bahsedilmektedir.

Strabon'un sözünü ettiği Asii halkının kim olduğu tartışmasına birçok teklif sunulmuştur. En çok ilgi gören öneri ise Han dönemi Çin kaynaklarındaki Wu-sunlar ile bir sayılmaları yönündedir. Charpentier, bunların başında gelmektedir ve Wu-sunlarla Asii halkını bir tutmaktadır⁴⁷⁰. Haloun gibi birtakım âlimler de aradaki fonetik benzerliği kabul etmekle birlikte, bu konuya daha temkinli yaklaşılması taraftarı olmuşlardır⁴⁷¹. Konuya karşı çıkanların temel itirazı ise Wu-sunların Baktria'da olmayışları üzerinde toplanmaktadır. Buradaki Wu-sun tartışmasını bir kenarda tutacak olursak, bu isim için farklı yakıştırmalarda bulunmaya gerek olmadığını ve etnonimin kolay bir biçimde Aslarla ilişkilendirilebileceğini düşünüyoruz. Sakalar ve Toharlar hakkında verdiği bilgilerin doğruluğunun yanında kaynağımız bunda da güvenilirdir. Strabon'un haberi hem batıda hem de İç Asya'da ortaya çıkan As etnonimlerinin en açık ifade edildiği kayıtlardan bir tanesi olarak değerlendirilmelidir. Kaldı ki, Asların Asya'daki faaliyetleri konusunda, MÖ I. yüzyılda kırk dört kitaplık bir genel tarihin yazarı olan Pompeius Trogus da Strabon'u destekler bilgiler sunmaktadır. Trogus eserinde tıpkı Strabon gibi Bactria'nın ve Soğd topraklarının Saraucae ve Asianiler tarafından işgalinden söz etmiştir⁴⁷².

Asya'daki Asların köken sorusuna temas eden bir diğer bilim adamı G. E. Grum-Grjimaşylo, Çin kaynaklarındaki Yüeci adının rekonstrüksiyonda "Arsi" ismi-

---

⁴⁶⁹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 107.

⁴⁷⁰ Charpentier, "Die ethnographische Stellung der Tocharer", *ZDMG*, Vol. 71, no: 4, s. 347-388.

⁴⁷¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 399.

⁴⁷² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 17.

ne tekabül ettiğini iddia etmiştir⁴⁷³. Buradan hareketle bazı dilbilimci ve tarihçiler ismin “ar” ve “as” kısımlarından meydana geldiğini buradaki “ar”ın da Türkçedeki adam, er anlamlarını karşıladıklarını düşünmüşlerdir⁴⁷⁴. Bu konuda hemfikir olan Zuyev de Az isminin Yüeci’nin rekonstrüksiyonu olduğu kanısındadır⁴⁷⁵. Onlara göre Büyük Yüeciler olarak adlandırdığımız kısım MÖ II. yüzyılda doğudaki topraklardan Yedisu taraflarına gelmişler ve Maverünnehir’deki Greko-Baktria Devlet’inin varlığına son vermişlerdir.

Asii haberlerinin dışında daha batıdaki sahada yani Hazar çevresinde, antik yazar Plinius, “Abzoy” isimli bir halktan bahsetmektedir⁴⁷⁶. Haklarında fazla malumat sahibi olmadığımız bu halkı da Aslarla değerlendirme çabaları olmuşsa da bu önerileri güçlendirecek yeterli kanıtlar öne sürülemedi.

Oldukça erken bir zamana tarihlenen bu kayıtların ardından Hazar Denizi’nin batısında ve Asya’da As ismi tekrar yükselmiş ve oldukça uzun süre mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Bunlardan özellikle Kafkasya’da Alan komşuluğunda yaşayan Asların izlenebilirliği daha nettir. Asya’da Köktürk çağında adları kitabelerde dahi zikredilen Az budununun durumu ve Aslarla ilişkisi ise hala karanlık gözükmektedir. Aslarla ilgili bu hususları farklı başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

6.2. Köktürk Çağında As/Azlar

Köktürlere yeniden dirilişi yaşatan Kutluk’tan sonra tahta geçen Kapgan Kağan 24 yıl kadar, bozkır için oldukça uzun bir süre, yönetimde kalarak devleti sağlam temeller üzerine oturtmuştur. Faaliyetleri Türk tarihinin muazzam kaynak-

---

⁴⁷³ Grum-Grjimaşylo G. E., *Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy Kray*, Leningrad, C. 2, s. 256.

⁴⁷⁴ Osmanov Kılıç, “Bozkır Kavimlerinden Azlar”, s. 122.

⁴⁷⁵ Zuyev Yu. A., “Tamgi Loşadey iz Podvlastnih Knyajestv (Perevod iz Kitayskogo Soçineniya VIII-X vv. “Tanhuyao”, T.III, Tzün 72, 1305-1308. ss.)”, Trudi İnstitutu İstorii, Arheologii i Etnografii AN Kazahskoy SSR, Alma-Ata, C. 8.

⁴⁷⁶ Pliny, *Natural History, Book VI*, s. 365.

ları olan Orhun Yazıtları'nda açık bir şekilde okunmaktadır. Çin'i tehdit eder hale gelmesinin yanında, bölgedeki Türk topluluklarının hemen hepsini itaat altına alması fatih anlamına gelen "Kapgan" unvanı kullanmasına yetmiştir.

Kutluk önderliğinde on altı yıl önce Çin esaretinden kurtulan Köktürkler, oldukça kısa bir zamanda Orta Asya'nın en güçlü devleti haline gelmişlerdi. Sınırları bir hayli genişleyen Kapgan'ın idarî teşkilatlanmada birtakım yenilikler yapması kaçınılmazdı ve o da Mo-chü'yü (Bilge) sağ kanat (batı), kardeşi Tu-hsi-fu'yu sol kanat (doğu) şadı tayin etmiş idi⁴⁷⁷. Böylece batıda Türgişlerin oturduğu saha Bilge'nin kontrolüne bırakılmıştı.

Köktürkler doğuda Çin savaşları ile meşgulken batıda Türgişler ve onların hâkim olduğu boylar isyan etmiştir. Bunun üzerine 700'lerin başında Bilge batı seferini gerçekleştirmiştir. Batı kanadındaki savaşlara Tonyukuk ve İnel Kağan da iştirak etmiş ve Köktürk orduları 701 yılında Demir Kapı'ya kadar ulaşmışlardı. Köktürklerin batıda kontrolü sağladığı bu günlerde mücadele ettikleri boylar tek tek bilinmemektedir.

Kısa bir süre sonra Köktürkler Çin işleri ile meşgul iken batıdaki boyların yeni isyanları neticesinde Bilge tekrar bunlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Kitabelerde de anlatıldığı üzere önce Çikler, Kem-İrtiş ağzında (708), ardından da Azlar Issık Göl'ün batısında (709) itaat altına alınmışlardır. Bilge Kağan Yazıtı'nda gerçekleşen bu savaşlar şu şekilde anlatılır: *"Yirmi altı yaşında Çik halkı, Kırgızlarla birlikte (bize) düşman oldu. Yenisey (nehri) geçerek Çiklere doğru sefer ettim. (Onlarla) Örlen'de savaştım. Askerlerini mızrakladım, Az halkını zaptettim... Bağımlı kıldım"*⁴⁷⁸.

Kitabelerde isimleri geçen bu kavimlerin kim oldukları sorusu üzerinde pek durulmadığını görüyoruz. Bir kısmının adını ilk defa bu kitabelerden öğreniyoruz. Bunun sebebi Türgiş üst ismi gibi genel bir adla anılmaları olabilir. Ancak bazı isimlerin devamlılığı söz konusudur ve zamanla Türgiş adının önüne de geçmeyi

⁴⁷⁷ Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, s. 226.

⁴⁷⁸ Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008, s. 61. BK, D. 26.

başarmışlardır. Azları bu şekilde değerlendirebiliriz. Kağanlığın batısında birdenbire düşman ancak akraba bir halk olarak karşımıza çıkan Azlar, ya bir göç ile buraya gelmişler ya da ezelden beri bu topraklarda meskûn olmalı. Bu tarihlerde haklarında herhangi bir göç kaydına ulaşamıyoruz. Bunun yanında vaktiyle Baktria'yı zapteden ve daha sonra Hazar'ın kuzeyinden Kafkaslara inen boylardan birinin Aslar olduğunu biliyoruz. Aslar, ortaçağ kaynaklarında dahi halen bozkırlı göçebe bir halk olarak karşımıza çıkıyor. Bütün bunlar İç Asya'daki Az varlığına dair kurulabilecek tek bağlantı gibi gözükmektedir. Oldukça erken tarihli göç dalgaları esnasında nüfus hareketlerini tam olarak tespit edebilmek neredeyse imkânsız. Bununla birlikte göç eden halkların tamamının yerlerini terk ettiğine dair de birşeyi savunmak güç. Hazar'ın batısında Alan adının sıklıkla anıldığı bir dönemde As adı orada nispeten daha durağan bir döneme girmişti. Aşağı yukarı aynı tarihlerde İç Asya'dan Az kayıtlarının gelmesi belki de nüfusun bir kısmının göç ettiğinin önemli bir göstergesi olabilir.

Köktürk ülkesinin batısında yaşayan söz konusu Az budunun Türgişlerle olan bağlantısı sorusunun cevabını yine yazıtlarda buluyoruz. Kültigin Yazıtı'nda Bilge Kağan, batı yönündeki seferleri anlatırken Kırgızları derdest ettikten sonra Altay Dağları'nı ve İrtiş'i geçerek Türgişlerin üzerine yürüdüklerini anlatır. Bolçu'da gerçekleşen bu savaşta Azların Türgişlerle birlikte savaşa girdikleri gözükmektedir. Hatta burada geçen "Türgiş hakanının kumandanı olan Az valisi"⁴⁷⁹ ifadesi Az ülkesinin yönetiminin Türgişlerin elinde olduğunu göstermektedir.

Eski Türk Yazıtları'nda esas itibariyle savaşları ve düşmanlıkları ile anılan Türgişler, etnisite ve kültürel açıdan Köktürklerden farksız bir halk idi. Bu durum yine açık bir şekilde kitabelerde dile getirilmiştir. "*Türgiş kağanı (kendi) Türk'ümüz, (kendi) halkımız idi. Bilgisizliği yüzünden bize karşı hatalı hareket ettiğinden, kağanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü. On-ok halkı ızdırıp gördü...*"⁴⁸⁰ ifadeleri Türgiş halkının Köktürklerle aynı insan kaynağına sahip olduğunu

---

⁴⁷⁹ Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, s. 35. KT. D. 28.

⁴⁸⁰ Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, s. 29. KT. D. 18-19.

nu, zamanla birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Aynı satırlarda Türgişlerin başına gelen felaketlerin ardından Bilge Kağan atalarının zapt ettiği yurtlar sahipsiz kalmasın diye Az halkını düzene sokup örgütlediklerini anlatır. Bu da Türgişlerin ayakta kaldığı zaman dilimi içerisinde Azların dağınlığını ya da bağılılığını gösteren, hükmetme iradesinin onlarda olmadığını altını çizen bir ifadedir. Nitekim Yazıtlara göre de Azların başına “kağan” unvanını Köktürkler vermiştir⁴⁸¹.

Az halkının Köktürkler için oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz. Türgişlerin zayıflaması ile bölge yönetiminde onların söz sahibi olmasının istenmesinin dışında başlarındaki yöneticiye (Bars) “Kağan” unvanı veren Köktürkler, Bilge Kağan’ın kız kardeşini de gelin olarak Azlara vermişlerdir.

Ancak bu yakınlaşmaya rağmen Az hakanının olumsuz hareketleri yüzünden ilişkilerin tekrar bozulduğundan, Azların kağanı ölünce halkının kul köle olduğundan bahsedilmektedir. Kitabelerde Azlarla ilgili son haber 715 yılına tekabül eden savaşla ilgilidir. Kara Göl’de⁴⁸² gerçekleşen bu savaşta Az ilteberinin yakalandığı ve halkının o savaşta yok olduğu anlatılır⁴⁸³. Azların İç Asya’daki akıbeti ile ilgili başka haber bulunmamaktadır. Ancak 717’de Sulu Çor Kağan önderliğinde Türgişlerin yeniden devlet düzenine kavuştukları bilinmektedir. İkinci Türgiş oluşumunun VIII. yüzyıl ortasına kadar varlığını sürdürmeyi başardığı görülüyor. Bu yeni oluşumda Azların rolünün ne olduğu sorusu net değildir. Ancak elimizdeki mevcut bilgiler, en azından kitabelere bakarak Azların, Köktürklerden farksız, bozkırlı bir göçer kavim olduğunu söylememize yetmektedir. *Zeynü’l Ahbar* ve *Hududül-Âlem*’deki bilgiler Türgişlerin daha sonra Tuhsi ve Azlar şeklinde parçalanmış olabileceklerine dair izler barındırmaktadır⁴⁸⁴.

---

⁴⁸¹ Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, s. 29. KT. D. 20.

⁴⁸² Savaşın gerçekleştiği Kara Göl, S. Gömeç’e göre bugünkü Moğolistan’ın batısında, Tuva’nın güneyinde bulunmaktadır. Bkz. Gömeç Sadettin, “Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler”, *Turkish Studies*, Vol. 2/4, 2007, ss. 1283-1296.

⁴⁸³ Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, s. 36. KT. K. 2-3.

⁴⁸⁴ Osmanov Kılıç, *Bozkır Kavimlerinden Azlar*, s. 123.

6.3. Hazarlar ve Aslar

Dönemin küresel güçlerinin siyasî ve dinî çekişme bölgesi haline gelen Hazar ülkesi ortaçağ yazarlarının da neredeyse bütün dikkatini üstüne çekmiştir. Bu yönüyle bölge tarihinde rol oynamış hemen her etnos ve yaşanan etnik süreç bu kaynakların dikkat dairesi içine girmiştir. Ermeni, Alban ve Gürcü kronikleri gibi yazım geleneklerinin olduğu yerel kaynakların yanında, Müslüman coğrafyacıların da İslam fetihleriyle birlikte bölgeye ilgisinin artması neticesinde ortaçağda Kafkasya'daki hadiselerin izlenebilirliği artmıştır.

Birbirleri ile mukayese imkânı bulduğumuz bu kaynaklar, Hazar Denizi'nin batısında, Alan komşuluğunda yaşayan Asların durumunu tespit etmemize büyük katkı sağlamaktadır. Müstakil yapının en net görüldüğü dönemin Hazar çağı olduğunu hatırlayalım. Hazarların kuruluş günlerinde henüz VII. yüzyıl başında Aslardan ilk haber veren eser *Ermeni Coğrafyası*'dır. Kuzey Kafkasya'da cereyan eden hadiseleri aktaran *Ermeni Coğrafyası* Alan ve As halklarını açık bir şekilde birbirinden ayırmıştır⁴⁸⁵. *Ermeni Coğrafyası*'ndaki bu ilk bilgileri Arap kaynakları ve bizzat Hazar belgelerinden destekleyici ifadeler bulmak mümkündür.

İslam fetihlerinin yanı sıra Türkler arasında ilk defa idareci zümrenin Hz. Musa inancını benimsemesiyle de Hazar yurdu seyyahların uğrak yeri olmuş idi. Buradaki bölgeler ve halklar hakkında ayrıntılı eserler sunan İslam kaynaklarında açık ifadeler bulmak mümkün. Alan ve Asların Hazar sahillerine göç ettikleri haberini aktaran Birûni, bu iki halkı ayırıyor ancak kullandıkları dilin benzerliğine vurgu yapıyor⁴⁸⁶.

Mağribî, Alan ülkesinin Gürcistan'ın doğusunda bulunduğu ve bu halkın Hıristiyanlaşan Türkler olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre Alan ülkesinden sonra yine Türklerden olan Aslar oturmaktadır⁴⁸⁷. Döneminin fizikî coğrafya

---

⁴⁸⁵ Zuckerman, *Alani İ Asi v Rannem Srednevekove*, Rossiyskay Akademiya Nauk İstitut Arheologii, no: 218, 2005, s. 79.

⁴⁸⁶ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 201.

⁴⁸⁷ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 208.

alanında belki de en büyük ismi olan Mağribî, üslup bakımından Batlamyus geleneğini sürdürerek dünyayı yedi iklim bölgesine ayırarak inceler. Ayrıca tanıttığı ülkelerin koordinatlarını da verir. Endülüste doğmuş olan bu İslam âliminin Tunus, Kahire, Halep gibi yerleşim yerlerini ve daha sonra Anadolu ve İran'ın önemli ilim merkezlerini dolaştığı bilinmektedir⁴⁸⁸. Ancak Orta Asya, Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslara gittiğine dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu ayrıntılı coğrafya bilgilerini elindeki eski kaynaklardan derlediğine şüphe yok gibidir. Buna rağmen tespitleri son derece muazzam ve şaşmamaktadır. Eseri XIII. yüzyılda kaleme alınmakla birlikte coğrafi bilgiler X.-XI. yüzyıla ait gibi gözüküyor. Alanları, Gürcistan'ın doğusuna yerleştirerek Derbent'e yakın bir sahayı akıllara getiriyor. Başka yurt tariflerinde batısı ya da doğusu gibi açık ifadeler kullanırken, As topraklarının da Alanlardan sonra olduğunu belirtmiştir. Buradaki *sonra* ifadesinden ne anlamak gerekir sorusu açık kalmaktadır. Alanların kuzeyinde bir bölgede As yerleşimi olduğuna dair başka hiçbir kaynak bilgi vermez. Geriye tek seçenek batıda, Kuban kıyısındaki yerler, belki de Çerkes komşuluğundaki saha kalıyor.

Mağribî'nin anlattıklarını doğrulayan Ebu'l-Fida, Alanların Hıristiyanlaşmış Türkler olduğundan söz etmektedir⁴⁸⁹. Derbend'in ötesinde As diye adlandırılan ve kendileri ile aynı şartlara ve aynı inanca sahip olan bir Türk kavmi ile komşu oldukları kayıtlıdır. Eyyûbi Hanedanı'na mensup olan Ebu'l-Fida, aynı zamanda idareci ve asker kimliğine sahip idi ve Moğollarla olan savaflara ve Ermeni Krallığı'na karşı seferlere de katılmıştı⁴⁹⁰. Çok erken devirlere dair duyduklarını ve kendi dönemindeki hadiseleri kaydetmeye başlamış ve ayrıntılı bir tarih kitabı hazırlamıştır. Bu bakımdan kendi devrine dair tespitleri son derece önemlidir.

Arap coğrafyacı ve tarihçilerinin eserleri görüldüğü üzere Alan ve Asları ortaçağ Kafkasya'sında komşu halklar olarak göstermektedir. Dilleri ve yaşayış şart-

---

⁴⁸⁸ Uslu Recep, "İbn Saîd El-Mağribî", Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, 1999, Cilt:20, s. 303.

⁴⁸⁹ *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, s. 182; Golden Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çeviren: Osman Karatay, 2. Baskı, Çorum: Karam, 2006, s. 467.

⁴⁹⁰ Özaydın Abdülkerim, "Ebü'l Fidâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1999, C. 10, s. 320.

larına kadar ayrıntılar da içeren bu eserlerdeki bilgiler yerli kaynaklar tarafından da teyit edilmektedir.

Bunlardan biri olan ve Alan-Hazar ilişkileri kısmında incelediğimiz Hazar Mektupları oldukça açık bir şekilde Alan ve Aslardan ayrı ayrı bahsetmiştir. Bilindiği gibi Hazar yöneticisi mektubunun sonunda kendisiyle ittifak halinde olan ve düşmanlık güden halkları sayarken Alanları dostları, Asları ise düşmanları olarak zikreder⁴⁹¹. Yıkılış gününe kadar gücünün zirvesinde olan Hazar'ın yakınındaki düşman bir halkı kolay bir şekilde ezmesi beklenir iken, Hazarların Aslarla olan herhangi bir savaşını bilmiyoruz. Belki de mektubun yazıldığı günlerde ilişkiler bozuldu yahut Hazarlar doğudaki Oğuz ve Peçenek tehdidinden yüzünü Kuzey Kafkasya'daki unsurlara dönemedi. Zaman zaman Alanlara bir nevi cezalandırma seferlerinde bulunan Hazar orduları Aslara dokunmamıştır. Onlara cezayı kesen Svyatoslav'ın Rusları olmuştur. 965 yılındaki Hazar seferi sonrasında Svyatoslav'ın hedefinde Kasog ve Aslar vardı⁴⁹². Bu savaşta Rusların bölgedeki faaliyetlerine destek veren Alanlara herhangi bir zarar verilmemiş olması son derece ilginçtir.

6.4. Kafkasya'da Moğol İstilas ve Asların Durumu

MS IV. yüzyılda gerçekleşen Hun hücumlarının ardından Kafkasya'nın görüldüğü en büyük ikinci istila hareketi Moğolların eliyle gerçekleşmiştir. Bozkırın en büyük imparatorluklarından birini inşa etmeyi başaran Cengiz Han ve ardılları bütün Avrasya'da derin izler bırakmışlardır.

XII. yüzyılın ilk yıllarında Kafkaslara inerek buradaki yerel güçler ile karışan ve işbirliği yapan Kıpçakların Alanlarla ilk münasebetlerinin bu vesile ile gerçekleştiğini biliyoruz. Kuzey Kafkasya eteklerine ve Alan yurtlarına yerleşen Kıpçakların buradaki varlığı uzun süre devam etmiştir.

---

⁴⁹¹ Karatay, "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", s. 14-15

⁴⁹² *Povest' Vremennih Let po Lavrent'evskoy Letopisi*, s. 244; Mualla U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 92-93.

Öte yandan 1219-1221 yılları arasında Türkistan sahasında fetih hareketlerini tamamlayan Cengiz, Kıpçak, Alan, Macar ve İtil Bulgar seferini gerçekleştirmek üzere Cebe ve Subutay önderliğindeki iki tümeni bölgeye göndermiştir⁴⁹³. 1222-1223 yıllarında gerçekleşen ilk seferde Moğol ordularının istikameti Kıpçak ve Alan toprakları olmuştur. Moğolların bölge ile ilk temasını oluşturan bu seferle ilgili ayrıntı sunan Arap kaynaklarından İbnü'l-Esir'in notları oldukça ilginç bilgiler ihtiva eder.

İbnü'l-Esir'in aktardığına göre, "... Moğollar Şirvan Derbend'ini aştıktan sonra bu bölgede yollarına devam ettiler. Buralarda Alan, Legzi ve Türklerden birçok kimse yaşıyor, bölge halkı birçok milletten oluşuyordu. Moğollar önce Legzi halkından bir hayli kimse öldürmüşlerdi. Legzi halkından bir kısmı Müslüman idi bir kısmı ise değildi. Moğollar bütün bu bölgede kendilerine karşı koyup düşmanlık eden herkese karşı şiddetli saldırılara geçiyorlardı. Nihayet kalabalık kitlelerden oluşan Alanlar diyarına ulaşmışlardı. Alan halkı Moğolların geldiğini haber alınca tekbirler getirerek askerlerini toplamış, bütün Kıpçak (Kıpçak) diyarından kalabalık ordular teşkil edip Moğollarla çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalar sırasında iki taraftan hiç biri zafere ulaşamayınca Tatarlar Kıpçaklara haber yollayıp şöyle demişlerdi: Biz sizinle aynı ırktan insanlarız, Alan halkı ise sizden değildir, dolayısıyla onlara yardım etmemeniz gerekir. Hatta aynı dinden kimseler de değilsiniz. Bize uyduğunuz takdirde size kesinlikle saldırmayacağımızı taahhüt edip, bu konuda söz veriyoruz. Onlarla aramıza girmediğiniz takdirde size ihtiyaç duyacağınız kadar mal, para ve elbise vereceğiz. Nihayet Kıpçaklarla Moğollar belirli bir mal ve eşya üzerinde anlaşmış, Moğollar da kararlaştırılan bu mal ve eşyayı götürüp Kıpçaklara teslim edince aralarında barış imzalanmış, Kıpçaklar aradan çekilmişlerdi. Bu anlaşmayı sağlayan Moğollar hemen Alan halkına saldırıp onlardan çok kimseyi öldürerek memleketlerini yağmalamış, adamlarını esir almışlardı. Alan halkının işini de bitiren Moğollar bu sefer aralarında akdettikleri sulha güvenen ve her biri bir tarafa kendi işine dağılıp, emniyet içinde yaşamakta olan Kıpçaklar üzerine saldırıya geçtiler. Kıpçaklar, hiçbir şeyden haberleri yokken birden Moğolların ülkelerine saldırdığını ve şehirlerine gire-

⁴⁹³ Kamalov İlyas, *Altın Orda ve Rusya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009. s. 69.

rek bir biri arkasından her tarafı yağmalayıp ele geçirdiklerini gördüler. İşte bu saldırıları sırasında da yukarıda söz konusu anlaşma gereği olarak Kıpçaklara ödedikleri mal ve paranın kat kat fazlasını onlardan gerisin geriye almışlardır... "494.

Buradaki bilgiler Kafkasya'daki durumu göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Kaynağımızın da ifade ettiği üzere pek çok Bozkırlı (Türk) halk bölgede varlığını sürdürüyordu. Yazar bu noktada Alan ve Lezgileri Türklerden ayırmaktadır. Notlarda Alanların gücüne de vurgu yapılmıştır. Biz de Hazar Kağanlığı yıkıldıktan sonra Alanların en parlak günlerini yaşadıkları kanaatindeyiz. Nitekim pek çok kaynak bu konuda hemfikirdir; dönemin önemli kaynaklarından biri olan El-Bekrî'nin, *el-Memâlik ve'l-Mesâlik* adlı eserinde, Alanların askerî gücünden, otuz bin kişilik ordularından bahsetmektedir⁴⁹⁵. Buradaki ilginç hususlardan bir tanesi Alanların Müslüman olarak gösterilmesidir. Bu ifadeye başka herhangi bir kaynaktan rastlanılmamaktadır. Hazar-Arap savaşları sırasında Alanlar bölgenin önemli savunucularından bir tanesi idi ve Bizans politikası gereği Hıristiyanlık inancı Alanlar arasında daha erken bir tarihte yayılmaya başlamıştı. Alanlardan bahseden başka pek çok kaynak onların Hıristiyan olduklarından söz etmektedir. İbnü'l-Esir burada hem etnik hem de dini benzerlik bakımından Kıpçakları Moğollara daha yakın görmektedir. Kaldı ki, Moğollar da kendileri gibi bozkırlı bir halk olan ve muhtemelen eski Türk inancını sürdüren Kıpçak unsurlarıyla anlaşma yolu ile Alanları yalnız bırakmayı denemiş ve bunda başarılı olmuşlardır. Moğolların 1223 yılında gerçekleştirdikleri seferin güzergâhı Hazar'ın güneyinden kuzeye doğrudur ve Don kıyılarında harekât tamamlanarak geri dönmüştür. Nitekim İbn'ül-Esir de Moğolların Şirvan derbendini geçtikten sonra Alanlarla mücadele ettiklerini söylüyordu. Bu sefer esnasında batıdaki yurtlardan bahsedilmiyor ancak kuzey yolundan dönüş esnasında İtil Bulgarlarının baskını onlara oldukça fazla zayılatıyordu⁴⁹⁶. Bulgarların bu hareketlerinin hesaplaşması ikinci Moğol seferinde gerçekleşmiştir.

---

⁴⁹⁴ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi-t Tarih*, s. 341-342.

⁴⁹⁵ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 207.

⁴⁹⁶ Kamalov İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003, s. 16.

Ögeday Han zamanında Moğolların batı ülkelerini fethetmek arzusu ile ikinci büyük sefer tertip edilmiştir. 1235 yılında toplanan Moğol kurultayında alınan karar neticesinde yine Subutay ve Batu bu sefer için görevlendirilmiştir. İkinci Moğol seferinin ilkine göre daha kapsamlı olduğunu ve sayıca daha fazla askerle yola çıktığını biliyoruz. 1236 yılında önce İtil Bulgar ülkesi, ardından Rus toprakları Moğol hezimetine uğramış, baharın gelişi ile Moğollar Deşt-i Kıpçak arazisine çekilmişlerdir. Moğol orduları bir sonraki yıl yeniden harekete geçtiklerinde, Aşağı Don Havzası'nda Batu'nun hâkimiyetine girmek istemeyen çok sayıda Kıpçak, Macar yurduna (batıdaki) göç etmişlerdir⁴⁹⁷.

Batıda faaliyetlerini sürdüren Moğol ordularının üçüncü hedefi önce Çerkesler, ardından Aslar olmuştur. Moğolların batıda gerçekleştirdikleri bu seferler hakkında söylenenlerin hemen hepsi bu hareketin de Alanlar üzerine gerçekleştirildiği yönündedir. Ancak bizatihi Cüveynî'nin söyledikleri ve seferin güzergâhı bu seferin Aslar üzerine gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Ayrıntılarını birazdan göreceğimiz üzere Moğolların bu seferleri sonrasında hem Doğu Avrupa'da hem de İç Asya'da görülen birtakım adlandırmaların Aslarla ilgili olduğu gayet açıktır. Yukarıda anlattığımız ilk Moğol seferi Tiflis'i sınır olarak kabul edecek olursak bunun doğusuna, yani Lezgiler ve Alanlar üzerine gerçekleşmiş idi. Bu sefer için Moğolların herhangi bir şekilde başarısızlığından söz etmek mümkün değildir. Kıpçaklarla işbirliğini bozmayı başardıkları Alanlar üzerinde, kati bir galibiyetle bölgeden ayrılmışlardır. 1238 yılında gerçekleşen sefer ise bu sınırın batısında kalan yurtlara yani Çerkes ve As diyarlarına olmuştur. Bu ikinci sefer Moğol hâkimiyetini tanımayan topluluklara yöneliktir. Bu noktada İranlı tarihçimiz Cüveynî'nin aktardıkları da bundan farklı şeyler içermemektedir: "*Ögeday Kaan, ikinci kurultayda henüz boyun eğmemiş ülkelerin durumunu görüştü. Batu'nun yönettiği bölgeye sınır olan Bulgar, As ve Rus bölgeleri, nüfuslarının kalabalık ve güçlerinin fazla olmasına güvenerek daha boyun eğmeyi kabul etmemişlerdi. O bölgelerin ülkeye katılmasına karar verdiler.*"

---

⁴⁹⁷ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çeviren: Doğukan ve Egemen Mızrak, 2.Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011, s. 85-86.

"... Kurultayda alınan bu karardan sonra şehzadeler savaş hazırlıklarına başladılar. Daha sonra halkının sayısı, karınca ve çekirge sayısı kadar çok olan, etrafi bağlar ve bahçelerle, bir yılanın zorlukla geçebileceği ormanlarla çevrili Mekes şehrine vardılar. Şehzadelerin komuta ettiği ordu orada toplanınca önce üç dört kağının geçebileceği yollar açtılar. Kağınların üzerine mancınıkları yerleştirerek şehri taş atışına tuttular. Birkaç gün sonra şehrin adından başka bir şey kalmadı. Öldürülenlerin sayımını yapmak için erkeklerin sağ kulaklarını kesip bir yere yığdılar. İki yüz yetmiş bin kulak saydılar. Bu işi bitiren şehzadeler ikametgâhlarına döndüler"⁴⁹⁸.

Cüveynî'nin anlattığı bu Moğol seferi ve kuşatması hakkında haber veren bir diğer kaynak olan Reşidüddin'in *Camiü't Tevarih* adlı eseri küçük farklılıklarla da olsa Cüveynî'yi tasdik eder. Bu haberleri yorumlayan Kuznetsov, öncelikle kuşatmanın olduğu "Mgs" şehrinin yine Moğollar tarafından fethedilen Moskova ile karıştırıldığından söz eder ve verilen rakamları abartılı bulur.

İkinci sefer hakkında da yorum yapan Kuznetsov, bu seferde kuşatmaya Matersa isimli bir kişinin önderliğinde Alanların da katıldığı iddiasındadır. Bu iddiaya göre Alanların, kendi kendilerini kuşatmış olmaları gerekir. Bununla ilgili yapılan yorumlar o tarihlerde Alanların dağınık yaşadıklarına ve kendi içinde ihtilaflar barındırdıklarına işaret ederek, kuşatmaya katılan Alanların bu ayrılıkçılardan olduklarını öne sürmektedir. Ancak Cüveynî'nin verdiği bilgiler ne kadar abartılı olsa da ortada büyük bir savaşın olduğu açıktır ve o dönemki Alan nüfusunun her iki tarafta da yer alacak ve bu kadar ağır kayıplar verecek kadar kalabalık olduğunu düşünmek güç gözükmemektedir. Bütün bunlar Moğolların söz konusu seferi Alanların üzerine gerçekleştirdikleri önerimizi kuvvetlendirmektedir. Kuznetsov'un önerdiği Alanların da Moğollara katılımını bu şekilde daha mantıklı bir temele oturtabiliriz. Kaldı ki, 1222-1223 yılındaki ilk seferin ardından Alanların Moğol idaresine karşı herhangi bir olumsuz hareketi bilinmemektedir. Aksine Harzemşahlar Devleti'nin son yöneticisi olan Celaleddin Harzemşah'ın Moğollara yenildikten sonra 1225 yılı civarında Azerbaycan ve Gürcistan'ı fethetmeye yönelik girişimlerinde Gürcülerle

---

⁴⁹⁸ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, I, s. 281.

birlikte Alan ve Kıpçaklar da savaşa girmişlerdir⁴⁹⁹. Bu savaş esnasında Kıpçaklar saf değiştirerek Harzemşahların galip gelmesinde önemli rol oynarken, Alanlar Gürcü birliklerinden ayrılmamışlardır.

6.5. Kıpçak Göçü ve Yaslar

1237 yılında gerçekleşen Moğol seferinin İtil Bulgar ülkesi ve arkasından Rus yurtlarını vurmasıyla, sıranın kendilerine geleceğini düşünen Kuzey Kafkaslara çekilmiş Kıpçaklardan ciddi bir nüfus Macaristan topraklarına göç etmişlerdir⁵⁰⁰.

On dört yıl önce yani 1223 yılındaki Moğol seferinde Kıpçaklar onlarla anlaşmalarına rağmen Moğolların kılıcından kurtulamamışlar ve Moğollardan aldıkları paraları fazlasıyla iade etmişlerdi. Bu acıların izleri henüz silenmeden gerçekleşen yeni bir Moğol seferi karşısında Kıpçaklar yerlerinde beklemeyip batıya ciddi bir nüfus sevk ettiler.

Kıpçak boylarının Kuzey Kafkasya'ya yerleşimleri XII. yüzyılın başında Ruslar karşısında aldıkları bazı yenilgiler neticesinde gerçekleşmişti. Kıpçak boylarının bölgeye geldikten sonra buradaki bazı halklarla işbirliği yaptıklarını biliyoruz, ancak bu Kıpçak boylarının isimleri hakkında herhangi bir ayrıntı yoktur. Ancak bu ilişkiler bağlamında Alan ve Asların Kıpçaklarla iletişime geçtiklerini ve gelişmelere göre zaman zaman birlikte hareket ettiklerini biliyoruz. Nitekim ikinci Moğol

---

⁴⁹⁹ "...Sultan, 625/1227-8 yılında İsfahan'dan kalkıp Gürcistan'ın yolunu tuttu. Aynı yıl onun gazabından ve intikamından korkan Rum ve Suriye bölgelerinin Sultanları, Gürcü, Alan, Sarir, Lagz, Kıpçak, Suan, Abhaz ve Şanet yöneticileri, zamanın ateşinde pişmiş, savaş gününün gözdeleleri olan askerleriyle Sultan'ı defetmek için bir araya gelmişler ve bir kılıç gibi olmuşlardı" Bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, II, s. 138-142.

⁵⁰⁰ Korkmaz Asım, "1239'da Kuman-Kıpçakların Macar Krallığı'na Göçleri ve Bu Göç Hareketininin Sonuçları", *Göç ve Kültür Sempozyum Bildiri Kitabı*, I. Cilt, Ed. N. Kahraman, Ç. Dürüst, T. Yılmaz, 2016, s. 14.

seferinde, iddia ettiğimiz üzere, asıl zararı gören Aslardan bir kısmı Kıpçaklara katılarak Macar topraklarına göç etmişlerdir⁵⁰¹.

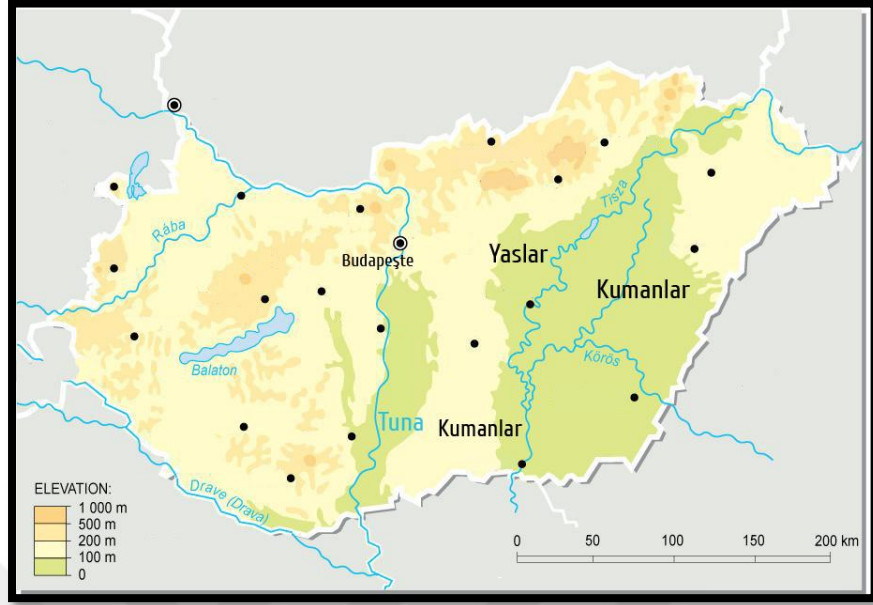
Macar Kralı IV. Béla'nın müsaadesiyle Kıpçak Başbuğu Kutan önderliğindeki boylar Puszt başta olmak üzere Macar yurdunun çeşitli bölgelerine (özellikle doğu sınırlarına) yerleştirilmişlerdir. Bu şekilde Béla, yeni gelen göçmenleri doğudan gelebilecek Moğol-Tatar akınları karşısında savunmada kullanabilecekti.

XIV. yüzyıla gelindiğinde Macar metinlerinde Yaslar daha yoğun bir biçimde Budapeşte'nin doğusundaki topraklarda karşımıza çıkmaktadırlar. Macarcada Jászság olarak geçen bu bölgenin merkezi Jászberény idi. On sekiz yerleşim yerinden oluşan bu tarihi yerleşim sahasındaki kent isimlerinin on altı tanesi Yas adı ile başlamaktadır. Bunlar; Jászberény, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászfényszaru, Jászladány, Jászkisér, Jászsós-szentgyörgy, Jászfelső-szentgyörgy, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászfákóhalma, Jásztelek, Jászszentandrás, Jászágó, Jászivány, Jánoshida şeklindedir⁵⁰².

---

⁵⁰¹ Vászary István, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 24.

⁵⁰² Macaristan'daki Yasların merkezi ve bölgenin genel adı olarak da bilinen Jászberény'deki yerleşimin XIII. yüzyıla gittiği belirtilmiştir. Zimonyi Istvan, *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century*, Brill, Leiden, Boston, 2016, XI.

1318 yılından sonra Macar vakayinamelerinde Kıpçakların yanı sıra “Yas”ların da açık bir şekilde geçmeye başladıklarını görüyoruz. Kiev kroniklerinde “Yasi” olarak bilinen bu boy, Macar kaynaklarında “Jaszok” olarak anılmıştır. Son-daki -ok eki çoğul anlamını karşılamakta ve burada Yaslar ifade edilmektedir. Ma-car topraklarına gelen Yaslar Ortodoks inancına sahip iken, XV. yüzyılın ikinci yarı-sından sonra Katolikliği seçmişlerdir. Asların Kafkasya’da buldukları zamanlar-da da Hristiyan olduklarına dair Arap kaynaklarında kayıtlar mevcuttur. Bölgede Macar toprakları dışında Romanya-Moldova’da “İasi”, Transilvanya’da “Jas” ve “Jasfalva/Iasfalau” gibi etnonimler de Yaslarla alâkalı görülmektedir.

Doğu Avrupa’da ortaya çıkan bu isimlerin Sarmat göçleri çerçevesinde böl-geye gelen halklardan birisi olan Yazığlarla alakalı olabileceği yönünde de görüş beyan edenler olmuştur. Bu önerileri topyekün yok saymak tabii ki mümkün de-ğildir, ancak özellikle Macar topraklarındaki yer isimlerini eşleştirmede elimizde bu kadar sağlam deliller varken çok daha erken köklere inmeye çalışmak iddiaları zayıf-latacaktır. Bunun yanında Doğu Avrupa’da, Macar topraklarının batısında, hatta Tuna üzerinde Sarmat halklarının isimlerinden izler taşıyan başka birçok toponim göstermek mümkündür.

6.6. Çin ve Moğolistan'da Asudlar

Kafkasya seferleri, Moğol elinin değdiği her yerde olduğu gibi bu topraklarda da derin izler bıraktı ve bölgede ciddi değişikliklere zemin hazırladı. Kafkasya Hunlardan sonra böylesine büyük bir istila hareketi görmemişti. Tıpkı Hunların ardından tüm Avrupa'yı kasıp kavuran kavimler hareketi gibi, Moğollar da ardı ardına göçlere ve yer değişimlerine sebep oldu. Ögeday Han'ın ölüm haberi üzerine merkeze çekilerek batıdaki faaliyetlerine son veren Moğollar, önlerinden kaçanların haricinde Kafkasya'dan hâkimiyetleri altına aldıkları ciddi bir askerî nüfusu da yanlarında İç Asya'ya götürdüler⁵⁰³.

Seferlerden sonra tıpkı Macar Ovası'nda Yas isminin anılmaya başlaması gibi Çin ve Moğol anavatanında da Asud ismi türedi. Moğol çağına dair bilgiler sunan seyyahların, bu kimselerin Alan olduğunu söylemesiyle, bizatihi etnos ismi dikkate alınmadan Çin ve Moğolistan'daki bu yeni kimselerin Alan kökenli oldukları tezi kabul edilmiştir. Bu adlandırma Moğol kaynaklarında yeniydi ve tam da seferlerin ardından kayıtlara girmeye başladı.

Yukarıda da anlatmış olduğumuz gibi, ikinci Moğol seferinde yani 1237'de Çerkes ve As arazileri kuşatıldığında Alanların da bu sefere iştirak ettikleri haberi, Moğol ordusuna dâhil olan Alanlardan, bu isimle açık bir şekilde bahseden tek askerî harekettir. Moğolların ilk seferinden sonra Çin ve Moğolistan'da bu isim anılmaz. Asud adlandırmasının türemesi ikinci seferden sonradır. Moğolların 1237'de gerçekleştirdikleri bu seferi tekrar hatırlayacak olursak; Kıpçak unsurları ve önemli bir As kitlesinin batıya kaçtıklarını biliyoruz. Bölgede kalanlar ise Moğollar karşısında ciddi bir direniş göstermişler ve uzun süreli kuşatma savaşlarının yaşanmasına sebep olmuşlardı. Bu savaşların ardından Moğollara boyun eğen Aslardan bir kısmı Moğol orduları dâhilinde bölgeden götürülmüşler ve Asya'daki savaşlarda kullanılmışlardır.

---

⁵⁰³ El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*'sinde Batu'nun hâkimiyetine giren Türkistan halklarını zikreder. Adriyatik Denizi olarak düşünülen Bahr-ı Zulmet'e kadar tüm Kıpçak, Kanglı, Kimek, Çerkez ve As kavimlerinin ona itaat ettiğinden söz eder. Bkz. El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, s. 136.

İsimden yola çıkacak olursak, Moğolcada çoğul ekinin -t (>-d) olduğunu biliyoruz. Konuyla ilgili fikir yürütmelerinde bu adın As'tan türediği noktasında herhangi bir itiraz yoktur⁵⁰⁴. Ancak Alan ve Asların bir tutulması sebebiyle bu birlikler Alanlar olarak kabul edilmişlerdir.

Moğol ordusuna dâhil olan Asların sayısı zamanla artarak XIV. yüzyılda otuz bin civarına ulaşmıştır⁵⁰⁵. Möngke Han (1251-1259) idaresinde orduda önemli işlere imza atan As birlikleri Çin'in Sichuan eyaletine yapılan seferde (1258-1259), Li Tan İsyanı'nın bastırılmasında ve Sung İmparatorluğu'na yapılan seferlerde rol oynamışlardır (1269-1275).

Asudların Möngke Han'dan sonra Kubilay zamanında da hanın gözde savaşçıları olarak varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz⁵⁰⁶. 1287 yılında çıkan bir isyanın bastırılmasında da yine başrolü oynayan Asudlar, Tarım Havzası'nda bulunan şehirlerin muhafazasını üstlenmişlerdir.

Çin'deki Moğol egemenliğinin (Yüan Hanedanı) sona ermesinin ardından Togon Temür ile birlikte Asudlar da yeniden İç Moğolistan'a çekilmişlerdir. Moğol kaynaklarında XVI. yüzyılda dahi Asud kayıtları karşımıza çıkıyor. Oyratlarla olan mücadelelerde Asudlar yer almışlardır, hatta kroniklerden bir tanesinde Asudların Alutai adlı reisinden bahsedilmektedir⁵⁰⁷. Alan yöneticilerinin Türkçe unvanlar kullandıklarını biliyoruz ancak kendi isimlerinin pek azı Türkçe izah edilebilmektedir. Burada geçen As liderinin adı ise Altay'ı çağrıştırmaktadır.

Moğol topraklarında bulunan Asud kuvvetleri zamanla Moğollar arasında asimile olmuşlar ve isimleri kroniklerde anılmaz hale gelmiştir.

---

⁵⁰⁴ Vernadsky George, *Moğollar ve Ruslar*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 25.

⁵⁰⁵ Kuznetsov Vladimir, Lebedinski Yaroslav, *Alanlar Step Atları, Kafkas Beyleri*, Çeviren: Demir Alp Serezli, Ankara: Alan Kültür ve Yardım Vakfı, 2012, s. 130-133.

⁵⁰⁶ Timothy May, *The Mongol Empire, A Historical Encyclopedia*, Vol. I, ABC-CLIO, 2017, s. 198.

⁵⁰⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 376-377.

7. Moğollardan Sonra Alan ve Aslar

Moğolların XIII. yüzyıldaki yıkıcı batı seferleri tarih yazıcılığını da derinden etkilemiş ve dönemdeki kaos kaynaklara da aksetmiştir. Moğollardan sonra ciddi biçimde yıpranan Kafkasya'da etnik harita bir hayli değişmiş gözükmemektedir.

Birbiri ardına bölgeye keşif seyahatlerinde bulunan kâşiflerin notları bu karmaşayı yansıtmaktadır. Hazar çağında açık bir şekilde ayırt edilebilen Kafkas halkları, artık birbiri ile karıştırılmaya başlanmıştır. Bu durum Avrasya'da alışıl-gelmiş üst yani güçlü etnos ismi ile diğer halklarında ifade edilmesi sürecinden farklı işlemiştir. Belki de ortak düşman karşısında bir arada yaşama gereği duyulmuş olabilir; böylece kaynaklarda "kendilerine As diyen Alanlar" gibi ilginç ifadeler zikredilmeye başlamıştır. Birbirlerine yakın bölgelerde yaşayan Alan ve Aslar bölgeye gelen seyyahların bir kısmı tarafından da birlikte gösterilmiştir.

Açık alanlarda müthiş bir başarı gösteren Moğolların Kafkasya'nın dağlık bölgelerinde bir hayli zorlandığı önemli bir gerçektir ve Kafkas coğrafyası, dağlık alanlara çekilen bazı gruplar için bir nevi doğal korunak olmuştur. İtalyan seyyah Plano di Carpini bu tabloyu oldukça güzel bir şekilde resmetmiştir. Eserinde henüz 1246'da bile Moğolların bir kısmının hala daha umutsuz bir şekilde Alanya'da bir dağı kuşatmayı sürdürdüklerinden söz etmektedir⁵⁰⁸.

1253-54 yıllarında Moğol seyahatini gerçekleştirmiş olan bir diğer Avrupalı elçi William Rubruck ise, dağlarda Alanların Moğollara (Tatarlar) direnmeye devam ettiklerini bildirmektedir⁵⁰⁹. Alanların faaliyetlerini aktaran yazar satırlarının devamındaki şu ifadelerle dağlara çekilen grupların durumunu gözler önüne serer: "*Alanlar geceleri yirmişer otuzar kişilik gruplar halinde ok, yay ve yay kılıfları ile kaçıyorlar ve kime rastlarsa öldürüyorlardı. Gündüzleri ise gizleniyorlar, ovadaki*

---

⁵⁰⁸ Plano Carpini, *The Story of the Mongols Whom We Call Tartars*, Boston: Branden Publishing Company, 1996, s. 92.

⁵⁰⁹ Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, s. 132-133, Kuznetsov-Lebedinski, *Alanlar Step Atlıları, Kafkas Beyleri*, s. 122.

atlarla kendi yorulan atlarını değiştiriyorlar ve acıktıklarında yemek için bir iki tanesini yanlarında götürüyorlardı"⁵¹⁰.

Moğol boyunduruğuna girmek istemeyen bir kısım Alan da Gürcü Kralı David'in (1243-1269) daveti ve Alan beyleri ile görüşmesi üzerine Gürcü topraklarına göç etmişlerdir. Gürcüler ile Alanlar arasındaki iyi ilişkiler 1292 yılında Alanların Gori'yi işgal etmelerine kadar devam etmiştir⁵¹¹.

Alanlar Gori ve bir kısım Gürcü arazisini işgal ettiklerinde başlarında Os-Bagatur denilen bir yönetici bulunuyordu. Yaklaşık 1326 yılına kadar Gori'yi ellerinde tutan Alanlar, bugünkü Güney Oset arazisinde kök salmaya başlamışlardır.

Cengiz İmparatorluğu'nun ardıllarından olan Altın Orda devletinin sınırlarını batı yönünde bir hayli genişleten Cuci'nin küçük oğlu Batu, İtil üzerindeki Saray kentini kendisine merkez edinmişti. Batu Han döneminde Alanların sahip oldukları topraklar da Altın Orda devletinin doğal sınırları içerisine dâhil oldu. Bu vaziyet bölgeye gelen seyyahların notlarına da yansımış ve Marco Polo meşhur seyahatnamesinde Batu Han'dan Kıpçak ve Alan ülkelerinin hâkimi olarak söz etmiştir⁵¹². XIII. yüzyıl ortalarında artık bağımsız bir Alan devletinden söz etmemiz gerçekten güçtür; önemli bir kısmının Gürcistan topraklarına sığındığını belirttiğimiz Alanlardan Tatar idaresini kabul etmek istemeyenler Bizans'a iltica etmişlerdir. Altın Orda egemenliğini kabul eden Alanlar ise devlet içerisinde hem askerî hem de idarî vazifelerde karşımıza çıkmaktadır. Carpini'nin seyahatnamesinde 1246 yılında Kiev yakınlarındaki bir kentin Mişa adındaki Alan yöneticisinden bahsedilmektedir⁵¹³. Bununla birlikte Altın Orda'nın kalbi yani Saray şehrinde önemli bir Alan nüfusunun yaşadığını İbn Batuta'dan öğreniyoruz. İbn Batuta, Saray kentinde yaşayan Alanların Müslüman olduklarını belirtir⁵¹⁴. Daha önce bahsini ettiğimiz Ya-

---

⁵¹⁰ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çeviren: Ergin Aydın, İstanbul: Ayışığı Yayınları, s. 61.

⁵¹¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 322.

⁵¹² Marco Polo'nun *Geziler Kitabı*, Çeviren: Ömer Güngören, İstanbul: Yol Yayınları, 1985, s. 219.

⁵¹³ Plano Carpini, *The Story of the Mongols Whom We Call Tartars*, s. 96.

⁵¹⁴ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, s. 517,

kut el-Hamevî'nin istisna kaydından başka, Alanların Müslüman oldukları konusunda ikinci haber budur.

Anadolu'nun Moğollar tarafından vergiye bağlanmasından sonra bu vergileri toplamakla görevli olan Vezir Fahreddin Kazvinî'nin emrinde çalışan Alanların olduğunu Kerimüddin Mahmud Aksarayı'nın *Müsameretü'l Ahbar* adlı eserinde buluyoruz⁵¹⁵. Alanlar, Anadolu'da yalnızca Moğol saflarında vergi toplamak için yer almamışlardır; Bizans'ın XI. yüzyıldan itibaren bölgede giriştikleri savaşlarda da askerlik vazifesi ile Bizans ordusunda görev yaptıklarını biliyoruz.

Bizans İmparatorluğu Alanların Kafkaslarda ciddi bir güç olarak kendilerini göstermeye başladıkları dönemden itibaren müşterek işler gerçekleştirmiş idi. Alanlar arasında düzenin bozulduğu bu dönemde kendi içerisinde farklı grupların çatışmalarından huzursuz olan Bizans, paralı askerlik vazifesi ile Alanlardan faydalanma fırsatını kaçırmamıştır. Esasen Alanlar henüz Moğol felaketi ile karşı karşıya kalmadan önce Bizans'a paralı asker olarak hizmet etmeye başlamışlardı. İlk olarak Komnenosların (1081-1185) Bizans yönetimini sürdürdüğü günlerde Anadolu'da Selçuklu Türklerine karşı savaşlarda kullanıldıklarına rastlıyoruz. I. Alexius Komnenos (1081-1118) döneminde yazan Nikeforos Bryennius (1062-1137) Türklere karşı kullanılan bu Alan askerlerinden bahsetmiştir. Kaynağa göre Arabates isimli bir Alan bu paralı askerlere öncülük etmekte idi⁵¹⁶.

Komnenos dönemi yalnızca paralı askerlik vazifesi ile değil, saraya da Alanların yoğun bir biçimde dâhil oldukları bir dönem idi. Bizans kaynaklarının birçoğunda hanedan üyeleri ile Alan prensesleri arasında yapılan evliliklere dair kayıtlar bulmak mümkündür⁵¹⁷.

---

⁵¹⁵ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s. 118.

⁵¹⁶ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 230-231.

⁵¹⁷ Bu durum için ilginç örneklerden bir tanesi, Alexios Komnenos'un tahta geçmesinden kısa bir süre önce İmparator III. Nikeforos'un, kocası Mikhael Dukas hayatta olmasına rağmen Alan prensesi Maria ile evlenmek istemesidir. Anna Komnena'ya göre Pheidias'ın heykellerinden bile daha güzel olan Maria, oğlu Konstantin Dukas'ı varis gösterebilmek için bu evliliğe razı olmuştur. Bkz. Norwich J.L., *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi (1082-1453)*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013, s. 35.

Ordu içerisinde zamanla bir hayli artan Alan nüfusunu görebilmek için Pachymeres'in kayıtlarına bakılabilir. Bu kaynakta 1301-1302 yılında Bizans ordusunda doğudan gelen Tatar tehlikesi karşısında savaşa hazır olan ve ülkenin doğudaki topraklarını koruyan on altı bin kişilik Alan askeri birliğinden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere, Bizans topraklarında Alan askerlerinin sayısı bir hayli artmış durumdadır. Sadece Anadolu'da Türklere karşı değil, Doğu Avrupa'da da Alan savunmasından yararlanılmaktadır.

Alanlar için vaziyet böyle iken, vaktiyle Macar Ovası'na ve civarına yerleşen Asların bu savaşlar esnasında Bizans'a rakip olduklarını görürüz. Pachymeres'in Bizans ordusu içerisindeki güçlü Alan nüfusundan bahsetmesinin üzerinden çok geçmeden, 1320'lerde imparatorlukta yaşanan iç karışıklıklardan yararlanan Bulgar Çarı Terter, Trakya'ya saldırmıştır. Kaynaklar Bulgarların bu saldırısına Alanların da katıldığını söyler⁵¹⁸. Alemany, bu saldırıya katılan Alanların Moldova bölgesinden geldiklerini belirtir⁵¹⁹. Aynı bir başlık halinde bahsettiğimiz gibi Moldova ve Romanya'da meskûn olanlar As bakiyeleri idi ve yine savaşta tercihleri konusunda Alanlardan ayrıldıklarını görüyoruz. Zaman zaman Bizans himayesinde bulunan Alanların isyanları ve taht kavgalarına müdahil oldukları bilinmektedir, ancak bu sefer de dışardan gelen Bulgar saldırısı ve desteği söz konusudur. Bu saldırıdan bahseden kaynak bizatihi İmparator İoannes Kantakuzenos'un eseridir. Alan kitalarının başında İtiles ve Temeres adlı iki komutan bulunmaktadır⁵²⁰.

Batıda Aslarla ilgili haberleri takip etmenin oldukça güç olduğunu görüyoruz. Bunun bir sebebi Bizans kaynaklarının önemli bir kısmında görülen kronoloji hatalarıdır. Örnek verecek olursak İoannes Kinnamos gibi bazı geç dönem Bizans kaynakları bu olayları gerçekleştirenleri hala Massagetler olarak zikretmişlerdir.

---

⁵¹⁸ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 218.

⁵¹⁹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 219.

⁵²⁰ Ioannis Cantacuzeni, *Historiarum*, s. 173.

III. BÖLÜM: KAFKASYA'NIN YENİ HALKLARI VE ALAN-AS ETNİK MİRASI

1.Karaçay-Malkarlılar

Kafkasya'da yaşamakta olan Karaçay halkını Adigeler; *Karaşey* ve *Kuşha*, Abhazlar; *Karça*, Gürcüler; *Mukrçay*, Osetler; *Asi*, Malkarlılar'ı ise Gürcüler; *Basiyani*, Abhazlar; *Azuho*, Osetler; *Asson*, Kabardeyler; *Balkar* ve *Kuşha* olarak adlandırmaktadırlar⁵²¹. Komşu halkların Karaçay-Malkarlıları ne şekilde andıkları son derece önemlidir ve içerisinde birtakım tarihi ipuçları barındırmaktadır. Bu konunun ayrıntılarına aşağıda değineceğiz ancak öncelikle burada sözünü ettiğimiz Karaçay ve Malkar topluluklarının birbirinden farklı halklar olmadıklarını ve kavim adlarının yaşadıkları coğrafi şartlar ekseninde bir gelişim gösterdiğini belirtmemiz gerekmektedir⁵²².

Yaşadıkları farklı coğrafyalara göre *Bashanlılar*, *Çegemliler* gibi bölgesel adlandırmaları da kullanan Karaçay-Malkarlılar, kendilerini 'Tavlu' olarak adlandırdıkları gibi, bölgenin kadim halklarından birisinin adı olan 'Alan'ı da kullanmaktadırlar. Alan deyimi aynı zamanda birbirlerine seslenmek için kullandıkları bir ifadedir⁵²³.

Türk dilli ve kökenli Karaçay halkının, büyük ölçüde İranî oldukları düşünülen Alan mirasına sarılmasının esas sebebi Kafkasya'daki pek çok halkta olduğu gibi bölgedeki eskilik, köklülük iddialarıdır. Buraya kadar anlattığımız MS I. yüzyıldan itibaren adları Kafkasya'da zikredilen ve XIV. yüzyıl ortalarına kadar kaynaklarda isimlerini koruyan Alanlara birçok Kafkas halkı tarafından sahip çıktığını görüyoruz.

Karaçayların menşei hususunda fikir yürüten bilim adamları onların etnik temelinde Hun-Bulgar, Hazar, Kıpçak ve Alanların payının olduklarını ileri sürerler.

⁵²¹ Tavkul Ufuk, *Karaçay-Balkarlar*, Der. U. Tavkul-Y. Kalafat, Ankara: Karam, 2003, s. 48.

⁵²² Üren Umut, "Karaçay- Balkar Türklerinin Menşei Tartışmalarında Alanlar ve Aslar", *İtil Suwı Aka Turur*, İzmir, 2017, s. 217.

⁵²³ Tavkul Ufuk, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 77.

Burada sayılan kavimlerin hepsinin Kafkas halklarının oluşumundaki katkısı tartışmasızdır. Ancak sözü edilen kavimlerin Kafkaslarda daha çok sosyo-kültürel yapının oluşmasındaki katkısından söz edilmelidir. Bunların hepsinin katılımıyla melez bir yapı üretmek güçtür. Kaldı ki, burada bahsi geçen kavimlerin şahsına münhasır birtakım özellikleri vardır (dil, din, vs.).

Karaçaylıların kendilerinin de kabul ettikleri üzere, halkın Alanlar menşei olduğunu söyleyenler ise Alan-As ayrımı yapmamaktadır. Hatta birçoğunda Asların adından dahi bahsedilmemektedir. Böylece bugün Türkçe konuşan ve Türk kültürüne sahip bir halka İranî kökler aranması gibi bir garabet doğmuştur.

Bir halkı ve yaşadıkları coğrafyayı adlandırmada en güvenilir kaynaklardan birisi; kadim komşuları ve yerel kaynaklar olsa gerekir. Bu bağlamda Karaçaylıların en eski komşularından biri olan Osetler tarafından ne şekilde anıldığı önem kazanır. Karaçaylılara Asi, Malkarlılara ise Asson diyen Osetler, Balkarların yaşadıkları coğrafyayı *Asiag*, Karaçaylılarınkini de *Ustur Asiag* yani “Büyük Asia” olarak adlandırmaktadırlar⁵²⁴.

Ayrıca Gürcü vakayinamelerine bakacak olursak, XV. yüzyıldan itibaren Karaçaylılar için kullanılan ‘Basiani’ adlandırması ile karşılaşırız⁵²⁵. Bu ifadeler açık bir biçimde Aslar ile ilgilidir ve bunlar sözü edilen Asların, Alanlardan ayrı tutulması gerektiğine dair farklı bir delil olarak da değerlendirilmelidir. Bölgenin *Asiag* adıyla anılması sonradan ortaya çıkmış bir durum değildir; Ortaçağ kaynaklarının da Kuban mecralarını tarif ederken bu ismi kullandığından daha önce söz ettik⁵²⁶.

Osetler ile ilgili araştırma yapan pek çok bilim adamının da onları Alanların mirasçısı olarak gördüklerini biliyoruz. Hâlbuki Karaçaylılar ile Osetler hem gelenek hem de dil bakımından birbirinden hayli farklı halklardır. Osetler bahsini farklı

---

⁵²⁴ Tavkul Ufuk, *Karaçay-Balkarlar*, s. 58.

⁵²⁵ Miziye İsmail, *İstoriya Karaçayevo Balkarskogo*, s. 13.

⁵²⁶ Çalışmamız içerisinde “As İsmine Dair Coğrafi Kayıtlar” alt başlığında bu değerlendirmelerde bulunulmuştur.

bir başlık altında değerlendireceğimiz için teferruatına girmeyeceğiz. Ancak onlar tarafından Karaçaylara verilen ismin ayrıntılarına değinmemiz gerekmektedir.

Yukarıda Karaçayların kendilerine Tavlu/Dağlı dediklerini belirtmiştik. XIII. Yüzyıl müelliflerinden biri olan Avfi, Kafkas dağlarında meskûn iki Türk boyundan bahseder ve bunların isimlerinin Lergar ve Tûlâs olduğunu söyler⁵²⁷. Buradaki adı Tavlu As'ın tahrifi ya da farklı bir okuma tercihi olarak görebiliriz⁵²⁸. Arap harfleri ile (طولاس) yazılışı Tavlas, Tulas, Tavlu As şeklinde değerlendirmeye açıktır. Bu kullanımın tesadüf olmadığını daha erken tarihli bir başka Arap kaynağı ile tasdik ediyoruz. İbn Rusteh, X. yüzyılda Gürcistan'ın uzak sınır boylarında yaşayan Tavlu-Aslar'dan bahsediyor⁵²⁹. Bu ifadeler Karaçaylıların bugün kullandıkları Tavlu adlandırmasının da yakın dönem ürünü olmadığını ve oldukça eski zamanlardan beri bu adın yerleşmiş olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bunun As ismi ile birlikte kullanımı ise iddiamızı güçlendirmektedir.

Coğrafyaya bakacak olursak, Karaçaylıların oldukça uzun zamandan beri Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvesi olan Mingi Tav, onların deyişi ile Mingi-Tav ve çevresindeki dağlık arazide yaşadıklarını biliyoruz. Elbruz, Gürcistan sınırının 11 km kuzeyinde, Tiflis'in 270 km kuzeybatısında yer alır. Arap seyyahlar ortaçağ boyunca buraya "Cebelü'-Elsine" yani diller dağı demişlerdir⁵³⁰. Korunaklı yapısı ile hemen her dile hatta lehçeye yaşama şansı veren bu dağ silsilesinin etrafında Karaçay-Malkarlılardan başka Kabardey ve Çerkesler de yaşıyorlardı. Bu bölge tam olarak tezimiz boyunca Kafkasya'daki Asları yerleştirdiğimiz coğrafya ile birebir örtüşmektedir. Kısaca hatırlayacak olursak Mağribî, *Kitâbü'l-Coğrafya*'da Gürcistan'ın doğusuna Alanları yerleştirmiş ve onları Aslardan ayırmıştı⁵³¹. Karadeniz

---

⁵²⁷ Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 93.

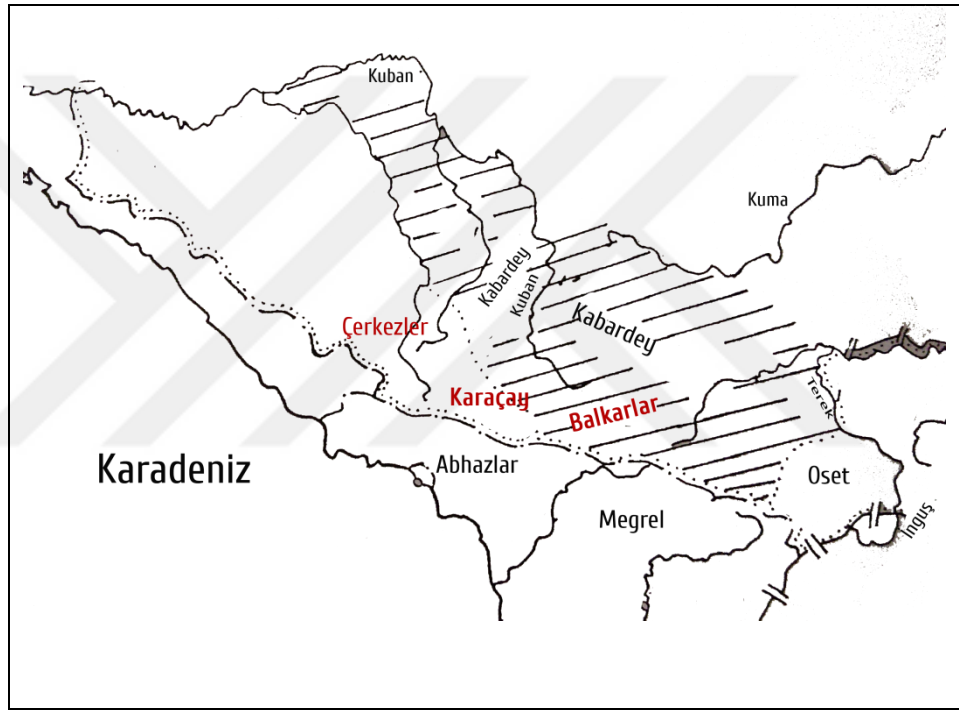
⁵²⁸ Tavkul Ufuk, *Karaçay-Balkarlar*, s. 45.

⁵²⁹ Miziye İsmail, *İstoriya Karaçaevo Balkarskogo*, s. 11.

⁵³⁰ Ruslarda da bu tabiri karşılamak üzere "Gora Yazıkov" (Diller Dağı) adlandırması kullanılmıştır. Bkz. Yıldız Muharrem, *Kafkasya'da Yaşayan Türklerin Dini Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 9.

⁵³¹ Şeşen Ramazan *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 208.

kıyısındaki Türk halklarını anlatan Dımaşkî'de Batı Kafkasya'da Hıristiyan Burcan ve Asların meskûn olduğu kayıtlı idi⁵³². XIII. yüzyıla geldiğimizde dahi Moğolların 1238 yılındaki seferlerinin hedefinde Çerkes ve Asların olduğunu anlatmıştık. Burada As ve Çerkes yurtlarına dair haberlerin devamlılık arz ettiğini açık bir şekilde görülmektedir. Karaçayların bugün bile yaşadıkları coğrafya ortaçağlar boyunca As ve Çerkes kabilelerine ev sahipliği yapmıştır.

Harita: Karaçay –Malkar ve Çerkes bölgeleri

Bu yakınlık sonucu bölgeye gelen misyonerlerin eserlerinde Kara Çerkesler ve Çerkes Tatarı gibi birtakım yeni adlandırmalar türemiştir. Bu konuda Batıda bilinen ilk bilgilerin sahibi Piskopos Johannes de Galonifontibus'a ait notlardır⁵³³. Piskopos, Elbruz dağı çevresinde meskûn olan Karaçaylar'dan Kara Çerkesler ola-

⁵³² Alemany, *Sources on the Alans*, s. 254-255.

⁵³³ Akan Mertcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Karaçay-Malkar Etnogenezi", *TDİD*, 16/1, Yaz-2016, s. 23.

rak bahseder ve şunları ekler: “Çerkesya ya da Zikia adı verilen ülke, Karadeniz’in arkasındaki dağların eteklerinde uzanır. Burada iki değişik halk yaşar. Yüksek dağların üzerindeki vadilerde yaşayan halk ‘Kara Çerkesler’dir. Aşağılarda deniz kenarında yaşayanlar ise ‘Ak Çerkesler’dir. Kara Çerkesleri hiç kimse ziyaret etmez. Onlar da tuz ihtiyaçlarını karşılamamanın dışında dağlarını asla terk etmezler. Kara Çerkeslerin kendilerine özgü bir dilleri vardır”⁵³⁴.

1630-1649 yılları arasında Kafkasya’da bulunan İtalyan misyoner A. Lamberti Karaçaylar için şunları söylemektedir:“Kafkas dağlarının kuzey eteklerinde ‘Karaçioliler’ ya da ‘Kara Çerkesler’ adı verilen halk yaşar. Onlara bu ad yaşadıkları dağlarda gök daima bulutlu ve karanlık olduğundan verilmiştir. Dilleri Türk dilidir, fakat hızlı konuştuklarında anlamak zordur. Beni hayrete düşüren şey, bu kadar garip dilleri konuşan çeşitli milletlerin ortasında Karaçioliler Türk dilinin saflığını nasıl korumuşlardır? Kafkasların kuzeyinde eskiden Hun Türkleri yaşamışlardır. Karaçioliler de bu Hunların bir dalıdır. Şimdiye kadar eski dillerini korumuşlardır”⁵³⁵.

Özellikle Almanca eserlerde karşılaştığımız Çerkes Tatarı ifadesine ayrıca Osmanlı belgelerinde ve bölgeye dair hazırlanan haritalarda da rastlıyoruz. Uzun süreli komşuluğun sonunda kültürel etkileşim kaçınılmazsa da, Çerkesler ile Karaçaylıların etnik bakımdan farklı köklere sahip olduklarını biliyoruz. Çerkesler için bölgenin erken dönem halklarından biri olan Zikh’lerin etnik temel teşkil ettiği düşünülmektedir⁵³⁶. Aralarındaki farklılık Çerkes ve Karaçaylıların kullandıkları dile de yansımıştır. Piskopos Galonifontibus’un notları buna işaret ediyor olabilir. Deniz kenarında ya da düzlüklerde oturanlar yani Ak Çerkes olarak bahsettiği kişiler gerçek Çerkes halkı ve kendilerine özgü dile sahip olan Kara Çerkes dediği

---

⁵³⁴ Lajos Tardy, “The Caucasian Peoples and Their Neighbours in 1404”, Acta Orientalia, 32 (1), Budapest, 1978, s. 105.

⁵³⁵ Tavkul Ufuk, *Kafkasya Gerçeği*, 2007, İstanbul: Selenge Yayınları, s. 152-153.

⁵³⁶ Eski Zikhya teriminin de Çerkesya yerine kullanıldığı önerilmiştir. Çerkezlerin etnik oluşumunda Zikhlerden başka, Karadeniz kıyısında oturan Sind, Kerket, Kasog gibi erken halkların rol oynadığı düşünülmektedir.

dağlıların da Karaçaylar olma ihtimali oldukça yüksektir. Lamberti'nin de ifade ettiği üzere Karaçay dili Türkçe idi ve bu seyyah Kafkasya'daki pek çok dilin arasında Türk dilinin sadeleşmesini koruması karşısında şaşkınlığını gizleyememişti.

Karaçayları Kara Çerkes veya Karaçiolu olarak isimlendiren bir diğer kaynak Fransız seyyah Jean Chardin'dir. Chardin'in Kafkasya'daki halklara dair verdiği bilgiler oldukça ilginçtir ve bir ayrıntı dikkati çekmektedir: "... ülkeleri eskiden Kafkas Dağı ile Hazar Denizi arasında, Amazonların ülkesi olarak tayin edilen ve Ermenistan'ın kuzey sınırını oluşturan Alanlar, Kolhis ile sınırdadır. Alanlar Romalılara karşı yedi yüzyıl boyunca İranlılara katılan bir ulustur. Diğerleri Suanlar (Svanlar), Gigueller, Caraciale ve Kara-Çerkeslerdir"⁵³⁷. Bu dikkatli seyyah XVII. yüzyılda Karaçayların komşuluğunda olan Alanların adını zikrediyor. Alan ismi Moğol istilalarının ardından bir süre daha varlığını sürdürmüştü de, bölgede çeşitli halklar tarafından sahiplenilip zaman zaman anılan bir isim haline dönüşmüştü. Burada Alan olarak bahsedilen kimseler Osetler olmalıdır. İlgi çekici bir diğer husus Karaçayların gündelik yaşamlarına kadar ayrıntılı bilgiler sunan seyyahların eserlerinde onların Alan kökenli olduklarına dair herhangi bir ifadenin bulunmamasıdır. Bunun aksine bu eserler Karaçayların Bulgar, Kıpçak ve daha eski olarak da Hun soyundan geldiklerine dair birtakım kayıtlar sunmaktadırlar.

Karaçay ve Çerkesler arasındaki bağlantının oldukça erken dönemlerden beri süregelen komşulukla ilgili olduğunu ve Kara Çerkes adlandırmasının en erken XV. yüzyılda türediğini açık bir biçimde görüyoruz. Zaten Çerkesler de bu komşu halkı kendilerinden ayırarak onları 'Kargaşa Kuşha' olarak anmışlardır⁵³⁸.

Bölgeye ardı arkasına gelen seyyahların notlarından konumuzla ilgili belki de en büyük ipucunu sunan Macar János Károly Beszse'dir. Elbruz Dağı'na tırmanış seferine katılan bu seyyah Digorların, Karaçayların ve Malkarların Macarlarla yakın akrabalık gösterdikleri sonucuna varmış ve arada büyük benzerliklerin olduğunu

---

⁵³⁷ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. S. Yerasimos, Çeviren: Ayşe Meral, İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 109.

⁵³⁸ Akan Mertcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Karaçay-Malkar Etnogenezi", s. 26.

belirtmiştir.⁵³⁹ Daha önce Aslar kısmında Macar göçünü ve Macarcadaki As diline ait (Türkçe) hatıraları belirtmiştik. Seyyahın sunduğu veri bu bağlamda dikkat çekmektedir. Macar diline bu kelimelerin bir kısmı Kafkasya'daki eski yurttan bir kısmı ise Kıpçak-As göçünden geçmiştir. *The Caucasus* adlı eserin yazarı Ivan Golovin de Karaçay-Malkarların, Macarların soyundan geldikleri ve dillerinin Osetçeden farklı olduğunu belirtmektedir⁵⁴⁰.

Günümüzde Türkçe konuşan Karaçayların kullandıkları dil Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna aittir⁵⁴¹. VIII. yüzyıl civarında Arap saldırıları karşısında bir istihkâm olarak inşaa edildiği düşünülen eski Humara şehri, Kuban Nehri'nin sağ kıyısında yer almaktadır. Karaçay arazisindeki bu şehirde 1960-1962 yıllarında yapılan kazılarda birtakım runik yazılı metinler gün yüzüne çıkartılmıştır. Metinler üzerinde ilk çalışmaları yapan M. A. Şçerbak ve V. A. Kuznetsov gibi isimler bunların Orta Asya'da bulunan runik yazılı metinlerle olan benzerliğine dikkat çekmişlerdir⁵⁴².

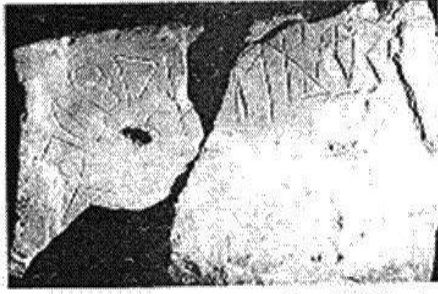
---

⁵³⁹ Miziyev İsmail, "İstoriya Karaçaevo Balkarskogo, s. 85.

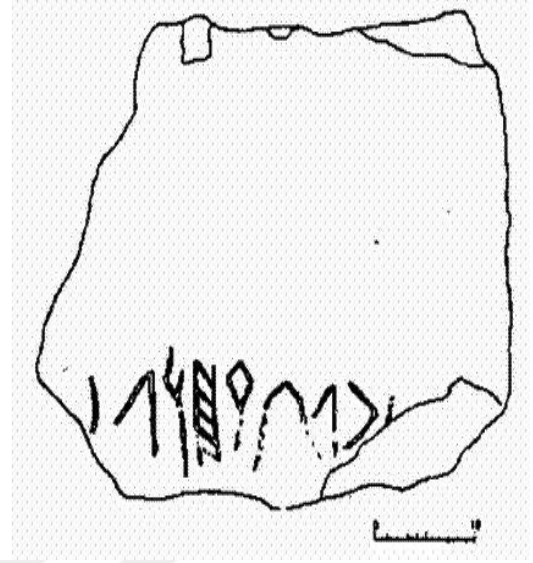
⁵⁴⁰ Golovin Ivan, *The Caucasus*, Trübner Company, Londra, 1854, s. 85.

⁵⁴¹ Edmund Spencer, Karaçaylıların Tatarlarla aynı soydan gelmekte olduğunu ve Tatarca'nın bir diyalektini konuştuklarını kaydetmiştir. Douglas W. Freshfield de onların kendilerini "Dağ Türkleri" olarak tanımladıklarını ve eski bir Türk diyalektiği ile konuştuğunu belirtmiştir. Ayrıca F.C. Grove Karaçay ve Malkarların Türkçe konuştuklarını belirtmiştir. Bu seyyahların raporları için bkz. Akan Mertcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Karaçay-Malkar Etnogenezi", s. 28.

⁵⁴² Bayçarov S. Ya, *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, Çeviren: Muvaffak Duranlı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 18.

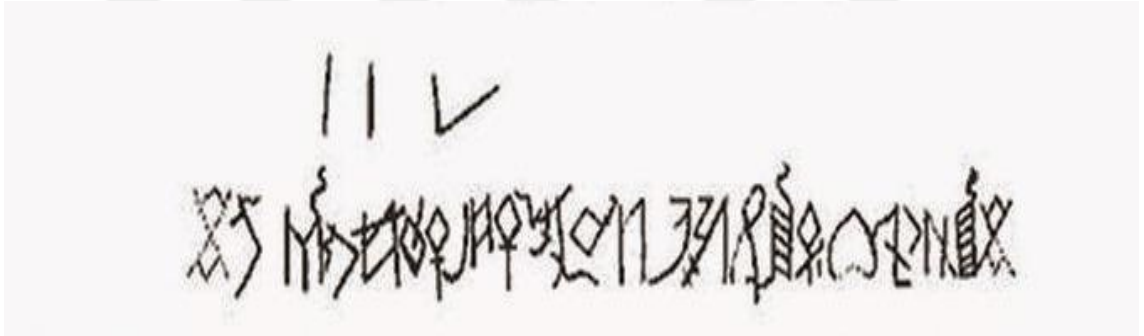

Handwritten transcription of the inscription fragment shown in the photograph above.

Transkripsiyon: Ėg'nbeh b(e)lyug dog' (e)ni (e)ş oyuşt (u)k'- İjden el (ol)

Çeviri: Ögünbek'in abidesini, tapınakta kazıdık, Tanrı'nın önünde duruyor.

Transkripsiyon: Ojgut(u)r (e)kdj belyug tiketyuki dj(a)l(e)ki kidj ou(u)ü oyd(uk)

Çeviri: İkinci dağ keçisi yılında abidenin tamamlandığı yıl iki küçük süs oyduk (kazıdık).

Fotoğraf: Humara'daki yazıtlardan iki parçanın transkripsiyon ve tercümeleleri

G. F. Turçaninov gibi isimler yazıların Oset ya da Çerkes dili ile çözülebileceğini savunsa da, metinler hakkında daha sonra yapılan çalışmalar müşterek bir

şekilde Türkçe ile izahın mümkün olduğunu göstermiştir⁵⁴³. Araştırmacılardan M. A. Habiçev, Karaçayların Alan kökeninden geldiğini düşündüğü için metinlerin Türk dilli Alanlara ait olduğunu belirtmiştir⁵⁴⁴. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Alanların Türk dilli olduğunu kanıtlayacak yeterli malzeme yoktur. Aksine Alan şehir, kale ve kişi isimlerinin ağırlıklı olarak İran dilinde karşılığı vardır. Buradaki istisna yönetici unvanlarıdır. Bu da, yinelemek gerekirse, Alanlarda en azından idareci zümrenin Türk olması ile alâkalıdır. Asların kullandıkları dilin de Kıpçak dili ile aynı oluşu ve Humara'daki yazıtların Karaçay lehçesi ile izahı aradaki bağlantıyı güçlendirmektedir.

Kavim isminden, coğrafya ve kullandıkları dile kadar sunduğumuz bu benzerlikler Karaçayların etnik kökeni sorusuna Asların da dâhil edilmesi gerektiğine yetmektedir. Burada, en başta da dediğimiz gibi, etnik mirasın yegâne kaynağının Aslar olduğunu iddia etmediğimizi belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda Türk kültür dairesine giren Bulgar (Kara Bulgar) gibi birtakım toplulukların durumu da dikkatle değerlendirilmelidir.

1.1. Karaçay-Bulgar (Kara Bulgar) Bağlantısı

1960 ve 1962 yılında Humara kentinde yapılan kazılar neticesinde bulunan yazıtları inceleyen birtakım âlimler Bulgarların Karaçayların atası olabileceği konusunu gündeme getirmişlerdir. Esas itibariyle bu öneri yeni değildi henüz 1930'larda A. Miller bu ihtimali değerlendiren ve dillendiren ilk isimlerden biri olmuştu. Onun da dayanağı birtakım arkeoloji raporları idi. Ayrıca Bulgar ve Balkar isimlerinin yakınlığı da Miller'ın dikkatini çekmiştir. V. Minorsky ve J. Marquart gibi isimler de Miller'in bu yaklaşımını olumlu karşılamışlar daha sonra da Artamanov bu tezi sahiplenmiştir. Türk bilim adamlarından Togan da Karaçay-Malkarlıların önceleri bugünkü Çuvaşlar gibi l-r Türkçesi konuştuklarını, ancak XV.

---

⁵⁴³ Turçaninov G.F., *Pamyatniki Pisma i Yazıka Naradov Kavkaza i Yugo-Vostoçnoy Evropı*, Leningrad, 1971, Nauka, s. 78.

⁵⁴⁴ Bayçarov S. Ya, *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, s. 20.

yüzyıldan önceki bir zaman diliminde ş-z Türkçesini kullanmaya başladıklarını belirterek Kara Bulgar ihtimalini değerlendirmiştir. Giderek taraftar toplayan bu teze M. F. Kırzioğlu ve F. A. Nuretdinov da katılmışlardır.

Humara yazıtlarını inceleyen dilbilimciler kullanılan dil ile Karaçay-Malkar dilinin fonetiğinin birbirine oldukça yakın olduğunu belirtmişlerdir⁵⁴⁵. Yazıtlarda “cal” kelimesinin yıl için kullanıldığı görülmüştür. Ana Türkçe kelime başındaki y’nin Bulgar Türkçesinde d ve c seslerine dönüştüğü bilinmektedir⁵⁴⁶. M. Habiçev’in okuduğu bir yazıtta geçen *elteber* unvanı da burada dikkatten kaçmamaktadır. Bu unvanı Bulgarların kullandığını İtil yurdunun meşhur seyyahı İbn Fadlan’dan öğreniyoruz⁵⁴⁷.

Bulgarların Kuzey Kafkasya ile alâkası esasen oldukça erken tarihlerde başlamaktadır⁵⁴⁸. Devletleşme sürecini Kubrat isimli yöneticisiyle daha kuzeyde tamamlayan ve kaynaklara Magna Bulgaria; “Büyük Bulgar” olarak yansıyan Bulgarlar bu yöneticisinin ölümünün ardından farklı coğrafyalara dağılmışlardır. Dağılım süreci ve sonrası hakkında Bizans kaynakları oldukça ayrıntılı bilgiler ile doludur. Kubrat’ın beş oğlunun farklı bölgelerde hâkimiyetlerini devam ettirdiklerini yine bu kaynaklardan izleyebiliyoruz. Nikephoros, bir arada kalmayı başaramayarak farklı bölgelere göç eden bu beş oğlunun hikâyesini anlatır. Buna göre Kubrat’ın oğullarından Asparuh; Tuna civarı, Alzeco; İtalya ve Kuber; Pannonia arazisine göçerken, Batbayan ve Kotrag yurtlarında kalmıştır.⁵⁴⁹ Bir diğer Bizans kaynağı Theophanes: Batbayan ve Kotragla ilgili olarak, “Batbayan adlı en büyük oğul babasının buyruğunu gözettiler ve bugüne kadar ata toprağında kaldılar. Kotrag adlı ondan küçük kardeşi ise Don Nehri’ni geçti ve ağabeyinin karşı tarafına yerleşti” demek-

---

⁵⁴⁵ Miziyevev İsmail, “İstoriya Karaçaevo Balkarskogo, s. 59.

⁵⁴⁶ Tavkul Ufuk, “Karaçay-Balkar Halkının Kökeni”, s. 38.

⁵⁴⁷ *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, s. 23.

⁵⁴⁸ Karatay Osman, “Kafkasya Bulgarları Tarihi”, *Karaçay-Balkarlar: Tarih, Toplum ve Kültür*, Ankara: Karam, 2003, ss. 18-45.

⁵⁴⁹ Nikephoros, *Short History*, s. 89.

birinci cildinde Kafkas halkları ve kökenlerine dair bilgi veren Pallas, Malkarlıların Bulgar kökenli olabileceği sorusunun üzerinde durarak bu konunun araştırılması gereğinin altını çizmiştir⁵⁵².

Bölgedeki varlıklarını muhafaza etmeyi başaran Bulgarların, Karaçay oluşumuna katkısını düşünen isimlerden biri olan Miziyev de bu bağlantıyı açıklamak için yer isimleri üzerinden birtakım örneklere başvurmuştur. Birbirinden oldukça uzak iki coğrafyadaki yer isimlerini karşılaştıran Miziyev, Karaçay-Malkar yurdundaki köy isimlerinin eski Bulgar boyları adlarından birtakım hatıralar barındırdığının altını çizmiştir. Çegem vadisinde bulunan Güdürgü köyünün isminin Bulgarlığın oluşumundaki temel dinamiklerden biri olan Kuturgu/Kutrigur adıyla alâkalı olduğunu düşünmüştür.

Misyonerlik vb. faaliyetler için de bölgeye gelen seyyahların hemen hepsi Karaçay halkının İslam dinine mensup olduğunu kaydetmiştir. Karaçaylıların İslam diniyle tanışmaları diğer Türk boylarına nazaran oldukça erken bir tarihte İslamiyet'i benimseyen Bulgarlar (İtil) vasıtası ile gerçekleşmiştir. Nitekim Hazarlar ve Kıpçakların da durumu düşünüldüğünde bölgeye İslamiyeti taşıyanların Bulgarlar olduğu bilinmektedir.

2. Osetlerin Köken Tartışmalarında Alan ve Asların Yeri

Bugün Kafkas sıradağlarının kuzey ve güney yamaçlarında kalan, doğusunda Çeçen-İnguş, batısında Kabardey arazisi, güneyinde ise Gürcistan ile çevrelenen Oset toprakları Kafkasya'nın en eski kültürü olarak bilinen Kuban kültürünün çıkış yeridir. Çok erken devirlerden beri yerleşik kültüre barınma imkânı veren Oset coğrafyası aynı zamanda Avrasya göçerleri tarihinde de önemli bir geçiş yeri olmuştur. Bu yönüyle İskitlerle başlayarak pek çok bozkırlı göçer kavim Oset toplumunun oluşumunda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

---

⁵⁵² Akan Mertcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Karaçay-Malkar Etnogenezi", s. 25.

Batılı seyyahlar ve Rus bilim adamlarının ilgisi XVIII. yüzyıldan itibaren bölge üzerinde yoğunlaşmaya başlamış ve ilk akademik çalışmalar yapılmıştır. Oset tarihi, dili ve folklorü üzerine gerçekleştirilen bu çalışmaların sayısı da giderek artmıştır. Başta dilleri ile kadim komşularından ayrılan Osetlerle ilgili çalışmaları aktaran V. I. Abaev, bu araştırmaların ilk ayağının XVII. ve XIX. yüzyıl seyyahlarının notlarına dayandığını belirtmiştir⁵⁵³. İlk araştırmaların en çok üzerinde durdukları husus Osetlerin dili ve kim oldukları meselesidir. Bu konuda ilk fikir beyan edenler Klaproth ve V. F. Miller olmuştur. Kuban'ın yukarı mecralarında bulunan yazıtların Osetlerle ilgili olduğunu savunan Klaproth 1822'lerde bu tezin temelini atmıştır⁵⁵⁴. Klaproth'un hemen ardından Miller, "Osetinskii Etüdi" adlı eserde yazılı kaynakları, epigrafik malzemeyi ve toponomik verileri de işin içine katarak Kuban bölgesinde yaşayan Alanların bugünkü Osetlerin ataları olduklarını savunmuştur.⁵⁵⁵ Daha sonra bu tezin savunucularının hızla arttığını görüyoruz. A. N. Dyaçkova-Tarasova, V. I. Abaev, B. V. Skitskogo, T. M. Minaevoy, E. P. Alekseev, V. A. Kuznetsov, Z. N. Banaev gibi isimler Alanlarla Osetlerin aynı kimseler olduklarını düşünmüşlerdir. Artık XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başına gelindiğinde Osetlerin etnik kökeni hususunda bilim adamları Alanlar üzerinde görüş birliğine varmış halde gözük- mektedirler. Bunun yanında Osetlerle hiçbir şeyi uyuşmayan birtakım Kafkas halk- larının da Alan soylu olduklarının söylenmesi tezadı ortadan kaldırılmış değildir.

Az evvel ifade ettiğimiz üzere, Osetlerle ilgili yapılmış çalışmaların ilk kay- nak kümesini seyahatnameler oluşturmaktadır. Bu seyahatnamelerin bir kısmında Alan adından kısaca söz edilirken, bir kısmında gelenek ve giyimlerine kadar ayrıntı- lı bilgiler sunulmaktadır. Burada asıl önemli husus seyyahların Alan halkı demek- le tam olarak hangi topluluğu anlatmak istediklerinin tespitidir. XVII. yüzyılda Alan

---

⁵⁵³ Paolo Ognibene, "The Ossetic Studies in 17th and 18th Centuries. From the Travel Notes to the First Ossetic Grammars", *Schools of Oriental Studies and the Development of Modern Historiography*, MILANO, Mimesis, 2004, s. 198.

⁵⁵⁴ V. A. Kuznetsov, *Alanskiy Plemana Severnogo Kavkaza*, Materialı i İsledovaniya po Arheologii SSSR, No:106, Moskva, 1962, s. 63.

⁵⁵⁵ V. A. Kuznetsov, *Alanskiy Plemana Severnogo Kavkaza*, s. 63.

adının etnik bir isim olarak değil, bir coğrafya adı olarak kullanıldığını biliyoruz⁵⁵⁶. Bu bakımdan Alan halkı demekle, o bölgede oturanların mı yoksa ortaçağın güçlü krallığı Alanlar ile etnik bağlantısı olanların mı kastedildiğini belirlemek gerekir.

Osetlere bu adı verenler yine komşu halklardır. Onlar ise kendilerini İr ya da Digor olarak isimlendirirler. Ülkelerinin adı da İron'dur. Oset isminin türemesinin kaynağı Gürcü vakayinameleridir. Gürcü kaynaklarının Alan kabilelerini ifade etmek için kullandığı "Ovs", "Osi" gibi isimler Aslarla Alanların karıştırılmasına sebep olan unsurlardan bir tanesidir. Bu ismin Aslarla ilgili olduğunu düşünenler Oseti adının As yurdu demek olduğunu öne sürmüşler idi. Ancak gelmiş olduğumuz noktada Aslarla Osetleri bağlayabilecek herhangi bir benzerliğin olmadığını söylemeliyiz. Bu noktada Alan tezi Osetler için halen ağır basmaktadır.

Osetlerin bugün konuştukları dil Hint-Avrupa dil ailesinin İranî koluna bağlı olan Osetçedir. Bu dilin iki temel lehçesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi daha yaygın olan İron, diğeri ise ağırlıklı olarak Kuzey Osetya'da konuşulan Digor lehçesidir. Digor lehçesi daha eskidir ve bir kaç yerde konuşulur. İki lehçe arasında hem fonetik, hem morfolojik ayrılıklar vardır. 1920 ve 1930'larda her ikisi de yazı dili olarak kullanılırken, sonraları Digor lehçesi terkedilmiştir. Kullanılan dilin yazıya geçirilmesi ise bir hayli geç olmuştur. XVIII. yüzyılda kullanılan İranî dilin Kiril harfleriyle yazıya geçirilmesiyle Oset yazısının temelleri atıldı⁵⁵⁷. XIX. yüzyıldan itibaren de Güney Osetya'da Gürcü alfabesi kullanılmaya başlandı. Nitekim Oset dili için Gürcü alfabesinin kullanılması daha uygun gözükmektedir. Oset dilinin tarihî gelişimi hususunda fikir beyan eden araştırmacıların üzerinde durdukları esas husus Osetçenin ortaçağda konuşulan Alan dilinin modern versiyonu olduğu yönündedir. Bu noktada 1888 yılında gün yüzüne çıkarılan ve Zelençuk Kitabesi olarak da bilinen yazı Oset dilinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir.

---

⁵⁵⁶ Paolo Ognibene, "The Ossetic Studies in 17th and 18th Centuries. From the Travel Notes to the First Ossetic Grammars", s. 199.

⁵⁵⁷ Paolo Ognibene, "The Ossetic Studies in 17th and 18th Centuries. From the Travel Notes to the First Ossetic Grammars", s. 199.

Kuban bölgesinin sağ tarafında yer alan Zelençuk Irmağı dolaylarında bulunan Grek harfleri ile yazılmış ancak Grekçe olmayan bu yazıt hakkında ilk çalışan arkeolog Dimitri Mihayloviç Strukov olmuştur. Kulakovsky ve Miller da yazıt hakkında çalışmalar yapmış ve 1893 yılında estempaj işlemleri tamamlanmıştır. Yazıt hakkında farklı okuma önerileri sunan ve burada geçen kelimeleri tartışan isimlerden Abaev, L. Zgusty, G. F. Turçaninov gibi araştırmacılar yazıtın Alanlara ait olduğu ve metin açıklamasının Osetçe mümkün olduğu yönünde hemfikirdirler⁵⁵⁸.

1	ⲓⲥ	Ις Χς	İsa Mesih
2	ⲛⲉ		
3	ⲟⲩⲱⲛ		
4	ⲛⲁⲗⲁ	Οατς (?) Νικόλαος	Aziz Nikolas
5	ⲟⲩ		
6	ⲒⲁⲭⲬ	Σαχηρη φουρτ	Sahira'nın oğlu
7	ⲫⲏⲫⲟⲓ		
8	ⲭⲟⲃⲉⲭ	Χ ... ρη φουρτ	H...a'nın oğlu
9	ⲟⲩⲫⲭⲫ		
10	ⲟⲩⲫⲭ		
11	ⲛⲁⲗⲁ	Πακαθαρ Πακαθαη φουρτ	Bagatar Bakatay'ın oğlu
12	ⲛⲁⲗⲁ		
13	ⲕⲁⲑⲁⲏ	Ανπαλ Αναπαλανη φουρτ	Anbal Anbalana'nın oğlu
14	ⲫⲟⲩⲫⲭ		
15	ⲁⲏⲛⲁ		
16	ⲁⲏⲛⲁⲛⲁ	Λακανη τζηρθε (?)	Erler anıtı (?)
17	ⲁⲏⲛⲁⲏⲫ		
18	ⲟⲩⲫⲭ		
19	ⲁⲏⲛⲁ		
20	ⲛⲏⲧⲟⲩⲫ	<λακανητε ηρθε> (?)	İran'ın genç beyi (?)
21	ⲑⲉⲟⲑⲒⲁ		

Yazıtta da rastladığımız Bagatur unvanı Alanlar arasında ortaçağda kullanılan yaygın bir unvan idi. En azından yönetici zümresinin Türk olduğunu düşündüğümüz Alan topluluğunda bundan başka unvanların da kullanılmış olması mümkün, lakin en bilineni ve kaynaklara yansıyanı Bagatur'dur. Hatta Kafkasya'ya Moğol istilalarından sonra Gürcü Kralı David'in (1243-1269) daveti üzerine Gürcistan arazisine ciddi bir Alan göçünün olduğunu anlatmıştık. Bölgeye gelen Alanlar zamanla Gürcü topraklarını işgal etmeye ve ciddi bir şekilde bölge nüfusunu değiştirmeye başlamışlardı. Gürcü kaynakları bu yıllarda Alanların başında Os-Bagatur

⁵⁵⁸ Zekiye Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 192.

denen bir yöneticinin bulunduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere, burada da aynı unvan ile karşılaşıyoruz. Gürcü kaynaklarında bahsedilen bu isim daha sonra Oset destan metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkar ve onların önemli bir halk kahramanı haline gelmiştir.

Özellikle bugünkü Güney Oset topraklarını yurt tutan Alanlar bölgede varlıklarını korumuşlardır. XIV. yüzyıldan sonra Alan adı daha çok coğrafi bir terim olarak mevcudiyetini sürdürürken, bu silsileden geldiğini düşündüğümüz Osetler başta da dediğimiz gibi farklı isimlerle anılmışlardır. Böylece komşuları olan Karacayları Asi, Malkarları Asson olarak isimlendirmeleri aralarındaki farklılığı gösteren en güzel örneklerden biri olmuştur.

Günümüzde büyük çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan inancına sahip olan Osetlerin XII. yüzyılda Bizans ve Gürcü etkisiyle bu dini benimsedikleri söylene de bunun da temelinde Hıristiyan Alan halkının olduğunu düşünmek daha uygundur. Alanların oldukça erken bir dönemde Hıristiyanlığı kabul ettiklerini biliyoruz. Onlardan bahseden ortaçağ kaynakları açık bir biçimde bu halkın Hıristiyan olduklarını yinelemişlerdir.

3. İç Asya'da Az, Kangar, Kengeres Boyları

Köktürklerle giriştikleri mücadeleler vesilesiyle, Orhon Yazıtları'nda karşılaştığımız Az halkından ve Türgiş bağlantısından daha önceki bir bölümde bahsetmiştik. Bu hadiseler çerçevesinde Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzünde geçen *Kengeres* ifadesi yeni tartışmalar başlatmıştır. Yazıttaki ifadeye göre; "*Soğd kavmini düzene sokayım diye İnci Nehri'ni geçerek Demirkapı'ya kadar ordu sevk ettik. Ondan sonra Türgiş avam halkı düşman olmuş. Kengeres'e doğru gitti*". İlk bakışta bir yer ismi olarak görülen Kengeres adını Togan, Kangar ve As budun adlarını birleştirerek açıklamak istemiştir⁵⁵⁹.

---

⁵⁵⁹ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 53.

As adının bildiğimize göre buradaki Kangar ismini açıklamak gerekiyor. Doğudaki Türk halklarına dair son derece dikkatli bir biçimde bilgiler aktaran *De Administrando Imperio*'daki bir kayıt bu adın Peçeneklerle alakalı olabileceğini gösteriyor. Buna göre; “*Peçeneklerin tamamı olmasa da, üç eyalet İabdierti ve Kouartzitzour ve Khaboukhingyla'nın halkına Kangar da denir, çünkü bunlar diğerlerinden daha cesur ve asildir ve bu Kangar sanının işaret ettiği şeydir.*”⁵⁶⁰ Macarların yurtlarından edilmesine dair hadisede bu bilgiyi tekrarlayarak bu sefer Kangar adının onların eski isimleri olduğunu işaret ediyor ve yine bu ismin asaletle alakalı olduğunun altını çiziyor. “*Şimdi, önceden Kangar adlanan Peçenekler (çünkü bu 'Kangar' onların arasında asalet ve cesarete işaret eden bir isimdi), bunlar, o zaman Hazarlara karşı savaşa kalkıştılar ve yenilerek kendi topraklarını boşaltmak ve Türklerin (Macarlar) topraklarına yerleşmek zorunda kaldılar. Ve Türklerle o zamanlar Kangar adlanan Peçenekler arasında savaş gerçekleştiğinde, Türklerin ordusu yenildi ve iki kısma ayrıldı*”⁵⁶¹.

Kengeres budun adına Togan gibi bir yaklaşımda bulunan Prtisak, ismin Kâńk ve 'Aopsoi > âvrs> âs: Kenger As biçiminde geliştiğini söyler.⁵⁶² Bununla birlikte Prtisak'ın bu adı güney Kafkasya'ya yerleşen Kangarâyê göçerleri ile eşleştirmeye çalışması düşündürücüdür. Bu konuda Togan ve Prtisak'tan farklı düşünen Klyaştorny, *Kengeres* kelimesinin, *Kanlı* erler anlamı taşıdığını savunmuştur⁵⁶³. Burada kelime kökünde bulunan Kangar/ Kenger adına dair daha erken kayıtlara ve tartışmalara girmek istemiyoruz⁵⁶⁴. Çin kaynaklarındaki Kang-kü Ülkesi ile de özdeşleştirilen isim daha sonraları Kanglılar olarak bildiğimiz boyla da alakalı gö-

---

⁵⁶⁰ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 171.

⁵⁶¹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 171.

⁵⁶² Golden Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, s. 313.

⁵⁶³ Esin Emel, “Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt:6, 1976, s. 96.

⁵⁶⁴ Bu konuda yapılmış en güncel çalışma için bkz. Karatay Osman, “Hanakas Oğuzlarından Karakalpak ve Özbeklerin Keneges Boyuna” *İlk Oğuzlar*, Hazırlayan: Umut Üren, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2017, ss. 129-143.

rülmüştür. Burada bizim asıl üzerinde durduğumuz soru Kenger As şeklinde bir birleşimin yahut ittifakın ihtimalleri üzerinedir.

Kangar adını eski tartışmaları bir kenara bırakıp, Porphyrogenitus'u dinleyerek Peçeneklere atfedecek olursak onların Aslarla olan münasebetini aramak gerekir. Bilinen ilk haber Hazar mektubundadır. IX. yüzyıl sonlarında Hazarlara karşı As, Peçenek ve Türk (Oğuz) ittifakından söz edilmesini hatırlayalım. Bu Peçeneklerle Aslar arasında bildiğimiz ilk ittifak. Ancak buna katılan Aslar büyük ihtimalle Kafkasya'da meskûn olanlar idi ve komşuları Alanların aksine Hazar'a düşman halklardan biri olarak gösteriliyorlardı. Bu haber Orhon'daki kayıttan çok sonraya aittir. Arada neredeyse iki yüz yıla yakın bir süre olmasına rağmen ortak bir hareketten söz ediliyor.

Peçenekler ve Aslar arasındaki bağlantıya dair daha ilginç bir haber ise vaktiyle Asların, Amuderya'nın aşağı kıyılarında Harezmi ile Gurgan arasında oturduklarını söyleyen Birûnî'den geliyor. Bildiğimiz üzere Birûnî onların dilini de Peçenek dili ile alakalı görür. Herhangi bir tarihleme yapamadığımız bu kayıt Kangar As meselesinde oldukça kilit noktadadır ve tartışmaya açıktır.

Kengeres kelimesinin Kangar As şeklinde açıklayan âlimler buradaki Kangar'ı yalnızca Peçeneklerle ilgili görmemektedir. Az evvel ifade ettiğimiz üzere Kang ve Kanglı isimleri de değerlendirmeye alınmıştır. Ancak bu konuda getirilen önerilerde Kenger As etnik sürecine dair herhangi bir şey bulamıyoruz. Örneğin Zekiyev Peçeneklerin ataları olarak gördüğü Kangarların, İtil-Ural civarında ve diğer bölgelerde yaşayan Aslarla bir şekilde karışımından bu oluşumun vücuda geldiğini söylüyor ancak başka bir açıklamada bulunmuyor⁵⁶⁵. Bu bakımdan Kengeres adı gizemini koruyacak gibi gözükmektedir.

Günümüz Orta Asya Türk topluluklarından bazılarının adlarında hala Kenger/Kangar adına rastlamaya devam ediyoruz. Bunlardan biri olan Kırgız/Kangır uruk adı son derece enteresandır. Bunu esas ilginç kılan Kırgızlardaki Kangır uru-

---

⁵⁶⁵ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 400.

ğunun Azık boyuna bağlı oluşudur⁵⁶⁶. Bu boy adları ister istemez Orhon Yazıtları'nda Kırgızlara komşu Az budununu ve Kangar Az kayıtlarını hatıra getirmektedir.

3.1. Keneges Boyu

Tıpkı Kengeres adında olduğu gibi tartışmalara açık bir Özbek ve Karakalpak boyu olarak karşımıza çıkan Keneges ismini de değerlendirmemiz gerekmektedir.

Karakalpakların altı uruğundan biri olarak bilinen Keneges ismi Berdak Şeceresi'nde de geçmektedir. Bu esere göre, Seyilhan'ın dört karısından doğan çocukları Karakalpak uruklarının ataları olmuştur. Keneges onun dördüncü karısından doğmuştur⁵⁶⁷. Kara Moyun destanından gelmektedir ki, eskiden sadece dört uruk (Keneges, Kıtay, Kıpçak ve Mangıt) olan Karakalpaklar “*ata yurdu Türkistan'da yaşarlarmış*”⁵⁶⁸. Karakalpaklar için son derece önemli ve kurucu atalardan biri olarak görülen bu boyun bölgedeki en erken bağlantısı acaba kimlerledir sorusu akla gelmektedir. Burada da Kang varsayımları türemiştir ancak zaman uyuşmamaktadır.

İsme dair en yakın ifade *Nüzhetü'l-Müştâk* adlı eserin sahibi İdrisî'den gelmektedir. İdrisî kaydında; “(Margan Dağı'nın) arkasında, güney tarafta Oğuz Türklerinden *خناکث denen göçebe kabile yaşar*” demektedir.⁵⁶⁹ Bu kelimenin okunuşu Hanakas olmalıdır. Nitekim *Moğolların Gizli Tarihi*'nde de geçen *Hanghas*⁵⁷⁰ bununla ilgilidir.

Hanakas adı Kengeras kadar tartışmaya açılmamış bir etnonim olarak karşımıza çıkıyor. Ancak bu adı kökünde Kang'ı görmek isteyenlerin yine ikili bir oluşum üzerinde durmaları gerekmektedir. Ve bu da Hanak As şeklinde bir ihtimali

⁵⁶⁶ Karataev, *Kırgız Etnonimler Sözlüğü*, Bışkek, 2003, s. 84.

⁵⁶⁷ Dönmez-Fedakâr, *Karakalpak Efsaneleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), İzmir, 2008, s. 22-28.

⁵⁶⁸ Dönmez-Fedakâr, *Karakalpak Efsaneleri*, s. 413.

⁵⁶⁹ İdrisî, *Geographie*, s. 414.

⁵⁷⁰ *Moğolların Gizli Tarihi*, Çeviren A. Temir, 3. Baskı, Ankara, 1995, s. 160.

canlandırır. *Hanak*⁵⁷¹ adında bir Kıpçak boyunun olması da bunun üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir.

4. Kırgız ve Kazak Cüzlerinde “As” Adı

Kuzeyev, Altaylılar arasındaki Baylak As, Teleütlerdeki Tört As, Kırgızlardaki Azık boylarının isimlerini vererek, As kökü içeren toponimlerin yayıldığı coğrafyanın genişliğine dikkat çeker⁵⁷².

Kafkasya ve Karadeniz’in kuzeyindeki Alan ve As ile alakalı toponimlerin Orta Asya ile olan ilişkisi noktasında Akişev, Baypakov ve Yezakoviç’in arkeolojik malzemeye dayanarak yaptığı bir çalışma mevcuttur.⁵⁷³ Orta Asya’daki As varlığını açıklama noktasında bazı araştırmacılar Usunlara başvurmuşlardır. Vaktiyle, S. P. Tolstov ve V. A. Kuznetsov da Usunların, Asların ataları olduğu konusunda öneri geliştirmişlerdi. Marquart’ın da Kırgız soyu Azık ile Usunları birleştirmesi, bu öneriyi kuvvetlendirmiş gibi gözükmektedir. Son olarak Bartold külliyyatını hazırlayan V. Romadin, Kırgızlardan Aslar olarak bahsedilmesinden yola çıkarak, Kırgız etnik isminde kırk/kırık As şeklinde bir türeme aramıştır.⁵⁷⁴

XVII. yüzyıla ait Bedayü’t-Tevarih’de Kırgızlar için As diye söz edilmesi düşündürücüdür⁵⁷⁵. Böyle bir durumda Kırgız adının etimolojisine dair öne sürülen birçok fikir arasında As bağlantılı bir önerinin de gelmesi şaşırtıcı olmamıştır.

Kazak cüzleri arasında da geçen As etnonimine dair son yıllarda Nurumbayev tarafından önemli bir çalışma yapılmıştır⁵⁷⁶. Nurumbayev bu çalış-

---

⁵⁷² Kuzeyev R. G., *İtil-Ural Türkleri*, s. 239.

⁵⁷³ Akişev K. A., Baypakov K. M., Yezakoviç L. B., *Drevniy Otrar (Topografiya, Stratigrafiya, Perspektivi)*, 1972, Alma-Ata.

⁵⁷⁴ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 204.

⁵⁷⁵ Barthold, *Orta Asya*, s. 196, dn.31.

⁵⁷⁶ Nurumbayev A. A., *Alanı i Kazakhı: Tayna Praishojdeniya Mladşego Juza*, Turkestanskaya Biblioteka, 2009.

masında Kazak-Alşın boyundaki; Aspan, Kar-As ve Alan isimlerini derinlemesine inceleyerek Kafkasya ile olan alakasını açıklamaya çalışmıştır.

IV. BÖLÜM: ALAN-AS ETNOLOJİSİ MESELESİNDE SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüme kadar Alan ve Asların müstakil yapıları olduğuna dair fikirlerimizi beyan ettik. Bunun da ötesinde As tarihini mümkün mertebe ayırarak kronolojik olarak dikkatinize sunduk. Asların Alanlardan bağımsız bir biçimde tarihi serencamının tespiti ve anlaşılması ilk bakışta güç gözükebilir. Burada önerilerimizi güçlendirecek ve birtakım farklılıkları daha açık bir biçimde gösterecek olduğunu düşündüğümüz birtakım sosyo-ekonomik hususları değerlendirerek daha net bir tablo sergilemeyi hedefliyoruz. Özellikle Türklük yahut İranîlik sorularına dair cevaplar burada bahsi edilecek olan kültürel formlarla daha sağlıklı açıklanabilecektir. Bu sebeple sosyo-ekonomik unsurların tümünü değil, dini hayat, dil meselesi, şahıs ve şehir isimleri gibi belirleyici temel faktörleri tartışmaya açacağız.

1. Alan ve As Dini

Sarmat göçleri silsilesinde batıya gelerek, MS I. yüzyıldan itibaren Kafkas dağlarını yurt tutan Alanlar erken dönem kaynaklarında ilk olarak birtakım efsanelerle birlikte anılmaya başlamışlardır. Alanlara dair ilk ciddi bilgilerin kaynağı olan Ammianus Marcellinus, Hun istilasının gerçekleştiği dönemi ve Alanları oldukça tafsilatlı bir biçimde anlatır. Yaşayış tarzı bakımından Alanları Hunlara benzeten, ancak Hunların daha vahşi bir halk olduğunu söyleyen yazar Alan inancına dair bilgilerimizin de ilk kaynağıdır. Onun aktardığına göre IV. yüzyılda Alanlar için herhangi bir ibadet yeri bulunmamaktadır, yazar Alan yurdu için; “Hatta üstü hasırla kapalı bir kulübe dahi ibadet için ayrılmamıştır” demektedir⁵⁷⁷. Alanların bir kılıcı yere saplayarak ona savaş tanrısı ve buldukları bölgelerin koruyucusu olarak taptıkları anlatılmaktadır. Marcellinus bunların yanında, gelecekte bilgi edinme ve birtakım büyülerini gerçekleştirmek için söğüt dallarını topladıklarını ve

---

⁵⁷⁷*Ammianus Marcellinus*, III, s. 393-395.

bunlarla bir çeşit fal baktıklarını kaydeder. Kılıca tapma ritüelinin benzerlerine diğer antikçağ eserlerinde de rastlamak mümkün; Heredotos'dan İskitler'de de benzer bir inancın olduğunu öğreniyoruz⁵⁷⁸. Aradaki farklılık İskitlerde Ares için gerçekleştirilen bu törende mabetlerin de yapılmasıdır. Alanlardaki bu eski inanın izleri Oset Nartlarında kendisini göstermiştir. Nartlarda Batraz efsanesinde kahraman ancak kılıcının sökülüp denize atılmasıyla öldürülebilmıştır⁵⁷⁹. Alanlara dair oldukça eski bir inanın izlerine Oset nartlarında rastlanmasının değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Bizans ve çevredeki kemikleşmiş büyük imparatorlukların ilgisini çekinceye kadar Alanlar, diğer göçer evli halklar gibi birtakım doğa olaylarına ve atalar kültürüne inanmışlardır. Hun istilasının ardından Hunlara katılarak Roma sınırlarını yağmalayan Alanlar hakkında bilgi veren kaynaklar bu hususta onları birbirinden ayırmaz ve pagan halklar olarak gösterirler. Bunlardan bir tanesi Salvianus'tur ve Hunlarla, Alanların Hıristiyanları cezalandırmak üzere gönderildiklerini söyler⁵⁸⁰. Atalar kültürüne dair en güzel kaydı aşağı yukarı aynı tarihlerde (V. yüzyıl) eserini kaleme alan Claudius Marius Victor sunuyor. Bu kayıtlarda Alanların, birtakım dilekleri ölen atalarından istediklerini ve bunun için ayinler düzenlediklerini anlatır. Kayıtları değerlendiren Kovalevskaya ve Dumezil benzer ritüellerin günümüz Osetleri tarafından yaşatıldığına dikkat çeker⁵⁸¹.

Alanların Hıristiyanlığı kabulü bölge tarihinin şekillenmesindeki önemli adımlardan bir tanesi idi ve siyasî dengeleri ciddi ölçüde etkileyecekti. Bu işte en kârlı çıkacak olan kuşkusuz Bizans İmparatorluğu idi ve ilk misyonerlik faaliyetleri onlar eliyle başlatıldı. Hıristiyanlığa geçiş tarihini tam olarak bilmiyoruz; bu konuda farklı teoriler mevcut, ancak bazı kaynak ifadeleri aşağı yukarı bir tarih verebilmemizi sağlar nitelikte. Bunlardan biri olan Mesudî Alanların Hıristiyanlığa ge-

---

⁵⁷⁸ Heredotos, *Tarih*, IV. kitap 62. Pasaj. s. 319.

⁵⁷⁹ *Tales of the Narts: Ancient Myths and Legends of the Ossetians*, Translated by Walter May, Ed. Colarusso J.-T. Salbiev, Princeton University Press, 2016, s. 421.

⁵⁸⁰ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 70-71.

⁵⁸¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 44-45.

çiş sürecine dair küçük bir ipucu barındırmaktadır. Ona göre Hıristiyanlığı kabulle-ri İslam fetihleriyle birlikte dir. Daha önce putperest olduklarını belirten Mesudî, Alanların Abbasî döneminde Hıristiyan olduklarını söyler. Satırlarının devamında ise 932 yılında bu dinden de dönerek Alan kralının ülkesindeki papaz ve keşişleri kovaladığını anlatır⁵⁸². Bu haber ile Hıristiyanlığı kabulü her halükarda X. yüzyıl öncesine alabiliriz. Alan kralının ülkesindeki keşişleri kovma hikâyesi Hazarlarla yapılan bir savaş sonrası idi ve mağlup Alanlara Hazarlar oldukça iyi davranmışlardı. Bunun üzerine Alanlar da ülkesindeki Hıristiyanları kovmuştu. Bu hareketin altında Hazar kağanının mı böyle bir istek de bulunduğu yoksa Alanların Bizans'ı kendilerini yalnız bırakmakla suçlamaları mı var bilmiyoruz. Ancak tamamen politik bir gelişme olduğu ortadadır. Kaldı ki, Hıristiyanlığın kabulünde de benzer bir hadisenin etkili olduğu söyleniyor. Hazarların güçlenmesiyle Bizans'ın onların en güçlü müttefiklerinden biri olan Alanları birlikten koparma çabalarını biliyoruz.

Bunun yanı sıra Alanların Hıristiyanlığa geçişinin daha erken bir tarihte gerçekleştiğine dair öneriler mevcuttur. Patigorya harabelerinde bulunan ve "Tanrı'nın kulu Georgius"un kaydının yer aldığı VII. yüzyıla ait Yunanca yazılı bir mezar levhasının bu konuda delil olarak gösterilebileceği savunulmuştur. Böylelikle VIII. yüzyıldan önceki bir tarihte Alanların bu dini kabul etmeleri gerekir. Bu noktada geç dönem kilise kaynaklarının da Alanların Hıristiyanlığa geçiş tarihini VIII. yüzyıla götürdüğünü görüyoruz. Bu kaynaklar Theodoros adlı bir Alan piskoposunun adından söz etmektedir⁵⁸³.

912-926 yılları arasında patriklik yapan Nikolaos Mistikus'un mektupları Piskopos Peteros ve Rahip Eutimius isimli kimselerin Alanlar arasında Hıristiyanlığın yayılması konusundaki çabalarından bahsetmektedir⁵⁸⁴. Aşağı yukarı aynı tarihlerde Alanlar hakkında bilgi veren İbn Rusteh, Alan yönetim kademesinin Hı-

---

⁵⁸² Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, s. 156.

⁵⁸³ Artamanov burada örnek olarak XVII. Yüzyılda psikopos Dosifei'nin kayıtlarını sunar. Alanların Hristiyanlığı kabulü için MS 713 yılından itibaren gibi bir tarih verilmektedir. Bkz. Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 465.

⁵⁸⁴ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 465.

ristiyan olduklarından, ancak halkının putperestliği sürdürmeye devam etmesinden söz eder⁵⁸⁵. Bu gibi hususlar Alanlar arasında henüz Hristiyanlığın tam olarak yerleşmemesi olarak yorumlanabilir ve Hristiyanlığa geçiş tarihinin daha erken alınmasının önüne geçer. Burada yine IX. yüzyıl sonları ve X. yüzyıl başlarını düşünmek daha uygundur. 932'de gerçekleşen kovma hadisesi de hatırlandığında, bu haberlerle birlikte henüz taze dinin tam tesirini Alanlar arasında gösteremeyişi olarak yorumlanabilir. Son olarak da Patrik, Psikopos Peter'e gönderdiği mektupta, "kiliseye yeni gelmeye başlayan tüm insanları Hristiyanlıktan soğutmamak için", beyler ve devlet erkânıyla olan münasebetlerinde son derece dikkatli olması tavsiyesinde bulunması da bu duruma delalet etmektedir.

Görünen o ki, Kafkasya'da Hristiyanlığa geçişi daha elverişli kılan ve bu işi hızlandıran bir başka etken bu çağda (X. yüzyıl) güçlü Hazar Kağanlığı'nın ortadan kalkması olmuştur. Doğan siyasi boşlukta Alan ülkesi birden bire bölgedeki siyasi ve ekonomik işlerin merkezi haline geldi ve misyonerlik faaliyetleri hız kazandı. Vaktiyle Arap ordularına karşı verilen mücadele ile oluşan İslam karşıtı hareket misyonerlik faaliyetleri ile birlikte daha da güçlendi ve kitleler halinde Hristiyanlığa geçiş hızlandı.

Bunlarla birlikte Alanların Hristiyanlığı kabulünün de dağıldıkları coğrafyalara göre farklı zamanlarda olduğunu söylemeliyiz. Hunlara katılıp batıya yürüyenler, Orta ve Doğu Avrupa'da yerleşenler daha erken bir tarihte Hristiyanlığın etkisine girmişlerdir. Kafkasya'da meskûn olan Alanların ise X. yüzyıl başlarından itibaren Hristiyanlaştığı görülmektedir. Gumilëv, Kafkasya'daki Alanların, Abhazya yolu ile bu dine geçtiklerini savunur. Bizans hâkimiyetindeki Abhaz prenslerinin bunda etkin rol oynadığını söyler. Kuban, Teberda, Büyük Zelençuk, Küçük Zelençuk ve benzeri yerlerin yukarı kısımlarında, X-XI. yüzyıllarda daha ziyade

---

⁵⁸⁵ *Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise*, s. 148. تخرج عن يسار ملك السرير فتسير في جبال ومروج مسيرة ثلاثة أيام فتصير الى ملك اللان وملك اللان في نفسة نصرانى وعامة اهل مملكته كفار يعبدون الاصنام

Abhazyza sahillerdeki mimarî özelliklerle benzerlik gösteren önemli sayıda kilise bu etkileşimin bir ürünüdür⁵⁸⁶.

Zamanla topyekûn Hıristiyanlığı kabul eden Alanların İslam dini ile alâkasını gösteren ilk kayıt ise bir Arap kaynağıdır. Alanların askerî gücünden, otuz bin kişilik ordularından bahseden Yakut el-Hamevî onları Müslüman olarak gösteren nadir kaynaklardandır⁵⁸⁷. İslam fütuhâtının Kafkaslar'a ulaşması ile birlikte Hazarlarla beraber bölge savunuculuğunu üstlenen Alanların bu dönemde Müslümanlığı kabul etmesi gibi bir bilgiye başka yerde rastlamıyoruz. Ancak daha sonra Moğol çağındaki seferler esnasında birtakım Alan topluluklarının İslam dinini kabul ettiklerine dair küçük izlerle karşılaşyoruz. Bunlardan bir tanesi daha önce de sunmuş olduğumuz İbnü'l-Esir'in kayıtlarıdır. İbnü'l-Esir, Moğolların Kıpçaklarla anlaşma yolunu denediklerini ve onlara Alanlarla Kıpçakların aynı dinden olmadıkları konusundaki telkinlerini hatırlatır. Ayrıca bu sefer esnasında Moğol saldırılarına uğrayan Alanların tekbirlerle asker topladıklarını anlatmıştır⁵⁸⁸. Moğol seferlerinden ciddi bir yara alan Alan ve As topluluklarının çeşitli yerlere dağıldıklarını biliyoruz. Bu seferlerin ardından Altın Orda'nın başkenti olan Saray şehri de Alan göçü almış önemli merkezlerden bir tanesi idi ve çağın meşhur seyyahı İbn Batuta buradaki kalabalık Alan nüfusundan ve bunların Müslüman olduklarından söz etmiştir⁵⁸⁹.

Bölgede Hazarlar aracılığı ile taraftar toplayan Musevî inancının izlerine ise Alanlar arasında pek rastlanmamaktadır. Alanlar, Hazar Kağanlığı'nın yıkılış günlerinde bölgenin en güçlü halklarından biri olarak gösteriliyordu. Aynı zamanda aralarında ortak düşmana karşı birlikte savaşmak gibi bir işbirliği de söz konusu idi. Ancak buna rağmen Alanların Museviliği kabulüne dair herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Nitekim Hazarlar arasında da Museviliğin halk nezdinde ne kadar kabul gördüğü, yalnızca yönetici tabaka ile mi sınırlı kaldığı gibi sorular hâlâ mevcuttur.

---

⁵⁸⁶ Arzhantseva İ., "The Christianization of North Caucasus (Religious Dualism Among the Alans)", *The Christianization of Caucasus (Armenia, Georgia, Albania)*, Wien, 1999, s. 17-18.

⁵⁸⁷ Yakut el-Hamevi, *Mucem-ü'l-Buldan*, s. 246.

⁵⁸⁸ İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi-t Tarih*, s. 341-342.

⁵⁸⁹ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, C.I., s. 517.

Bunun yanında gerek güneyden gelen Arap ordularının, gerekse batıdan Bizans'ın kendi dinlerini tebliğ etme, yayma gibi bir gayretleri bulunurken, Hazarların bu türden bir misyonu üstlendiklerine dair herhangi bir emsal bulunmamaktadır.

Asların dini tercihlerine bakacak olursak, onların da ilk zamanlarda bozkırlı diğer göçerler gibi eski Türk inancına sahip olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Onların Alanlardan farklılığı konusundaki ilk tespitlerin sahibi Marquart açık bir şekilde, yerleşik Alan halkından farklılıklarını ve bozkırlı göçebeler olduklarını dile getirmişti⁵⁹⁰.

Kafkasya'da meskûn olan Aslar tıpkı Alanlar da olduğu gibi X. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlaşmaya başlamışlardır. Arap kaynaklarında bu durumu gösteren bazı kısa kayıtlar mevcuttur. Örneğin Alan ülkesinin topraklarını tarif eden Mağribî, onların ülkesinden hemen sonra Hıristiyanlık inancına sahip olan Asları zikreder⁵⁹¹. Kafkasya'da As ve Alanların Hıristiyanlaşma süreci aşağı yukarı aynı zamanlarda gerçekleşirken, batıya göç eden Asların Hıristiyanlık inancını kabulü daha geç tarihlere ertelenmektedir. Moğol istilası sırasında Kıpçaklar ile beraber bugünkü Macaristan topraklarını yurt tutan Aslar, ilk etapta Bizans'la sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Bunun yanında kültürel olarak kendilerine daha yakın olan Kıpçaklar da hala eski Türk inancının sürdürüyor idiler.

Çin'e götürülen Asların da Hristiyan olduklarını görüyoruz. Ancak bunlar Kafkasya'da mı yoksa Çin'de mi bu dini benimsedikleri kısmı belirsizdir. XIII. yüzyılın meşhur seyyahı Marco Polo, bölgedeki As varlığından da bahsetmiştir. Çin'de Yangzhou⁵⁹² kentinin muhasarasında Alan birliklerinin durumundan söz eden seyyah şunları anlatır: "... Buradan güneydoğuya doğru üç gün gİtilirse pek çok kentlerden ve kalelerle korunmuş yerlerden geçilir. Sonunda pek çok ham ipek üreten, büyük ve güzel Çangçou kentine ulaşılır. Chinsan Bayan (Möngge Kağan) bu ülkeyi ele geçirmeye uğraşırken, çoğunluğunu Hıristiyan Alanların oluşturduğu bir birliği bu ken-

---

⁵⁹⁰ Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 456.

⁵⁹¹ Şeşen Ramazan, Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 208.

⁵⁹² Çin'in en doğusunda, Sarı Deniz kıyısındaki Jiangsu bölgesinde bulunan şehir.

ti almak için gönderdi. Bu birlik kent önüne geldiği zaman hiç bir direnişle karşılaşmadan kentten içeri girebildi. Kent iç içe iki kale duvarıyla çevrilmişti. Alanlar ilk duvarı aştıklarında önlerinde bol bol şarap buldular. Çok büyük sıkıntılara ve zorluklara katlanmış oldukları için bu şarapları içerken ölçüyü kaçırdılar ve kendilerinden geçip uyudular. İkinci duvarın arkasına gizlenmiş olan kent halkı düşmanlarının böyle mışıl mışıl uyduğunu görür görmez, durumdan yaralanarak hepsini öldürdü. Chinsan Bayan birliğinin başına gelenleri öğrenince bu kente saldırmak için başka bir ordu yolladı. Kente girildikten sonra yaşlı genç, erkek kadın demeden tüm kent halkı kılıçtan geçirilerek Alanların öcü alındı...”⁵⁹³.

Kafkasya’da Ortodoksluğun daha yoğun olduğunu biliyoruz. Özellikle Alanlar Ortodoks İtiler. Ancak Çin’deki As varlığına baktığımızda Hanbalık Piskoposu Jean de Monte Corvino'nun etkisiyle Katolikliğin daha yaygın olduğunu görüyoruz.

2. Alan ve As Dilleri

Alan ve Asların kullandıkları dil ne idi? Bu sorunun cevabı Avrasya’nın söz konusu eski iki halkının etnoloji problemine ışık tutabilecek en kuvvetli argüman olacaktır. Bu konu hakkında yapılmış çalışma ne yazık ki yok denecek kadar azdır, ancak mevcut çalışmalar oldukça önemli tespitler içermektedir. Çalışmaların ağırlık noktası Kafkasya’da bulunan yazıtlar üzerine bina edilmiştir. Birtakım araştırmalar ise Osetçenin kökeni gibi meseleler üzerine kaleme alınmıştır. Her iki halkın etnik kökenini belirleme noktasındaki keyfilik bu çalışmalarda da kendisini hissettirmektedir. Örnek vermek gerekir ise, Nemeth’in açık bir şekilde Yas diline ait hazırladığı eseri kaynak olarak kullanan bazı araştırmacılar, bu verileri Alan diline ait unsurlar olarak değerlendirmeye çalışmışlardır.

Bir diğer husus Sarmat bağlantısı üzerinden geliştirilen tümevarımlardır. Alanların Sarmat birliğine dâhil oldukları tarafımızca da kabul görmektedir. Ancak bu durum bizi Alan dilinin İranîliğini açıklayarak Sarmatların da bir İran dili ko-

---

⁵⁹³ Marco Polo'nun Geziler Kitabı, s. 146.

nuştukları sonucuna götürmez. Sarmatların konuştuğu dil, Herodotos'un da eserinde ifade ettiği üzere, İskit dilinin bozuk bir şekli idi. Bir dilin bozuk biçiminden akla gelen ilk şey bugünkü mânâda bir şive oluşudur. İskit ve Sarmatlar aynı kültür dairesine mensup halklardı ve kullandıkları dil büyük ölçüde aynı idi. İskitçenin Türkçe ile olan yakınlığına dair yapılmış hatırı sayılır çalışmaları burada göz ardı etmemiz mümkün değildir. Elde bu kadar kuvvetli veriler varken Sarmat dilinin İranî olduğunun söylenmesi peşin bir yargı olacaktır. Kaldı ki, Sarmat dilinin İranî olduğunu savunanların dayanakları dilbilimsel malzeme değildir. Alan kurganlarından çıkan arkeolojik malzemedeki fügürlere ve giyim kuşam benzerliklerine bakarak bu türden yorumlar yapılmaktadır.

Burada Kafkasya'daki yazıtlar ve Alan ve Aslara dair şahıs ve yer adları temelinde bir sonuca ulaşmaya çalışacağız. Alan yazı dili hakkında yapılan çalışmalar bu dilin kesin bir biçimde bir Kuzeydoğu İran dili olduğu yönündedir. Alan dilinin Osetçe ile yakınlığı ve erken bir versiyonu olduğunu savunanlar yukarıda sözünü ettiğimiz gibi başta Zelençuk Yazıtını örnek göstermektedirler. Bu yazıt Grek harfleriyle yazılmış olmasına rağmen transkripsiyonu Osetçe mümkün olmuştur. Yazıt içinde Türkçe izah edilebilecek tek öge "bagatur" kelimesidir. Ne yazık ki, Alan diline dair daha eski tarihli bir kaynak bulunmamaktadır ve bu husus dil konusundaki sis perdesinin aralanmasını güç kılmaktadır.

Alan diline ait veriler içeren bir diğer önemli eser XII. yüzyıla ait bir Bizans kaynağıdır. *Theogony* adlı eserin yazarı Ioannes Tzetzes, eserinde Alan dilinden örnekler ve bunların Grekçe tercümelerini sunmaktadır. Bu listedeki kelimelerle ilgili yapılan çalışmalar bunların açıklanmasının Osetçe mümkün olduğunu göstermiştir. Az evvel de ifade ettiğimiz gibi, Alan dilinin Osetçenin eski bir versiyonu oluşu diğer Sarmat gruplarının da İran dilli olduklarına delalet etmemektedir. Nitekim Alanlarla en çok birbirine karıştırılan ve aynı kabul edilen Aslara ait dil verileri onların açık bir şekilde Türkçe ile olan yakınlığını göstermektedir.

Aslara ait olduğunu düşündüğümüz en erken tarihli yazıtlar Humara'da gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu yazıtlar hakkında ilk çalışmaları gerçekleştiren M. A.

Şçerbak ve Kuznetsov gibi âlimler yazıyı Orta Asya runikleri ile karşılaştırmış ve aradaki benzerliğe dikkat çekmişlerdir⁵⁹⁴. Yazıtlardaki ifade ve kelimeler de açık bir şekilde Türkçedir. Yazıtların Türkçe olduğunu kabul eden Habiçev gibi isimler ise yine de Alanlardan vazgeçmeyerek bunların Türk dilli Alanlara ait oldukları yönünde izahatta bulunmuşlardır⁵⁹⁵. Asların kullandıkları dilin Kıpçak dili ile yakınlığı en açık bir biçimde bu yazıtlarda kendisini göstermektedir.

Ortaçağın büyük âlimi Birûnî, Alanlar ve Asların eskiden Amuderya'nın aşağı kıyılarında Harezmi ile Gurgan arasında bir arazide bulduklarını söyler ve kullandıkları dilin de Harezmi ve Peçenek dilinin karışımı olduğunu bildirir⁵⁹⁶. Bu kayıt son derece ilginçtir ve bu dönemde Alan ya da Asların dili ile ilgili bilgi veren tek eser olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. *Yahudi Savaşlarının Tarihi*'nin yazarı Flavius Josephus, MS I. yüzyıldan itibaren Alan faaliyetlerini bildirir ve MS 72 yılında Ermeni arazisinde gerçekleşen ilk Alan saldırısını anlatırken, Alanların o zamana kadar bilinmeyen bir halk olduğunu söyler.⁵⁹⁷ Flavius'un eserinin Rusça tercümesinde Asların dilinin Peçenek dilinden türediğine dair bir ifade yer almaktadır⁵⁹⁸. Bu kadar erken bir tarihte Peçenek lafzının geçmesi kulak tırmalamaktadır. Belki de bu çeviride Birûnî'nin verdiği haber karıştırılmıştır. Daha sonra bu ifadeyi düzelteren V. Miller çevirmenin İskit yerine Peçenekler yazdığını bildirir ve As dilinin İskit dilinden türediği şeklinde bir düzeltme yapar⁵⁹⁹.

Kıpçaklar ile birlikte Macar sahasına göç eden Asların da dillerini koruduklarını bölgedeki birçok toponim ve kişi isminden anlıyoruz. 1239 yılında Macar kralı IV. Béla, Moğol istilasından kaçan As ve Kıpçak gruplarına yerleşmeleri için toprak vermiş idi. Bu gruplara dair XIV. yüzyıla ait olan son derece önemli üç tarihi vesika ile karşılaşılıyor. Bunlardan ilki Kral Charles Robert'in bazı Yas gruplarına

---

⁵⁹⁴ Bayçarov S. Ya, Bayçarov S. Ya, *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, s. 18.

⁵⁹⁵ Bayçarov S. Ya, Bayçarov S. Ya, *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, s. 20.

⁵⁹⁶ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 253.

⁵⁹⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 12.

⁵⁹⁸ Zekiye Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 197.

⁵⁹⁹ V. Miller, *Osetinskiye etyudı*, 1992, s. 40.

tanıdığı sınırsız yetki ve iltimaslarla ilgilidir ve 1323 yılına aittir⁶⁰⁰. 1325 yılına ait olan bir diğer vesikada ise sözü edilen Yas gruplarından bazı kimselerin isimlerinin listesi mevcuttur. Burada yer alan kişi isimlerinin birçoğu açık bir biçimde Türkçedir. Listedeki isimlerden bazıları Arpan, Cakan, Camaz, Keskene, Keverage ve Kurman'dır⁶⁰¹.

Georg Werner tarafından XVI. yüzyılda yazılan *De Admirandis Hungariae aquis hypomnematation* isimli eserde (1543) Macaristan'da o dönemde yaşamakta olan Yaslar hakkında bilgiler mevcuttur. Oradaki Yasların halen atalarının kullandıkları farklı bir dili konuşmakta olduklarını ve bu dilin Macarcadan farklı olduğunu belirtmektedir. Söz konusu Yas gruplarının Macaristan'da oturdukları bölgenin genel adı Jászberény'dir. Burada tam olarak *Eszlár, Oszlár* gibi isimler taşıyan köyler bulunmaktadır. Németh, köy isimlerinin tamamen Türkçe olduğunu kabul eder ve -lar çoğul eki ile türemiş: Aslar'dan geldiğini beyan eder⁶⁰². Németh tarafından 1959 yılında Berlin'de "*Eine Wortliste der Jassen, der ungarländischen Alanen*" ismiyle hazırlanan eser Macar Alanların dilindeki kelimelerin listesidir. Söz konusu eseri V. Abayev Rusçaya tercüme ederek 1960 yılında ayrı bir kitap olarak yayınlamıştır. Németh'in burada Macar dilinde karşılaştığı İranî kökenli her kelimeyi Yas'lara ithaf etmesi Zekiyev'e göre bilinçli bir işti ve listeye İranî kelimeler eklemek için hummalı bir gayretin sonucuydu⁶⁰³. Buna karşılık Németh'in Kıpçak ve As tarihine dair açıklamaları ise listeye ters düşmekte ve tutatsızlık teşkil etmektedir. Nitekim kendisi Kuman ve Asların Moğol istilasından kaçarak Macar topraklarına geldiklerini kabul eder ve Güney Rusya, Kafkaslar, Moldova gibi coğrafyalarda sürekli yan yana yaşamış olmalarının altını çizer. Kuman ve bölgeye gelen Aslar arasındaki kültürel bağ ve yakınlığı reddeden hiçbir açıklama yapmıyorken, Yasların bir İran dialektini konuştuklarını söylemesi tezat oluşturur. Böyle bir açıklamaya göre Kıpçakların da İranî bir dil konuşması gerekmektedir. Ancak Kıpçak diline

---

⁶⁰⁰ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 160.

⁶⁰¹ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 161.

⁶⁰² Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 197.

⁶⁰³ Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s. 194.

dair yapılmış bütün çalışmalar açık bir biçimde onların kullandığı dilin Türkçe olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Moğolların yanlarında İç Asya'ya götürdükleri ve kaynaklarda Asut olarak karşımıza çıkan grupların başlarındaki reislerin de isimlerinin Türkçe olması bu noktada şaşırtıcı değildir. Bazı araştırmacılar Moğolistan'da bulunan Asutlar ile Macaristan'daki Yaslar arasındaki ilginç benzerliğe dikkat çekmişlerse de, tarihi ve dil verilerinin karşılaştırıldığı derinlemesine bir analiz henüz yapılmamıştır. Her iki grup da vaktiyle Kafkasya'da meskûn idi ve Moğol akınları bu grupların kaderlerini şekillendirdi. Moğolistan'da din kısmında da anlattığımız üzere Katolikliğin etkisinde olan Asut grupları, Togon Temür hizmetinde buldukları sırada, o dönem Katolik papazlarının merkezi konumunda olan Avignon'a elçilik heyetleri gönderiyor İtiler. Kayıtlara yansıyan bu heyetlerden birinin başındaki Asut elçinin adı da Thogay/Tugay'dır⁶⁰⁴. Söz konusu elçilik heyetinin haricinde dini konular üzerine arada sıkça mektuplaşmalar da yaşanıyordu ve bunların muhatabı Moğolistan'daki Asut reisleri oluyordu. Bu mektuplarda zikredilen Çimboga, Tong gibi idareci isimleri de Türkçe izah edilmektedir.

3. Antropolojik ve Kültürel Farklılıklar

Alan ve Asların din ve dilleri gibi temel meselelerin yanında tespit edebildiğimiz birtakım kültürel normlar ve antropolojik özellikleri bu başlık altında tartışmaya çalışacağız. Burada yönetim konusundan, Alan ve As şehirlerine kadar pek çok farklı konuyu inceleyerek Alan-As meselesi bağlamında değerlendireceğiz. Burada tartışılan konular Alan-As tarihinin daha ayrıntılı yahut iyi anlaşılmasından ziyade etnogenez sorusuna ışık tutmaya yöneliktir. Bunu yaparken Alan ve Aslara dair haberleri edindiğimiz birinci el kaynaklardaki sınırlı ifadeleri değerlendirmeye çalıştık. Vardığımız sonuçlar Alan ve Aslarda iddia ettiğimiz müstakil yapıyı kuvvetlendirmesinin yanında, etnik köken tartışmalarına da önemli bir veri sağlamaktadır.

---

⁶⁰⁴ Alemany, *Sources on The Alans*, s. 164.

3.1. İnan mı? Turan mı?

Alan-As etnogenezinin bitmek bilmeyen tartışması ve hala cevaplanamayan sorusundan başlamak yerinde olacaktır. Tezimiz içerisinde de sıklıkla ifade ettiğimiz üzere bu soruya getirilen önerilerde Alan-As farklılığına vurgu yapan araştırmacı sayısı oldukça azdır ve mevcut öneriler birtakım peşin yargılarla örülüdür. En çok taraftar bulan İranîlik tezinde tatmin edici izahlar bulunamamaktadır. Ayrıca bu görüşün savunucularının Aslara dair herhangi bir açıklamasının olmayışı iddiaları zayıflatmaktadır. Alan-Asların İranîliği konusunda ısrarcı olan bilim adamlarının İskit ve Sarmatları da bu silsiye dâhil etmesi ise tarafımızca şaşırtıcı değildir.

Avrasyanın ilk fatihleri olan İskitler ile Alanlar arasında bir bağ kurulmak istendiğini tezimizin ilk bölümünde belirtmiştik. İskit meselesi büyük oranda netliğe kavuşmuşken, Alanlarla ilgili soruların bir kısmı hala gizemini korumaktadır. Onların bir Proto-İskit halkı olduklarına dair öneriler şu an zayıf gözükmemektedir. İskitler için sunulan güçlü Turanî delillerin Alanlar için de geçerli olduğunu söylememiz son derece güçtür. Ancak Aslar'da durum farklıdır. Onların bir Turan halkı olduklarına yönelik önemli ipuçları mevcuttur. Bunları sırası geldikçe sunmaya çalışacağız.

İskitlerden bahseden Homeros ve diğer Antik Yunan yazarları onları: "Kısrak sütü içenler" olarak tanımlamaktadır. Günümüzde kımız olarak bildiğimiz kısrak sütü içme geleneği hemen bütün Türk boylarında rastlanan bir gelenektir ve Türkler, İslamiyeti kabul ettikten sonra da bu geleneği sürdürmeye devam etmişlerdir. Alanlar hakkında önemli bilgiler aktaran Rubruck'un seyahatnamesinde bununla alakalı ilginç bir hadise yer alır. Kırım'daki Tatar yöneticisinin kendilerine "cosmos" dedikleri kısrak sütünden içmeyi teklif ettiğini anlatan seyyah, Greklerin, Rusların ve Hıristiyan Alanların bu sütü kesinlikle içmediklerini, içtikleri takdirde rahipleri tarafından İsa inancından uzaklaştırılacaklarını bildiklerini ekler⁶⁰⁵.

Eski Batı eserlerinde İskit adının bir süre sonra artık kültürel bir birimi nitelendirmek için kullanıldığını açıklamıştık. Bu nedenle İskit kültürünü taşıyan diğer

---

⁶⁰⁵ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 153-154.

bozkırlı halklar bu isimle anılıyorlardı. Her ne kadar bu oldukça geniş kapsamlı bir adlandırma olsa da İskit adıyla tesmiye olan halkların çoğunluğunun Turanî karakterde olduklarını söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu açıdan bazı eserlerde bu ismin bilinçli bir biçimde kullanıldığı da düşünülebilir. Nitekim kendilerinden farklı olup, yurtlarını işgal eden göçebeler için sıklıkla başvurdukları “barbar” gibi bir adlandırma hemen yanıbaşlarında mevcut idi. Aradaki ayrıma dikkat edilmesi gerektiği fikrindeyiz. Bazı araştırmalarda eskibati eserlerindeki “barbar” adlandırmasından doğrudan İskitlerin anlaşılması gerektiği yönündeki fikirler yanılıcı olabilir. Kuzeyli birtakım istilacılar için de erken Roma kaynaklarında “barbar” ifadesi kullanılmaktadır.

İskit adlandırmasının erken bir tarihte Aslar için de kullanıldığını görüyoruz. V.-VI. yüzyılda bir coğrafya sözlüğü hazırlayan Stephanus, Asların yaşadıkları *Aσσα* isimli bir İskit kasabasından söz etmektedir⁶⁰⁶. Aynı haberi Ptolemeus, Asya Sarmatya’sını anlattığı satırlarda sunar ancak kentin adından söz etmeyerek sadece Asları belirtir⁶⁰⁷.

Etnik aidiyet sorusunda kaynakların onları ne şekilde isimlendirdiğinin yanında, haklarında vermiş oldukları bilgiler daha belirleyici olabilir. Bu bakımdan onların fiziksel özelliklerine kadar birtakım ayrıntılardan bahseden eserlerdeki ifadeleri incelemek yerinde olacaktır. Burada değerlendirebileceğimiz en kapsamlı kaynak gerek Alanlar, gerekse Hunlar için oldukça ayrıntılı bilgiler sunan Ammianus Marcellinus’tur. Marcellinus’un Alanlar için ilk söylediği husus (Hunlara nazaran): “Yaşam tarzları ve gelenekleri itibariyle daha az barbar”⁶⁰⁸ olduklarıdır. Alan ve Hunların fiziksel özelliklerini tarif eden Marcellinus’un kayıtları aralarındaki farklılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kısmen onun kaynağından beslenen Jordanes’in anlatımları da bu ayrılığı yinelemektedir.

---

⁶⁰⁶ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 104.

⁶⁰⁷ Alemany, *Sources on the Alans*, s. 100.

⁶⁰⁸ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*: XXXI, 2, 21.

Hunlardan başlayacak olursak, Romalı yazarımız onlar için; “*Sakalsız yaşlılar ve gençleri güzel görünümünden mahrumdurlar; zira bir kılıçla iz açılmış bir yüz, yara izleri nedeniyle zamanı geldiğinde kılların süslemesinden mahrum kalır. Boy olarak biraz kısa, ... Geniş omuzlu, kalın yapılı ve her zaman dik ve gururludurlar*”⁶⁰⁹ demektedir. Attila’yı bizzat görme fırsatı yakalayan ve Hunlar arasında bulunan Grek seyyah Priscus’un da Hunların fiziksel özelliklerine dair söyledikleri farklı değildir. Priscus, Attila’yı şöyle tasvir eder: “... *Kısa boylu, geniş göğüslü, iri kafalıydı; kökeninin işaretlerini gösteren koyu tenli, basık burunlu, seyrek ve kırışmış sakallı, küçük gözlüydü*”⁶¹⁰. Burada geçen ‘kökeninin işaretlerini gösteren’ ifadesi son derece ilginçtir ve iyi değerlendirilmelidir.

Aynı kaynakların Alanlar için söylediklerine bakalım. Ammianus: “*Hemen hemen tüm Alanlar uzun boylu ve güzel çehreli, sarımtırak saçlı, bakışları gaddarca olmasa dahi korkutucudur*”⁶¹¹ demektedir. Jordanes de Alanların medeniyette ve dış görünüşte Hunlardan farklı bir soy olduklarını belirtmiştir. Onun kayıtlarına göre: “*Belki de, savaştan çok kendi korkunç görünüşleriyle uyanan büyük dehşet ile onları yendiler; (Alanları) onları kaçmak durumunda bıraktılar zira (Hunların) sureti, böyle söyleyemem mümkünse, bir yüze değil gözden ziyade küçük delikli gudubet bir topağa benzeyen yanıktenleriyle korku saldı*”⁶¹².

Kaynakların Alanlar ve Hunlar hakkındaki tasvirleri karşılaştırıldığında ortaya çıkan tablo Hunların nispeten daha kısa boy ve koyu bir tene sahip, Alanların ise daha uzun boylu ve sarışın oldukları yönündedir. Kafkasya’daki Alan yurtlarında kazılar yapan Rykov da bu durumu doğrulamaktadır. Bölgedeki mezarlardan çıkarılan erkek iskeletlerinin boy ortalaması 1.82 ile 1.89 cm. arasındadır⁶¹³.

Hunların Batı’da tanınmaya başladığı günlerin eseri olan bu ilk kayıtlar, görüldüğü üzere açık bir biçimde Alanlarla Hunları birbirinden ayırmaktadır. Her ne

---

⁶⁰⁹ Jordanes, *Getica*, s. 128.

⁶¹⁰ Priscus, *Fragman*, XI/1.

⁶¹¹ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*: XXXI, 2. 21.

⁶¹² Jordanes, *Getica*, s. 127.

⁶¹³ Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, s. 362.

kadar Helfen, Hun kağanlarının (Attila ve Balamir gibi), kendilerinden farklı görünüşe sahip olan Alan prensesleri ile herhangi bir şekilde aristokratik evlilik yapmadıklarını söylemişse de⁶¹⁴ ciddi bir Alan nüfusunun Hunlar tarafından hâkimiyet altına alınmasından sonra karşılıklı evliliklerin gerçekleşmesi kaçınılmazdı. Bunun tezahürü olarak daha sonraki bazı eserlerde Alanların, Hunlara benzediklerine dair kısa paragraflar yer almıştır⁶¹⁵. Bunun yanında Macaristan ve Romanya'daki As bölgelerinde açılan sınırlı sayıdaki kurganda mongoloid tip ön plana çıkmaktadır. Eski Batı yazarlarının Hun tasvirlerinin de antropolojik olarak mongoloid bir tipi ön plana çıkardığını görmekteyiz. Kafkasya'daki Alan yerleşim yerlerinde kazılar gerçekleştiren antropolog G. P. Romanov, iskelet tiplerinin uzun boylu, ince, uzun kol ve bacaklara sahip olduklarını açıklamıştır⁶¹⁶.

XIII. yüzyıla gelindiğinde dahi Moğol seferini anlatan İbnü'l Esir'in: "*Tatarlar Kıpçaklara haber yollayıp şöyle demişlerdi: Biz sizinle aynı ırktan insanlarız, Alan halkı ise sizden değildir, dolayısıyla onlara yardım etmemeniz gerekir*"⁶¹⁷ kaydı Kafkasya'da meskûn olan Alanların, Türk boylarından hâlâ ayrı değerlendirildiğine işaret etmektedir.

4. Alan ve Aslarda Sosyo-Ekonomik Farklılıklara Dair Diğer Unsurlar

Alan ve Aslara dair yapmış olduğumuz okumalarda ve kaynak taramalarında ortaya çıkan şehirleşme ve yönetim gibi hususlar ile askeri özellikleri bu başlık altında tartışmak istiyoruz.

---

⁶¹⁴ Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, s. 364.

⁶¹⁵ Bachrah, *A History of the Alans in the West*, s. 76. MS IV-V. yüzyıl yazarı Claudianus'un tarif ettiği bir Alan reisi kısa boyludur ve Hunlara benzetilmektedir. Kaynaklarda Hunlarla, Alanları benzeten az sayıdaki ifadelerden bir tanesi budur. Çoğu kaynakta fiziksel görünüşten öte yaşam koşullarındaki benzerliklerine atıflar bulunmaktadır.

⁶¹⁶ Kovalevskaya V. B., *Kavkaz i Alani*, s. 171.

⁶¹⁷ İbn'ül Esir, *El-Kamil Fi-t Tarih*, s. 341-342.

Şehirleşme konusundan başlayacak olursak, Alanların Kuzey Kafkas eteklerinde görülmeye başladıkları ilk günlerden itibaren, Asların ise bir hayli geç ve düzensiz bir şekilde bu hayat tarzını benimsediklerini görürüz.

Alanlar hakkında ilk başvuru eserimiz Ammianus onlar için: “*Yaş ve cinsiyetten dolayı savaş için yararsız olanlar, çadırların etrafında bulunur ve ev işleriyle uğraşır, gençler ise çok erken yaşlardan itibaren ata binmeye alıştıkları için erkeğin yaya gezmesini utanç kabul ederler ve onların hepsi çok çeşitli talimler sonucunda mükemmel savaşçı haline gelirler*”⁶¹⁸ demektedir.

Bu ilk kayıttan Alanların, diğer Sarmat göçerleri gibi ilk başlarda çadırlarda yaşadıklarını görüyoruz. Kısa bir süre sonra ise yerli çiftçi halkların etkisi ile yerleşik hayata geçmeye başladıklarına ve Alan şehirlerinin kuruluşuna şahit oluyoruz. Özellikle Kuzey Kafkasya düzlüklerinde tarıma müsait olan yerlerde, eski şehir izlerine rastlanıyor ve arkeologlar buralarda tarımla meşgul olunduğunun altını çiziyorlar⁶¹⁹. At ve koyun yetiştiriciliğini de bırakmayan Alanlar, yarı yerleşik bir hayat tarzından tamamen yerleşikliğe doğru geçmişlerdir. MS I-IV. yüzyıllar arasında yağmalardan elde edilen gelirler ve bölgedeki ticaretin genişlemesi, yerleşim birimlerinin sayısının hızla artmasını sağlamıştır⁶²⁰.

V. yüzyıl yazarı Hatip Zacharias, Alanların beş şehri olduğundan bahsetmiştir⁶²¹. Bu şehirler dışında geçitlerin kontrolünü sağlayan kalelerin de olduğu muhakkaktır. Alan krallığının gücünü arttırdığı zaman diliminde bu şehirlerin sayısı daha da artmış ve bir başkent belirlemiştir. Mesûdî, Alanların Magas adında bir merkezleri olduğunu söyler⁶²². Bunun anlamının kurumuş kuyu olduğunu da ilave eder. Magas kentinin yerinin neresi olduğu konusu tam olarak belli değildir. Bugünkü Çeçenistan yahut Karaçay topraklarında olabileceği yönünde öneriler gelmiştir. Bu başkentten bizi haberdar eden Mesûdî’ye kulak verecek olursak, sarp bir

⁶¹⁸ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*: XXXI, 2. 20.

⁶¹⁹ Nevruz Yılmaz, *Umumi Kafkas Tarihine Giriş*, s. 232.

⁶²⁰ Bi Mahmut, *Kafkas Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: Selenge Yayınları, 2007, s. 347.

⁶²¹ Zachariah, *Syriac Chronicle*, s. 328.

⁶²² Mesûdî, *Murûc ez-Zeheb*, s. 156.

kayalık üzerinde inşa edilmiş bir Alan kalesinin de olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu kalenin Tiflis'e uzaklığı beş günlük bir mesafedir. Mesleme'nin bu kaleyi fethederek bir miktar Arap askerini yerleştirdiğini de anlatan Mesûdî'nin ifadeleri kalenin Daryal üzerinde olduğunu göstermektedir. Başkent'in bu kaleye olan uzaklığından ise bahsedilmiyor, ancak yazarımız yerleşim yerlerinin birbirine olan yakınlığını ifade etmek için: "Bir horoz ötmüş olsa diğerinden karşı cevaplar işitilir"⁶²³ demektedir. Mesûdî bu kaydında abartılı mı davranıyor diye düşünsek dahi bu sefer Hûdûdü'l-Âlem'deki bir kayıt onu doğrular. Burada bütün ülkenin dağlık olduğundan ve Alanların bin geniş köye sahip olduğundan bahsedilmektedir. Bu dönemde Asların varlığını da hesaba kattığımızda, onların Kuban sahasına yakın yerlerde, yani Karaçay arazilerinde oturduklarını düşünüyoruz. Böyle bir durumda bahsedilen Magas kentinin, Dağıstan'a veya Çeçenistan toprakları civarında olduğunu düşünmek daha makûldür⁶²⁴.

Alan şehirleri için bunları söylereken, Aslara baktığımızda onlara ait en eski kent haberini Bizans kaynağı Syephanus sunmuştu⁶²⁵. Bunun dışında Kafkasya'daki Asların şehirleşmelerine dair çok fazla haber yok. Bölgedeki Aslardan bahsedilen kaynaklar onların göçebe hayatı devam ettirdiklerine dair anlatımlar sunmuşlardır. Bunun yanında Kuban-Terek boylarındaki Humara gibi kentlere sahip olmaları kuvvetle muhtemeldir. Kendileri gibi bölgede uzun süre faaliyet gösteren Kıpçakların da şehirleri olduğu konusunda bilginiz yok. Ancak Moğollardan batıya kaçan Asların, Macar Ovası'nda yerleşik hayata geçtiğini biliyoruz ve onlardan izler taşıyan birçok toponimi daha önceki bölümlerde zikrettik. Belki de Asların sürdürdüğü bu yarı göçebe hayat, savaşlarda Alanlara nazaran daha az muhatap olmalarını sağladı.

Yönetim konusuna bakacak olursak, kısa bir zaman dilimi içerisinde bölgedeki Budin, Gelon gibi halkları da hâkimiyeti altına almasının ardından oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış halklar Alan adı altında anılmaya başlamışlardı. Bu

⁶²³ Mesûdî, *Murûc ez-Zeheb*, s. 156.

⁶²⁴ Bugünkü İnguş topraklarındaki Magas, sözü edilen başkent tarifine en uygun kenttir.

⁶²⁵ *Ασσα* isimli bir İskit kasabasında oturduklarına dair haberi daha önce de anmıştık.

noktada erken Alanların da bozkırlı Türk halklarında rastladığımız iki parçalı yönetimi uyguladıklarına dair izlerle karşılaşyoruz⁶²⁶. Sinor ve Thompson'a göre varlığı dahi tartışmalı olan Balamir'in⁶²⁷, Hunları tek başına mı yönettiği sorusu belirsiz kalmaktadır. Ancak batıya geçen Hunlarda, Attila'nın amcaları Rua ve Oktar'ın hâkimiyeti paylaştığı gibi onlara en şaşalı günleri yaşatacak olan Attila'nın bizzat kendisinin de iktidarının, ilk günlerinde kardeşi Bleda ile birlikte Hunlara hükmettiğini biliyoruz.

Alanlar konusunda önemli bir çalışmaya imza atan Tuallagov da, Horenli'nin kayıtlarına dayanarak Alan Krallığı'nın Tanrı tarafından kutsandıklarına inanıldığının altını çizmektedir. Devamında ise devlet içerisinde ikinci bir liderin varlığından bahseder⁶²⁸. Bu durum Alanya'da ikinci bir krallık kurumunun ortaya çıktığına işaret etmektedir. MS I. yüzyıla tarihlenen Mangup Yazıtları'na göre Karadeniz'in kuzey kıyılarında bulunan Aorsi topraklarını 'yüce krallar' yönetmekteydi⁶²⁹. Burada açık bir üstünlük vurgusu ile karşılaşyoruz. Hemen akla İbn Rûsteh'in: *R.hsàs* kayıtları geliyor. Bu kayda göre: "*Alan kralları bunlar arasından seçiliyordu*"⁶³⁰. Tıpkı Roksalan adındaki tartışma gibi bu ismin ilk kısmında rÿxs/roxs kelimelerinde; parlak, soyluluk gibi anlamlar aranmıştır. Bu kayıttaki etnonimin soylu Asları karşıladığı yönündeki öneriler yabana atılmamalıdır. Bildiğimiz Alan krallarının isimleri İranî menşeli olsa da kullandıkları unvanlarda Türkçe karşımıza çıkmaktadır. Erken Alanlar için sözü edilen ikili yönetimi, biri kendi içlerinden çıkan yönetici, bir diğeri de dışarıdan atanan olarak değerlendirdiğimizde durum anlaşılıyor gibi durmaktadır. Bu tabloda batıya geçişteki ilk günlerde Aslardan tayin edilen bir yönetici ile Alanların kralının birlikte hükmettiğini önerebiliriz. Böylece Kuzeyev'in öne sürdüğü Asların, vaktiyle Alanları kapsadığı ancak zamanla bu bağlantının tamamen koptuğu yönündeki açıklaması da önem kazanmaktadır. Alanla-

---

⁶²⁶ Mızrak Egemen Çağrı, *Bozkır Kavimleri*, s. 197, dn. 21.

⁶²⁷ Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, s. 250.

⁶²⁸ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 234.

⁶²⁹ Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, s. 234.

⁶³⁰ Alemany, *Sources on The Alans*, s. 8.

rın erken dönemlerinde gördüğümüz bu ikili yönetimin izlerine daha sonraları rastlanmamaktadır. Ortaçağ boyunca kaynaklarda Alanların tek bir kral tarafından yönetildiğine dair birçok kayıt bulmak mümkün. Ancak bölgedeki anarşi zamanlarında çok halklı bir yapıya sahip olan Alan resilerinin müstakil hareket ettiklerini ve kendilerine bağlı boylarla savaşlarda karşı cephelerde yer aldıklarını görürüz. Hun istilası neticesinde batıya giden Alan boylarının kendi önderleri ile sıklıkla birbirlerinden ayrıldıklarını daha önce ifade etmiştik.

SONUÇ

MÖ II. yüzyıl başlarında Avrasya bozkırlarındaki uzun süreli İskit egemenliğine son vererek, geniş arazilerin yeni sahipleri olan Sarmatlar çok halklı bir bozkır kavmi idi. Tıpkı Kimmer ve İskit meselesinde olduğu gibi Sarmatların kökeni sorusu da beraberinde birçok yeni teklifi getirmiştir. Batıda Tuna ve Karpat sahasına kadar, Karadeniz'in bütün kuzey bozkır kuşağına hâkim olan Sarmat halkları aynı zamanda yüksek bir kültürün de temsilcisi İtiler. Gerek yazılı birinci el kaynaklar gerekse arkeolojik malzemeler bu halkların kendilerinden önceki İskitlerle kültürel yakınlığına şahitlik etmektedir.

Erken dönem Avrasya göçebelerinde karşılaştığımız en büyük problematiği teşkil eden köken tartışmaları, Sarmatlar konusunda da uzunca bir süre gündemi meşgul etmiştir. XIX. yüzyıl boyunca Sarmat kimliğine dair önemli çalışmalara imza atılmıştır. Söz konusu ilk hipotezlerin sahibi Rus ve Batılı bilim adamları olmuştur. Groote, Mordtmann, Mommsen, Kiepert, Meyer, Minns, Ebert, Vernadsky, Harmatta, Rostovtzeff ve Grousset gibi isimler Sarmat konusundaki öncü çalışmaların sahipleridir. Batıda Sarmat ve diğer bozkırlı göçebeler konusunda ardı ardına tezlerin geliştirildiği bir ortamda Türk akademisinin bu konuya biraz ilgisiz kaldığını belirtmek gerekir.

Haklarında bilgileri edindiğimiz yazılı kaynakların köken meselesi konusunda net bir hüküm vermeye müsait olmayışı ve yorumlanacak arkeolojik malzemedeki sınırlılık, Sarmat etnogenezi tartışmalarına son noktayı koydurtmamaktadır.

Sarmat üst ismi altında bir araya gelen bozkırlı halklardan isimleri kaynaklara net bir şekilde yansıyanların tarihlerini büyük oranda izleyebiliyoruz. Roksalan, Yazıg, Alan ve Siraklar gibi atlı göçebelerden müteşekkil olan Sarmatların köken meselesinde, bu halkların ayrı ayrı değerlendirilmesinin daha verimli olacağı kanaatindeyiz. Bu niyetle bu büyük birlik içerisinde isimlerini en uzun süre muhafaza edebilen Alanları ön plana çıkardık.

İskit ve Sarmat konularını inceleyen Batılı bilim adamlarının çalışmalarındaki bir takım önyargılar Alan meselesinde de kendini göstermiştir. Haklarında yapılmış çalışmaların tamamına yakını İranî tezle bezelidir. Bu konudaki en büyük itirazımız genellemeler neticesinde Alanlarla aynı halk olarak değerlendirilen As halkının da bu potada eritilmesidir. Sarmat kavimlerinin batıya göçü neticesinde MS I. yüzyıldan itibaren Alan adı Eski Batı eserlerinde ciddi bir şekilde ön plana çıkmıştır. Ancak onlar hakkındaki en tafsilatlı bilgiyi veren Ammianus Marcellinus dahi Alan adının tıpkı Sarmat birlikteliğindeki gibi birtakım halkları ifade ettiğini söylemektedir. Bölgede kalan İskit bakiyelerinin de bu yeni atlı göçerlere dâhil olmadığını söyleyemeyiz. Bu ilk tabloda Asların da hemen Alan komşuluğunda olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Ortaçağa gelindiğinde kaynaklarda birden bire Alan komşuluğundaki As ismi yükselmeye başlıyor. Konuyla ilgili çalışmalarda kaynakların öne çıkardığı etnonim (As ya da Alan) baz alınarak, bölgedeki gelişmeler tek bir halka atfediliyor. Yazılı birinci el kaynakların aynı anda iki halkın da adını zikretmesi bu teoriyi boşa çıkarıyor. Orta Asyalı halkların Hazar'ın batısına gerçekleştirdikleri göçlerin (Avar, Kıpçak, Peçenek) iyi bilindiği tarihlerde Asların göçüne dair hiçbir şey duymuyoruz. Ama Kuzey Kafkasya düzlüklerinin, özellikle batı kıyılarında güçlü bir As halkı ortaya çıkıyor. Kuznetsov, Marquart gibi âlimler bu durumun altını çizse de haklarında bir açıklama yapma işine girişmemişlerdir.

Biz böyle bir tabloda Ortaçağın güçlü bozkırlı halkı Asların kim oldukları ve Alanlarla ilişkilerini mümkün mertebe tespit etmeye çalıştık. Alanlar için kaynaklardaki ifadelerin daha fazla olduğunu görmek şaşırtıcı olmadı. Nitekim As etnonimi ve halkı batıya göçten sonra Alanlara nispetle daha küçük bir yapıyı ifade eder hale gelmiştir. Alanlarla ilgili olarak yapmış olduğumuz incelemeler özellikle yönetici sınıfının Türk olduğu, Türkçe unvanlar kullandıklarını gösterdi. Ancak yukarıda zikrettiğimiz yönetici adları, şehir isimleri ve son bölümde değerlendirdiğimiz yazıtlardaki dil İranî katkının fazlalığına işaret etmektedir. Yine de kültürel birtakım unsurlar, uzun süre Türk halkları ile iletişimin sonucu olsa gerek, Turanî karakter taşımaktadır. Bunun karşısında Aslar için mevcut bütün materyal, onların Turanî bir kökene sahip olduklarını kanıtlamaya yetmektedir.

Erken dönem Grek ve Latin kaynaklarında MS I. yüzyılda anılmaya başlayan Alanlarla ilgili ulaşılmış olduğumuz hemen her kaydı dikkatli bir biçimde değerlendirmeye çalıştık. Bunun neticesinde bu kaynakların da ifade ettiği üzere onların Sarmat göçleri çerçevesinde batıya taşındıkları konusundaki kanaat kuvvetlendi. Onlar hakkında ilk bilgileri sunan kaynaklardan edindiğimiz çıkarımlar neticesinde antropolojik olarak, özellikle Hunlardan daha farklı oldukları sonucuna vardık. Alan yerleşimlerinde yapılan kazılarda gün yüzüne çıkarılan iskelet tipleri de erken dönem eserlerindeki ifadeleri doğrular niteliktedir.

Ortaçağda daha net bir şekilde izlenebilir halde olan Alan ve As halklarının esas güçleri Kafkasya'da meskûn idi. İslam fetihlerinin Kafkasların güneyine kadar ulaştığı günlerde, kuzeyde Hazarların Museviliği tercih etmeleri, bölgeyi bir anda siyasî ve dinî çarpışmaların merkezi haline getirmiştir. Dönemin bütün büyük güçlerinin dikkatinin çevrildiği Kafkasya'ya dair anlatılar bu tarihlerde yazılı kaynaklarda çığ gibi artmıştır. Gürcü ve Ermeni tarihleri gibi yerli tarih yazıcılığının da zirveyi gördüğü tarihlerde halkların hareketlerini daha açık takip edebiliyoruz. Mesela Hazar Mektupları'nda Kağan net bir ifadeyle Alan ve Asları düşman yahut dost halklar olarak ayırıyor. Hazar Kağanlığı'nın tarih sahnesinden çekilmesinin ardından ise iki topluluk da daha rahat hareket etmeye başlamıştır.

Moğolların bölgeye gelmeleri Alan ve As tarihlerinde yeni sayfaların açılmasına neden olmuştur. Moğolların Kafkasya'ya gerçekleştirdiği seferlerde (1222/1223, 1237/1238) istilaya maruz kalanların yalnızca Alanlar olduğu konusunda itirazlarımızı daha önce dile getirdik. İkinci seferin hedefinde gerçekte Asların olduğunu kaynaklara dayanarak açıklamaya çalıştık. Seferler sonrasında Macar Ovası'nda ortaya çıkan Yas etnoniminin, Moğollardan kaçan Kıpçak-As bakiyelerinin hatırası olduğunu söylemek mümkündür. 1422 yılında hazırlanan *Macaristan Asları Sözlüğü*'ndeki kelimelerin açık bir şekilde Türkçe izah edildiğini görüyoruz. Yine Moğol seferleri sonucunda bu sefer Orta Asya'da türeyen *Asut* adlandırması, özellikle ikinci seferin ardından Moğol kaynaklarında geçmeye başlar. Alanların adını iyi bilen ve kendi kaynaklarında da aynı adla zikreden Moğolların, Asut gibi

bir tabir kullanmasını açıklayabilmek güçtür. Bu isim açık bir biçimde Aslarla alâkalıdır.

Moğol seferlerinin ardından Kafkasya'da kalan Alan ve As bakiyelerinin bölgedeki yeni oluşumlara katkısı konusunda mevcut teorilere birtakım itirazlar ile birlikte yeni önerilerde bulunduk. Birbirinden kültürel ve antropolojik açıdan farklı olan pek çok Kafkas halkının Alan kökenli oldukları iddialarını incelemeye çalıştık. Bunlar arasında en çok üzerinde durulan Oset teorisinin gerçeğe en yakın olduğunu düşünüyoruz. Bunun yanında Türk dilli Karaçay ve Malkar halkının oluşumunda bölgedeki diğer Türk asıllı unsurlarla birlikte As katkısının azımsanmayacak miktarda olduğu kanısındayız. Bu önerilerimizi elimizdeki As diline ait envanteri Karaçay-Malkar sözcükleri ile karşılaştırarak güçlendirmeye çalıştık.

Günümüzde Kafkas halklarının kendilerini "Alan" olarak nitelendirmesinde tarihî arka plan zayıf kalmaktadır, bu ifade artık bir kültürel kimliğe dönüşmüş haldedir. Böyle bir durumda mevcut faraziyeyi kırmak güç gözükmemektedir. Burada duymuş olduğumuz endişe son yıllarda yeniden popülerlik kazanan etnogenez çalışmaları kapsamında, Alanlık üzerinden, günümüz Kafkasyalı Türk topluluklarına da İranî kökenler biçilmesidir.

Avrasya'nın erken dönem halklarından Alan ve Aslara dair hemen her konuyu tartışmaya çalıştığımız bu tez kronolojik bir tarih yazma kaygısından uzak bir şekilde kaleme alınmıştır. Alan-As etnolojisine yeni bir bakış açısı ve çözüm önerisi mahiyetindeki bu çalışmayı hazırlarken tespit ettiğimiz birtakım eksiklikleri burada belirtmemiz gerekmektedir. Bu eksikliklerin başında ne yazık ki yerinde sayan Türk arkeolojisi gelmektedir. Erken dönem bozkırlı halklara dair yaptığımız çalışmalarda halen XIX. yüzyılda Rus ve Batılı bilim adamlarının yürüttüğü arkeolojik kazıların raporları kullanılmaktadır. Birinci el malzemeyi neredeyse hiç görmeden, bu raporlar üzerinden kaleme alınan çalışmaların bir ayağı eksik kalmaktadır. Bunun yanında ülkemizdeki Eskiçağ kürsülerinin dikkatini yalnızca Ege ve Yunandünyasına çevirmesi, Genel Türk Tarihi kürsülerinde ise erken dönem boz-

kır halkları, tarihleri ve kültürlerine yönelik tezlerin sınırlı sayıda kalması, Türk akademisinin bu konulara yabancı kalmasına neden olmaktadır.

Etnogenez temelli bir çalışma olarak, Alan ve As halklarının oluşumu ve izlenebildiği kadarıyla tarihi merhalelerini aktardığımız tezimizde tartışmaları devam eden bazı meselelerle ilgili yeni önerilerimiz de oldu. Sarmat kavimlerinin ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği kanısıyla Alan halkını müstakil olarak inceledik ve Aslarla olan durumu net bir biçimde göstermeye çalıştık. Bu kavimlerin etnik aidiyetleri konusunda Alanlarda İranî, Aslarda ise Türkî karakterin daha ağır bastığını görüyoruz. Asların kullandığı dilin Türkçe olduğu konusunda yoğun bir malzeme ile karşı karşıyayız. Humarada'ki yazıtların Alan dilinde, bugünkü Osetçe'den hareketle değerlendirme çabalarının beyhude olduğu da açıktır. Kafkasya'nın Türk dilli ve kökenli halklarından Karaçay-Malkarlıların etnogenezinde As katkısını ön plana çıkardık. Ortaçağdaki Alan başkenti M.g.s'in yerine dair tartışmalara dâhil olarak, bunun bugünkü İnguşistan'daki Magas kenti olabileceği üzerinde durduk.

Oldukça geniş bir coğrafya ve zaman dilimini kapsayan ve tartışmalara yer veren bu tezde gözden kaçırdığımız bazı unsurlar olabilir ve bunların bütün sorumluluğu bu satırların yazarına aittir. Çalışmamızın, Avrasya'nın erken çağları, halkları ve tarihleri, yeni etnik süreçlere katkıları ve kültürel meseleler gibi konulara ve erken dönem Türk tarihi araştırmalarına yeni bir ses getirmesini ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Abaev Vasily Ivanoviç, *İstoriko Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, (İstoriko etimologičeskiy slovar osetinskogo yazıka), Tom II, Leningrad, Nauka, 1973.
- Abaev Vasily Ivanoviç.–Harold W. Bailey, "Alans", *Encyclopædia Iranica*, 1/8.
- Agathias, *The Histories*, Book V, Translation by Joseph D. Frendo, Berlin-New York, 1975.
- Ahmetbeyoğlu Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Akan Mertcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Karaçay-Malkar Etnogenezi", *TDİD*, 16/1, Yaz-2016, ss.21-30.
- Akişev K. A.,–K. M. Baypakov–L. B. Yertzakoviç, *Drevniy Otrar (Topografiya, Stratigrafiya, Perspektivi)*, 1972, Alma-Ata.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, II, Çeviren: Mustafa Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Alemanı Agusti, "Sixth Century Alania: Between Byzantium Sâsânîan İnan and the Turkic World", *Ērân ud Anērân: Webfestschrift Marshak*, 2003.
- Alemanı Agusti, *Sources on the Alans: A Critical Compilation*, (Handbook of Oriental Studies, Section 8, Uralic & Central Asia Studies), Brill, 2000.
- Allen W. E. D., *A History of the Georgian People*, London, 1971.
- Altan Topçı–Moğol Tarihi, Çeviren: Tuncer Gülensoy, Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2008.
- Alymbaev Abdurrahman, "Asya İsmnin Kökeni", Çeviren: Menderes Coşkun, *Yeni Türkiye Dergisi, Türkoloji Özel Sayısı*, Cilt:1 Sayı:43, Ocak-Şubat, 2002.
- Ammianus Marcellinus*, Translation by John C. Rolfe, London, 1935.
- Ammianus Marcellinus, Res Gestae XXXI*.
- Apollodorus, The Library*, Eng. Trans., J. G. Frazer, London: William Heinemann, New York: Putnam's Sons, MCMXXI.

- Arrianos, *İskenderin Anabasisi I*, Çeviren: Hayrullah Örs, İstanbul: Maarif Matbaası, 1945.
- Artamanov M. I., *Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınevi, 3. Baskı, 2004.
- Arzhantseva Irina, "The Christianization of North Caucasus (Religious Dualism Among the Alans)", *The Christianization of Caucasus (Armenia, Georgia, Albania)*, Wien, 1999.
- Ashley James R., *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great*, McFarland & Company, Inc. Publishers, Jefferson, N. Carolina, London, 2004.
- Aytbayev Abdulhalık, "Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar", Çeviren: Kezban Acar, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.1.
- Bachrach B. S., "Alans in Gaul", *Armies and Politics in the Early Medieval West*, 1993.
- Bachrah B. S., *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973.
- Barthold V. V., *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı, 2010.
- Bayçarov S. Ya., *Avrupanın Eski Türk Runik Abideleri*, Çeviren: Muvaffak Duranlı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Belâzurî, *Fütûhu'l- Buldân*, Çeviren: Mustafa Fayda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Bi Mahmut, *Kafkas Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.
- Bibleyskaya Entsiklopediya*, Moskva, 1990.
- Bradley Henry, *The Goths*, 3. Edition, London.
- Bretschneider E., *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources*, Routledge, 2000.
- Burns Thomas S., *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, 1984.
- Bury J. B., *A History of The Later Roman Empire*, Vol. 1, Cambridge, 2015.
- C. Scott Littleton, Linda A. Malcor, *From Scythia to Camelot: A Radical Reassessment of the Legends of King Arthur, the Knights of the Round Table, and the Holy Grail*, Routledge, 2000.

- C. W. Previt -Orton, *Cambridge Medieval History*, Vol.1, The Later Roman Empire to the Twelfth Century, Cambridge Press, 1979.
- Cameron A., Bryan–W. Perkins, M. Whitby, *The Cambridge Ancient History*, Vol.14, Late Antiquity: Empire and Successors AD. 425-600, Cambridge Press, 2000.
- Charpentier, "Die ethnographische Stellung der Tocharer", *ZDMG*, Vol. 71, no: 4.
- Claudian*, Eng. Trans. Maurice Platnauer, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons, 1922.
- Constantini Porphyrogeniti, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae Libri Duo*, ed. Reiskii, Vol. 1, 2015.
- Czegl dy K roly, *Bozkır Halklarının Gücü*, Kesit Yayınları,  eviren: Günay Karaağaç, 2009.
- Dio's Roman History-VIII*, Eng. Trans. E. Cary, London: William Heinemann, Epitome Book LXIX.
- Donuk Abdülkadir, "On Dilli Bizans", *Türk Kültürü*, Sayı 257, Yıl: XXII, Eylül, Ankara, 1984.
- Dostiyev Tarık, "Kafkasya'da Hunlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. I.
- Dönmez Fedak r Pınar, *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, İzmir, 2008.
- Dönmez şevket, " n Asya'da İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.33-44.
- Dunlop, *Hazar-Yahudi Tarihi*,  eviren: Zahide Ay, İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.
- Durmuş İlhami, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, Cilt: LXI, Sayı:231, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Durmuş İlhami, "İskitler", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Durmuş İlhami, "Sarmatlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

- Durmuş İlhami–Abdülhaluk M. Çay, “İskitler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Durmuş İlhami, “Massagetler”, *Bilig-3/Güz*, 1996.
- Durmuş İlhami, *Sarmatlar*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Durmuş İlhami, “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat*, Bahar 2009/4, ss.11-19.
- Durmuş İlhami, “Saka-Pers Mücadelesi”, *Bilig*, Sayı:4, Kış 1997.
- Eberhard Wolfram, *Çin Tarihi*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Çeviren: Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2017.
- El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî, (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, Çeviren: Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, 2016.
- El-Dimashqi, *Nuhbat al-Dahr fî 'ajaib al-barr wa al-bahr*, ed. M. A. F. Mehren, Saint-Petersbourg, 1866.
- Emiroğlu Kudret, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Esin Emel, “Fârâbiyi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt:6, 1976, ss. 81-139.
- Étienne de La Vaissière, “Ziebel Qaghan Identified”, *Constructing the Seventh Century*, Ed. Zuckerman Constantin, Travaux et mémoires-17, Paris, 2013.
- Eusebius, *The Book of Eusebius, Evangelicae Praeparationis (Preparations for the Gospels)*, New Apostolic Bible Covenant, 2017.
- Farrokh Kaveh, *Shadows in the Desert: “Ancient Persia at War”*, Osprey, 2007.
- Flavius Josephus, *Antiquities of the Jews*, Book XVIII, From the Banishment of Archelaus to the Departure of the Jews from Babylon, erişim: (<http://sacred-texts.com/jud/josephus/ant-18.htm>)
- Gagloyti R. H., “O Nekotorih Predmetah Gliptiki iz Pozdneantiçnih Mogilnikov Fojnoii Osetii (K Korpusu Gliptičeskogo Materiala Osetii)”, *Etnogenez i*

- Etniçeskay İstoriya Osetin*, Materiali Mejdunarodnoy Nauçnoi Konferentsi, 15-16 May, 2014. ss. 60-73.
- Gagloyti Y. S., “Nekotorie Problemi Etnogeneza i Etniçeskoy İstorii Osetin”, *Etnogenez i Etniçeskay İstoriya Osetin*, Materiali Mejdunarodnoy Nauçnoi Konferentsi, 15-16 May, 2014. ss. 3-18.
- Garsoian Nina G., *The Epic Histories: Attributed to P'awstos Buzand*, Harvard Armenian Texts and Studies (Book 8), 1989.
- Garthwaite Gene R., *The Persians*, Blackwell, 2005.
- Géographie D'abolféda*, Texte Arabe, Paris, 1840.
- George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çeviren: Doğukan ve Egemen Mızrak, 2.Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Golden, *Hazar Çalışmaları*, Çeviren: Egemen Çağrı Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çeviren: Osman Karatay, 2. Baskı, Çorum: Karam, 2006.
- Golovin Ivan, *The Caucasus*, Trübner Company, Londra, 1854.
- Gómez-Tabanera, *Ethnogenesis of the Spanish Peoples*, Instituto Español de Antropologia Aplicad., Madrid, 1966.
- Gömeç Sadettin, “Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler”, *Turkish Studies*, Vol. 2/4, 2007, ss.1283-1296.
- Grakov B. N., *İskitler*, Çeviren: Ahsen Batur, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.
- Grum-Grjimaşlo G. E., *Zapadnaya Mongoliya i Uryanhayskiy Kray*, Leningrad, C. 2.
- Gumilëv L. N., *Hunlar*, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.
- Gumilëv L. N., *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.
- Gumilëv L.N., *Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- Gülensoy Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

- Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003.
- Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyât*, Çeviren: A. Bakır, 2. Baskı, Ankara, 2008.
- Halsall G., *Barbarian Migrations and the Roman West (376–568)*, Cambridge Medieval Textbooks, 2007.
- Heather Peter, *Gotlar*, Çeviren: Erkan Avcı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Helfen Maenchen- Otto, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, University of California Press, 1973.
- Heredotos, *Tarih*, Çeviren: M. Ökmen, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Hewsen R. H., *The Geography of Ananias of Şirak (Aşxarhac'oyc')* The Long and the Short Recensions, Wiesbaden, 1992.
- Hippocrates, Vol-I, *Airs, Waters, Places*, Translation: W. H. S. Jones, Loeb Classical Library, London.
- Hirth F., *China and the Roman Orient: Researches into Their Ancient and Medieval Relations as Represented in Old Chinese Records*, Kelly & Walsh, 1885.
- Holland P., *Pliny's Natural History*, 1847-48.
- Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, Han Hanedanlığı Tarihi, Çeviren: Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konularp Ercilasun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Hududü'l- Âlem Mine'l-Meşrik ile'l-Magrib*, (V. Minorsky), Çeviren: Murat Ağarı, Abdullah Duman, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Hulsewé, *China in Central Asia (The Early Stage: 125 BC.-AD. 23)*, Leiden, Brill, 1979.
- Ioannis Antiocheni Fragmenta Quae Supersunt Omnia*, Vol XLVII, Ed. Sergei Mariev, 2008.
- Ioannis Cantacuzeni, *Historiarum*, Libri IV, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Vol.1, Bonnae.
- Isidore, *History of the Kings of the Goths, Vandals and Suevi*, Eng. Trans. G. Donini ve Gordon B. Ford, Leiden, E. J. Brill, 1966.

- İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, C. I, Çeviren: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Çeviren: Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.
- İbn'ül Esir, *El-Kamil Fi-t Tarih*, Çeviren: Ahmet Ağırakça-Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. S. Yerasimos, Çeviren: Ayşe Meral, İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Baskı, 2014
- Jhutti S. Sundeep, "The Getes", *Sino-Platonic Papers*, 127, 2003.
- John E. Hill, *The Peoples of the West, from the Weilue by Yu Huan: A Third Century Chinese Account Composed Between 239 and 265 CE*, 2004.
- John Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, Ulaşım Linki: <http://www.kroraina.com/sarm/jh/> (Erişim: 05.08.17)
- Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, Eng. Trans. Charles C. Mierow, Princeton, 1908.
- Junge Julius, *Saka-Studien, Der Ferne Nordosten im Weltbild der Antike*. Leipzig: Dieterische verlagbuchhandlung, 1939.
- Kaçar Turhan, "IV. Yüzyıl Constantinopolis Kilisesi'nde Aryanizm'in Yükselişi ve Düşüşü" *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına (In memory of Prof. Dr. Işın Demirkent)*, İstanbul: Dünya Basımevi, 2008, ss. 145-159.
- Kafesoğlu İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 26. Baskı, 2005.
- Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi ve Salnamesi*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Kamalov İlyas, *Altın Orda ve Rusya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.
- Kamalov İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.
- Karataev Oljobay, *Kırgız Etnonimder Sözdüğü*, Bişkek, 2003.
- Karatay Osman, "Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları-Altın Orda Öncesi Dönem", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, Güz, 2004, ss. 1-70.
- Karatay Osman, "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:18, Yaz, 2008, ss. 1-17.

- Karatay Osman, "Ratisbonlu Petahya'da Türkler ve Yurtları Hakkında Bilgiler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt IX, 2009, Sayı:1, ss.75-86.
- Karatay Osman–Muvaffak Duranlı, "Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu", *Bilig*, Kış 2013, S. 64, ss.199-230.
- Karatay Osman, *Hazarlar: Yahudi Türkler Türk Yahudiler ve Ötekiler*, Ankara: Kripto Yayınevi, 2016.
- Karatay Osman, *İran ile Turan; Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu*, Ankara: Karam, 2003.
- Karatay Osman, "Kafkasya Bulgarları Tarihi", *Karaçay-Balkarlar: Tarih, Toplum ve Kültür*, Ankara: Karam, 2003.
- Karatay Osman, "Svyatoslav'ın 965'te Saldırdığı Doğudaki Bulgarlar Kimlerdir?", *İtil Suwı Aka Turur (EÜ. TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı)*, Ed. Umut Üren-Didem Çataklılıç, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2017, ss. 267-283.
- Karatay Osman, "Hanakas Oğuzlarından Karakalpak ve Özbeklerin Keneges Boyuna" *İlk Oğuzlar*, Hazırlayan: Umut Üren, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2017, ss. 129-143.
- Karsanov A. N., "Alani na Pireneiskom Polyostrove i vı Severnoi Afrike", *Alanika*, I, Vladikavkaz, 1992.
- Kartlis Tskhovreba, (A History of Georgia)*, Artanuji Publishing, Tbilisi, 2014, Trans. Dmitri Gamq'relidze, Medea Abashidze, Arrian Chant'uria.
- Kerimuddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbar*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Kevin Alan Brook, *Bir Türk İmparatorluğu Hazar Yahudileri*, Çeviren: İsmail Tulçalı, İstanbul: Nokta Yayınları, 2005.
- Khazanov Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya*, Çeviren: Ömer Suveren, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015.
- Kuznetsov Vladimir–Lebedinski Yaroslav, *Alanlar Step Atlıları, Kafkas Beyleri*, Çeviren: Demir Alp Serezli, Ankara: Alan Kültür ve Yardım Vakfı, 2012.
- Klaproth J., *Tableaux Historiques De L'Asie*, Paris-London, 1826.

- Korkmaz Asım, “1239’da Kuman-Kıpçakların Macar Krallığı’na Göçlerine Bu Göç Hareketinin Sonuçları”, *Göç ve Kültür Sempozyum Bildiri Kitabı*, I. Cilt, Ed. N. Kahraman, Ç. Dürüst, T. Yılmaz, 2016.
- Kovalevskaya V. B., *Kavkaz i Alani, Veka i Narodı*, Moskva, 1984.
- Kuhrt Amélie, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, Vol. I*, Routledge, 2007.
- Kurat Akdes Nimet, “Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. I., 3. Baskı, Ankara, 1992.
- Kurat Akdes Nimet, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1992.
- Kuun Geza, *Codex Cumanicus*, Budapest, 1981, LVII.
- Kuzeyev R. G., *İtil-Ural Türkleri*, Çeviren: Arif Acaloğlu, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Kuzgun Şaban, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara: Se-da Yayınları, 1985.
- Kuznetsov V. A., *Alanskiy Plemana Severnogo Kavkaza*, Materialı i İsledovaniya po Arheologii SSSR, No:106, Moskva, 1962.
- Lajos Tardy, “The Caucasian Peoples and their neighbours in 1404”, *Acta Orientalia*, 32 (1), Budapest, 1978.
- Laruelle M., “Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union”, *Terminological Gaps and Overlaps*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 366, July, 2015.
- Latyshev V. V., *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, Societatis Archeologicae Imperii Russici, Petropoli, MCMXVI.
- Laypanov K. T.-Miziyev İ., *Türk Halklarının Kökeni*, Çeviren: Hatice Bağcı, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- Lee A. D., *From Roma to Byzantium: AD 363 to 565, The Transformation of Ancient Rome*, Edinburg University Press, 2013.
- Lıgeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Çeviren: Sadrettin Karatay, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Liebeschuetz W., *East and West in Late Antiquity: Invasion, Settlement, Ethnogenesis and Conflicts of Religion*, Brill, Leiden, Boston, 2015.

- Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çeviren: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Lucan, *The Civil War*, Books: I-X, Ed., J. D. Duff, London, William Heinemann Ltd, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1962.
- Mangaltepe İsmail, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2009.
- Mamşıratı Ö. T. Özkankızı, *Alanca (Osetçe- İronca)- Türkçe Sözlük*, Ankara, 2009.
- Marco Polo'nun *Geziler Kitabı*, Çeviren: Ömer Güngören, İstanbul: Yol Yayınları, 1985.
- Martial, *Epigrams I*, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, Eng. Trans. Walter C. A Ker, London.
- Memiş Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, Altınpost Yayıncılık, 3. Baskı, 2012.
- Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, Eng. Trans. R. C. Blockley, Liverpool, 1985
- Merrils Andy–Miles Richard, *The Vandals*, Wiley-Blackwell, 2010.
- Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çeviren: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2001.
- Mızrak Egemen Çağrı, *Bozkır Kavimleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Frassetto Michael, *The Early Medieval World: From the Fall of Rome to the Time of Charlemagne*, 2013.
- Mify Narodov Mira, Tom 1, Sovetskaya Entsiklopediya, 1991.
- Miller V., *Osetinskiye Etudi*, 1992.
- Minns E. H., *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.
- Minns E. H., *The Scythians and Northern Nomads*, CAH, IX, 1970.
- Miziyev, *İstoriya Karaçaevo Balkarskogo Naroda s Drevneysih Vremen Do Prisoedineniya k Rossi*, Nalçik, 1994.
- Moğolların *Gizli Tarihi*, Çeviren A. Temir, 3. Baskı, Ankara, 1995.
- Moorhead John, *Justinian*, Routledge, 2013.
- Moorhead John, *The Roman Empire Divided*, 2nd Edition, Routledge, 2013.

- Moshkova Marina G., "History of the Studies of the Sauromatian and Sarmatian Tribes", *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*, Ed. by J. D. Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky, Berkeley: Zinat Press, 1995.
- Murray Alexander D. D., *History of the European Languages*, Vol II, Edinburgh, 1823.
- Nevruz Yılmaz, *Umumî Kafkas Tarihine Giriş, Başlangıçtan Moğol İstilasına Kadar*, İstanbul: Yaylacık Matbaacılık, 2013.
- Nikephoros, *Short History*, Ed. Cyril Mango, Washington, 1990.
- Nikifora Grigori, *Rimskaya İstoriya, Vızyatya Konstantinopolya Latinynami*, Tom 1, (1204-1341), Bizantiiskie İstoriki.
- Nikonov V. A., *Kratkii Toponimiçeskii Slovar*, Moskva, 1966.
- Norwich J. L., *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi (1082-1453)*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2013.
- Nurumbayev A. A., *Alanı i Kazakhı: Tayna Proizkhojdeniya Mladşego Juza*, Turkestantskaya Biblioteka, 2009.
- Onat Ayşe, "Hunların Doğuda Siyasal Üstünlük Dönemi, MS 25-46", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 1. 2, Cilt: 31, ss. 383-395.
- Osmanov Kılıç, "Bozkır Kavimlerinden Azlar", *TÜBAR*, XVII, 2005- Bahar.
- Ostragorsky G., *Bizans Devleti Tarihi*, Çeviren: Fikret Işıltan, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Ögel Bahaeddin, "Eski Ortaasya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I: Yüe-çi'ler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1957, 1. 3, cilt:15, ss. 247-278
- Özaydın Abdülkadir, "Ebü'l Fidâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1999, C. 10, ss. 320-321.
- Özcan Altay Tayfun, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasında Kullanımı ve Sınırları", *Türkiyat Mecmuası*, C.22, Güz, 2012, ss.63-82
- Özcan Emine Sonnur, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2016.

- Özder Adem, "Avrasya Kavramı ve Önemi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/2 (2013), ss. 65-88.
- P'yankov Igor, *Sakalar*, Çeviren: Z. Veliyeva, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.1.
- Page R. I., *İskandinav Mitleri*, Çeviren: İsmail Yılmaz, 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.
- Paolo Ognibene, "The Ossetic Studies in 17th and 18th Centuries. From the Travel Notes to the First Ossetic Grammars", *Schools of Oriental Studies and the Development of Modern Historiography*, MILANO, Mimesis, 2004, pp. 197 - 207
- Paul The Deacon, *History of the Langobards*, Eng. Trans. William Dudley Foulke, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1907.
- Pavel Orozii, *İstoriya Protiv Yazıçnikov*, Trans. V. M. Tifleneva, 2009.
- P'awstos Buzand, *History of the Armenians*, Eng. Trans., Robert Bedrosian, New York: 1985.
- Plano Carpini, *The Story of the Mongols Whom We Call Tartars*, Boston: Branden Publishing Company, 1996.
- Pliny, *Natural History*, Vol. II, Harvard University Press: London.
- Povest' Vremennih Let po Lavrent'evskoy Letopisi, Ed. D. S. Lihaçev B. A. Romanov, Moskova-Leningrad, 1950.
- Povest Vremennih Let, (Po Lavrent'evskom Spisku 1377 goda) Ed. D. S. Lihaceva-O. V. Tvorogova, Vita Nova, St. Peterburg, 2012.
- Procopius, *History of The Wars*, Translated by H. B. Dewing,
- Ptolemeus, *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. Karl Friedrich August Nobbe, Tom I, 1843.
- Rásonyi László, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983.
- Rásonyi László, *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Rostovtzeff M., *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford: Clarendon Press, 1922.

- Richard Nelson Frye, *The History of Ancient Iran*, München, 1984.
- Salvian, *On the Government of God (De gubernatione Dei)*, Eng. Trans. Eva M. Sanford, New York: Columbia University Press, 1930.
- Seneca, *Thyestes, Phaedra, The Trojan Women Oedipus With Octavia*, Eng. Trans., E. Watling, Penguin Books, 1966.
- Seneca, *Thyestes*, Eng. Trans., Frank J. Miller, Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press: London, 1917.
- Sinor Denis, *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Smirnov K. F., "O pogrebeniyakh roksolan", *Vestnik Drevney İstorii*, 1948(1).
- Smith Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Çeviren: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Dost Kitabevi, 2003.
- Smith William, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Vol.1, London, 1854.
- Sozomen, *The Ecclesiastical History of Sozomen, History of the Church*, Eng. Trans. Edward Walford, London, 1855.
- Stadter Philip A., *Arrian of Nicomedia*, UNC Press, 1980.
- Suetonius, *The Lives of the Caesars*, Book VIII, Trans., J. C. Rolfe, 2, Harvard University Press, 1959.
- Sulimirskiy T., *Sarmatı: Drevniy Narod Yuğa Rossii*, 2002.
- Şeşen Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, 2. Baskı.
- Taberî, *Tarih-i Taberi*, Çeviren: M. F. Gürtunca, İstanbul, 2006.
- Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Çeviren: Z. K. Ugan–A. Temir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Tales of the Narts: Ancient Myths and Legends of the Ossetians*, Translated by Walter May, Ed. Colarusso J.–T. Salbiev, Princeton University Press, 2016.
- Tavkul Ufuk, "Türkoloji, Tarih ve Arkeoloji Bilimlerinin Işığında: Karaçay–Malkar Halkının Kökeni", *Türk Yurtları*, Sayı:3, 1990.
- Tavkul Ufuk, *Kafkasya Gerçeği*, 2007, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tavkul Ufuk, *Karaçay-Balkarlar*, Der. U. Tavkul–Y. Kalafat, Ankara: Karam, 2003.
- Tavkul Ufuk, "Karaçay-Balkar Halkının Kökeni", *Türk Yurtları*, Yaz-1990, Sayı:3.

- Tavkul Ufuk, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Tekin Talat, *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- Tellioğlu İbrahim, "Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, Yıl:2005.
- The Cambridge Ancient History*, "The Sarmatae and Parthians", Volume 11, Cambridge Press, 1936.
- The Geography of Strabo*, Vol II, Ed. W. Falconer, London, 1903.
- The Natural History of Pliny*, Ed. J. Bostock, H. T. Riley, London, 1855.
- Theophanes, *The Chronicle of Theophanes the Confessor*, Ed. C. Mango-R. Scott, New York, 1997.
- Theophanes, *The Chronicle of Theophanes*, Trans. Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982.
- Theophilus (of Edessa), *Theophilus of Edessa's Chronicle and the Circulation of Historical Knowledge in Late Antiquity and Early Islam*, Trans. Robert G. Hoyland, Liverpool University Press, 2011.
- Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, Book:3, s. 82, Eng. Trans. Michael Whitby–Mary Whitby, Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Thompson E. A., *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*, The University of Wisconsin Press, 1982.
- Thompson E. A., *Hunlar*, Çeviren: M. Sibel Dinçel, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, 2012.
- Timothy May, *The Mongol Empire, A Historical Encyclopedia*, Vol. I, ABC-CLIO, 2017.
- Togan Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 3. Baskı, 1981.
- Tuallagov A. Alan, *İskitlerden Erken Alanlara Kuzey Kafkasya*, Çeviren: Orhan Uravelli, Ankara: Kafdav Yayınları, 2017.
- Turçaninov G.F., *Pamyatniki Pis'ma i Yazıka Naradov Kavkaza i Yugo-Vostoçnoy Evropı*, Leningrad, 1971, Nauka.

- Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çeviren: Hrand D. Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uslu Recep, "İbn Saîd El-Mağribî", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, 1999, Cilt:20, ss.302-305.
- Üren Umut, "Karaçay- Balkar Türklerinin Menşei Tartışmalarında Alanlar ve Aslar", *İtil Suwı Aka Turur (EÜ TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı)*, Ed. Umut Üren-Didem Çatalkılıç, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2017, ss.217-227.
- Üren Umut, "Kafkasya'da Hunlar", *Yeni Türkiye, Kafkasya Özel Sayısı*, C.2, 2015, Sayı:72, ss. 190-199.
- Üstün Abdullah, *Geç Roma Tarihyazımında Hunlar-Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Valerius Flaccus, *Argonautica*, Eng. Trans., J. H. Mozley, Loeb Classical Library, Vol. 286, Cambridge, MA, Harvard University Press: London, William Heinemann Ltd., 1928.
- Vásáry István, *Eski İç Asya Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Vásáry István, Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Veltman Aleksandr, *Drevnosti i Sokrovishcha Rossiyskie*, Moskva, 2015.
- Verdansky George, *Moğollar ve Ruslar*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Victor of Vita: History of the Vandal Persecution*, Translate: John Moorhead, Liverpool University Press, Vol. 10, 2006.
- Vinogradov J. A., "Two Waves of Sarmatian Migrations in the Black Sea Steppes during the Pre-Roman Period", *The Cauldron of Ariantas*, 2003, ss. 217-226.
- Vinogradov Ju. G., "Greek Epigraphy of the North Black Sea Coast, the Caucasus and Central Asia (1985-1990)", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, Vol-1, 1994.

- Yonge C. D., *The Roman History of Amminus Marcellinus: during the reigns of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian, and Valens*, London, 1894.
- Wheler L. Everett, "Rome's Dacian Wars: Domitian, Trajan, and Strategy on the Danube", Part I, *The Journal of Military History*, 74 (October 2010).
- Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çeviren: Ergin Aydın, İstanbul: Ayışığı Yayınları.
- Williams Brian G., *The Crimean Tatars*, Brill, 2001.
- Wolfram Herwig, *History of the Goths*, Trans. Thomas J. Dunlap, University of California Press, 1979.
- Yıldız Muharrem, *Kafkasya'da Yaşayan Türklerin Dini Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Yücel Mualla Uydu, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Zadneprovsky Y. A., "The Nomads of Northern Central Asia After the Invasion of Alexander", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol.II, Unesco-1994.
- Zachariah, *Syriac Chronicle*, Translated by F. J. Hamilton, E. W. Brooks, Methuen, London, 1899.
- Zekiyev Mirfatih, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Çeviren: Ahsen Batur, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.
- Zhang Guang-da, "The city-states of the Tarim Basin", *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. III, Ed. B. A. Litvinsky, Multiple History Series, Unesco Publishing, 1996, ss.281-303.
- Zimonyi Istvan, *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century*, Brill, Leiden, Boston, 2016.
- Zosimus, *Historia Nova*, A Translation with Commentary, (Byzantina Australiensia, 2), Eng. Trans. Ridley Ronald T., Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, University of Sydney, 1982.
- Zuckerman, *Alani i Asi v Rannem Srednevekove*, Rossiyskay Akademiya Nauk Institut Arheologii, no: 218, 2005.

Zuyev Yu. A., "Tamgi Loşadey iz Podvlastnih Knyajestv. (Perevod iz Kitayskogo Soçineniya VIII-X vv. "Tanhuyao". T.III. Tzün 72. 1305-1308.ss.)", *Trudi instituta istorii, arheologii i etnografii*, AN Kazahskoy SSR, Alma-Ata, C. 8.

İnternet Sayfaları

'Darband' Maddesi için, <http://www.iranicaonline.org/articles/darband-i-ancient-city>, (Erişim tarihi: 5.24.2016/10:04)

Miziyev İsmail, "İstoriya Karaçaevo Balkarskogo Naroda s Drevneyşih Vremen do Prisoedine-niya k Rossi", Çeviren: Aliy Şidakov, *As-Alan*, n.1, 1998, <http://miziev.ru/work/kara-ay-malkar-halkinin-tarihi?showall=&start=6>, (Erişim tarihi: 27.10.2014)

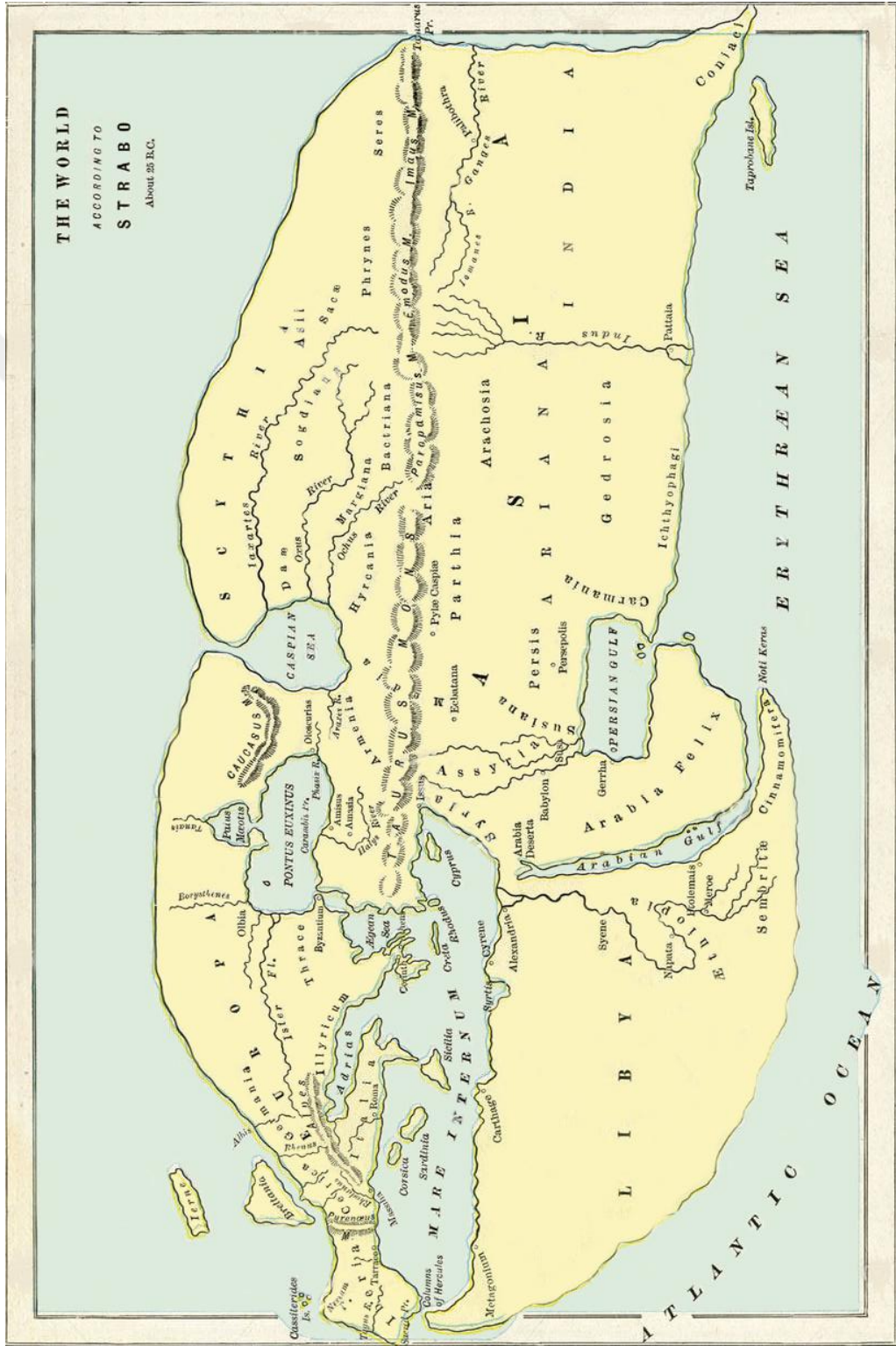
*'History of the Franks: Books I-X (Gregorius Florentius)*İngilizce tercümesi ve tam metni için:

<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/gregory-hist.asp#brehau>, (Erişim tarihi: 24.08.2017/ 15:00)

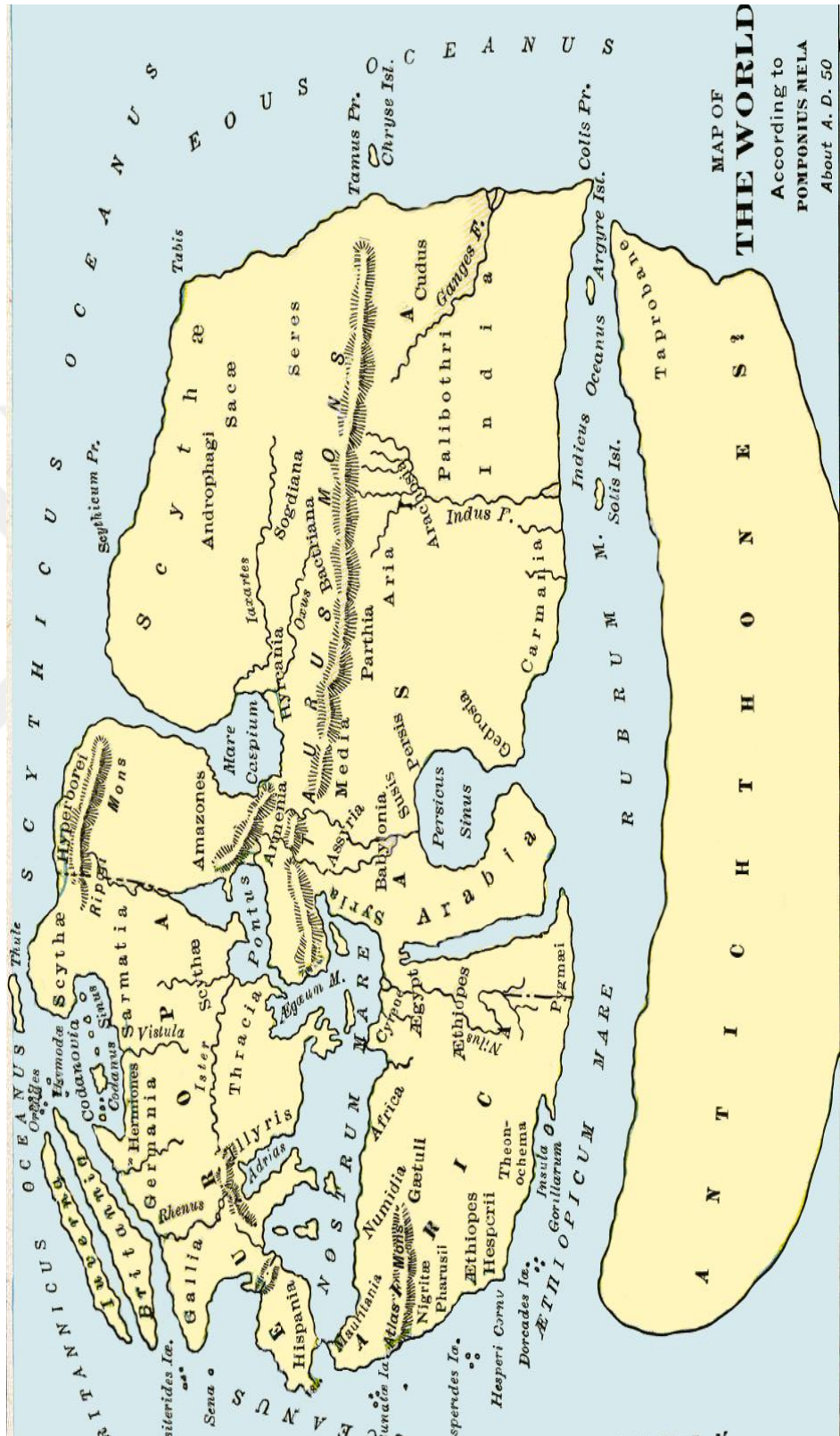
*Arrianou ektaxis kata Alanoon (Formation against the Alans)*tercümesi için: http://www.freewalt.com/freewaltfamily/jason_erika/documents/HRE-JasonFreewalt4358488-Arrian-FINALDRAFT.pdf (Erişim tarihi: 22.08.2017)

EKLER

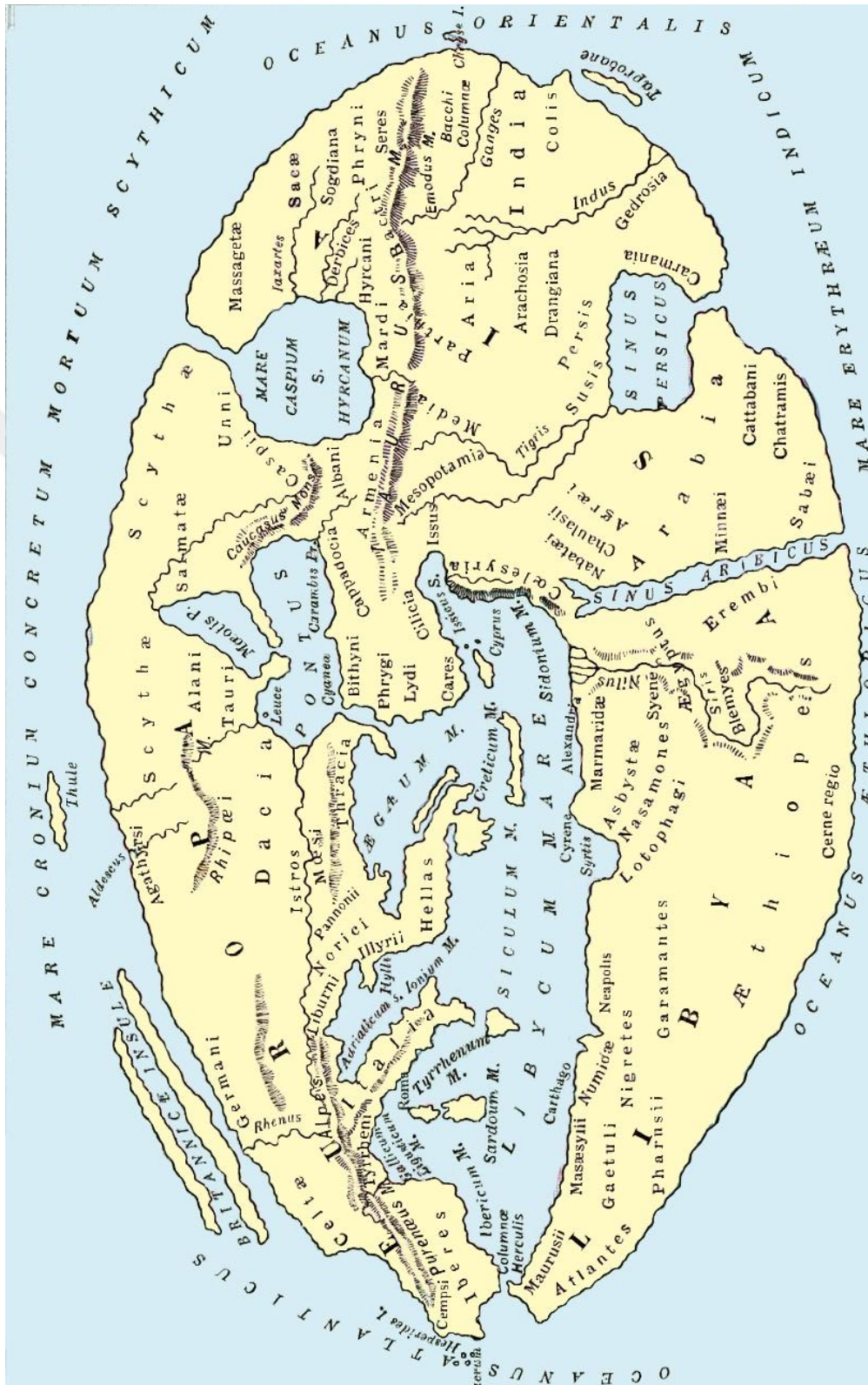
Ek:1: Strabon'un Dünya Haritası, MÖ 25.

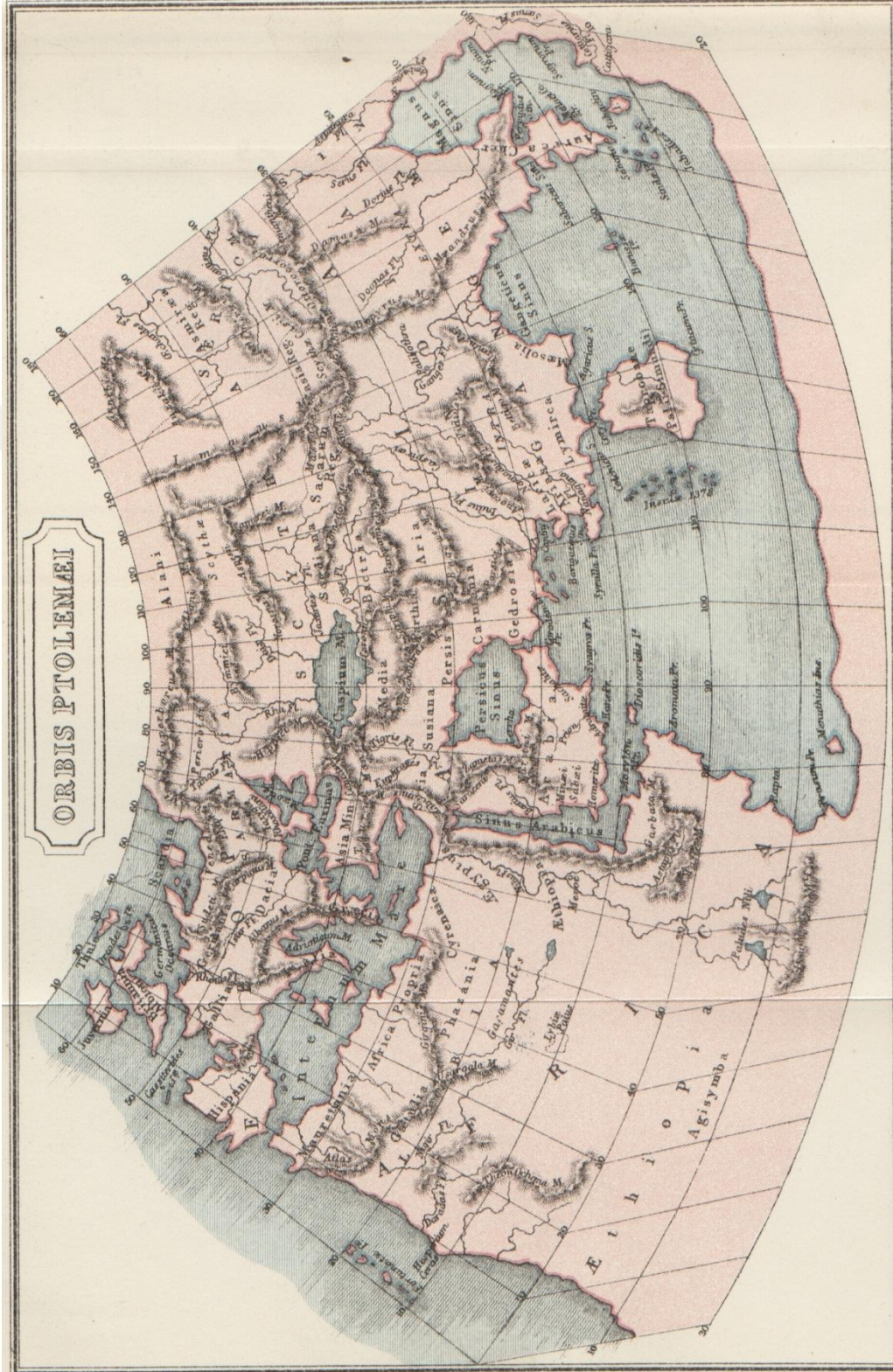
Ek-2: Ponponius Mela'nın Dünya Haritası, MS 50.

Ek-3: Dionysius Periegetes'in Dünya Haritası

Ek-4: Ptolemeus'un Dünya Haritası

ÖZGEÇMİŞ

09.09.1984 tarihinde Aydın/Efeler ilçesinde doğdum. İlkokulu Aydın Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu, Ortaokulu ise Gazi Paşa Orta Okulunda tamamladım. Lise eğitimimi 1997-2000 yılları arasında Aydın Lisesi'nde aldım.

2002 yılında Ege Üniversitesi, Tarih bölümünde lisans eğitimime başlayarak 2007 yılında, Doç. Dr. Mehmet Ersan'ın danışmanlığında "Erken Dönem Türk Bizans İlişkileri" adlı bitirme tezi ile bölümden mezun oldum. Aynı yı Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde Türk Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans programına başladım. Doç. Dr. Ali Osman Karatay danışmanlığında hazırladığım "Kafkasyalı Eski Türk Kavimlerinden: Burcanlar" başlıklı tez ile 2010 yılında mezun oldum.

2010 yılı Ağustos ayında, Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandım. Aynı yıl içinde 6 aylık bir süre, yabancı dil eğitimi maksadıyla Dokuz Eylül Üniversitesi'nde bulundum. 2011 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde Türk Tarihi Anabilim Dalında doktora programına kayıt yaptırarak, 2012 Şubat ayında kadromu geçici statü ile Ege Üniversitesi'ne taşındım. Halen bu görevi sürdürmekteyim.

Yayınlar:

Editörlük Faaliyetleri:

- *İtil Suwı Aka Turur: EÜ. TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı*, Yıl: 2017 ss.390, ISBN No: 978-605030-369-8
- *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: "Dede Korkut ve Türk Dünyası" Bildiriler Kitabı/ 3 Cilt*, Yıl: 2016 ss. 1709 ISBN No: 978-605-338-190-7

Kitap Bölümleri:

- (2013), "Büyük Bulgar Devleti", Doğu Avrupa Türk Tarihi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.251-271.

- (2013), "Suvarlar", Doğu Avrupa Türk Tarihi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.189-202.

İndekslerce Taranan Dergilerdeki Yayınları:

- (2015), Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut'taki İzleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15/2, ss.65-74
- (2013), (Transkripsiyon) Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler, Üstünyân Cansızof, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII, ss.263-299
- (2012), Kafkasyalı Eski Türk Kavimlerinden: Burcanlar, Karadeniz Araştırmaları, Yaz 2012, Sayı:34, ss.47-65.
- (2010) İrnek'in Hunları ve Bulgarlaşma Hadisesi, Tarih Okulul, Mayıs-Ağustos 2010, Sayı:8,İzmir, ss.39-46.

Uluslararası Toplantılarda Sunulan Bildirileri (Yurtiçi):

- Kardeş Kardeşe İdare: Eski Türklerde İkili Yönetim ve Hanedan Ailesi, Halk Kültüründe Aile Uluslararası Sempozyumu, 25-26-27 Mart 2016, Trakya Üniversitesi
- İtil Boylarında "Aslar", Milliyetlerin Kesişme Noktası: İtil- Ural Çalıştayı-II Bildiri Kitabı, Kongre Tarihi, 16-17 EKİM 2015, Kitap Basım:2016.
- Oğuzluğun Batı Temsilcilerinden: Berendiler, Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara- 2015, (Basılı), ss.629-634

Uluslararası Toplantılarda Sunulan Bildirileri (Yurtdışı):

- İç Asya'nın Eski Göçerleri: Sarmatlar, VII. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu, 21-23 Nisan 2016, Bişkek- KIRGIZİSTAN
- Prof. Dr. Osman Karatay ile; "On The Earliest Mention of the Ethnonym 'Oguz' in Western Turkestan", Sixth International Conference on the Medieval History of the Eurasian Steppe, Szeged-HUNGARY, November 23-25, 2016.

- Karaçay-Balkar Türklerinin Menşei Tartışmaları ve Alanlar, Ethnogenesis, History, Language, Culture of the Karachay- Balkar People, 23-29 Kasım 2014, Moskova/Russia

Ulusal Toplantılarda Sunulan Bildirileri:

- Seyyahın Gözüyle İtil Bulgar ve Oğuzlarda "Töre-Hukuk" Anlayışı, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi, 21-21 Aralık 2012, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Diğer Dergi ve Medyadaki Yayınları:

- (2015), Kafkasya'da Hunlar, Yeni Türkiye Dergisi (Kafkaslar Özel Sayısı) 2, Sayı:72, ss. 190-199
- (2015), Kafkasya'nın Kadim Türkleri, 3 Mayıs Özel Sayısı- Kütahya Türk Ocakları Şubesi, ss. 54-56.

Kitap Tanıtımları:

- (2013), Kafkasların Kalbine Yolculuk; Karaçay-Malkarlar, Ufuk Tavkul, Türksoy, Bengü Yayınları, Birinci Baskı, Ankara-2012
- (2012), Rumeli'nin Esaret Günleri, Bogdan Filov, Timaş Yayınları

Dergi ve Yayın Kurulu Çalışmaları:

- (2013 - 2017) Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi) Yardımcı Editörlük ve Yazı İşleri
- (2015-2016) Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Yazı İşleri

ÖZET

Avrasya olarak tarif ettiğimiz geniş sahanın hemen hemen tamamına yayılan İskit egemenliğine son veren Sarmatlar ve bu yeni göçebelerin kimlikleri meselesi tarihçilikte gündemi uzun süre meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Esas itibariyle bir tür konfederatif yapıya sahip olduklarını söyleyebileceğimiz bu atlı göçebe kavimlerin çıkış noktası İç Asya idi. Büyük boy birliklerinin müşterek hareketleri ve Avrasya'nın batısındaki faaliyetleri oldukça geniş bir zaman dilimine yayılmış, nihayetinde yüksek bir atlı-göçebe (bozkırlı) kültürü inşa edilmiştir. Alanlar ve Aslar da sözünü ettiğimiz Sarmat birlikteliğindeki halklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Aslar, bugüne kadar yapılmış çalışmaların neredeyse tamamında Alanların bir parçası gibi değerlendirilmiş ve haklarında müstakil bir eser yazılmamıştır. Alanlarla ilgili yapılan çalışmalar ise tamamen İranî tezlerle bezelidir ve birtakım önyargılar içermektedir. Hâlbuki elimizdeki geniş kaynak kümesi, bu konuda daha sağlıklı tezler üretmeye elverişli bir haldedir. Burada sözünü ettiğimiz tarihi kaynaklar ışığında Alan ve As halklarını, tarihlerini ve etnik temaslarını daha objektif bir şekilde değerlendirme amacı güttük. Avrasya göçebelerine dair bu türden bir çalışma hiç şüphe yok ki, erken dönem Türk tarihinin bazı karanlık dönemlerinin daha iyi anlaşılmasına ve yaşanan etnik süreçlerin (Kafkasya özelinde) daha sağlıklı irdelenmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Avrasya Göçerleri, Sarmatlar, Alanlar, Aslar.

ABSTRACT

The question concerning Sarmatians who put an end to the sovereignty of the Scythians spreading almost all lands we call Eurasia and the identity of these nomads is one of the most frequently debated subject in historiography. The emerging point of these nomadic horse tribes which can be claimed to have a type of confederation structure was Inner Asia. The joint movements of this tribal confederation and their activities in the west of Eurasia outstretched a long period of time and consequently a high nomadic-horse (step tribes) culture was established. Alans and the As were among the tribes in the Sarmatian confederation. The As have been considered as part of Alans in nearly all studies conducted so far and there is no separate study on them. Moreover, studies on Alans contain Persian theories, thus include some prejudices. However, the wide range of sources make it available to produce healthier theses. We aim at objectively evaluating the Alan and As peoples, their history and ethnic contact in the light of these historical sources. Such a study conducted on Eurasian nomads will undoubtedly contribute to better understanding of the dark periods of the history of Turks and scrutinizing the ethnic processes (specific to Caucasia).

Keywords: Early Eurasian Nomads, Sarmatians, Alans, the As.